

АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
GLOBAL ORGANIZATION OF ALLIED LEADERSHIP
ACADEMY OF OPEN SOCIETY SECURITY

В. А. ЛІПКАН, В. А. ЗАЛІЗНЯК

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ**

Монографія

Київ
ФОП О.С. Ліпкан
2012

УДК 347.77:004.7

ББК 67.0

Л 613

Рецензенти:

- Р. А. Калюжний** — доктор юридичних наук, професор, заступник директора Юридичного інституту Національного авіаційного університету
- М. Я. Швець** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор кафедри інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ
- В. С. Цимбалюк** — кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Науково-дослідного центру правової інформатики Національної академії правових наук України

Ліпкан В.А.

Систематизація інформаційного законодавства України : [Монографія] / Л 613 В. А. Ліпкан, В. А. Залізник / За заг. ред. В. А. Ліпкана. — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — 304 с.

ISBN 978-966-2439-37-3

Монографію присвячено теоретичним і правовим засадам систематизації інформаційного законодавства України. У роботі визначено такі поняття: «інформація», «інформаційне законодавство», «правове регулювання інформаційних відносин в Україні», «систематизація інформаційного законодавства». Проаналізовано стан вітчизняних нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини та міжнародне інформаційне законодавство. Обґрунтовано позицію, що Доктрина інформаційної безпеки України виступає системоутворювальним документом у сфері нормативно-правового регулювання інформаційних правовідносин, дороговказом систематизації інформаційного законодавства України.

З метою подальшого вдосконалення національного інформаційного законодавства та практики його застосування надано пропозиції щодо структури Інформаційного кодексу України та етапів проведення систематизації вітчизняного інформаційного законодавства.

Монографія стане в пригоді аспірантам, науково-практичним працівникам та усім, хто цікавиться питаннями систематизації інформаційного законодавства.

УДК 347.77:004.7

ББК 67.0

ISBN 978-966-2439-37-3

© ФОП О.С. Ліпкан, 2012.

© В.А. Ліпкан, В.А. Залізник, 2012

ACADEMY OF SCIENCE OF HIGH EDUCATION
GLOBAL ORGANIZATION OF ALLIED LEADERSHIP
ACADEMY OF OPEN SOCIETY SECURITY

V.A. LIPKAN, V.A. ZALIZNYAK

**SYSTEMATIZATION
OF INFORMATION LEGISLATION
OF UKRAINE**

Monography

Kyiv
Publisher O. S. Lipkan
2012

Publisher O. S. Lipkan

Systematization of Information Legislation of Ukraine

V.A.Lipkan, V.A.Zaliznyak

Development Editor: Mykola Shwetz
Assistant Editor: Rostislav Kaluzny
Aditorial Assitant: Vitaliy Tsybalyuk
Technology Project Manager: Catrin Boyko
Marketing Manager: Irina Mychaylenko
Marketing Communication Manager: Olena Lipkan
Art Director: Olexander Novikov
Print Buyer: Dmytro Lepeshin

Permission Editor: Olga Mashkova
Text Designer: Volodymyr Lipkan
Photo researcher: Galina Lipkan
Copy Editor: Olena Lipkan
Illustrator: Olexander Novikov
Cover Images: Private photos
Cover Printer: Dorado Druk
Printer: Dorado Druk

© 2012, O.S.Lipkan.

© V.A. Lipkan, V.A.Zaliznyak

ALL RIGHTS RESERVED. No part of this work covered by the copyright hereon may be reproduced or used in any form or my any means – graphic, electronic, or mechanical, including photocopying, recording, taping, Web distribution, information storage and retrieval systems, or in any other manner – without the written permission of publisher/

Printed in Ukraine

ISBN 978–966–2439–37–3

For more information about our products, contact us at:

www.natsecurity.com.ua

For permission to use material from this text or product, submit a request at:

wladademic@gmail.com

Any additional questions about permissions can be submitted by email to

goalleadership@gmail.com

Lipkan V.A.

L 613 Systematization of Information Legislation of Ukraine : [monography] / V. A. Lipkan, V. A. Zaliznyak / Edited by V. A. Lipkan. — K.: O. S. Lipkan, 2012. — 304 p. ISBN 978–966–2439–37–3

The thesis work is devoted to theoretical and legal problems of systematization of information legislation of Ukraine. The work defines such definitions as information, information legislation, law regulation of information relations, systematization of information legislation.

Thought is well-proven about the tactlessness of consideration systematization of information legislation only like codification because of systematization includes incorporation and consolidation. The experience of international and Ukrainian information legislation was analyzed.

For the purpose of further improvement of national information legislation and practice of its application were elaborated proposals to structure of Information code of Ukraine and stages of codification of Ukrainian information legislation. Special attention was paid to Doctrine of Information Security.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	5
BRIEF CONTENTS	8
CONTENTS	9
ПЕРЕДНЄ СЛОВО	12
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 РІВЕНЬ НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	21
1.1 Бібліографія за темою дослідження	22
<i>Історичні аспекти систематизаційної діяльності</i>	<i>27</i>
<i>Загальнотеоретичні роботи</i>	<i>33</i>
<i>Роботи з інформаційного права</i>	<i>54</i>
<i>Роботи, присвячені аналізу різноманітних аспектів інформаційної безпеки</i>	<i>65</i>
1.2 Методологічні засади дослідження систематизації інформаційного законодавства України	75
1.3 Понятійно-категорійний апарат дослідження	89
Поняття «інформація».....	91
Поняття «законодавство».....	97
Поняття «удосконалення законодавства».....	100
Поняття «розвиток законодавства», «ефективність законодавства».....	102
Поняття «систематизація законодавства».....	102
Поняття «інкорпорація інформаційного законодавства».....	108
Поняття «кодифікація інформаційного законодавства».....	109

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....113

2.1 Стан правового регулювання інформаційних відносин в Україні	114
<i>Поняття та зміст інформаційних правовідносин</i>	<i>114</i>
<i>Правове регулювання діяльності ЗМІ.....</i>	<i>118</i>
Законодавство про ЗМІ	119
Поняття ЗМІ	119
ЗМІ як загроза безпеці	121
Обов'язки ЗМІ як ключового суб'єкта інформаційних відносин	123
Недоліки правового регулювання ЗМІ	129
<i>Правове регулювання інформаційної безпеки</i>	<i>130</i>
Законодавство про інформаційну безпеку	130
Класифікація інформації за режимом доступу	131
Технічний захист інформації	135
Позитивні тенденції розвитку правового регулювання інформаційних правовідносин	136
Недоліки правового регулювання інформаційних правовідносин	137
2.2 Міжнародно-правові стандарти регулювання інформаційних відносин.....	139
Засади імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері інформаційних відносин в Українське законодавство	140
Право на інформацію	143
Етапи формування інформаційного законодавства	150
Правові засади побудови інформаційного суспільства	151
Протидія кіберзлочинності і інформаційна безпека	159
Інформаційна політика.....	162
Модельний інформаційний кодекс держав-учасниць СНД.....	163

РОЗДІЛ 3 ФОРМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

3.1 Підвищення ефективності інформаційного законодавства України	168
Напрями інкорпорації	179
Напрями консолідації.....	184
3.2 Інформаційний кодекс України: стан і перспективи.....	187
<i>Необхідність систематизації інформаційного законодавства ..</i>	<i>188</i>
<i>Підходи до розроблення Інформаційного кодексу</i>	<i>194</i>
Проект М.Швеця та В. Брижка	196
Проект В. Цимбалюка	198
Проект Держкомтелерадіо.....	200

Етапи систематизації інформаційного законодавства	203
Проект В.Ліпкана та В.Залізняка	205
3.3 Доктрина інформаційної безпеки України: сутність, призначення, роль у систематизаційній діяльності.	209
<i>Доктрина інформаційної безпеки України — дороговказ систематизації інформаційного законодавства</i>	<i>209</i>
<i>Характеристика основних положень Доктрини інформаційної безпеки України.</i>	<i>219</i>
Розділ 1 «Загальні положення»	220
Розділ 2 «Основні засади інформаційної безпеки України».	221
Розділ 3 «Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки України»	224
Розділ 4 «Напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки України»	226
Розділ 5 «Прикінцеві положення».	230
ВИСНОВКИ	232
ТЕЗАУРУС.	244
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	269
КОРИСНА БІБЛІОГРАФІЯ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ.	284
Систематизація законодавства	284
Розвиток, еволюція, модернізація та реформування законодавства.	287
Кодифікація законодавства	288
Інкорпорація та консолідація законодавства	291
Уніфікація та гармонізація законодавства.	292
Джерела права	293
Інформаційне право та інформаційна безпека	294
Доктрини	295
СЛОВА ДЯКИ.	301

BRIEF CONTENTS

PART 1 THE LEVEL OF SCIENCE RESEARCH AND ITS CORE METHODOLOGY	21
Chapter 1 Bibliography of reasearch	21
Chapter 2 Methodological basis of research	75
Chapter 3 Key definitions of research.....	89
PART 2 TLEGAL CONDITIONS OF SYSTEMATIZATION OF INFORMATION LEGISLATION	113
Chapter 1 The state of law regulaning og information relations in Ukraine	114
Chapter 2 International law standart of information relations regulation	139
PART 3 THE FORMS OF OF SYSTEMATIZATION OF INFORMATION LEGISLATION	167
Chapter 1 Effectiveness of Information legislation of Ukraine	168
Chapter 2 Information Codex: state and perpspectives	187
Chapter 3 Doctrine of Onformation Securoty of Ukraine: gist, and place i systematization activity	209
CONCLUSION	232
TEZAURUS	244
USED LITERATURE	269
USEFULL BIBLIOGRAPHY	284

CONTENTS

BRIEF CONTENTS	8
CONTENTS	9
PREFACE	12
GRATITUDE	16
PART 1 THE LEVEL OF SCIENCE RESEARCH AND ITS CORE	
METHODOLOGY	21
Chapter 1 Bibliography of reasearch	22
<i>Historical aspects of systematization activity</i>	
<i>Theoretical aspects</i>	
<i>Information law</i>	
<i>Information security</i>	
Chapter 2 Methodological basis of research	75
Chapter 3 Key definitions of research.	89
Information.....	91
Legislation.....	97
Empovement of legislation	100
Development of legislation, effecviveness of legislation	102
Systematization of information legislation	102
Incorporation of information legislation	108
Codification of information legislation	109
PART 2 LEGAL CONDITIONS OF SYSTEMATIZATION OF	
INFORMATION LEGISLATION	113
Chapter 1 The state of law regulaning og information relations in	
Ukraine	114
<i>Definition and gist of information relations</i>	
<i>Law regulation of mass-media activity\</i>	
Legislation about MM	

Mass media Definition
Mass media as a threat to national security
MM duties as main subject of information relations
Lacks of MM law regulation
Law regulation of information security
Information security legislation
Information classification за режимом доступу
Technical protection of information
Positive tendencies of law regulating of information relations
Lacks of law regulation of information relations

Chapter 2 International law standarts of information relations regulation 139
The basis of international standarts implementation to ukrainian legislation . .140
Law on information143
The stages of information legislation forming150
Legal basis of information society forming151
Couneracting of cybercriminality & information security159
Information police162
The model Information Code of CIS.163

PART 3 FORMS OF SYSTEMATIZATION OF INFORMATION

LEGISLATION 167

Chapter 1 Effectiveness of Information legislation of Ukraine 168

Directions of incorporation
Directions of consolidation

Chapter 2 Information Code: state and perspectives 187

Nessecety of systematization of information legislation
Approaches to Information Code forming
M. Shwetz` Project
V.Tymbalyuk `Project
State agencies` Project
V.Lipkan` and V.Zaluzniak` Project

Chapter 3 Doctrine of Onformation Security of Ukraine: gist, and place and role in systematization activity 209

Doctrine of Information Security — the essence of systematization if information legislation
Doctrine of Information Security of Ukraine: Characteristic of base parts
Main thesis
The basis of information security of Ukraine
Information security in the ssystem of ensuring national security of Ukraine
Directions of state policy in the sphere of information security of Ukraine
Ending points

CONCLUSION	232
TEZAURUS	244
USED LITERATURE	269
USEFULL BIBLIOGRAPHY	284
<i>Systematization of legislation</i>	284
<i>Development, evolution, moderniosation and reforming of legislation</i> ..	287
<i>Codification of Legislation</i>	288
<i>Incorporation & Consolidation of Legislation</i>	291
<i>Unification & Harmonization of legislation</i>	292
<i>Origins of Law</i>	293
<i>Information Law and Information Security</i>	294
<i>Doctrines</i>	295

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Чому я вирішив започаткувати таку серію?

Передусім мене спонукало внутрішнє переконання у необхідності подолати той штучний бар'єр, за якого нинішнє покоління і прийдешня генерація втрачають свій іманентний докорінний зв'язок. Сучасні проблеми розвитку науки в Україні набули системного характеру, але до болю прикро, що нині бракує спорідненості між науковими поколіннями.

Здебільшого ті, хто вже здобув науковий ступінь, дуже прискіпливо і почасти суб'єктивно ставляться до здібного молодого покоління, а ще й намагаються нав'язати небезталанній молоді своєрідну панщину – безмежне удосконалення власних теоретичних досліджень.

Такий інтелектуальний сепаратизм почасти перетворюється на наукову «дідівщину», коли певні групи докторів наук унеможливають захист дисертацій, прикриваючись сумнівними гаслами про «необхідність удосконалення і глибшого вивчення предмета дослідження».

Отже, нині в науці справжнісінька монополія на певні теми, напрями досліджень, що не лише негативно впливає на саму науку, а й призводить до сумнівів у світло науки, змушує молодь замислитись про здатність до самостійної роботи. Причому нині в Україні поняття наукової школи чомусь опинилось майже поза законом, особливо це стосується правових наук. Роль держави – це окрема тема, на жаль, в Україні наука ледь животіє на маргінесі.

Ще хотів би привернути увагу до системи підготовки наукових кадрів, яка потребує докорінної зміни. Переконаний, що варто вивчати досвід інших країн, особливо США, де мені пощастило навчатися. Зокрема, в університетах США підготовка наукових кадрів здійснюється за тими напрямками, за якими вже працюють провідні науковці, таким чином наявність наукової школи там – це основний рушій подальшого розвою науки. Саме тому, наприклад, у професора Інституту національної безпеки Університету Делаверу

(США) М.Дж.Мілера, який присвятив свій науковий пошук проблемам міграції, немає учнів, які досліджували б проблеми реформування юстиції в США або питання відшкодування шкоди учасникам кримінального судочинства через неправомірні дії органів державної влади.

Більш того, порядок унормування і формування аспірантського корпусу визначається не адміністрацією закладу, а самими професорами, які власноруч одбирають собі аспірантів. Кожен професор відповідає за наукове розроблення певної тематики, кожен рік на це затверджується бюджет, в рамках якого і здійснюється набір найбільш кмітливих і творчих аспірантів. Тому бажання недолугих спудеїв пересидіти в аспірантурі кілька років – там нездійсненне. Тож ніколи не розв'яже проблем жорсткий адміністративний контроль, яким хизуються українські ВНЗ, адже річ не в тім, аби ті, хто поступив – захистили дисертації. Питання у збереженні наукових традицій, розвитку наукових шкіл і наукового руху до нових горизонтів пізнання.

Неправильне розуміння цього призвело до легітимації положення, закріпленого в настановах ВАК, про те, що тема докторської дисертації не може повторювати кандидатської. Утім, пробачте, про яку тоді наступність у науці може йтися, коли чиновники забороняють автору обрати напрям дослідження на все життя, щоб поступово, відповідно до вимог оформлення робіт кандидатського і дисертаційного рівня досліджувати обрану проблему?

Кандидатська дисертація є початком наукового шляху, а докторська має слугувати його органічним продовженням. За таких умов можна буде говорити і про цілісність, і насамкінець про системність дослідження, і про безперервність наукового зростання особистості.

Перекоаний, що визначальна роль у підготовці фахового та компетентного науковця має належати науковому керівникові. Від його компетенції, педагогічної майстерності, особистих якостей, вміння мотивувати та сприяти у подоланні фрустрацій на тернистому науковому шляху залежить якість кінцевого продукту – ступінь вартості наукового фахівця. Науковий керівник, наче батько, який, узявши за руку, веде крізь терни до зірок, буремним світом науки, де чимало клипнів, а головне – так важко повірити у власні сили, і так легко зневіритись у можливість наукових перемог. Тому керівник, на мою думку, за даного випадку є своєрідним **ordo ordinans** – упорядковуючим початком. Не вдаючись у філософський зміст даного поняття, яке запропонував І.Г.Фіхте, я хотів би на-

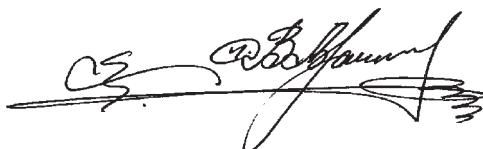
голосити на директивному значенні керівника, на необхідності підвищення його відповідальності за формування наукових шкіл.

Саме тому я і вирішив започаткувати випуск серії книг, в яких знаходили б своє відлуння результату, квінтесенція спільної роботи наукового керівника і його учня. Причому одразу ж зауважу, що як на мене, то уособлює обумовлений порядок єдине упорядковуюче начало для молодого науковця – його керівник. Тому братиму до уваги не тільки ті роботи, де я фактично виступав офіційно закріпленим науковим керівником, а й ті, де безпосередньо був тим упорядковуючим началом для аспіранта і сприяв його становленню як майбутнього науковця.

Разом із керівником і його учнем безпосередню участь в реалізації проголошеної мною концепції бере спеціалізована Вчена Рада, члени якої своїми порадами сприяють подальшому нахненню в удосконаленні роботи.

Відтак, серія **«ORDO ORDINANS»** – це моя наукова позиція і конкретний внесок у **пропаганду системної науки в Україні**, в якій наукове співтовариство, що складається з вчених, молодих дослідників і майбутніх науковців як найбільш фаховий, інтелегентний та обізнаний шар української історичної нації – являє собою єдиний, цілісний інтелектуальний континуум, епістемологічну спільноту – еліту, яка має формувати дороговкази майбуття та прогресивного розвитку нашої держави.

**З непохитною вірою
в переможну ходу науки**

В. А. Ліпкан

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ	— Верховна Рада України
ДІБ	— Доктрина інформаційної безпеки
ЄС	— Європейський Союз
ЗМІ	— засоби масової інформації
ЗОНБ	— Закон України «Про основи національної безпеки України»
ІБ	— інформаційна безпека
ІТ	— інформаційні технології
ККУ	— Кримінальний кодекс України
КУпАП	— Кодекс України про адміністративні правопорушення
НАТО	— Організація Північноатлантичного договору
НПА	— нормативно-правовий акт
ООН	— Організація Об'єднаних Націй
РФ	— Російська Федерація
СНБ	— Стратегія національної безпеки України
ТЗІ	— технічний захист інформації

ВСТУП

Проголошення України незалежною, суверенною і демократичною, соціальною, правовою державою та становлення громадянського суспільства обумовило необхідність створення демократичної правової системи. У спадок від Радянського Союзу залишилась така система законодавства, що потребувала кардинального моніторингу й приведення її відповідно до нових соціальних, економічних і політичних умов.

Процес реформування національної правової системи відбувався на тлі зародження нових галузей права, а розвиток і впровадження новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій призвів до науко-технічної революції, що сприяла виникненню інформаційних відносин та, як наслідок, обумовив необхідність їх правового регулювання і виокремлення самостійної галузі права — інформаційного права.

Нині інформаційні відносини в Україні урегульовані значною кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили. Водночас інформаційне законодавство України не є ефективним, оскільки характеризується безсистемністю, фрагментарністю, колізійністю норм права та домінуванням підзаконних нормативно-правових актів щодо законів. Окрім того, більшість нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини в Україні, були прийняті ще до набрання Конституцією України 1996 року чинності, внаслідок чого деякі норми не відповідають конституційним положенням. Знаковими можна вважати ухвалення Доктрини інформаційної безпеки України та законів України «Про доступ до публічної інформації» і «Про захист персональних даних».

Зважаючи, що інформаційна проблематика є транснаціональною, особливого значення для розвитку правової системи України набуває не лише узгодження з міжнародними стандартами, а й збереження національного інформаційного ресурсу від протиправних посягань, реалізації положень державної інформаційної політики і впровадження

інноваційних технологій забезпечення інформаційної безпеки. Мавпування деяких положень зарубіжних правових актів може призвести лише до втрати інформаційного суверенітету. Це потребує внесення змін і доповнень до чинного вітчизняного інформаційного законодавства.

Важливим поступом у даному напрямі стало закріплення в ряді нормативно-правових актів необхідності систематизації інформаційного законодавства України. Однак на практиці такий важливий напрям правотворчої діяльності досі не реалізовано.

Під час написання монографії автори використовували роботи науковців, зробивших вагомий внесок в галузі інформаційного права, теорії держави та права, адміністративного права, зокрема: В. Б. Авер'янова, І. В. Арістової, В. Ю. Баскакова, В. М. Брижка, М. І. Дімчогло, П. Б. Євграфова, Р. А. Калюжного, В. В. Копейчикова, Б. М. Лазарева, Ю. Є. Максименко, А. І. Марущак, П. Є. Матвієнко, В. Я. Мацюка, Н. М. Онищенко, В. Ф. Опришка, О. П. Полінця, В. П. Портнова, П. М. Рабіновича, В. І. Ремньова, А. О. Селіванова, З. К. Симорота, А. І. Сироти, С. Г. Стеценка, Р. Й. Халфіної, В. В. Цветкова, В. С. Цимбалюка, К. П. Череповського, В. Є. Чиркіна, М. Я. Швеця, О. В. Шепети.

Утім, попри наявність значного масиву наукових досліджень, присвячених різним аспектам систематизації та інформаційній проблематиці, поза науковим обігом залишилося комплексне дослідження систематизації інформаційного законодавства України.

Саме тому наразі існує **актуальна наукова проблема** — відсутність адекватного розуміння та наукового опрацювання наукових питань систематизації інформаційного законодавства.

Мета роботи: на основі досягнень юридичної науки, узагальнення правозастосовної діяльності, аналізу вітчизняного й зарубіжного законодавства розробити та надати науково обґрунтовані пропозиції щодо систематизації інформаційного законодавства України задля підвищення його ефективності.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити ступінь розробленості наукових досліджень у сфері систематизації інформаційного законодавства України;
- з'ясувати зміст понять «інформація», «правове регулювання інформаційних відносин в Україні», «інформаційне законодавство», «систематизація інформаційного законодавства», «ефек-

- тивність законодавства», «уніфікація законодавства», «розвиток законодавства» та відмежувати поняття «систематизація інформаційного законодавства» від інших споріднених понять;
- визначити правові передумови систематизації інформаційного законодавства та виокремити основні недоліки національного інформаційного законодавства;
 - охарактеризувати міжнародно-правові стандарти регулювання інформаційних відносин;
 - виділити основні етапи систематизації вітчизняного інформаційного законодавства та концептуальні засади створення Інформаційного кодексу України;
 - визначити основні форми систематизації інформаційного законодавства та надати їм характеристику;
 - надати пропозиції до проекту Інформаційного кодексу України;
 - обґрунтувати роль доктрини інформаційної безпеки як дороговказу до систематизації інформаційного законодавства України.

Об'єкт дослідження — інформаційні правовідносини.

Предмет дослідження — систематизація інформаційного законодавства України.

Методологічна основа дослідження складається із сукупності загальних, галузевих і спеціальних наукових методів, які, застосовуючись комплексно, дають змогу виконати поставлені завдання та досягти мети дослідження. Базовою методологічною основою став загальнонауковий *системний підхід*, який обґрунтовує взаємозв'язок і взаємообумовленість соціальних процесів і суспільних явищ як елементів системи.

За допомогою *діалектичного та історичного методів* досліджено генезис наукових праць, присвячених окремим аспектам порушеної проблематики, розвиток міжнародних стандартів регулювання інформаційних відносин. *Формально-логічний та соціологічний методи* надали можливість визначити роль та місце інформаційного законодавства в правовій системі України, його значущість для суспільства, його особливості, а також стали у пригоді при дослідженні понятійно-категорійного апарату. *Статистичний та порівняльно-правовий методи* використовувалися для окреслення міжнародно-правових засад регулювання інформаційних відносин та шляхів удосконалення вітчизняного інформаційного законодавства. За допомогою *логіко-семантич-*

ного методу та методу сходження від абстрактного до конкретного поглиблено понятійний апарат, визначено поняття, загальні та особливі риси інформаційного законодавства. Метод порівняльно-правового аналізу було покладено в основу аналізу та зіставлення національного й зарубіжного інформаційного законодавства, що надало можливість переосмислити вітчизняний досвід правового регулювання інформаційних відносин в Україні. За допомогою *формально-юридичного методу* досліджувалися норми вітчизняних і зарубіжних нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні відносини, з'ясовувалося значення використаної термінології, обґрунтовувалися висновки й пропозиції щодо її зміни та доповнення. *Структурно-функціональний метод* сприяв аналізу проектів Інформаційного кодексу України, виявленню недоліків їх структурних елементів, накресленню напрямів удосконалення структури вітчизняного Інформаційного Кодексу. За допомогою *герменевтичного методу* встановлювалася текстуальна сутність нормативних приписів вітчизняних та зарубіжних законодавчих актів, що регулюють інформаційні відносини. За допомогою *соціологічного методу* було з'ясовано позицію фахівців інформаційної проблематики щодо ефективності нормативно-правового регулювання інформаційної сфери, а *статистичний метод* надав можливість їх узагальнити. Впроваджуючи *аксіоматичний метод* було визначено вихідні параметри дослідження; *індуктивний та дедуктивний* методи застосовувалися в процесі узагальнення та аналізу емпіричної інформації із тематики дослідження форм систематизації інформаційного законодавства. Історичні аспекти становлення нормативно-правового регулювання інформаційних відносин в Україні та за кордоном досліджувалися на основі *порівняльно-ретроспективного, історико-генетичного методів*, а також *методів екстраполяції й факторного аналізу*. *Прогностичний аналіз*, що передбачав виявлення тенденцій розвитку інформаційного законодавства, здійснювався за допомогою методів прогнозування, а саме *методу експертних оцінок, екстраполяції та методу аналогії*. Інформаційна та теоретична бази дослідження складаються з національного та зарубіжного законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, міжнародних документів, що стосуються предмета дослідження.

РІВЕНЬ НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1.1 БІБЛІОГРАФІЯ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ
- 1.2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
- 1.3 ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 БІБЛІОГРАФІЯ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному рівні інформаційної цивілізації одним із основних векторів розвитку наукових досліджень виступає інформаційний, адже з плином часу в різних державах змінювалося змістовне наповнення поняття «інформація», її роль та значення як для суспільства і особи, так і для держави.

Як окремий предмет наукових досліджень інформація почала розглядатися лише наприкінці ХХ сторіччя, що сприяло формуванню окремої науки — **кібернетики**.

Кібернетика (від грецьк. *kybernetike* — мистецтво управління) — наука про загальні закони отримання, збереження, передання та розповсюдження інформації у складних управляючих системах. При цьому під управляючими системами розуміється не лише технічні, а й біологічні та соціальні системи. Прикладами складних управляючих систем є нервові системи істот, особливо людини, а також управління суспільством.

Термін «кібернетика» вперше (після античних часів) вжив 1834 року французький науковець А.-М. Ампер (1775–1836) у запропонованій ним класифікації наук для означення ще уявної тоді науки про управління людським суспільством. Після Ампера даний термін було призабуто. Відродив його американський вчений Н. Вінер (1894–1964) у назві своєї книги, надрукованої 1948 року. Цю дату прийнято вважати датою народження кібернетики як самостійної науки.

Норберт Вінер визначив кібернетику як науку про управління і зв'язки тварини та машини. Людське суспільство як таке у визначені випало. Почуваючи цей недолік, Н. Вінер написав нову книгу «Кібернетика і суспільство» (1954 р.). Для цих книг характерний оповідний підхід, автор викладає власні думки й враження у зв'язку з деякими дослідженнями, які виконувалися ним і його колегами в області теорії випадкових процесів і фізіології нервової системи. Ця книга не містить послідовного, логічного викладу методів нової науки та її результатів. Більш систематично суть кібернетики виклав англійський вчений У.-Р. Ешбі у 1956 р.

У цілому для розвитку кібернетики в США і Західній Європі, особливо попервах характерне захоплення її філософськими аспектами. Однак впровадження цифрових обчислювальних машин у 50-х рр.

XX століття і автоматизованих систем управління (АСУ) потребувало наукових основ проектування таких машин і систем. Оскільки книжки та статті з кібернетики, що з'явилися тоді, не надавали відповіді на злободенні запитання, більшість спеціалістів за кордоном із скепсисом почали ставитися до самої науки кібернетики. Стосовно нових наукових методів і результатів, що виникли у зв'язку із проектуванням ЦОМ і АСУ, то їх приєднали до нової науки, яка отримала назву в США та Англії «computer science» (комп'ютерна наука), у Франції «informatic» (інформатика). Термін «кібернетика» стали вживати у вужчому розумінні, маючи на увазі здебільшого аналогії між машинами та живими організмами, а також філософські питання, що виникали у зв'язку із соціальними наслідками автоматизації. Лише наприкінці 60-х рр. стала помітною тенденція до зближення між «кібернетиками» і «цифровиками».

Великої ваги набула можливість на основі кібернетичного підходу застосовувати *алгоритм управління інформаційними ресурсами*.

Визначення мети управління. Вона полягає в моделюванні висхідного, проміжного та кінцевого стану системи. Мету визначає людина, а кількісні динамічні моделі одного з типів записуються до пам'яті комп'ютера або окреслюються аналоговою моделлю. Ці моделі надають можливість прогнозувати природні зміни системи за різних висхідних умов.

Перерахування засобів управління програмами, їх вплив на елементи системи. Наприклад, перелік засобів фізичного впливу на порушника правопорядку із зазначенням механізмів дії задля зміни поведінки на правомірну.

Складання алгоритму управління. Розрахунок за моделюю зміни системи в часі за різних клерувальних впливів і вибір оптимальної стратегії і тактики управління для досягнення мети, ухвалення рішення і уточнення програми управління. Наприклад, вибір методів впливу при масових заворушеннях за критеріями ефективності залежно від висхідного стану заворушень, загальної оперативної обстановки на місці події і програма послідовності застосування засобів.

Контроль виконання програми управління передбачає систему зворотних зв'язків, оцінку стану системи на проміжних стадіях і корекцію управляючих впливів залежно від ефекту управління. Це ключ-

човий момент, оскільки можливі лише імовірнісні моделі, що не дозволяють однозначно передбачити її реакції на управління.

Динамічне й інтенсивне впровадження інформації в усі сфери життєдіяльності українського суспільства та державного управління вимагає від вітчизняних правотворчих інституцій ухвалення не лише нормативно-правових актів, які регулювали б специфічні суспільні відносини, а й формування загальних критеріїв і правил, за допомогою яких документи не були б розрізненими, а складали єдину методологічну основу, тож врешті-решт через це досягався б синергетичний ефект — високий рівень ефективного регулювання інформаційних відносин.

Натомість не можна не зауважити, що й донині так і не стала парадигмальною позиція щодо змістовного наповнення терміна «інформаційне право». У вітчизняних і зарубіжних наукових розвідках не менш поширені інші поняття: «програмне право», «правова інформатика», «право інформатики», «комп'ютерне право», «інформаційно-комп'ютерне право», «право на інформацію», «телекомунікаційне право», «право на доступ до інформації» тощо.

І хоча інформаційне право — це галузь права, що лише формується, більшість науковців зазначають, що вона відіграватиме визначальну роль у розвитку суспільства XXI сторіччя і найближчим часом стане повноцінною галуззю права, позбавившись різноманітних інсинуацій [1, с. 81].

Попри дедалі більше зростання наукових розвідок, предметом яких є окремі аспекти систематизації інформаційного законодавства України, а також ухвалення численних нормативно-правових актів, що в них закріплено необхідність проведення, зміст, етапи, види, механізм, специфіку систематизації українського інформаційного законодавства, є доволі дискусійними та недостатньо визначеними.

З метою окреслення авторського бачення порушеної проблематики, визначення її сутнісного наповнення та особливостей логічно дослідити генезис наукової думки у цій сфері, спираючись на аналіз і синтез вітчизняних і зарубіжних наукових джерел.

Оскільки ця монографія є однією із перших наукових розвідок, де досліджуватимуться правові аспекти систематизації інформаційного законодавства України, то на значний масив літератури, присвячений цій тематиці, годі й сподіватися.

Саме тому головну увагу буде націлено на роботи загальнотеоретичні та історичні, що містять важливі висновки та рекомендації щодо теоретичних засад систематизації та особливостей її проведення за різної історичної доби. Тож лише екстраполюючи вищезазначені теоретичні положення на інформаційне законодавство можливе всебічне та ґрунтовне розкриття предмета дослідження.

Варто зазначити, що інформаційна проблематика як самостійний напрям наукового пошуку набула актуальності лише наприкінці ХХ сторіччя. Дослідження ж систематизації як предмета наукової розвідки має доволі глибоке коріння. Ще в дореволюційному російському праві були проведені ґрунтовні наукові розвідки в цій сфері такими вченими, як: М. І. Каринський, В. Д. Катков, А. Ф. Кістяківський, М. М. Сперанський, І. В. Толіченко та інші [2–7].

За радянських часів проблема систематизації була одним із пріоритетних напрямів наукової діяльності серед вітчизняних правників. Це, насамперед С. С. Алексєєв, І. Ю. Богдановська, С. М. Братусь, А. Н. Іодковський, Д. А. Керімов, М. І. Козюбра, Е. А. Монастирський, Т. М. Рахманіна, І. С. Самощенко, З. К. Симорот, А. П. Ткач, А. А. Ушаков, А. Ф. Шебанов та інші [8–34].

Не менш вдумливо проблему систематизації нормативно-правових актів досліджували і західні вчені-юристи, зокрема Ф. Бенніон, К. Бергбом, І. Кренц, Р. Кросс, Т. Фляйнер [35–40].

Серед сучасних західних дослідників варто згадати роботу Ремі Кабріяка «Кодифікації», в якій автор розглянув не тільки генезис кодифікації та виокремив її особливості в історичному ракурсі, а й визначив цілі, методологію, структуру, зміст та ефективність кодексів тощо. Доволі конструктивною є його заувага про те, що для вдалого кодексу потрібна соціальна потреба в ньому, тобто кодекс має «йти» не лише та не стільки «згори», скільки «знизу» [41, с. 21]. Позитивним прикладом та ілюстрацією такої тези стало ухвалення Податкового кодексу України.

Розгляд окремих теоретичних засад систематизації має свою історію та географію, відтак, не занурюючись у площину історичних напрацювань, зосередимо увагу на сучасніших наукових розвідках, які більшою мірою відповідають змісту інформаційного суспільства 2013 року.

Зазначимо, що чимало теоретично обґрунтованих висновків радянських і зарубіжних дослідників минулого у цій сфері актуальні донині. Однак деякі рекомендації та положення можна екстраполювати

на вітчизняну правову систему, враховуючи лише перетворення державоцентристської ідеології на людиноцентристську.

Тож доволі слушною є думка Є. В. Погорелова, який, досліджуючи одну із форм систематизації — кодифікацію, зауважував, що сучасні теоретико-правові дослідження вимагають як аналізу наукової спадщини, орієнтуючись на принципи наступництва правотворчості, в тому числі кодифікаційної діяльності, так і аналізу системи чинного законодавства [42, с. 4].

Слід зазначити, що поділ наукових досліджень, присвячених проблемі систематизації, на радянський період та період незалежності умовний, оскільки ряд дослідників проводили наукові розвідки не лише за радянських часів, й після проголошення Україною незалежності.

Загалом особливого значення для розкриття теми дослідження набувають роботи з загальної теорії права та держави С. С. Алексєєва, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, О. В. Стрілова. Окремо зауважимо на працювання київської школи теорії та філософії права, яка репрезентована роботами Є. О. Гіди, С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, О. Л. Копиленка тощо, в яких визначено теоретичні засади систематизації нормативно-правових актів, виокремлено основні її форми (види) та особливості практичної реалізації.

Окрім підручників і навчальних посібників із теорії держави та права, важливу роль у розвитку теоретичних і правових засад систематизаційної діяльності мають монографічні дослідження загальнотеоретичного характеру.

Алгоритм дослідження бібліографії за темою дослідження побудовано з урахуванням критеріїв історичності по кожній групі, а саме:

- 1) роботи, в яких розкриваються історичні аспекти систематизаційної діяльності;
- 2) роботи загальнотеоретичного характеру, в яких розкривається зміст систематизаційної і пов'язаної із нею діяльністю (кодифікація, інкорпорація, консолідація, гармонізація, уніфікація, оптимізація тощо);
- 3) роботи з інформаційного права;
- 4) роботи з інформаційної безпеки.

Історичні аспекти систематизаційної діяльності

Важливе методологічне значення мають роботи, в яких досліджуються історичні аспекти систематизаційної діяльності.

Однією із перших робіт історичного спрямування є праця В. К. Грищука «Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології», в якій автор характеризує специфіку кодифікації кримінальної галузі права в різні історичні періоди та визначає методологічні особливості її проведення [49, с. 4].

Значною за масштабами і вдалою за результатом є систематизація права у Візантійській імперії у першій половині VI ст. н.е. — *систематизація Юстиніана*.

Актуальність дослідження вищезазначеної історичної правової пам'ятки для вітчизняної юридичної науки обумовлена не тільки тим, що це один із перших прикладів ефективної систематизаційної діяльності, а й тим, що проходила вона в складних політичних і соціально-економічних умовах за короткий проміжок часу.

«І хоча Юстиніан I не ставив за мету створення єдиного законодавчого акта *Corpus juris civilis*, а прагнув створити Кодекс для практичного ужитку, Дигести — для забезпечення підвалин правосвідомості та правової культури, Інституції — для закладення фундаменту юридичної освіти. При формуванні українського права мала місце часткова рецепція римського права у його візантійській та західноєвропейській інтерпретаціях, а також німецьке та польське право, де мала місце рецепція римського права західноєвропейського типу, яка відбулася на підґрунті Кодексу та Дигест, створених під час систематизації Юстиніана» [50, с. 23].

Історико-правові аспекти систематизації Юстиніана та її вплив на подальші правові системи були комплексно розглянуті Т. Є. Харитоновою в роботі «Систематизація права у Візантійській імперії у першій половині VI ст. н.е. (Систематизація Юстиніана)», яка зазначила, що успішному перебігу систематизації сприяли вдале визначення Юстиніаном I її концепції, завдань, строків і характеру робіт [50].

Вагомим внеском дослідниці є її розроблення концептуально нового підходу до оцінки систематизації Юстиніана, згідно з яким вона розглядається *не як кодифікація і не як компіляція* класичного римського права, а як спроба **шляхом систематизації** (з відповідною переробкою та модернізацією) класичного римського та чинного візантій-

ського права створити нове — греко-римське право на підґрунті права римського.

Даний підхід надав Т. Є. Харитоновій можливість пояснити причини створення систематизації Юстиніана дією низки об'єктивних і суб'єктивних чинників: соціально-економічний стан імперії, який потребував відповідної системи управління та правового забезпечення; необхідність уніфікації правових норм, що діяли у Східній і Західній Римських імперіях, з метою консолідації правосвідомості їх мешканців; великодержавницькі прагнення Юстиніана I; його особисті уподобання, харизматичність; наявність кваліфікованих помічників-правознавців.

Автор аргументує й інше важливе судження, згідно з яким *ідейним підґрунтям систематизації Юстиніана* служив специфічний візантійський світогляд, який сформувався на основі Східноєвропейської (православної) гілки християнства. Саме це увиразнює тезу про необхідність формування правової ідеології, адже без ідеології сильної та ефективної правової держави ми не зможемо сформувати адекватне законодавство, що своєю чергою не сформує фундаменту для правової реалізації національних інтересів.

Джерельною базою систематизації слугували християнські догмати римського права, місцевого права Східних провінцій Візантійської імперії. Логічним завершенням роботи є формування автором власного погляду на значення систематизації Юстиніана, яка: 1) мала забезпечити належне правове регулювання у Візантійській імперії; 2) справила вплив на практично всі більш пізні європейські правові системи; 3) може слугувати прикладом організації та успішного проведення у стислі строки значних за обсягом робіт із систематизації і часткової кодифікації права.

Нами дана робота буде використана як цінне джерело, адже досвід систематизації Юстиніана стосовно організації законодавчих робіт у стислі строки, принципів відбору та оброблення матеріалу (використання вже накопиченого правового матеріалу з його відповідною модернізацією), забезпечення кількох напрямів удосконалення права (власне кодифікації, створення підґрунтя для забезпечення відповідного рівня юридичної освіти тощо) може бути корисним і в сучасних умовах.¹

¹ Матвєєнко Т. Є. «Yus» як джерела шлюбно-сімейного права у Східній Римській імперії у IV-V ст. // Актуальні проблеми держави і права / Збірник наукових праць. Частина II. — Оде-

Систематизація права Лівобережної України у другій чверті XIX сторіччя досліджується О. В. Клименко в дисертаційній роботі «Систематизація права Лівобережної України у другій чверті XIX сторіччя», де автор висвітлює історіографію вивчення українського права, зокрема у складі західноруського права, наводить різноманітні підходи науковців XIX—XX ст. щодо розуміння західноруського права, визначає межі та час його чинності, доводить необхідність його загального систематичного огляду, обґрунтовує зв'язок західноруського права з давньоруським; визначає шляхи формування литовсько-українського права порівняно з іншими видами західноруського права, формулює визначення «українського права» як органічне поєднання давньоруського та литовського права, окреслює територію поширення українського права, а саме: Полтавщину, Чернігівщину й Новгород-Сіверщину [51].

На основі аналізу чинних тоді джерел права Лівобережжя дослідник з'ясовує причини застосування II Відділенням царської канцелярії Литовського Статуту при створенні «Проекту особливих постанов для Полтавської і Чернігівської губерній». Хоча основою особливих постанов для Полтавської та Чернігівської губерній «Зводу законів цивільних» 1842 року став не зазначений Проект, а «Звід місцевих законів західних губерній» 1839 року.

Застосування юридичного методу дало змогу сформувати авторське визначення поняття українського права. Зокрема зазначено, що в процесі конкретизації понять литовського, литовсько-руського, литовсько-білоруського, західноруського права формується нове поняття українського права з урахуванням його особливостей, які визначаються історичними умовами. *Українське право*, на думку О. В. Клименко — це система звичаєвих та правових норм, що була створена на основі «Руської Правди», найкраще збережена у Литовському Статуті

са, 1999. — Вип. 6. — С. 138–42.; Матвєєнко Т. Є., Форманюк В. І. Правове регулювання стосунків між подружжям під час формування Візантійської системи шлюбно-сімейного права // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. — Одеса, 1999. — Вип. 5. — С. 236–239.; Матвєєнко Т. Є., Ємельянова Л. В. Система договорів пізнього римського права // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. — Одеса, 2000. — Вип. 9. — С. 268–271.; Матвєєнко Т. Є. Греко-римське право доби Юстиніана // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. — Одеса, 2000. — Вип. 13. — С. 59–63.; Матвєєнко Т. Є. Проблемні питання створення Дігест Юстиніана // Актуальні проблеми держави і права. — Одеса, 2002. — Вип. 16. — С. 184–187.

та була чинна на території Лівобережної України до 1842-го року, введення в дію «Зводу законів Російської імперії».

Утім, Литовський Статут — це своєрідне завершення попереднього процесу уніфікації різних правових систем давніх руських земель з національним литовським правом. Замість різноманітного місцевого права: Волинського, Київського тощо, вперше утворено загальне «посполите» право для всіх частин Литовської держави. В цьому об'єднаному праві значна частина належала давнім українським звичаєвим нормам, утверджених земськими привілеями, що ще у XII ст. були зафіксовані в «Руській правді», та процесуальним звичаям українських народних (копних) судів. Тому Литовський Статут був близький до правосвідомості українського народу й був прийнятий в Україні як власне національне право. А в цілому слід визнати слушним припущенням дослідниці, що **Литовський Статут є суто українським джерелом права**, оскільки останній свого часу увібрав велику кількість норм «Руської Правди».

У даному аспекті ми хотіли б також згадати вчення О. Кістяківського, якого вважають одним із перших дослідників права України. Адже саме йому належить честь зібрання, систематизації та введення до наукового обігу визначної пам'ятки українського права — «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1879).

Одним зі здобутків роботи *О. В. Клименко є виокремлення інкорпорації як виду систематизації законодавства Лівобережної України, проведеної II Відділенням царської канцелярії, суть якої полягає у зібранні у «Зводі законів цивільних» 1842 р. норм загальноімперського права, а також частково норм «Західного Зводу» та норм Литовського Статуту з цивільного права без внесення змін у нормативно-правовий зміст відповідних актів².*

Поглиблюючи тему важливості Литовського Статуту як пам'ятки систематизації законодавства, варто згадати роботу О. Й. Вовка «Сис-

² **Клименко О.** Формування українського права та його взаємодія з іншими правовими системами // Право України. — № 9. — 2001. — С. 85–88.; Клименко О. Еволюція прав людини: на прикладі Лівобережної України у першій половині XIX ст. // Право України. — № 6. — 2002. — С. 140–143.; Клименко О.В. Про розповсюдження магдебурзького права в українських містах // Держава і право. Збірник наукових праць. Спецвипуск. — Київ-Дніпропетровськ, 2003. — С. 414–415.; Клименко О.В. Історико-правовий аналіз перекладів Литовського Статуту // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. — № 5. — 2003. — С. 168–171.

тематизація Литовсько-Руського права другої половини XV — початку XVI століть»³.

Автор зазначає, що найважливішим із першоджерел литовсько-руського права є Литовська метрика — Державний архів Великого князівства Литовського XV—XVIII століть. Матеріали Литовської метрики Великого князівства Литовського оприлюднені в «Актах, относящихся к истории Западной России», «Актах, относящихся к истории Южной и Западной России», «Архиве Юго-Западной России», «Актах, издаваемых Виленской комиссией для разбора древних актов» та інших збірниках старожитніх документів.

Викликають цікавість з'ясовані автором *причини формування литовсько-руського права*. Як зазначає О. Й. Вовк, систематизація литовсько-руського права була спричинена, насамперед, позитивними економічними змінами у Великому князівстві Литовському, поступовим перетворенням феодалних маєтків на ринкові господарства, орієнтовані на товарно-грошові відносини, активізацією процесів урбанізації, підвищенням ролі міст в економічному та культурному житті суспільства тощо. Все це потребувало юридичного оформлення та охорони власності загалом і земельної зокрема, передусім, шляхетської, церковної та міської. Спеціальних привілеїв для цього вже було замало, їх потрібно було систематизувати як нові загальноземські нормативно-правові акти, враховуючи давні правові звичаї і традиції населення всіх земель держави.

Упорядкування та вдосконалення литовсько-руського права відбувалось у переломний період в історії Великого князівства Литовсько-

³ Вовк О. Й. Систематизація литовсько-руського права другої половини XV — початку XVI століть : Автореферат на здобуття наук. ступеня к. ю. н.: спец. 12.00.01 / Олександр Йосипович Вовк. — К., 2011 — 20 с. ; Вовк О. Й. Питання історії держави і права Київського князівства XIII—XIV століть в історичній та історико-правовій літературі / О. Й. Вовк // Вісник Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. — К., 1990. — № 31. — С. 73–79.; Вовк О. Й. Українське звичаєве право литовсько-руської доби XIV—XVI ст.ст. / О. Й. Вовк // Вісник Академії праці і соціальних відносин — 2002. — № 6. — С. 78–86.; Вовк О. Й. Литовська метрика — комплекс джерел литовсько-руського права другої половини XV — початку XVI століть / Вовк О. Й. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2005. — № 63. — С. 19–22.; Вовк О. Й. Історіографія Судебника Казимира IV 1468 року / О. Й. Вовк // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. — 2006. — № 72. — С. 41–43.; Вовк О. Й. Причини систематизації литовсько-руського права в другій половині XV століття / О. Й. Вовк // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка — 2006. — № 73. — С. 73–75.

го. Спочатку правова система цієї держави складалася з двох підтипів правових систем — слов'янської (переважно українсько-білоруської), основою якої було давньоруське право, та литовської, основними джерелами якої були князівські привілеї та литовські правові звичаї. Відбувається процес централізації влади й управління, відтак, виникає потреба створення загальнодержавних законодавчих актів для всіх без винятку земель держави. Два підтипи правових систем об'єднують у єдину особливу правову систему литовсько-руського права Великого князівства Литовського, яка стала невід'ємним елементом правового життя держави.

Юридичними джерелами литовсько-руського права слід вважати ухвалені державою або визнані нею норми права, що надавало їм офіційного загальнообов'язкового значення. Вони поділялися на: правові звичаї, об'єднані в систему усного звичаєвого права; нормативно-правові акти писаного світського права, насамперед привілеї; релігійно-правові норми християнського (канонічного права); внутрішні нормативно-правові договори земського права; міжнародно-правові акти; судові декрети. Правовий прецедент не був джерелом литовсько-руського права, проте судово-адміністративними урядовцями використовувалася практика судів, яка, однак, була не обов'язковою для застосування. Суто юридичним завданням систематизації джерел литовсько-руського права було вдосконалення привілеїв та упорядкування правових звичаїв, приведення їх до внутрішньої узгодженості через створення як єдиних загальнодержавних збірників нормативних актів (Жалуваної грамоти 1457 р., Судебника Казимира IV 1468 р.), так і місцевих Уставних земських грамот.

О. Й. Вовк так само, як і Т. Є. Харитонова виокремлює причини систематизації литовсько-руського права. Однак на відміну від Т. Є. Харитонової, О. Й. Вовк зазначає, що були не тільки загальні, економічні, соціальні, а й особливі, конкретні політичні передумови (війна з Тевтонським орденем, боротьба між польською та литовсько-руською шляхтою за Західну Волинь і Східне Поділля, ліквідація Казимиром IV удільних українських князівств тощо), що спонукало на створення необхідних нормативно-правових збірників.

Переконані, що в Україні нині такі самі передумови: з одного боку, нас постійно відштовхуючи, проте наближує Європа, з іншого — після обрання 2012 року. В. Путіна президентом Росії з її боку суттєво поси-

лився негативний вплив на інформаційний ресурс нашої держави, що значно зменшує можливості самостійної і суверенної реалізації державою інформаційної функції, інформаційних прав і свобод, взагалі реалізації державної інформаційної політики.

Змістовне також виокремлення дослідником *правил законодавчої техніки*: 1) упорядники литовсько-руського права уникали суперечностей між правовими нормами рівної юридичної сили; 2) не допускали повторення при формулюванні нових правових норм; 3) не посилялися на правові норми, що втратили чинність; 4) узгоджували нові нормативно-правові акти з раніше ухваленими та звичаєвим правом. Основним засобом системного викладення Жалуваної грамоти 1457 р. та Судебника 1468 р. була галузева типологія, а викладення правових норм здійснювалося у зрозумілій для тогочасних правників формі. Проте при підготовці нових нормативно-правових актів укладачам не вдалося мінімізувати їх кількість зі спільної сфери правового регулювання та послідовно використовувати однакові терміни.

Також привертає увагу виокремлення в зазначеній роботі *двох форм систематизації*: *перша* — проста галузева **кодифікація**, характерними рисами якої були зовнішня і внутрішня переробка нормативного матеріалу; прийняття нових нормативних документів; зміна правових принципів; здійснення кодифікації державними органами; оновлення законодавства, усунення суперечностей, прогалин, приведення до вимог сучасності. Наслідком цього стало ухвалення Жалуваної грамоти 1457 р. і Судебника Казимира IV 1468 р.; *друга* — офіційна, **предметна інкорпорація**: зведення нормативних актів за предметним показником без суттєвої зміни змісту попередніх привілеїв.

На наш погляд, у розглядуваній роботі автору вдалося поєднати історичні відомості із правовою наукою, через що робота не обмежена аналізом історичних подій, а містить аналіз правових явищ, надаються конкретні правові наслідки ухвалення певних рішень.

Загальнотеоретичні роботи

Одним із перших комплексних наукових досліджень, присвячених аналізу двох взаємозалежних об'єктивних тенденцій розвитку українського законодавства — систематизації й уніфікації — була дисертація А. І. Граціанова «Процес систематизації та уніфікації законодавства і

розвиток правової системи України». Актуальною є теза дослідника, що удосконалення нормативно-правової бази складний процес, особливе місце в якому займають систематизація та уніфікація, що надають можливість всебічно врахувати характер українського законодавства [43, с. 3].

Дисертантом було доведено, що систематизація й уніфікація є двома взаємообумовленими, стримувальними противагами в системі внутрішніх державних відносин, що не допускають однобічного підходу та привілейованості застосування. Вони пронизують усі сфери суспільних відносин, відображають їх розмаїтість і динамічність, втілюють різні рівні правової регламентації багатогранних взаємозв'язків. Вони виступають провідними тенденціями українського законодавства, що об'єктивно і всебічно відбивають процес соціально-правових перетворень у сучасних умовах.

Важливим є визначення автором основних *результатів процесу систематизації*: правове регулювання широкого спектра нормативно-правових актів, врахування їх специфіки та особливостей упорядкування; вилучення або, принаймні, обмеження дублювання норм різними галузями законодавства; усунення прогалин; подолання колізій у законодавстві; створення умов відповідної юридичної кваліфікації. Якщо уважно вчитатись у пропоновані автором новели, то легко помітити, що вони фактично повторюють написане в дисертації О. Й. Вовк щодо формування литовсько-руського права.

Цікавішим і, на наш погляд, новаторським є визначення поняття «*уніфікація законодавства*» — своєрідна наука узагальнення і поєднання різних структур механізму правової регламентації, що має двоєдиний характер. Доведено, що уніфікація, з одного боку, процес вироблення загальних норм щодо подібних проблем соціального розвитку, з іншого — техніко-формалізована обробка вже прийнятих уніфікованих положень. Відповідно, А. І. Граціанов визначає форми вираження процесу уніфікації законодавства: універсальні, інтеграційні і систематизаційні. Ця тріада дає змогу більш глибоко аналізувати правову сутність регульованих відносин, пізнавати їх зміст і структуру.

Систематизація та уніфікація законодавства мають велике значення для розвитку правової системи України, охоплюють всі її структурні ланки, мають безперервний характер. Систематизація є постійною формою її розвитку та упорядкування. Уніфікація сприяє усуненню

розбіжностей у регулюванні подібних явищ і створенні різнорівневих універсальних нормативних актів, поєднанню всіх структурних елементів системи законодавства, зменшує обсяг правового матеріалу, усуває надмірну диференціацію.

Цікава авторська аргументація, що уніфікація має суттєве значення в процесі систематизації законодавства, при розробленні різних галузевих і міжгалузевих стандартів, здійсненні ревізійних робіт. Далі виділено одну з важливих *складових процесу уніфікації законодавства* — термінологічну обробку нормативно-правових актів. Обґрунтовано, що застосування юридичної термінології впливає на стиль законодавства, його якісні характеристики та внутрішню побудову, тож запропоновано створення інформаційно-пошукової мови для сучасних технічних засобів⁴.

Можна погодитись із автором, що неможливо удосконалити законодавство без умови його правильного розуміння та термінологічного визначення. Систематизація й уніфікація відіграють значну роль у розвитку законодавства, виробленні єдиної термінології нормативно-правових актів, розширенні арсеналу прийомів юридичної техніки.

Доречне використання юридичних термінів у процесі правотворчості дасть змогу безпосередньо зайнятися уніфікаційним розробленням видових систем нормативно-правових актів, стандартизацією їх найменувань і внутрішньої структури. **Уніфікація юридичних термінів** визначається А. І. Граціановим як сукупність прийомів, правил і засобів, за допомогою яких досягаються термінологічна єдність та погодженість чинного законодавства.

⁴ Граціанов А. І. Роль уніфікації в систематизації законодавства // Держава і право. — К. : ІДП НАНУ. — 2000. — Вип. 8. — С. 15–19.; Граціанов А. І. Консолідація як форма упорядкування законодавства // Держава і право. — К. : ІДП НАНУ. — 2001. — Вип. 12. — С. 11–13.; Граціанов А. І. Інкорпорація як вид систематизації законодавства // Держава і право. — К. : ІДП НАНУ. — 2002. — Вип. 17. — С. 6–11.; Граціанов А. І. Спеціальна юридична термінологія як спосіб удосконалення законодавства // Держава і право. — К. : ІДП НАНУ. — 2003. — Вип. 19. — С. 124–129.; Граціанов А. І. Поняття систематизації законодавства та її значення // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем: Матеріали міжнародної наукової конференції. — К. : ІДП НАНУ. — 2000. — С. 274–275.; Граціанов А. І. Облік як вид систематизації законодавства // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми правознавства очима молодих вчених». — Хмельницький. — 2002. — Спецвипуск 1. — С. 12–13.

Робота з формулювання та редакції закону вимагає пильної уваги, досвіду та майстерності. Необхідно досягти не тільки внутрішньої, а й зовнішньої логіки, зв'язку, взаємозумовленості між статтями та пунктами (частинами), главами та розділами закону. Закон набуде досконалої форми лише за умови жорсткого дотримання правил і прийомів законодавчої техніки при формуванні кожної із його структурних частин.

Невід'ємним елементом удосконалення законодавства є мова закону. Повсякденне мовлення завдяки його універсальності, багатозначності, образності не завжди задовольняє потреби законодавчого тексту. Професіоналізація мови законодавства необхідна для точності, чіткості та стислості приписів закону, що унеможлиблюють їх довільне тлумачення та перекручування в процесі судової й адміністративної практики.

Зрозумілість, точність і стислість мови закону створюють сприятливі умови для однакового його розуміння та тлумачення, однакового дотримання, виконання і застосування.

Передусім варто підтримати авторську позицію щодо створення автоматизованої інформаційно-пошукової системи нормативно-правових актів — «Законодавство», в якій був би акумульований словниковий матеріал, що охоплює термінологію і лексику нормативних актів.

Також в рамках інформаційного права та подальшого розвитку інформаційного суспільства нагальної потреби набуває формування словникової бази у сфері інформації. І саме теоретичне осмислення необхідності подальшого дослідження проблем систематизації, консолідації, інкорпорації, кодифікації та уніфікації інформаційного законодавства можуть слугувати життєдайною силою на шляху формування ефективного механізму реалізації державної інформаційної політики як запоруки збереження інформаційної самоідентичності, інформаційного суверенітету та забезпечення надійних режимів безпеки інформаційного ресурсу усіх об'єктів національної безпеки — людини та громадянина, суспільства та держави.

Здійснений нами контент-аналіз захищених дисертацій, де мультиплікандом виступав термін «систематизація», надав можливість дійти висновку: в Україні автори здебільшого зосереджені на питаннях галузевої систематизації, натомість проблеми загальної методології,

критеріїв, принципів, форм і методів систематизації майже не розглядаються.

Однією з робіт, присвячених аналізу галузевих питань систематизації, є дисертація О. М. Селезньової «Систематизація банківського законодавства як шлях удосконалення фінансово-правового регулювання банківської діяльності в Україні»⁵.

Аналізуючи змістовну складову наукової новизни, одразу ж впадає в очі невідповідність теми дисертації тим результатам, які були досягнуті.

Зокрема дисертантом зазначено, що ним, вперше:

- 1) сформульовано авторські визначення понять «систематизація банківського законодавства», «консолідація банківського законодавства», «кодифікація банківського законодавства», «функції кодифікації банківського законодавства»;
- 2) обґрунтовано та розроблено класифікацію функцій кодифікації банківського законодавства України;
- 3) обумовлено власний підхід щодо орієнтовного змісту проекту Банківського кодексу України;
- 4) запропоновано тривекторний порядок проведення інкорпорації банківського законодавства та триетапну процедуру кодифікації банківського законодавства (допарламентський, парламентський та післяпарламентський етапи).

Отже, констатуємо: три з чотирьох пунктів наукової новизни присвячені не систематизації, а аналізу її складових.

І саме в даному аспекті дивує теза автора про те, що нею доведено, що банківське законодавство є складним суперечливим утворенням і його систематизація можлива у трьох формах — інкорпорації, консолідації та кодифікації. Вважаємо, що доводити те, що вже давно доведено є парадигмальним аматорством в науці. От якщо б авторка довела, що систематизація законодавства не включає якийсь елемент, або навпаки, включає, наприклад, уніфікацію, що обумовлено специфікою банківського законодавства, то тоді можна було б говорити про наукову новизну. А так, ця теза наочно демонструє науковий рівень дисертантки.

⁵ Селезньова О. М. Систематизація банківського законодавства як шлях удосконалення фінансово-правового регулювання банківської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ольга Миколаївна Селезньова. — Ірпінь, 2009. — 18 с.

Тому зосередимо увагу на аналізі пропонувананих даним автором категорій, які здебільшого не стосуються предмета дисертації.

Систематизація банківського законодавства — це тривала поетапна процедура упорядкування та вдосконалення законів і підзаконних актів, норми яких регламентують банківську діяльність, що передбачає створення інкорпорованих збірників і консолідованих актів банківського законодавства, а також (у кінцевій перспективі) розроблення та ухвалення Банківського кодексу України, спрямованого на захист прав як банків, так і їх клієнтів. *Метою* систематизації банківського законодавства є: а) виявлення прогалин і суперечностей у фінансово-правовому регулюванні банківської діяльності; б) уніфікація норм банківського законодавства з нормами інших підгалузей фінансового права та з нормами інших галузей права під час проведення інкорпорації та консолідації; в) забезпечення належного фінансово-правового регулювання банківської діяльності шляхом розроблення та ухвалення Банківського кодексу України.

Предметом систематизації банківського законодавства є власне банківське законодавство, під яким слід розуміти складну внутрішньообумовлену єдність законів і підзаконних актів (у тому числі актів Національного банку України), об'єднаних одним предметом нормативно-правового регулювання (банківські відносини), узгодженістю імперативно-диспозитивного впливу на банківські та суміжні відносини та своєю єдиною системністю, зумовленою ієрархією банківських правових норм.

Доволі неординарними є виокремлення авторкою, характерних, на її думку, особливостей банківського законодавства України: комплексність, множинність, неоднорідність, а й іноді — суперечливість. Зазначені риси, на нашу думку, не є характерними, це звичайнісінькі риси законодавства. Щодо суперечливості банківського законодавства, то за умов сьогодення, коли закони України ухвалюються із порушенням процедури та регламенту, голосування відбувається із порушеннями, а депутати не зважають на зауваження профільних комітетів та експертні висновки Інституту законодавства Верховної Ради України, суперечливість українського законодавства вже давно стала притчею во язицах, проте, сподіваймося, не назавжди.

Цікавими для розгляду є й інші ключові для тематики систематизації поняття. Зокрема: *інкорпорація банківського законодавства* є систе-

матичною інкорпорацією, в процесі здійснення якої упорядковуються банківські нормативно-правові акти, вилучаються норми, що втратили чинність; *консолідація банківського законодавства* — це проміжна форма систематизації банківського законодавства, що проводиться з метою об'єднання фінансових норм інкорпорованих збірників і внесення деяких уточнень до них шляхом утворення банківських консолідованих актів; *кодифікація банківського законодавства* — це форма докорінного перероблення банківських консолідованих актів, норми яких регулюють банківську діяльність, забезпечення узгодження банківського законодавства з нормами як фінансового, так і інших галузей права, звільнення фінансово-нормативного масиву від застарілих норм через ухвалу Банківського кодексу України. Принципами кодифікації банківського законодавства є принципи верховенства права, законності, об'єктивності, поетапності, безперервності кодифікаційної роботи та відповідності Банківського кодексу України нормам фінансового права та інших галузей права та вимогам юридичної техніки.

Оскільки в роботі здебільшого наголошується на кодифікації, то автором це питання досліджено ґрунтовніше за всі інші. Тому в рамках аналізу кодифікації банківського законодавства автор, окрім визначення поняття, досліджує і *функції кодифікації банківського законодавства* — головні зовнішні прояви сутнісних властивостей кодифікаційної процедури, конкретизовані напрями її суспільно-значимого впливу на банківські відносини. Класифікація функцій банківського законодавства така: 1) змістові функції — залежно від виду банківських відносин, на які поширюються напрями впливу процесу кодифікації; 2) процедурні функції — залежно від завдань, які стоять перед кодифікацією як такою. Процедурні ж функції поділяються на: 1) функції, що реалізуються під час проведення процедури кодифікації (законопроектна, економічна, нормотворювальна, деколізійна, інтегративна, обмежувальна, стимулювальна, наукова, охоронна); 2) наслідкові функції (системна, стабілізаційна, орієнтаційна, навчальна та інтерпретаційна).

Автор також виділяє *етапи проведення кодифікації*: 1) допарламентський етап (уповноваження Комісії із систематизації банківського законодавства на здійснення кодифікаційних робіт; подання пропозицій щодо структури проекту Банківського кодексу України; обговорення поданих пропозицій у відкритому режимі конференцій, симпозиу-

мів тощо; обговорення зауважень та нових пропозицій у тому самому режимі; обговорення структурних елементів проекту Банківського кодексу України; проведення юридичної експертизи проекту Банківського кодексу України; передання проекту Банківського кодексу України на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань фінансів та банківської діяльності; остаточне редагування тексту проекту Банківського кодексу України; подання підготовленого проекту Банківського кодексу України на розгляд Верховної Ради України; 2) парламентський етап (процедура розгляду проекту Банківського кодексу України як законопроекту; прийняття проекту Банківського кодексу України голосуванням; 3) післяпарламентський етап (підписання Банківського кодексу України Президентом України; оприлюднення Банківського кодексу України; набрання чинності Банківським кодексом України).

Пильну увагу приділено також *інкорпорації*. Так, автор виокремлює три вектори порядку інкорпорації: 1) розподіл повноважень між суб'єктами інкорпораційної процедури, що передбачає два послідовні етапи: докомісійний та комісійний; 2) вибір критерію, за яким необхідно проводити інкорпорацію. Інкорпорація банківського законодавства повинна здійснюватися в межах суб'єктного та хронологічного критеріїв; 3) характеризується процедурними аспектами цих дій, тобто передбачено поділ нормативно-правових актів за часом їх прийняття, упорядкування, утворення підгруп нормативно-правових актів залежно від того, яким органом державної влади такий акт виданий.

Отже, можемо стверджувати, що предмет дослідження й отримані результати не збігаються, адже автором зосереджено увагу не на суспільних відносинах, що виникають у процесі систематизації, а на її складових, при цьому робиться значний акцент на кодифікації, оскільки автором: 1) розкрито *фінансово-онтологічні аспекти кодифікації* банківського законодавства, запропоновано принципи кодифікації банківського законодавства; 2) досліджено *функції кодифікації* банківського законодавства, розроблено їх класифікацію; 3) визначено *ознаки* та досліджено *вимоги* до *Банківського кодексу* України, запропоновано його структуру; 4) обумовлено власний підхід до орієнтовного *змісту Банківського кодексу* України як перспективного джерела фінансового права.

Переконані, що робота значно виграла б, якби зазначені ґрунтовні положення були досліджені в рамках іншого предмета, а саме: кодифі-

кація банківського законодавства. У роботі також неправильно визначено об'єкт дослідження і, відповідно, — назва роботи. Проте за змістом робота являє собою міцну основу **саме для робіт, присвячених питанням кодифікації**.

Ще однією роботою, де аналізуються галузеві питання систематизації, є дисертація С. В. Сарани «Систематизація податкового законодавства України», захищена також в Ірпені, але роком пізніше — у 2010-му⁶.

У цій дисертації визначено головні ознаки й особливості систематизації податкового законодавства, що підкреслюють її загальноправову природу та специфіку реалізації в умовах окремого інституційного фінансово-правового регулювання, розглянуто підстави розмежування процесів упорядкування податкових законодавчих норм, з'ясовано принципові ознаки кодифікації податкового законодавства, охарактеризовано податковий закон як специфічний нормативно-правовий акт, яким регулюються найважливіші відносини в галузі оподаткування, проведено порівняння податкового законодавства України та інших держав СНД. У результаті цього сформульовано пропозиції щодо внесення змін до законодавства України з питань оподаткування з метою підвищення його ефективності та мінімізації кількості наявних колізій. Критично проаналізовано проект Податкового кодексу України та визначено найбільш змістовні напрями його удосконалення.

Зосередимо увагу на основних положеннях наукової новизни.

С. В. Сарана так само, як і А. І. Граціанов, але ще у 2004 році, звертає увагу на розмитість загального поняття «законодавство», зокрема «податкове законодавство», що призводить до неоднозначності його розуміння (у вузькому значенні — лише закони, в широкому — закони, під-

⁶ Сарана С. В. Систематизація податкового законодавства України : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Сергій Володимирович Сарана. — Ірпінь, 2010. — 18 с.; Сарана С. В. Податковий закон як засіб регулювання відносин у сфері оподаткування / С. В. Сарана // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. — 2009. — № 2. — С. 229–234. — (Серія «Юридичні науки». Т. 2.); Сарана С. В. До питання про місце підзаконних нормативно-правових актів про оподаткування в системі законодавства України / С. В. Сарана // Форум права // [Електронний ресурс]. — 2008. — № 3. — С. 449–453. — Режим доступу до журн.: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08ssvszu.pdf>; Сарана С. В. Систематизація як форма удосконалення податкового законодавства України / С. В. Сарана // Форум права // [Електронний ресурс]. — 2009. — № 2. — С. 379–383. — Режим доступу до журн.: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09ccvpzu.pdf>; Сарана С. В. Щодо питання про систематизацію податкового законодавства України / С. В. Сарана // Правничий часопис. — 2009. — №1/2. — С. 130–136.

законні нормативно-правові акти). Далі автор вживає термін «запропоновано» щодо того, що вже було досліджено в інших дисертаціях. Зокрема С. В. Сарана пропонує два шляхи: а) узгодження, упорядкування чинного податкового законодавства України, що передбачає деталізацію співвідношення норм загальних і спеціальних податкових законів, логічність співвідношення податкового та бюджетного законодавства, інших інституційних фінансових законодавств; б) прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», який і закріпить характер співвідношення, підпорядкованості норм, що регулюють оподаткування в Україні та містяться в податковому законодавстві.

Щодо першого шляху, то концептуально нового автор нічого не запропонував, оскільки ці положення за змістом нагадують роботу О. Й. Вовк (про її дослідження вже йшлося), а вирізняє лише те, що дисертант додає слова, притаманні податковій тематиці. Так само і стосовно ухвалення закону «Про нормативно-правові акти», адже автор припускається прикрої помилки: розмірковуючи про систематизацію, тобто досліджуючи законодавство як систему, він пропонує замість концепції розвитку законодавства як системного утворення, окремий нормативно-правовий акт, який по суті є елементом запропонованої системи. Тим більш, що дана пропозиція не є новаторською, а вже була надана в роботі А. І. Граціанова.

Не можна погодитись із автором, що він дослідив саме *специфіку податкового закону*, яку дисертант характеризує кількома особливостями: а) місцем у системі податкового законодавства; б) характером суб'єкта, який його приймає, — Верховна Рада України (неможливість прийняття законів із питань оподаткування референдумом); в) податковим законом регулюються найважливіші відносини в галузі оподаткування, тоді як інші підзаконні акти виконують певну забезпечувальну роль.

Річ у тім, що закон у будь-якому галузевому законодавстві відіграє визначальну роль, тому відносити це до специфіки податкового законодавства навряд чи коректно. Так само «шалено новаторськими» є положення про те, що закони ухвалює Верховна Рада України, а законом регулюються найбільш важливі відносини в галузі оподаткування. Ми не поділяємо такого апофеозу авторських роздумів, які за своєю еkleктикою можуть зануритися в простоту констатації, вихолостивши при цьому насправді наукові есенції.

Автор виокремлює такі *принципи систематизації*: демократизм, гласність, законність, науковість, системність, плановість систематизації податкового законодавства.

Не зовсім очікуваним для наукової новизни є розгляд інкорпорації та консолідації в контексті роботи. Так, С. В. Сарана зазначає, що *інкорпорація* як форма систематизації податкового законодавства відрізняється деякими особливостями: а) режим правового регулювання, як і правове регулювання оподаткування в цілому не змінюються, бо постійним залишається зміст і форма податкових законодавчих норм; б) мають констатуючий характер, тобто збірки податкового законодавства складаються без зміни текстів актів, які до них входять; в) у процесі інкорпорації відображаються лише зміни актів, які мають офіційний характер, корекція інкорпораційних збірок здійснюється лише з урахуванням останніх офіційних змін і доповнень; г) зміни та доповнення до текстів податкових актів повинні обов'язково містити посилання, офіційні реквізити актів, якими внесені відповідні зміни; д) зміни податкових законодавчих актів стосуються вилучення із текстів актів, об'єднаних у збірку лише тих частин, які втратили чинність. Хронологічна інкорпорація податкового законодавства виступає найпримітивнішою формою цього виду систематизації податкових законодавчих норм, має лише констатуючий характер та фактично не впливає на зміну законодавства, зберігає проблеми при користуванні.

Натомість *консолідація* податкового законодавства, на думку дисертанта, має на меті усунення множинності нормативно-правових актів, що регулюють справляння податків і зборів завдяки зведенню їх до одного більш великого акта. Специфікою консолідованого акта є те, що він заново ухвалюється компетентним правотворчим органом, має власні офіційні реквізити та замінює нормативні акти, що увійшли до його складу, які, своєю чергою, втрачають дію цілком або частково.

Заслугують на увагу запропоновані автором *специфічні ознаки систематизації податкового законодавства*: а) цілеспрямованість діяльності компетентних органів щодо упорядкування законодавчого забезпечення надходжень коштів до публічних фондів у вигляді податків і зборів; б) діяльність компетентних органів з упорядкування податкових законодавчих норм у винятковій відповідності до їх повноважень; в) здійснення систематизації податкового законодавства державними органами як у формі реалізації власної компетен-

ції в регулюванні оподаткування, так і при делегуванні таких повноважень державою; г) проведення систематизації податкового законодавства взаємопов'язаними формами (інкорпорація — внаслідок простого зібрання нормативно-правових актів за часом або предметною ознакою; кодифікація — завдяки переробці й удосконаленню змісту нормативно-правового акта; консолідація — внаслідок одночасного зібрання нормативно-правових актів зі зміною їх змісту), які доповнюють одне одного; д) оформленням підсумків систематизації податкового законодавства, що зумовлено формою систематизації та передбачає появу збірки нормативно-правових актів, кодексу або зводу законів тощо.

Цікавою роботою, присвяченою аналізу галузевих питань систематизації, є дисертація Є. В. Довженка «Загальнотеоретичні проблеми систематизації транспортного законодавства»⁷.

У дисертації досліджуються проблемні питання систематизації транспортного законодавства України, розглядаються її форми та принципи. Особливу увагу приділено дослідженню напрямів удосконалення транспортного законодавства та діяльності щодо його систематизації, в тому числі кодифікації як форми систематизації та удосконалення законодавства. Значне місце в роботі займає аналіз загальнотеоретичних аспектів системи транспортного законодавства України як методологічного підґрунтя його систематизації. Враховуючи нако-

⁷ Довженко Є. В. Загальнотеоретичні проблеми систематизації транспортного законодавства : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Євгенія Володимирівна Довженко. — Київ, 2011. — 18 с.; Довженко Є. В. Щодо необхідності систематизації законодавства у транспортній галузі / Є. В. Довженко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — К. : 2003. — № 2. — С. 83–87.; Довженко Є. В. Деякі проблеми адаптації транспортного законодавства України до Європейського законодавства / Є. В. Довженко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — К. : 2005. — № 6 (44). — С. 73–77.; Довженко Є. В. Систематизація транспортного законодавства як чинник зміцнення законності на транспорті / Є. В. Довженко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — Науково-практичний журнал Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю Ради національної безпеки і оборони України. — К. : 2007. — № 16. — С. 258–264.; Довженко Є. В. Забезпечення верховенства закону в процесі систематизації законодавства (на прикладі транспортного законодавства України) / Є. В. Довженко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — Науково-практичний журнал Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю Ради національної безпеки і оборони України. — К. : 2010. — № 22. — С. 94–103.; Довженко Є. В. Структурно-функціональний аналіз транспортного законодавства України / Є. В. Довженко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — К. : 2011. — № 6. — С. 91–97.

пичений в юридичній науці та практиці досвід стосовно розроблення відповідних питань, в дисертаційній роботі пропонується новий рівень теоретичного осмислення і узагальнення проблем систематизації транспортного законодавства та формулювання рекомендацій щодо оптимізації даного процесу в Україні.

Автором аргументовано, що транспортне законодавство України становить комплексну галузь законодавства, яка являє собою систему чинних нормативно-правових актів, прийнятих парламентом, Президентом України в межах їх повноважень, Кабінетом Міністрів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також нормативно-правових актів інших органів виконавчої влади, що регулюють суспільні відносини в процесі організації та здійснення транспортної діяльності. Отже, можна констатувати, що дослідник в поняття законодавство включає не лише закони, а й підзаконні нормативні акти.

Основними *принципами систематизації* нормативних правових актів України з питань транспорту автором запропоновано вважати такі: здійснення систематизації національного транспортного законодавства у контексті Європейської інтеграції, забезпечення верховенства закону в правовому регулюванні транспортних відносин та принцип забезпечення захисту прав і свобод людини у транспортній сфері.

З огляду на аналіз інформаційної сфери і відповідно більшого зосередження на теоретичних підвалинах формування комплексних галузей права, становлять інтерес ті положення дисертації, які присвячені формуванню критеріїв виокремлення комплексних галузей законодавства, які запропоновано доповнити новим критерієм — наявністю структурної організації та системних зв'язків всередині певної сукупності актів.

У межах контексту автор наводить власну *аргументацію* на користь того, що транспортне право виступає *комплексною галуззю права*: наявний основний акт транспортного законодавства (Закон України «Про транспорт»), яким визначається цілісність і склад даної галузі; транспортне законодавство має свій специфічний предмет правового регулювання; існує достатня кількість нормативно-правових актів, що поєднуються спільністю предмета, а також основних положень і принципів правового регулювання; спостерігається прагнення законодав-

ця до єдності форми нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері транспорту (як правило, це кодифікаційні акти); мають місце системні зв'язки між актами транспортного законодавства та актами інших галузей, які визначаються наявністю взаємних нормативних приписів щодо застосування їх положень; встановлено формально-логічний поділ актів законодавства про транспорт на інститути автодорожнього, залізничного, морського, внутрішнього водного, повітряного, трубопровідного законодавства та законодавства про міський електричний транспорт, а також наявність певної кількості нормативних актів, що обслуговують спільними положеннями транспортну галузь в цілому; спостерігається чітка структурна організація та системні зв'язки актів всередині даної галузі запропонувати модель його оптимальної структури, яка являє собою комплексну систему нормативно-правових актів транспортної галузі, що об'єднані спільним предметом, методом та принципами правового регулювання, які закріплені в основоположному кодифікаційному акті транспортного законодавства.

Під *систематизацією транспортного законодавства* автор розуміє діяльність, спрямовану на впорядкування певних масивів нормативно-правових актів у транспортній сфері способами укладально-технічного або нормотворчого характеру шляхом складання збірників або створення єдиних нормативно-правових актів.

Головним завданням систематизації законодавства в транспортній сфері є створення повноцінної й несуперечливої системи нормативних правових актів, яка здатна забезпечити стабільне та тривале регулювання діяльності транспортно-дорожнього комплексу й ефективний захист прав та інтересів його суб'єктів.

Дисертант виділяє *особливості систематизації* транспортно-законодавства: зумовлюються комплексним характером даної галузі, відсутністю єдиного методу правового регулювання, специфікою суспільних відносин у транспортній сфері, наявністю значної кількості нормативно-правових актів, які регулюють транспортну діяльність, врегулюванням окремих питань транспортної діяльності нормами інших галузей права, наявністю значної кількості імперативних норм та застарілих нормативно-правових актів, здійсненою раніше кодифікацією в окремих галузях транспорту, значним впливом міжнародного законодавства.

Запропоновано у якості однієї з обов'язкових послідовних дій, що виконуються в процесі проведення систематизації, визнати **аккумуляцію** нормативно-правових актів, сутність якої полягає у накопиченні масиву текстів нормативно-правових актів з питань регулювання суспільних відносин у транспортній сфері та інформації про їх прийняття, зміну, припинення, що можуть здійснюватись як у картковій (паперовій), так і в електронній формах.

У даному контексті змістовними є пропозиції автора щодо **стадій систематизації**: вирішення питання про вид систематизації та форму акта; добір нормативно-правових актів, що підлягають подальшій обробці, визначення підрозділу, який здійснюватиме систематизацію; аналіз відібраних актів, визначення їх юридичної повноцінності; розміщення проаналізованого матеріалу та складання збірників відомчих нормативних актів або створення консолідованого акта.

Зауважимо, що дисертантом запропоновано авторську концепцію моніторингу нормативно-правових актів з метою удосконалення діяльності з систематизації транспортного законодавства. **Правовий моніторинг** з метою систематизації Є. В. Довженко пропонує визначати як цілеспрямовану систематичну діяльність суб'єктів моніторингу щодо відстеження, обліку, оцінювання та аналізу нормативних правових актів, що регулюють суспільні відносини у транспортній сфері, з метою їх контролю, прогнозування, планування подальшого розвитку, підвищення ефективності, якості, а також ступеня їх доступності для суб'єктів транспортних відносин і підвищення правової обізнаності останніх на основі сформульованих у результаті моніторингу рекомендацій.

Далі автор визначає форми систематизації транспортного законодавства, які, на його думку, поділяються на головні, що до них належать **кодифікація й інкорпорація**, та другорядні: **облік і консолідація**. Базовими засадами систематизації при цьому виступають законність, нормативна визначеність процедури, плановість і науковість, відсутність бюрократичних і формальних підходів, узгодженість процесу та змісту, системність, адекватність, стабільність і визначеність меж, форм і суб'єктів, що здійснюють зазначену діяльність.

Заслуговує на увагу розроблена автором **методика систематизації транспортного законодавства** України. Автором встановлено, що **систематизація** передбачає обов'язкове здійснення правової аку-

муляції, яка являє собою відбір та накопичення нормативних правових актів для подальшої обробки засобами систематизації та є невід'ємною складовою процесу її здійснення. Водночас встановлено, що **кодифікація** як форма систематизації транспортного законодавства полягає у діяльності компетентних державних органів і спрямована на вдосконалення чинного законодавства з метою усунення прогалин та суперечностей, розроблення нових правових норм, зумовлених потребами суспільного розвитку. Наслідком такої діяльності є створення систематизованого нормативного акта, в якому згруповані та послідовно викладені правові норми, що регулюють суспільні відносини у сфері транспортно-дорожнього комплексу держави.

Теоретичний та історичний досвід систематизації законодавства як у країнах Західної Європи, так і в Україні розглянуто у колективній монографії «Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення». Особливу увагу дослідниками Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України приділено теоретико-юридичним і організаційно-правовим засадам систематизації законодавства України, визначенню особливостей кодифікації, інкорпорації та обліку нормативних актів, аналізу співвідношення законів і підзаконних нормативних актів у процесі систематизації законодавства України, а також дослідженню практики систематизації законодавства за кордоном.

Як слушно зазначають автори цієї роботи, визначення систематизації однією з основних тенденцій розвитку законодавства України зумовлено змінами державності, проведенням демократичних реформ та затвердженням нових державно-правових інститутів [44, с. 3].

Контент- та івентаналіз наукового доробку у сфері систематизації законодавства дає змогу дійти висновку, що більшість праць присвячені кодифікації як одній з форм систематизації законодавства, а автори, аналізуючи систематизацію, зосереджують левову частку уваги також на питаннях кодифікації. Наочним прикладом цього була робота О. М. Селезньової, зміст якої було проаналізовано вище.

Так, серед перших розвідок на рівні дисертаційного дослідження варто назвати роботу В. Я. Калакури «Кодифікація міжнародного приватного права в країнах Європи», автор якої зосереджує увагу на розгляді особливостей кодифікації законодавства в країнах Європи [45].

Як дисертацію загальнотеоретичного характеру варто відмітити працю Є. В. Погорелова «Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект)», у якій дослідник сформулював не лише поняття кодифікаційної діяльності, її особливості, основні принципи та функції, а й визначив поняття й елементи кодифікаційної технології і кодифікаційної політики та ґрунтовно проаналізував поняття удосконалення законодавства⁸, виокремлюючи критерії визначення форм удосконалення законодавства і видів таких форм тощо [42].

Для нас ця робота є важливою, оскільки в ній розглядається кодифікація не лише як форма систематизації, а й аналізується її співвідношення із удосконаленням законодавства.

Так, автором зазначається, що **удосконалення законодавства** — це діяльність компетентних органів держави з підтримки якісного стану законодавства (якості його змісту та форми) відповідно до потреб розвитку суспільних відносин, яка спрямована на забезпечення ефективності правового регулювання.

До основних показників якісного стану законодавства дослідник включає: його цілісність, точність, визначеність, узгодженість, повноту, стабільність, динамізм, доступність та оглядовість. Важливим є звернення автора до питань теоретичного розмежування таких понять, як: «удосконалення законодавства», «розвиток законодавства», «ефективність законодавства».

Конструктивним є виділення Є. В. Погореловим **критеріїв визначення форм удосконалення законодавства**:

- 1) безпосередній (прямий) або опосередкований (непрямий) вплив певних видів юридичної діяльності (юридичних операцій) на якісний стан законодавства;

⁸ Погорелов Є. В. Кодифікаційні правові аспекти в системі законодавства України: риси і функції // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених: 36. наукових праць. Х., 1997. — Вип. 3–4. — С. 79–83.; Погорелов Є. В. К вопросу о стратегических этапах кодификации законодательства // Вестник Макеевского экономико-гуманитарного института. 1999. — Вып. 8. — Ч.2. — С. 180–183.; Погорелов Є.В. Развитие кодификационного процесса в Украине // Вісник Університету внутрішніх справ. Х., 1999. — Вип.7(3). — С. 174–177.; Погорелов Є. В. Конституція України і структура національного законодавства України // Вісник Університету внутрішніх справ. Х., 2000. Вип. 10. С. 137–140.; Погорелов Є. В. Кодифікація, її функції як форми систематизації. Типи удосконалення законодавства // Вісник Запорізького інституту внутрішніх справ. Запоріжжя, 2000. Вип.1. С. 80–84.; Погорелов Є. В. Питання оновлення кодифікаційної діяльності в Україні // Актуальні проблеми державного управління: Наук. збірник. Х.: УАДУ ХФ, 2000. № 2 (7). С. 11–19.

- 2) об'єкт удосконалення, в якості якого можуть виступати: а) зміст і форма проектів нормативно-правових актів; б) зміст і форма нормативно-правових актів, які були прийняті, але ще не набрали чинності; в) зміст і форма чинних нормативно-правових актів.

Виходячи з зазначених критеріїв, до **форм удосконалення законодавства** дисертант відносить: обговорення проектів нормативно-правових актів; узгодження проектів нормативно-правових актів; експертизу нормопроектів; підписання законів Президентом України; державну реєстрацію підзаконних нормативно-правових актів відповідними органами юстиції; новелізацію та ревізію чинних нормативно-правових актів; скасування незаконних чинних нормативно-правових актів; офіційне нормативне тлумачення чинних нормативно-правових актів; припинення чинності неконституційних і незаконних нормативно-правових актів судовими рішеннями; систематизацію нормативно-правових актів, в тому числі їх кодифікацію.

Вельми важливі для нас виділені автором **характерні риси кодифікаційної діяльності**:

- 1) вона здійснюється компетентними правотворчими органами держави, а тому має державно-владний, офіційний характер і є різновидом правотворчості;
- 2) її об'єктом є певна група нормативно-правових приписів, що мають спільний предмет правового регулювання;
- 3) вона зумовлена, перш за все, потребами суспільного розвитку і такою властивістю об'єктивного юридичного права, як його системність;
- 4) змістом цієї діяльності є переробка форми та змісту нормативно-правових приписів, їх узгодження та об'єднання у єдиний цілісний комплекс;
- 5) вона являє собою процес, який складається з певних послідовних дій (операцій), стадій та етапів;
- 6) це діяльність, яка здійснюється на основі певних принципів, за допомогою певних засобів, із застосуванням певних правил кодифікації;
- 7) її результатом є створення кодифікаційних актів, тобто єдиних, внутрішньоузгоджених за змістом і юридично цілісних нормативно-правових актів, які мають юридичну форму зовнішнього

виразу (найменування): «закон», «кодекс», «основи законодавства», «положення», «статут» тощо;

- 8) метою кодифікаційної діяльності є створення якісних нормативно-правових актів, а в цілому — удосконалення законодавства.

Здобутком дисертанта також є формування *технології кодифікаційної діяльності*, що складається з: 1) сукупності засобів і прийомів здійснення кодифікаційних робіт і створення кодифікованих актів; 2) правил застосування таких засобів і прийомів; 3) самого процесу здійснення кодифікації, який складається з певних послідовних дій, стадій, етапів.

До основних *принципів кодифікаційної діяльності* Є. В. Погорелов включає: плановість, системність і систематичність проведення кодифікаційних робіт; наукову обґрунтованість кодифікованих актів; забезпечення верховенства права та закону; врахування системно-структурних властивостей об'єктивного юридичного права та законодавства; техніко-юридичну досконалість кодифікаційних актів; наближення кодифікаційної діяльності в Україні до «європейських стандартів», зумовлених особливостями континентальної правової системи.

Визначаючи *функції кодифікації* як напрями її впливу на чинне законодавство, автор виділяє та характеризує такі функції: правотворчу, узгоджувальну, фундаментальну, ієрархії, узагальнювальну, новелістичну, системоутворювальну, стабілізаційну, оптимізаційну, функцію усунення дефектів у законодавстві.

Логічним завершенням теоретичних міркувань дисертанта є авторське визначення поняття *кодифікаційної діяльності* — зумовлений потребами суспільного розвитку та системністю права, здійснюваний на основі певних принципів правотворчий процес з перероблення змісту та форми групи чинних нормативно-правових приписів, їх узгодження та об'єднання в єдиному кодифікованому акті з метою удосконалення законодавства.

Також при аналізові положень дисертації даного дослідника ми звернули увагу, що поза фокусом його наукового інтересу не залишилося питання галузевої кодифікаційної діяльності, що для нас становить нетривіальний зміст із огляду на необхідність системного підходу до систематизації інформаційного законодавства.

Зокрема автор зазначає, що при здійсненні кодифікаційної діяльності важливе значення мають також положення про критерії побудови галузевої структури системи законодавства, якими є не тільки галузі й інститути права (їх предмет та метод регулювання), а й *інтереси держави та потреби юридичної практики*. Внаслідок цього в системі законодавства існують не тільки однорідні галузі та інститути законодавства, а й комплексні галузі та інститути, що надає можливість формування комплексних (міжгалузевих та міжінституційних) кодифікованих актів, яким, на наше переконання, саме і виступає Інформаційний кодекс (Кодекс законів про інформацію).

Звернімо увагу також і на таке теоретичне положення як кодифікаційна політика в Україні. Дисертант зазначає, що без сталої кодифікаційної політики неможливо здійснювати системну та систематичну кодифікацію, забезпечити цілісність, єдність та узгодженість українського права в цілому. Автором пропонується визначати *кодифікаційну політику* як визначення компетентними органами держави на основі принципів права та кодифікації цілей, завдань, змісту та напрямів кодифікаційної діяльності.

У цілому слід підбити підсумок, що за рівнем теоретичної розробленості, логіки подання матеріалу, внутрішньої несуперечливості наукових гіпотез із отриманими науковими результатами, а також методологією, що застосовувалась у дослідженні, дану дисертацію ми вважаємо однією з найбільш змістовних і фахових за темою дослідження.

Самостійним дослідженням, виконаним на монографічному рівні з урахуванням досягнень теоретико-правової думки, присвяченим комплексу загальнотеоретичних проблем кодифікації, кодифікаційних актів та кодифікаційної техніки, стала робота О. Я. Рогача «Кодифікаційні акти в системі законодавства України».

Ми погоджуємось з авторською заувагою, що «сучасний етап розвитку законодавства України пов'язується з необхідністю його гармонізації, уніфікації та систематизації. Це зумовлюється рядом причин та факторів, основними серед яких є наступні. По-перше, існування низки нормативних актів, що у відповідності до принципів правонаступництва діють з часів Радянського Союзу, потребує вирішення проблеми їх узгодження із прийнятими за період незалежності актами. По-друге, функціонування сучасної правової системи визначає необхідність приведення законодавства у відповідність з об'єктивними умовами жит-

тедіяльності суспільства. По-третє, прийняття значної кількості нових нормативно-правових документів нерозривно зв'язане із вирішенням завдання приведення їх у несуперечливу, узгоджену систему, а визнання Української держави міжнародним співтовариством у якості суб'єкта міжнародних відносин пов'язується з проблемою гармонізації та уніфікації національного законодавства у відповідності з принципами міжнародного права» [46, с. 4].

Окрім дисертаційних досліджень, що присвячені кодифікації, слід відмітити і монографію колективу авторів «Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка», де досліджуються теоретичні основи систематизації та кодифікації законодавства, методологічні й організаційно-методичні питання здійснення кодифікації законодавства в Україні, а також розглядаються теоретичні та прикладні проблеми юридичної й законодавчої техніки, особливості техніки кодифікації, стан і практика застосування кодифікаційної техніки в правовій системі України [46].

Ми підтримуємо позицію авторів, які зазначили, що продовження хибної практики формування законодавства методом спроб і помилок, ігноруючи необхідність теоретичного пізнання закономірностей його розвитку, неминуче призводить до прискореного накопичення дедалі складніших проблем на шляху упорядкування вітчизняного законодавства та його систематизації [46, с. 6].

Теоретичному осмисленню гносеологічної сутності та техніко-юридичного механізму процесу консолідації як однієї із форм систематизації присвячене дисертаційне дослідження С. Г. Меленка «Консолідація як вид систематизації нормативно-правових актів».

Ознайомлення з авторськими висновками та рекомендаціями роботи особливо важливе в контексті розкриття предмета дослідження, оскільки «з розвитком системи законодавства консолідація як вид систематизації починає відігравати в процесі упорядкування нормативно-правових актів важливу роль, яка полягає в проведенні цілої низки класифікаційних дій, що безпосередньо становлять складові частини інших видів упорядкування нормативно-правових актів, зокрема кодифікації та інкорпорації. Консолідація є перехідною ланкою, зв'язуючим сегментом між інкорпораційною та кодифікаційною діяльністю. Водночас вона виконує функцію первинного етапу такого виду систематизації, як кодифікація» [48, с. 18].

Є й інші цікаві роботи, присвячені аналізу змісту кодифікації як форми систематизації. Натомість її детальний аналіз буде здійснено нами в іншій монографії «Кодифікація інформаційного законодавства», яка буде одним із складових циклу монографій, присвячених питанням систематизації інформаційного законодавства.

Отже, дослідження робіт історичного та загальнотеоретичного характеру надає можливість дійти висновку, що систематизація законодавства не є новим та невідомим явищем для правової системи України. Протягом усього історичного періоду змінювалися пріоритети у виборі форм її проведення та галузей законодавства.

Хоча здебільшого у XVII ст. систематизаційна діяльність була націлена винятково на створення зводів законів, рідше кодифікації, а за радянських часів пріоритет надався вже як кодифікації, так і консолідації як формам систематизації.

У сучасних наукових розвідках також не приділяється належної уваги до вивчення та розроблення методології систематизації. Здебільшого предметом розгляду вчених у цій галузі стає кодифікація як ключова та домінуюча форма систематизації.

Роботи з інформаційного права

Безперечно, що аналіз бібліографії за темою дослідження був би неповним, якщо ми не звернулися б безпосередньо до робіт з інформаціології та інформаційного права. Адже багатогранність і специфіка інформації як феномена сприяла появі значного масиву наукових досліджень, присвячених окремим її аспектам.

Серед робіт вищезазначеного спрямування можна виокремити як присвячені інформаційному праву загалом, так і окремим її інститутам.

Хочемо наголосити:

в Україні набагато раніше за всі колишні республіки СРСР було розроблено концепцію інформаційного права як окремої галузі права та проект Інформаційного кодексу (Кодекс України про інформацію).

Ми маємо пишатися, що саме українські науковці є гордістю інформаційної науки. Питання в іншому: як наші владці і парламентарі, а також чиновники від науки, які вирішують, кому і коли можна захи-

щатися, це використали, як змогли пристосувати інноваційні знання до химерних кліше ВАКівських спеціальностей і вимог МОН. Але такі прізвиська, як: **М. Я. Швець**⁹, **Р. А. Калюжний**¹⁰, **В. С. Цимбалюк** — мають бути вписані в аннали української інформаційної науки, адже саме ці вчені заклали підвалини і досі активно пропагують вже не тільки інформаційне право, а й правову кібернетику.

Узагальним авторським лейтмотивом концептуального бачення проблем у сфері інформаційного права можна визнати концептуальні положення робіт *В. С. Цимбалюка*, зокрема стосовно розмежування таких термінів, як «правова інформатика» та «інформаційне право»¹¹.

⁹ Правова інформатика: система інформатизація законотворчої, правозастосовсовчої, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності в Україні. [Монографія] / В. М. Брижко, І. А. Вознюк, В. Д. Гавловський, О. В. Глодківська, Л. М. Задорожня, Р. А. Калюжний, Ю. А. Клімашевська, В. А. Саницький, В. Ф. Севастьянов, В. М. Смаглюк, В. Г. Хахановський, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець, О. І. Яременко / за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. — Ужгород: ІВА, 2003. — 168 с.; Основи інформаційного права України: [Навч. посіб.] / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський та ін.; / За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. 2-е вид., переробл. і доп. — К.: Знання, 2009. — 414 с.; Вступ до інформаційної культури та інформаційного права. [Монографія] / В. М. Брижко, В. Д. Гавловський, Р. А. Калюжний, В. М. Попович, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець, О. І. Яременко / За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. — Ужгород: ІВА, 2003. — 240 с.; Е-майбутнє та інформаційне право / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов / За ред. М. Швеця. — К.: НДЦПІ АПрН України, 2006–234 с.

¹⁰ **Калюжний Р. А.** Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання). [Монографія] / Р. А. Калюжний, О. Д. Крупчан, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець / За заг. ред. М. Я. Швеця, О. Д. Крупчана. — Київ : НДЦ правової інформатики АПрНУ, 2002. — 191 с.; Калюжний Р. А. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики. [Монографія] / Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець, Ю. В. Яцишин, А. С. Ластовецький / За ред. Р. А. Калюжного та В. О. Шамрая. — Київ : АДПС України, 2002. — 296 с.

¹¹ **Цимбалюк В. С.** Сутність і зміст правової інформатики (методологічний аспект) / В. С. Цимбалюк // Правова інформатика. — 2005. — № 4 (8). — С. 18 — 30.; Цимбалюк В. С. Методологія правової інформатики в систематизації податкового законодавства України як чинника боротьби з корупцією / В. С. Цимбалюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) — К. : МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю. — 2005. — № 11. — С. 176–184.; Цимбалюк В. С. Роль правової інформатики у модернізації прокуратури України / В. С. Цимбалюк // Право України. — 2006. — № 11. — С. 73–77.; Цимбалюк В. Правова інформатика в діяльності прокуратури України / В. С. Цимбалюк // Правова інформатика. — 2007. — № 2 (14). — С. 18–27.; Цимбалюк В. С. Сутність і зміст правової інформатики (методологічний аспект) / В. С. Цимбалюк // правова інформатика. — 2005. — № 4 (8). — С. 18–30.; Цимбалюк В. С. Методологія правової інформатики в систематизації податкового законодавства України як чинника боротьби з корупцією / В. С. Цимбалюк // Боротьба з організованою злочин-

На прикладі дослідження джерел суспільних відносин стосовно розвитку інформатики, формування під її масовим впливом такого соціально-технічного та соціально-технологічного явища як інформатизація, автор аргументовано пояснює природу структуризації інститутів інформаційного права. Воно розглядається ним як комплексна галузь права, що поступово інтегрує (через комплексне застосування методів інших галузей права) на засадах теорії гіперсистем через предмет суспільних відносин — інформацію — три провідні його умовні складові — підсистеми, що поступово набувають ознак спеціальних підгалузей цього права:

- *мас-медіа права* (гуманітарна, семантична складова);
- *інформатизаційного права* (інфраструктурна, інженерно-технічна складова);
- *права інформаційної безпеки* (забезпечувальна складова).

Між цими трьома провідними складовими інформаційного права поступово формуються й інші спеціальні комплексні інститути права за напрямками (чи видами) інформаційної діяльності: освітнє право; архівне право; бібліотечне право тощо.

Ключовим **критерієм формування** таких інституцій права у загальній системі інформаційного права виступає філософський закон діалектики: перехід кількісних чинників (створення критичної маси інформації) у якісні — інституціоналізація суспільних відносин щодо інформації через прояв її як ознаки (предмета) діяльності певних суб'єктів суспільних відносин. При цьому інформація (критична її маса, кількість) набуває ознак суспільного ресурсу, без чого не може забезпечуватися подальший прогрес людства в умовах поступового вичерпування із природи її ресурсів (корисних копалин, води, чистого повітря і т.п.).

Важливо, що ці ідеї знаходять свій подальший вияв і в працях інших вчених інформаціологів: І. Арістової, В. Баскакова, К. Белякова, І. Березовської, В. Брижка, В. Гавловського, В. Гурковського, М. Гуцалюка, М. Дімчогло, О. Золотаря, Л. Капінус, В. Кір'ян, О. Климентьєва,

ністю і корупцією (теорія і практика) — К. : МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю. — 2005. — № 11. — С. 176–184. Цимбалюк В. С. Основи інформаційного права України: [Навч. посіб.] / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Грищенко та ін.; За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. — К. : Знання, 2004. — 274 с.; Цимбалюк В. С. Основи інформаційного права України: [Навч. посіб.] / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Грищенко та ін.; За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. — К. : Знання, 2009. — 414 с.

Б. Кормича, О. Кохановської, Г. Красноступа, О. Логінова, Г. Линника, Є. Макаренко, Ю. Максименко, А. Марущака, П. Матвієнко, Д. Перова, І. Сопілки, В. Стоєцького, К. Татарнікової, А. Туніка, К. Череповського, О. Чуприни тощо.

Нині в рамках інформаційного права існують різні самостійні міжгалузеві наукові теорії. Так, **уперше в українській правовій літературі** запропоновано основні положення правової інформатики як самостійної міжгалузевої наукової теорії юридичного спрямування дослідником К. І. Беяковим у монографії «Управление и право в период информатизации». Як зазначає автор, у рамках правової інформатики розробляються загальні методологічні основи інформатизації щодо всіх юридичних наук, управлінської та юридичної діяльності в цілому, правова інформатика набуває рис загальної теорії вирішення правових завдань із використанням методів інформатики [55, с. 155].

У згаданій праці досліджуються проблеми сутності, завдань, цілей, умов і наслідків інформатизації в Україні, особливості правового регулювання сфери інформаційних відносин як інструменту державного управління процесами інформатизації.

Першим же навчальним посібником з інформаційного права України стала робота колективу авторів «Основи інформаційного права України» [56]. У ній розкриваються питання інформаційного суспільства та інформаційної цивілізації, поняття, зміст, сутність інформаційного права, вплив правової інформатики на формування права, інформаційна культура та інформаційна безпека як об'єкти інформаційного права, правове відображення формування державної інформаційної політики в Україні, міжнародні аспекти інформаційного права тощо.

Ураховуючи, що це видання було першим навчальним посібником із інформаційного права України, ряд положень мають дещо поверховий дискусійний характер. Так, на нашу думку, викликає заперечення визначення укладачами посібника як об'єктів інформаційного права «інформаційної культури» та «інформаційної безпеки». Крім того, дослідники не окреслюють особливості основних інститутів інформаційного права: інтелектуальної власності, масової комунікації, бібліотечної та архівної справи тощо.

Доволі дискусійним є також визначення авторами поняття «інформаційне законодавство України» як множини нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою України у формі законів і постанов

нормативного змісту, які регулюють суспільні відносини щодо інформації» [56, с. 32], оскільки інформаційне законодавство охоплює й інші види НПА (укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України), про що нами було зазначено вище при аналізові загальнотеретичних та історичних робіт.

Серед інших вітчизняних навчальних посібників, присвячених інформаційному праву, варто згадати «Інформаційне право: регулювання інформаційної діяльності» А. І. Марущака [57]. У вищезазначеній роботі розкриваються поняття та види інформаційної діяльності в Україні; особливості нормативно-правового регулювання процесу розвитку інформаційного суспільства в Україні, поняття та основні напрями інформатизації в Україні. Крім того, визначено правовий статус суб'єктів інформаційної діяльності: друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, інформаційних агентств і бібліотек, архівних установ, телерадіоорганізацій, а також суб'єктів кінематографії, видавничої справи, державної статистики й рекламної діяльності.

У цілому аналіз вітчизняних і російських робіт з інформаційного права дає змогу дійти висновку про неоднозначне розуміння не тільки предмета та об'єкта інформаційного права, а і його системи. Так, у російських наукових розвідках структурно система інформаційного права поділяється на дві частини — загальну та особливу. Щодо українських наукових праць у цьому напрямі, то певна градація на частини відсутня, а вибір тем, що розкриваються в роботах, залежить від авторського бачення змістовного наповнення інформаційного права. Причому почасти дане авторське бачення не містить наукової аргументації, не ґрунтується на виявленні онтогенетичних зв'язків між суспільними явищами та правовою системою того чи іншого суспільства.

Здебільшого окреслення конкретних тем у роботах із інформаційного права є неаргументованим та дискусійним. Зокрема, на нашу думку, викликає наукові заперечення відсутність у цитованій роботі з інформаційного права А. І. Марущака розділу, присвяченого питанням інформаційної безпеки. Незважаючи на достатню кількість публікацій із даної теми, А. І. Марущак, який є одним із послідовників формування інформаційного права в Україні¹², не розглядає інформаційну без-

¹² **Марущак А. І.** Інформаційне право: доступ до інформації: [Навч. посіб.] / А. І. Марущак — К. : КНТ, 2007. — 532 с.; **Марущак А. І.** Інформаційне право : регулювання інформаційної діяльності : [навч. посіб.] / А. І. Марущак. — К. : Видавничий дім «Скіф», КНТ, 2008. — 344 с.

пеку як інститут інформаційного права. Адже інформаційне суспільство наразі не може існувати поза контекстом інформаційної безпеки.

На загал контекст безпеки стає онтологічним будь-яким питанням, які розглядаються в суспільстві. Саме тому *В. А. Липкан* і працює в напрямі формування загальної системи знань про безпеку¹³. Більш

¹³ **Липкан В. А.** Теорія національної безпеки : [підручник]. — К.: КНТ, 2009. — 631 с.; Липкан В. А. Національна безпека України : [навчальний посібник] / В. А. Липкан. [2-е вид.]. — К. : КНТ, 2009. — 576 с.; Липкан В. А., Липкан О. С. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. Вид. 2-доп. і перероб. — К. : Текст, 2008. — 400 с.; Липкан В. А. Неопарадигма національної безпеки // *Право України*. — 2002. — № 11. — С. 19—23.; Липкан В. А. Застосування положень тектології при побудові системи національної безпеки // *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ України*. — 2002. — № 4. — С. 128—132.; Липкан В. А. Об'єкт, предмет і структура націобезпекознавства // *Право і безпека*. — 2002. — № 4. — С. 26—29.; Липкан В. А. Націобезпекознавча парадигма // *Право України*. — 2003. — № 2. — С. 120—123.; Липкан В. А. Поняття та зміст націобезпекознавства // *Право України*. — 2003. — № 9. — С. 114—118.; Липкан В. А. Синергетичний і гомеостатичний підходи до системи національної безпеки // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. — 2003. — № 2. — С. 104—111.; Липкан В. А. Концепція національної безпеки України: підходи до формування // *Вісник Прокуратури*. — 2003. — № 10. — С. 85—92.; Липкан В. А. Спеціально наукові методи націобезпекознавства // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. — 2003. — № 3. — С. 63—73.; Липкан В. А. Загальнонаукові методи націобезпекознавства // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. — 2003. — № 4. — С. 26—33.; Липкан В. А. Екзистенціальне управління системою національної безпеки // *Держава і право*. — 2003. — № 21. — С. 473—479.; Липкан В. А. Теорія криз при дослідженні ролі бифуркацій в еволюції системи національної безпеки // *Держава і право*. — 2003. — № 22. — С. 61—68.; *Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 Т. / Відп. Ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко*. — К. : Концерн «Видавничий дім «Ін юре», 2003. — С. 41—57, 404—415, 441—450, 1007—1037.; Липкан В. А. Міждисциплінарний підхід до формування націобезпекознавства // *Право України*. — 2005. — № 1. — С. 94—99.; Липкан В. А., Тюріна О. В. Державний суверенітет у контексті формування системи міжнародної безпеки // *Університетські наукові записки*. — 2005. — № 3 (15). — С. 17—23.; Липкан В., Липкан О. Інтерпретаційні схеми розвитку систем безпеки // *Юридична Україна*. — 2006. — № 2. — С. 12—18.; Липкан В. А. Основы права национальной безопасности // *Публичное и частное право*. — 2009. — № 2. — С. 34—46.; Липкан В. А. Проблеми формування інституту безпекового омбудсмена в контексті розбудови правової держави в Україні // *Право України*. — 2010. — № 7. — С. 70—80.; **Липкан В. А.** Біла книга: суть та призначення // *Адміністративне право в сучасному вимірі: Матеріали IV науково-практичного семінару / Ред. колегія : В. К. Колпаков (голова), О. В. Кузьменко, В. А. Липкан, І. Д. Пастух*. — К. : ФОП Липкан О. С., 2010. — С. 19—21.; Липкан В. А. Теоретична концепція Білої книги // *Підприємництво, господарство і право*. — 2010. — № 9. — С. 80—83.; Липкан В. *Мультикультурализм и толерантность: грани соотношения / Владимир Липкан // Формирование толерантного сознания в обществе: Материалы VII международного антитеррористического форума*. — К. : Издательство «Киевская правда». — 2011. — С. 92—100.; Липкан В. *Интереси держави: інтегральна категорія безпекознавства і державознавства // Актуальні проблеми державотворення: матеріали науково-практичної конференції*

того, спроби наближення до теоретичних напрацювань В. А. Ліпкана робляться і в інших країнах, зокрема в США, де один із авторів даної монографії навчався за тематикою «Національна безпека США». Але, на жаль, попри значний потенціал безпекової наукової школи, в нашій державі знання з цього приводу поки непотрібні, а в РНБОУ і досі ухвалюють рішення, керуючись не знаннями про безпеку, а необхідністю задоволення олігархічних інтересів правлячої верхівки.

Повертаючись до аналізу праці А. І. Марущака, варто зауважити, що інформаційне право, виступаючи регулятором даних суспільних відносин, у тому числі відносин у сфері безпеки, є взаємопов'язаним із усіма елементами інформаційного суспільства. Тому можна підтримати думку В. А. Ліпкана і Ю. Є. Максименко, що інформаційна безпека є важливим і невід'ємним інститутом інформаційного права [248].

Динамічність інформаційних процесів сприяла виокремленню комплексної галузі права, міжгалузевої юридичної науки. Інформаційне право як система норм, що регулює інформаційні відносини, ставить за мету дослідження інформаційної сфери правового регулювання суспільних відносин, виявлення об'єктів і суб'єктів інформаційних правовідносин, підготовку проектів нормативних правових актів у галузі дії інформаційного права, оцінювання ефективності проектів цих актів з використанням інформаційних технологій [1, с. 219].

Отже, необхідною умовою становлення інформаційного права як самостійної галузі є розроблення теорії особливого суб'єкта інформаційних правовідносин. Саме цій меті і присвячена дисертаційна робота О. С. Рождественської «Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин (загальнотеоретичний аспект)» [58]. Маємо погодитись із дослідницею, що «необхідність уточнення поняття суб'єкта права та правовідносин, визначення їх видів та особливостей, нормативного закріплення та реалізації їх правового статусу в різних сферах суспільних відносин обу-

(Київ, 28 червня 2011 року). — К. : ФОП Ліпкан О. С., 2011. — С. 7–9.; Ліпкан В., Максименко Ю. Націобезпекознавство: проблеми формування категорійно-понятійного апарату / В. Ліпкан, Ю. Максименко // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 8. — С. 7–11.; Ліпкан В. А. Безпековий вимір Стратегії національної безпеки США // Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 29 грудня 2011 року). — К. : ФОП Ліпкан О. С., 2011. — С. 8–11.; Ліпкан В. А. Підходи до аксіології національної безпеки / В. А. Ліпкан // Правові та політичні проблеми сучасності : матеріали науково-практичної конференції (Луцьк, 22 квітня 2012 р.). — К. : Ліпкан О. С., 2012. — С. 8–11.

мовляє актуальність глибокого і всебічного дослідження специфіки інформаційної правосуб'єктності особливих суб'єктів інформаційних правовідносин» [58, с. 81].

Порушено глобальність проблеми у роботі колективу авторів «Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні» [59]. Дослідники окреслюють не лише загальні питання інформаційного суспільства в контексті глобальних тенденцій світового розвитку та правові засади інформаційної діяльності у системі забезпечення національної безпеки України, а й конкретизують їх у ході висвітлення особливостей правового регулювання діяльності засобів масової інформації, інформаційної діяльності політичних партій і громадських організацій в Україні. Крім того, у цій роботі значну увагу приділено праву громадян на інформацію: на вільне збирання, зберігання, використання, поширення та охорону й захист інформації. Не менш важливого значення має розгляд гарантій прав на інформацію, а також визначення видів юридичної відповідальності у сфері інформаційної діяльності.

«В «інформаційній складовій» сучасного національного права України останнім часом досить широко вживаються визначення і терміни, поява яких обумовлена стрімкими темпами науково-технічного розвитку, впливом інформаційних технологій на соціальну діяльність, становленням інформаційних відносин, формуванням міжгалузевих наукових знань. У таких умовах чітко проявляється прямий вплив технічної термінології на гуманітарні науки. Але часом їх упровадження в правову діяльність не завжди є вдалим і вчасним. Тут більше винні «технарі», які, до речі, теж дуже активно беруть участь не тільки у процесі формування зазначених міждисциплінарних наук, а й часом — у розробленні законодавчих актів. Вони, так би мовити, вносять «технократичний» підхід, іноді не дотримуючись принципу об'єктивності поняття в юриспруденції. На ці процеси, мабуть, впливають складні часи становлення понятійного апарату наук інформаційного циклу, обумовленого відсутністю чітких меж між ними, суперечки з цього приводу між фахівцями» [60, с. 265].

Отже, важливе значення має офіційне чи неофіційне тлумачення інформаційного законодавства. Так, крізь призму сучасної юридично-правової доктрини та практики застосування Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, інших суб'єктів інформаційної діяльності нормативно-правових актів, що регулюють

суспільні відносини в інформаційній сфері, був створений у 2006 році один із перших науково-практичних коментарів інформаційного законодавства України. Як слушно зазначають укладачі цієї наукової праці, для підвищення ефективності інформаційного законодавства важливе значення має правильне розуміння сутності цього законодавства в цілому, його окремих норм та інститутів [61, с. 3]. І хоча у роботі прокоментовано лише деякі спеціальні закони України в інформаційній сфері, ряд з яких сьогодні вже втратили чинність чи мають зміни, доповнення, наявність доктринального тлумачення інформаційного законодавства сприяє більш глибокому його розумінню та правильному правозастосуванню.

У зв'язку з транснаціональним характером інформаційної проблематики, а також проголошенням Україною зовнішньополітичного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, з'явилося чимало праць, присвячених міжнародним та європейським стандартам правового регулювання інформаційних відносин.

Автором не тільки лекційних курсів «Міжнародна інформація», «Міжнародні інформаційні відносини», «Міжнародне інформаційне право», а й ряду монографій, зокрема: «Міжнародні інформаційні відносини ХХ—ХХІ ст.: європейський регіон», «Європа і глобальне інформаційне суспільство», «Правове регулювання інформації в Європі», «Міжнародна інформаційна політика: історія, тенденції і перспективи», «Європейське інформаційне право», «Європейська інформаційна політика» є Є. А. Макаренко.

Так, у роботі «Європейська інформаційна політика» [62], було досліджено еволюцію глобальних комунікаційних процесів та їх вплив на європейську інформаційну політику, роль європейських міждержавних організацій у реалізації програм становлення інформаційного суспільства та особливості інформаційної політики України в контексті трансформації міжнародних відносин. Цікавим для розкриття предмета дослідження є розгляд дослідницею інформаційного права європейських країн та політики регулювання інформаційних потоків у Європі.

На основі проведеного дослідження, Є. А. Макаренко зазначає, що країни Європи інтенсивно створюють інформаційні кодекси, впроваджують правові норми та принципи європейських організацій для забезпечення потреб інформаційного суспільства та трансформації основних законів держав і чинного законодавства [62, с. 206].

Окрім вищезазначеного, Є. А. Макаренко також *виділяє особливості й специфіку правового регулювання інформаційних відносин у країнах Європи:*

- 1) у системі інформаційного права функціонують нові терміни та поняття (інформація, інформаційні ресурси, бази даних, офіційне юридичне повідомлення, інформаційна безпека тощо), які відображають трансформацію права в умовах становлення інформаційного суспільства;
- 2) інформація має унікальні якості, невичерпність ресурсів, являє собою складовий компонент усіх суспільних відносин, обумовлює право власності на інформацію — державне, корпоративне, індивідуальне;
- 3) інформаційно-правова діяльність країн, юридичних і фізичних осіб здійснюється винятково в інтересах держави та особи з перевагою інтересів держави;
- 4) використання інформації, масивів даних, інших видів інформаційної діяльності реалізується через юридичних та фізичних осіб, які несуть відповідальність за правопорушення відповідно до інформаційного, цивільного, адміністративного й кримінального законодавства;
- 5) правове регулювання інформаційних відносин у суспільстві поширюється і на ті інформаційні відносини, які ще не врегульовані чинним законодавством. Особливо це стосується використання кіберпростору через Інтернет, впровадження мультимедійних технологій, безпроводникового зв'язку для поширення інформації [62, с. 205–206].

Теоретико-методологічні аспекти процесу інформатизації у сучасному світі та в Україні, формування інформаційного простору нашої держави та розвиток інформаційної діяльності людини як основи демократизації українського суспільства розглянуто в монографії О. П. Дубаса «Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті». Дослідник зазначає, що «вступ України до Ради Європи, членство в Європейській телерадіомовній спілці полегшують її входження в європейський і разом з тим світовий масово-комунікаційний простір, надають нових можливостей для укладання міждержавних угод із сусідніми країнами про транскордонне теле- і радіомовлення, дають змогу поглиблювати кооперацію і співпрацю між європейськими та ві-

тчизняними масово-комунікаційними системами. Водночас доведено, що членство в європейських структурах зобов'язує Україну дотримуватися встановлених ними міжнародних норм, виконувати міжнародні угоди і конвенції, включаючи документи щодо регуляції у сфері інформації та комунікації» [63, с. 16–17].

Отже, на розвиток вітчизняного інформаційного законодавства впливає входження України до різних міжнародних організацій та, як наслідок, необхідність адаптації українських правових засад до міжнародних стандартів.

Принципи правового регулювання міжнародного інформаційного поля, сучасний стан розвитку міжнародних інформаційних організацій, формування інформаційного суспільства, проблеми забезпечення авторського права в контексті використання мережевих технологій, методи його захисту та питання правового регулювання в Інтернеті досліджуються в навчальному посібнику С. П. Кудрявцева та В. В. Колоса «Міжнародна інформація».

Інформаційне законодавство України авторами зазначеного вище навчального посібника розглядається через висвітлення конституційних і цивільно-правових аспектів. З одного боку, дослідники зазначають, що «експертиза українського інформаційного законодавства, котра неодноразово здійснювалася протягом останніх років, зокрема представниками ОБСЄ, свідчить про те, що законодавча та нормативно-правова база функціонування інформаційної сфери України в цілому відповідає європейським нормам. Проте, якщо формальний бік справи не викликає значного занепокоєння, то існує загальна проблема недотримання встановлених норм усіма суб'єктами інформаційних відносин, зокрема органами державної влади всіх рівнів» [64, с. 53]. З іншого боку, «нормативно-правове забезпечення інформаційної сфери потребує суттєвого удосконалення. Одним із напрямів удосконалення системи інформаційного законодавства України може стати розроблення та ухвалення Інформаційного кодексу України, що дозволить розв'язати проблему подолання протиріч у законодавчих та нормативно-правових актах, забезпечити єдність та нефрагментованість нормативно-правового поля» [64, с. 54].

Отже, окреслення дослідниками значного масиву недоліків чинного інформаційного законодавства України дає змогу дійти висновку, що недотримання встановлених норм усіма суб'єктами інформаційних

відносин обумовлено не лише недостатнім рівнем правової та інформаційної культури населення країни, а й створеним недосконалим правовим полем в інформаційній сфері, що і зумовлює неефективність реалізації встановлених норм у практичній діяльності.

При висвітленні окремих засад інформаційної безпеки України також використовується складна термінологія, що не завжди зрозуміла для наукового загалу та пересічних громадян. Вищезазначені обставини сприяли опублікуванню різного роду словників, глосаріїв, довідників з інформаціологічної тематики.

У даному напрямі слід відмітити праці Л. С. Харченка, В. А. Ліпкана, О. В. Логінова «Інформаційна безпека України: Глосарій» [65], В. А. Ліпкана, О. С. Ліпкан, «Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях» [66], В. І. Ярочкіна, Т. А. Шевцової «Словарь терминов и определений по безопасности и защите информации» [67], А. Я. Приходька «Словарь-справочник по информационной безопасности» [68], в яких систематизовано викладено основні терміни, поняття, дефініції, що стосуються інформаційної безпеки, та В. М. Бутузова, С. Л. Остапця, В. П. Шеломенцева «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Науково-практичний коментар» [69], який також містить термінологічний словник.

Роботи, присвячені аналізу різноманітних аспектів інформаційної безпеки

Одним із найважливіших інститутів інформаційного права України виступає інститут інформаційної безпеки. Саме тому значна кількість наукових робіт присвячена дослідженню різних аспектів інформаційної безпеки України.

Справді, непересічними працями є роботи Б.А. Кормича «Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України» [70] та «Інформаційна безпека: організаційно-правові основи» [71], в яких автор здійснив аналіз джерельної бази, національних і міжнародних нормативно-правових актів у сфері інформаційної безпеки України.

Дослідник не тільки провів дослідження міжнародного та вітчизняного інформаційного законодавства, а й запропонував напрями із

його вдосконалення, із вдосконалення всієї політики інформаційної безпеки України.

Найбільше автор наголошує на правових основах інформаційної безпеки людини та суспільства шляхом окреслення стану дотримання інформаційних прав і свобод людини як основи інформаційної безпеки та правових засад безпеки інформаційної інфраструктури.

Автор також зазначає, що загрози мають внутрішній характер і пов'язані з недоліками системи публічної влади в Україні, прогалинами й прогріхами в національному законодавстві та в діяльності певних політичних сил, що протидіють формуванню правового інформаційного поля [70, с. 261].

Всебічність та глибина дослідження цілої низки проблем нормативно-правового регулювання інформаційних відносин Російської Федерації представлена в монографії російського дослідника В. М. Лопатіна «Информационная безопасность России: Человек. Общество. Государство» [72], що зумовлено тривалою практичною діяльністю в Державній Думі Російської Федерації, де В.М. Лопатін очолював підкомітет із законодавства у сфері інформаційної безпеки, був ініціатором і організатором дев'яти парламентських слухань із проблем інформаційної безпеки, проекту концепції розвитку законодавства у сфері інформаційної безпеки та інших законопроектів з питань національної безпеки.

Не можна не зауважити про ґрунтовну працю одного із авторів даної монографії В. А. Ліпкана у співавторстві з Ю. Є. Максименко та В. М. Желіховським «Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції».

У навчальному посібнику розкривається сутність інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції. Запропоновано новаторський підхід до розгляду інформаційної безпеки України як складової частини європейської безпеки. Досліджено зміст інформаційної безпеки, національних інтересів України в інформаційній сфері; поняття та зміст загроз інформаційній безпеці; напрями державної політики національної безпеки в інформаційній сфері; система забезпечення інформаційної безпеки; проблеми становлення інформаційного суспільства; інформаційну безпеку України у сфері прав і свобод людини; інформаційну безпеку, безпеку інформаційного суспільства; напрями адаптації стандартів Європейського Союзу Україною у сфері інформаційної безпеки.

Авторами посібника запропоновано нове бачення проблем формування інформаційного суспільства в Україні, яке має утворюватися **відповідно до** національних інтересів з *урахуванням* стандартів Євросоюзу, а не навпаки.

Також автори переконливо доводять, що основу концепції національної безпеки і, відповідно, Доктрини інформаційної безпеки України мають становити національні інтереси, що ґрунтуються на національних цінностях, національних ідеалах. Варто зауважити, що в даній парці конкретно визначено такі поняття, як національна безпека та національні інтереси. Зазначимо, що чимало дослідників зосереджують увагу на проблемі широкого трактування категорій «національна безпека» та «національні інтереси», що фактично призводить до підміни іншої категорії, наприклад, «функція держави», а також їх злиття. Найбільш логічним, на думку авторів, є розуміння того, що національні інтереси категорія більш широка за національну безпеку. Однак національна безпека є не тільки інструментом, а й одним із життєво важливих національних інтересів. Безпечні умови існування людини та суспільства, функціонування державно-правових інституцій — основа, плацдарм для їх подальшого розвитку.

Автори також зазначають: оскільки Україна — центр Європи, тому її роль в побудові європейської спільноти доволі вагома, а згодом стане визначальною. Перебуваючи на перетині цивілізацій, Україна є уособленням інтеграції різних культур, а отже, продуцентом інтегрованих систем безпеки, ініціатором і засновником яких вона і має бути. Отже, **геостратегічне розташування України передбачає наявність національних інтересів у різних частинах світу**, що потребує розроблення стратегій, програм і технологій їх адекватного забезпечення.

Аналогічну за змістом позицію висловлює *В. П. Горбулін*. Відповідно до його досліджень українське суспільство відповідає всім ознакам «суспільства ризику». Тому не дивно, що найвагоміші життєво важливі національні інтереси України — це інтереси виживання людей, суспільства та Української держави загалом. Вони, окрім захисту Вітчизни, охоплюють питання світоглядні, ідеологічні, світового порядку, економіко-фінансові, у тому числі формування безпечного інформаційного суспільства.

З погляду міжнародних відносин, виживання — це збереження національної держави як носія і гаранта загальних цінностей, що харак-

теризують спосіб життя певного народу. Однак з огляду на останні політичні події можна дійти висновку, що сучасна Україна, на відміну від розвинених країн Заходу, досі не сформувалася як повноцінна держава-нація зі своїми чітко окресленими національними інтересами, заснованими на національних цінностях, щодо яких склався б консенсус і всередині політичної еліти, і переважної частки її громадян.

Як влучно зазначає В. П. Горбулін¹⁴, нині міжнародні політичні і політико-економічні структури розмивають залишки національного суверенітету. Колективне втручання під егідою ООН у внутрішні справи суверенних держав (миротворча діяльність чи гуманітарна інтервенція) для захисту прав людини стає нормою міжнародної політики. Винесення вироків національним політичним діячам Міжнародним судом у Гаазі створює прецедент і закладає основи нових норм міжнародного права. Національні та міжнародні чиновники керують державами — членами Європейського Союзу — приблизно рівнозначно зсередини та зовні, при цьому вони дедалі більше контролюють принципи для будь-якого суспільства питання — від оборони і фінансів до індустріальної та податкової політики. Показовим прикладом цього є ситуація з дефолтом 2012 року у Греції, а також складна економічна ситуація в Португалії, Іспанії та Італії. З метою подолання такої кризи європейські структури запропонували увести свій уряд і фактично впливати на найбільш важливі сфери життя, нівелюючи державний суверенітет.

На наш погляд, найбільш слід наголошувати на найзмістовніших положеннях даного посібника стосовно інформаційної безпеки.

Отже, *інформаційна безпека* являє собою одне з найважливіших понять як в науці, так і в різних сферах людської діяльності. Сутність і комплексність цього поняття знаходить свій вираз у характері сучасного інформаційного суспільства. Аналіз різних підходів визначення змісту поняття «інформаційна безпека» надає можливість зауважити про недоцільність жорсткого обрання тієї чи іншої позиції. Наведені вище погляди, точніше підходи до визначення поняття інформаційної

¹⁴ Горбулін В. П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України. — К. : Євроатлантикінформ, 2007. — 592 с.; Горбулін В.П. Національна безпека: український вимір // В.П. Горбулін, О.В. Литвиненко. — К.: Інтертехнологія, 2008. — 104 с.; Горбулін В. П. Через роки, через відстані... Держава та особистість / В. П. Горбулін. — К., 2006. — 360 с.; Горбулін В. На захист національних інтересів // Політика і час. — 1995. — № 2. — С. 3–8.

безпеки, дають змогу розглядати проблему більш комплексно та системно, додати знань про цей багатогранний феномен. Більш того, на наше переконання, найприйнятнішим є інтегральний підхід, за якого інформаційна безпека визначатиметься за допомогою окреслення найбільш важливих її ознак з урахуванням постійної динаміки інформаційних систем і становлення не лише інформаційного суспільства, а й інформаційної цивілізації.

Такий підхід допоміг дійти висновку, що інформаційна безпека не може розглядатися лише як окремий стан. Безперечно, що це є і властивістю, атрибутом інформаційного суспільства, діяльністю і результатом діяльності людини, спрямованої на забезпечення певного рівня безпеки в інформаційній сфері. Інформаційна безпека має враховувати майбутнє, а отже, вона є не станом, а процесом. Тож, інформаційну безпеку слід розглядати як органічну єдність ознак, таких як стан, властивість, а також управління загрозами та небезпеками, за якого забезпечується обрання оптимального шляху їх усунення і мінімізації впливу негативних наслідків, що врешті-решт і становить діяльність зі створення сприятливих умов для реалізації інтересів об'єкта.

Також наголосимо, що не підтримуємо позицій тих дослідників, які зводять інформаційну безпеку лише до захисту інформації, оскільки інформаційна безпека більш широке поняття. Отже, інформаційна безпека — багатогранна сфера, для усвідомлення сутності якої успіх може принести лише системно-комплексний підхід.

Дослідження сутності інформаційної безпеки має враховувати той факт, що сутність є внутрішнім змістом предмета, який знаходить вираз у стійкій єдності усіх багатоманітних і суперечливих формах буття. Базовою характеристикою інформаційної безпеки слід вважати імовірність появи загрози, підвищеного ризику, реалізації загрози або небезпеки для індивіда, суспільства та держави. Критерієм ефективності забезпечення інформаційної безпеки є високий рівень безпеки при мінімумі витрат. Отже, можна говорити про структуру поняття інформаційної безпеки. Основним її елементом є життєво важливі інтереси соціальної системи, які співвідносяться із зовнішніми чинниками у вигляді інтересів наднаціональних або інших національно-державних структур в рамках міжнародного співтовариства. Зсередини національно-державного утворення його життєво важливі інтереси перебувають у взаємодії з інтересами елементів, які складають дане утво-

рення. В якості останніх виступають соціальні групи, еліта, організації, партії, релігійні та етнічні утворення, рухи тощо. Сукупність внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз створюють передумови для порушення безпечного функціонування системи державного управління.

Значимість інформаційно-комунікаційних процесів у сучасному світі надає підстави розглядати забезпечення інформаційної безпеки як одне з глобальних і пріоритетних завдань органів державного управління, вирішенню якого мають бути підпорядковані політична, економічна, військова, культурна та інші види діяльності системи державного управління.

Національні інтереси в інформаційній сфері є похідними від національних цінностей. Отже, інтереси інформаційної безпеки впливають із таких цінностей, як права людини, свобода, економічне процвітання, могутність країни. Саме тому головним інтересом для України є її виживання як вільної та незалежної при збереженні фундаментальних цінностей і інститутів безпеки. Одним із механізмів гарантування такого процесу є ефективна система державного управління, яка є суб'єктом і об'єктом забезпечення інформаційної безпеки водночас. І в даному випадку намагання деяких країн забезпечити власну інформаційну безпеку за рахунок інших країн викликають, з одного боку, занепокоєння, а з іншого — упевненість у необхідності формування дієздатної системи забезпечення інформаційної безпеки органів державного управління.

Інформаційна безпека виступає як характеристика стабільного стану системи державного управління, яка у випадку впливу внутрішніх і зовнішніх загроз та небезпек зберігає найважливіші показники для існування.

Інформаційна безпека як одна з характеристик стійкого розвитку виступає в якості базової цінності держави. Водночас ціннісні орієнтації, що ґрунтуються на уявленнях про інформаційну безпеку в різних соціальних групах і в окремих осіб, почасти не збігаються. Саме у цьому знаходить свій безпосередній вираз вплив держави, яка за допомогою значного арсеналу методів забезпечує реалізацію спільних цінностей особи, суспільства та держави в інформаційній сфері.

Національні інтереси в інформаційній сфері стикаються з різними перешкодами, що іноді або створюють загрозу для їх реалізації, або призводять до їх нереалізації. Своєю чергою, нереалізація національ-

них інтересів в інформаційній сфері свідчить про недостатню ефективність функціонування системи національної безпеки в інформаційній сфері. Отже, основною умовою виживання України є створення адекватної сучасному стану держави, її національним інтересам і загрозам системи інформаційної безпеки, яка включала б **сили та засоби ведення виграшних інформаційних війн**.

До основних *національних інтересів в інформаційній сфері* в цитованій роботі В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко та В. М. Желіховський включають:

- 1) інформаційну стабільність, яка характеризується інформаційною стійкістю державних інститутів як до внутрішніх, так і до зовнішніх інформаційних впливів;
- 2) інформаційну збалансованість, яка є адекватною мірою інтегрованості інформаційних інтересів усіх соціальних груп населення;
- 3) інформаційний суверенітет, недопущення втручання засобами інформаційного протиборства у внутрішні справи України;
- 4) становлення України в якості інформаційної держави, повноправного суб'єкта інформаційного суспільства та інформаційної цивілізації, яка створює усіма можливим інформаційними засобами умови для реалізації національних інтересів у інформаційній сфері в будь-якій точці земної кулі;
- 5) інформаційне процвітання, задоволення інформаційних потреб населення, здатність до ефективного інформаційного розвитку: лише сильна в інформаційному плані держава може бути здатна до забезпечення власної національної безпеки, а також відігравати роль регіонального лідера і не залишитися на маргінесі інформаційної цивілізації;
- 6) забезпечення всебічного гарантованого державою розвитку та функціонування української мови як єдиної державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин;
- 7) ефективне функціонування системи національної безпеки в інформаційній сфері;

- 8) створення якісно нової армії з оснащенням найсучаснішою зброєю і технологіями, у тому числі ведення інформаційних протиборств різних рівнів;
- 9) збереження культурних традицій українського народу;
- 10) пріоритетність загальнолюдських демократичних принципів у розбудові держави, національну злагоду та національну свідомість;
- 11) гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема у сфері інформації;
- 12) підтримання інформаційно здорового середовища;
- 13) розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації;
- 14) інтеграцію України в загальносвітовий інформаційний простір;
- 15) розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України;
- 16) формування на базі стратегії стійкого розвитку та концепції національної безпеки Доктрини інформаційної безпеки, яка включатиме національний ідеал, національну мету, національну ідею, національні інформаційні потреби, національні інформаційні цінності, національні інформаційні інтереси, врешті-решт, національну ідеологію;
- 17) утвердження в якості регіонального лідера;
- 18) формування позитивного міжнародного, передусім гуманітарного іміджу.

Серед вітчизняних навчальних посібників із інформаційної безпеки слід зазначити також роботу О. К. Юдіна та В. М. Богуна «Інформаційна безпека держави», де наведено систематизовану сукупність відомостей про інформаційну безпеку держави та шляхи її забезпечення, визначено місце інформаційної безпеки в загальній системі національної безпеки, вплив дестабілізуючих факторів та інформаційних загроз на безпеку особистості, суспільства та держави, основи протиборства та інформаційної боротьби, зміст і форми психологічних операцій та інформаційно-психологічної безпеки, загальні підходи до забезпечення безпеки інформаційних технологій, а також визначено вдосконалення нормативно-правової бази забезпечення загальнодержавної системи інформаційної безпеки [73].

Так, на думку дослідників, удосконалення нормативно-правової бази забезпечення загальнодержавної системи інформаційної безпеки здійснюється стосовно:

- порядку інформаційного обміну та інформаційно-аналітичного супроводу роботи органів державної влади й управління, інших суспільних інститутів з органами державної влади та між собою, забезпечення безумовного дотримання відповідальності посадових осіб, громадян за дотримання вимог інформаційної безпеки;
- формування правової бази у галузі використання Інтернет-технологій і забезпечення захисту інформаційних ресурсів;
- законодавчого визначення порядку доступу інших держав або окремих громадян інших держав до національних інформаційних ресурсів України та порядку використання цих ресурсів на основі договорів з іншими державами;
- налагодження двостороннього та багатостороннього співробітництва з міжнародними організаціями для спільного розв'язання проблем правового гарантування інформаційної безпеки, розроблення міжнародного законодавства в цій сфері;
- визначення порядку поширення та використання інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України, врахування вимог інформаційної безпеки при закупівлі зарубіжних програмно-технічних і телекомунікаційних засобів, їх використання в стратегічно важливих галузях, на об'єктах важливого державного та суспільного значення [73, с. 222].

Левову частку інформаційного законодавства України становлять нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини у сфері захисту інформації з обмеженим доступом.

Правовим основам захисту інформації з обмеженим доступом присвячений курс лекцій А. І. Марущака «Правові основи захисту інформації з обмеженим доступом», де автор окреслює такі питання: правовий статус інформації, правові основи захисту комерційної та банківської таємниць, правовий статус і зміст інформації з обмеженим доступом про особу, правова регламентація технічного захисту інформації в Україні, правові основи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах і міжнародно-правові основи захисту інформації з обмеженим доступом тощо.

Особливості правового регулювання захисту інформації з обмеженим доступом у законодавстві країн НАТО та ЄС розглянуто в навчальному посібнику В. С. Сідака та В. Ю. Артемова «Забезпечення інформаційної безпеки в країнах НАТО та ЄС» [74]. Дослідники не лише аналізують сутність, зміст правових основ захисту інформації з обмеженим доступом у країнах НАТО та ЄС, а й визначають основні шляхи приведення внутрішньодержавного законодавства у відповідність до вимог ЄС та НАТО.

Історичним аспектам становлення та розвитку вітчизняної системи захисту інформації, а також особливостям зарубіжного досвіду захисту інформації (Російська Федерація, США, Великобританія, Франція, Німеччина, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія, Японія, Китай) присвячено навчальний посібник А. М. Гуза «Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах» [75].

Таким чином, міжгалузевий характер порушеної проблематики обумовив розгляд як робіт загальнотеоретичного характеру, що присвячені окремим аспектам систематизаційної діяльності, так і безпосередньо тих, у яких розкриті особливості українського інформаційного законодавства.

Враховуючи неможливість огляду всієї літератури за темою дослідження в межах даного підрозділу, ми зосередились на фундаментальних, концептуальних, інноваційних роботах.

Інші неординарні пропозиції науковців і представників практичних підрозділів, які займаються систематизацією інформаційного законодавства України, будуть проаналізовані в наступних розділах¹⁵.

У цілому дослідження генезису наукової думки у сфері систематизації інформаційного законодавства України дає змогу дійти кількох висновків.

1. Попри значну кількість праць, присвячених окремим аспектам систематизації законодавства України загалом та інформаційного зокрема, комплексного та системного дослідження, саме сис-

¹⁵ Березовська І. Р. Адміністративно-правові засоби забезпечення інформаційної безпеки в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ірина Романівна Березовська. — К., 2012. — 18 с. ; Логінов О. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Олександр Володимирович Логінов. — К., 2005. — 236 с.

тематизації інформаційного законодавства України на монографічному рівні не здійснювалось.

2. Здебільшого наукові розвідки присвячені лише кодифікації як формі систематизації, залишаючи осторонь висвітлення систематизації в цілому, її методологій, принципів, функцій, завдань та методів, а також інших її форм — консолідації, інкорпорації.
3. Стан інформаційного законодавства України розглядається через висвітлення окремих його інститутів, найбільш популярним з яких є інститут інформаційної безпеки.
4. У більшості наукових праць із цієї проблематики закріплено необхідність удосконалення інформаційного законодавства України шляхом його систематизації, однак конкретних рекомендацій щодо форми її проведення і значення для інформаційного права та регулювання суспільних відносин, що виникають в інформаційному суспільстві, не наводиться.

Ураховуючи вищезазначене, обрання предмета дослідження є важливим та своєчасним напрямом наукової діяльності у вітчизняній юридичній науці — інформаційному праві.

1.2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Зважаючи на системний та міждисциплінарний характер предмета дослідження, розгляд засад систематизації інформаційного законодавства в Україні потребує використання різних методологічних підходів і принципів.

Законодавство України є доволі складним і динамічним феноменом. Для підвищення його ефективності як регулятора суспільних інформаційних відносин необхідно здійснювати комплекс заходів з його удосконалення. Натомість вжиття таких заходів має відбуватися на науковій основі? із належним науковим забезпеченням процесу.

Соціальна цінність інформаційного законодавства України й актуальність наукових розроблень у сфері його подальшого реформування значною мірою визначаються методологічною обґрунтованістю даних процесів.

Непослідовність і недосконалість законодавчого регулювання інформаційної діяльності в Україні — закономірний наслідок відсутності як чітко окреслених і науково виважених методологічних засад її дослідження, так і загалом Концепції розвитку законодавства. «Спираючись на загальнонаукові методологічні підходи пізнання різноманітних виявів суспільного буття, ґрунтуючись на принципі єдиній, але нелінійній, висхідній логіці соціального прогресу, вітчизняне правознавство у процесі пізнання правових явищ повинно орієнтуватися на реальні потреби конструктивно перетворюючої практичної діяльності...» [76, с. 29].

Трансформація взаємовідносин між людиною та громадянином і державою в Україні пов'язана, насамперед, із реалізацією гарантованого Основним законом нашої держави пріоритету прав і свобод людини, а отже, зумовлює необхідність вироблення якісно нового методологічного підходу до регулювання суспільних відносин.

Як слушно зазначав В. Авер'янов, «в основу нової адміністративно-правової доктрини має бути покладена протилежна — «людиноцентристська» — ідеологія, згідно з якою держава повинна, умовно кажучи, «служити» інтересам громадян (тобто діяти на «благо людини») — шляхом всебічного забезпечення пріоритету її прав, свобод та законних інтересів у сфері діяльності публічної адміністрації. Цей крок цілком відповідає загальній тенденції сучасного розвитку державно-правової науки та практики, згідно з якою сьогодні відбувається своєрідний «людиноцентристський поворот» вітчизняного правознавства» [77, с. 11].

Розгляд методологічних засад дослідження систематизації інформаційного законодавства України набуває особливої актуальності ще й тому, що важливим і необхідним етапом процесу наукового пізнання є правильний, обґрунтований вибір методології та методів дослідження.

На міжнародній науково-теоретичній конференції «Проблеми методології сучасного правознавства» було зазначено, що «загальний стан розробки методологічних проблем українського правознавства відстає від сучасних потреб, хибує відчутними недоліками. Поширення набули методологічна невизначеність, еkleктизм, некритичне запозичення певних методів та методичних засобів інших наук поза межами їх можливого використання у дослідженнях соціально-правових проблем. Мають місце непоодинокі прояви абстрактного соціально-

беззмістовного визначення державно-правових явищ, нерозбірливого застосування концепцій та норм, що належать до різних, нерідко протилежних зарубіжних правових систем, недооцінки правових принципів...» [78, с. 151].

Слід зауважити, що в юридичній науці визначення понять «методологія», «методи», а також їх співвідношення доволі дискусійне. Оперуючи вищезазначеними поняттями, дослідники не окреслюють різниці між ними та здебільшого застосовують їх як синоніми.

Так, О. Ф. Скакун зазначає, що «*метод юриспруденції* являє собою засіб юридичного пізнання, створення та організації юридичного знання. За допомогою юридичного методу предмет юриспруденції конкретизується і оформлюється у відповідну юридичну теорію (юридичну науку) як єдину систему знань про державу та право, висловлену в поняттях» [79, с. 5].

В. В. Лазарев, С. В. Липень визначають *методологію* як сукупність принципів, прийомів, способів наукової діяльності, що застосовується для отримання істинних, та таких, що відображають об'єктивну реальність, знань [80, с. 13].

Водночас авторський колектив російських вчених, оперуючи усталеною і консервативною конструкцією, зазначають, що *метод* охоплює способи, прийоми, засоби вивчення [81, с. 23].

Цікавим є підхід колективу вітчизняних науковців, згідно з яким «методологія — це наука про методи, складне утворення, що характеризує систему різних методологічних рівнів і методів пізнання предмета. В механізмі юридичного пізнання вона може розглядатися як вихідна категорія, а метод у свою чергу — це базова категорія методології, адже вона є не що інше, як теорія методів» [82, с. 21].

Здебільшого у вітчизняних наукових колах методологію визначають як концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [83, с. 56].

У словнику іншомовних слів надається кілька варіантів трактування цих понять. Так, відповідно до нього *метод* (від грецьк. *methodos*) — шлях дослідження, спосіб пізнання. Серед основних визначень зауважимо такі:

- 1) спосіб пізнання дійсності та її відтворення в мисленні;

2) спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети, для виконання певної операції [84, с. 429–430].

Щодо **методології**, то у вищезазначеній праці вона також має декілька визначень:

- 1) вчення про методи пізнання й перетворення світу;
- 2) сукупність прийомів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [84, с. 429–430].

На наше переконання, слід послуговуватися таким розумінням даних концептів.

Метод — 1) спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність; 2) спосіб дослідження конкретної сфери об'єктивної реальності, який надає загальнометодологічним засадам предметної визначеності. Метод як засіб пізнання становить собою спосіб відтворення в мисленні досліджуваного предмета. *Гегель*: «Метод є рухом самого змісту і через це не може розроблятися поза зв'язком зі змістом».

Методологія — 1) сукупність принципів, прийомів і методів дослідження будь-якого об'єкта; 2) певним чином сформована ідеологія науково-аналітичної роботи, що базується на певних припущеннях, ідейно-теоретичних засадах, ціннісних настановах, які загалом задають науково-пізнавальний горизонт ставлення людини до світу, суб'єкта до об'єкта, що вивчається та змінюється в процесі людської діяльності; 3) наука про методи пізнання й перетворення світу.

Наукова значимість і пізнавальна цінність методу, що застосовується, визначається його евристичним потенціалом, здатністю збагатити науку новим знанням про інформаційні відносини, виявити нові моменти у досліджуваних явищах, сприяти глибшому їх розумінню.

Можна виокремити головні **функції методу**:

- метод як спосіб побудови інформаційного законодавства;
- метод як спосіб інтерпретації та оцінки наявних НПА в інформаційній сфері;
- метод як спосіб і форма вираження певного типу та принципів співвідношення між інформаційним законодавством і реальністю;
- метод як спосіб вираження співвідношення між загальним законодавством та інформаційним законодавством як його підсистемою.

З огляду на цю квадроедину спрямованість методу, ми і розглядатимемо питання. Своєрідність предмета інформаційного права відповідним чином полягає і в тих методах, які воно застосовує. При чому відповідно до специфічних цілей і завдань, ураховуючи особливості предмета даного напрямку, визначаються і самі методи. Саме така предметна, а отже, і методологічна специфіка інформаційних відносин, а також суспільних відносин в інформаційному суспільстві є адекватною змісту та профілю міжгалузевого інституту — інформаційного права.

Таким чином, слід розглянути методологічну основу даного дослідження та зосередити увагу на системі наукових принципів, форм і способів, що використовувались при розгляді систематизації інформаційного законодавства України як феномена правової дійсності.

Методологічна основа будь-якого дослідження загалом і даного зокрема складається із сукупності наукових методів, які за умови їх комплексного використання, вирішують поставлені завдання.

Інформаційне законодавство України є складною системою, в якій інститути права містять норми різних галузей права або створюються на підґрунті інституту чи підгалузі адміністративного, цивільного, кримінального права тощо.

Тобто систематизація нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, має на меті створення взаємоузгодженого та взаємопов'язаного нормативного матеріалу.

Така різноплановість предмета дослідження потребує передусім використання системного та синергетичного методів, міждисциплінарного підходу¹⁶.

Зважаючи на вихідні засади загальної теорії систем, необхідно «будь-який об'єкт розглядати як такий, що відповідає вимогам системності, а саме: містить взаємопов'язані та такі, що взаємодіють, структурні елементи (розвинену структуру), має відносну незалежність порівняно з іншими соціальними об'єктами (розвинену організацію), внутрішню цілісність (розвинене ядро системи) тощо» [86, с. 26].

¹⁶ Ліпкан В. А. Системний підхід до побудови еталонної моделі системи забезпечення національної безпеки // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2002. — № 2. — С. 19–24.; Ліпкан В. А. Міждисциплінарний підхід до формування національної безпеки // Право України. — 2005. — № 1. — С. 94–99.; Ліпкан В. А. Синергетичний і гомеостатичний підходи до системи національної безпеки // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2003. — № 2. — С. 104–111.

Саме тому базовим у методології цього дослідження є загальнонауковий *системний підхід*, який обґрунтовує взаємозв'язок і взаємобумовленість соціальних процесів і суспільних явищ як елементів системи та поширено застосовується в науці та техніці з другої половини ХХ сторіччя.

«До теперішнього часу досить обширна література, присвячена тим або іншим аспектам системного підходу, виявляє не стільки єдність думок, скільки значні розбіжності принципів точок зору на сутність цього підходу і способи його реалізації. Проте про системний підхід цілком можна і навіть потрібно говорити як про єдиний напрям в розвитку сучасного наукового пізнання. Головна підстава для цього полягає в тому, що всі дослідження, що проводяться в рамках цього підходу, так чи інакше спрямовані на вивчення специфічних характеристик складно-організованих об'єктів — систем» [87, с. 318].

Так, з одного боку, інформаційне законодавство України є системою, що складається із сукупності певних взаємоузгоджених і взаємопов'язаних елементів: галузей, підгалузей, інститутів. З іншого — інформаційне законодавство України є елементом (підсистемою) вітчизняного законодавства загалом, яке виступає однією зі складових (підсистем) правової системи України.

Таким чином, з'ясовуючи зміст, сутність, особливості інформаційного законодавства України, слід враховувати, що воно є складовою частиною (підсистемою) вказаних систем, а елементи всіх цих систем функціонують узгоджено, цілісно. Це не лише сукупність певних елементів, а динамічне соціально-правове утворення. Вищезазначені обставини обумовлюють необхідність дослідження системи інформаційного законодавства України з урахуванням суб'єктивних і об'єктивних факторів правового різноманіття і правових розбіжностей у розумінні й реалізації вітчизняної правової політики.

Близьким до системного підходу є *структурно-функціональний підхід*, який «полягає у виділенні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи і зв'язки між ними створюють структуру системи» [83, с. 61].

Кожний із елементів (підсистем) системи має свою функціональну спрямованість. Щодо предмета дослідження, то структурно-функціональний принцип було застосовано у процесі виокремлення та ха-

рактики галузей, підгалузей та інститутів інформаційного законодавства України, а також визначення кола суб'єктів інформаційної діяльності, їх повноважень та функцій.

Оскільки правове регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері формується на основі суперечності між особистою свободою і загальним благом, структурно-функціональний метод сприяв також виявленню прогалин і колізій правового регулювання прав, свобод та обов'язків учасників інформаційних відносин та визначенню напрямів його удосконалення у цій сфері.

Ураховуючи те, що інформаційна проблематика має транснаціональний характер, актуальним для даного дослідження є використання також *синергетичного методу*.

Уперше термін «синергетика» було використано професором Штутгартського університету *Г. Хакеном* для позначення нового наукового напрямку, об'єктом якого є вивчення процесів самоорганізації та утворення, підтримання й розпаду структур у системах різного походження.

«Я назвав свою дисципліну синергетикою. У ній досліджуються спільна діяльність багатьох підсистем (переважно однакових або декількох різноманітних видів), в результаті якої на макроскопічному рівні виникає структура та відповідне функціонування» [88, с. 123].

Синергетика, становлячи собою міждисциплінарне поле досліджень, веде пошук загальних принципів, які керують поведінкою систем, що самоорганізуються [87, с. 342].

Використання синергетичного підходу допоможе розкрити сутність правової системи України, що є відкритою, невірноваженою та нелінійною системою, а також характеризується динамізмом, хаосом і самоорганізацією.

Саме завдяки синергетичному методу здійснюється дослідження процесів, що виникають і розвиваються, зокрема процес формування інформаційного законодавства України.

Згідно з цією теорією процеси впорядкування відбуваються саме в невірноважених відкритих системах, тобто становлення будь-якої системи ґрунтується на чергуванні порядку і хаосу, коли хаос породжує виникнення нового порядку.

Слід нагадати, що **першим, хто застосував і методологічно обґрунтував застосування синергетики до права у сфері безпеки був**

В. А. Ліпкан. Адже нині чимало дослідників-компіляторів, переписуючи один в одного, просто забувають звернутися до першоджерела, в якому була викладена синергетична парадигма безпекознавства, детально розписано та науково обґрунтовано застосування синергетики до формування правових систем¹⁷. Саме роботи В. А. Ліпкана, його активна наукова та життєва позиція, фактично наукова пропаганда синергетики сприяли усвідомленню молодим поколінням науковців її можливостей, необхідності поглиблювати власний методологічний інструментарій, не занурюючись лише в площину системного або діалектичного методів.

У процесі розгляду систематизації інформаційного законодавства України значна увага приділялася принципу об'єктивності, що вимагає врахування багатограних, складних і суперечливих явищ. Слід враховувати сукупність позитивних і негативних моментів незалежно від того, подобаються вони дослідникові чи ні, виявляти тенденції та закономірності їх розвитку.

Так, *Ю. Є. Максименко* зазначила, що «становлення інформаційного суспільства має як безсумнівні позитивні, так і певні негативні наслідки. З одного боку, пришвидшилася передача інформації значного обсягу, прискорилося її обробка та впровадження. З іншого — серйозне занепокоєння викликає поширення фактів протизаконного збору і використання інформації, несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів, незаконного копіювання інформації в електронних системах, викрадення інформації з бібліотек, архівів, банків та баз даних, порушення технологій обробки інформації, запуску програм-вірусів, знищення та модифікація даних у інформаційних системах, переходу інформації в технічних каналах її витоку, маніпулювання суспільною та індивідуальною свідомістю тощо.

Перехід суспільства до інформаційного змінив статус інформації. Наразі вона може бути як засобом забезпечення безпеки, так, у свою чергу, і загрозою та небезпекою» [89, с. 1].

¹⁷ **Ліпкан В. А.** Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: [Монографія] — К. : Текст, 2003. — 600 с.; Ліпкан В. А. Безпекознавство : [Навч. посіб.] — К. : Вид-во Європ. ун-та, 2003. — 208 с.; Ліпкан В. А. Синергетичний і гомеостатичний підходи до системи національної безпеки // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2003. — № 2. — С. 104–111.; Ліпкан В. А. Основи терорології (синергетична теорія тероризму). — К. : КНТ, 2006. — 84 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека).

Саме завдяки принципу об'єктивності можна неупереджено оцінити наслідки науково-технічного прогресу та становлення нової галузі права — інформаційної.

Не менш важливого значення в процесі пізнання порушеної проблематики має *діалектичний підхід*.

Діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової і суперечної дійсності в усіх її проявах [83, с. 58].

Цей принцип «був розвинутий протягом багатьох століть вченими різних філософських та політичних напрямків» [90, с. 149] і полягає у такому підході до вивчення явищ суспільного буття, що ґрунтується на загальних закономірних зв'язках розвитку суспільства, держави й природи.

Відповідно до діалектичного методу всі державно-правові явища взаємопов'язані одне з одним та суспільним життям, а також перебувають у динаміці. В основі їх розвитку дія законів переходу від поступових кількісних змін до якісних, боротьби та єдності протиріч тощо.

Стосовно теми дослідження, то завдяки діалектичному підходу інформаційного законодавства України можна дійти висновку, що воно як феномен, по-перше, визначається умовами життя та розвитку суспільства, по-друге, пов'язане з іншими явищами суспільного та державного життя, пронизує сферу економічних, культурних, політичних та інших видів суспільних відносин, по-третє, зазнає постійних змін, розвивається.

Наукове пізнання будь-яких явищ правової дійсності буде неповним, якщо дослідник не дотримуватиметься історичного методу. Цей метод зобов'язує з'ясувати процеси виникнення, становлення й розвитку явищ і процесів, врахувати конкретне історичне середовище, в якому відбувалося їх формування, встановити етапи розвитку тощо. А це допомагає правильно зрозуміти сутність розглядуваного феномена, виявити загальні закономірності, притаманні йому.

Перш ніж вивчати сучасний стан правового регулювання інформаційних відносин в Україні, необхідно дослідити їх генезис.

Завдяки історичному методу можна з'ясувати: як формувалось інформаційне законодавство в Україні, які вітчизняні нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері,

ухвалювалися чи скасовувалися правотворчими органами, до яких із правових актів були внесені доповнення та зміни тощо.

Використовуючи історичний метод пізнання предмета дослідження, можна встановити його призначення на різних етапах суспільного розвитку: внаслідок чого і яким чином він змінювався.

Зазначений метод дає змогу розглянути виникнення, становлення і розвиток вітчизняної системи права загалом та її інформаційної підсистеми зокрема, з'ясувати необхідність конкретної форми систематизації інформаційного законодавства України в чітко визначений проміжок часу.

Важливу роль при окресленні предмета дослідження відіграв і *термінологічний підхід*, що передбачає вивчення історії термінів та позначуваних ними понять, уточнення змісту й обсягу понять, встановлення їх взаємозв'язку та субординації [83, с. 59–60].

«Відомо, що у процесі формування нової фундаментальної науки виникає потреба у вирішенні принаймні двох основних завдань: визначення предметної галузі й створення системи основних понять і співвідношень — аксіоматики. Найбільш важка і вирішальна проблема — створення понятійного апарату. Адже «правильно називати означає правильно розуміти». Саме в цьому сьогодні серед учених і фахівців у галузі юриспруденції існують досить значні розбіжності й саме проблема формування аксіоматики «інформаційно-правових наук» (інформаційних наук юридичного циклу) є одним із найважливіших завдань досліджень, що проводяться в її межах» [60, с. 264].

Так, з'ясовуючи питання співвідношення термінів «систематизація», «удосконалення», «кодіфікація», «інкорпорація», «консолідація», «уніфікація» тощо слід було уточнити їх зміст та взаємозв'язок. Окрім того, доволі дискусійним є розуміння поняття «законодавство» загалом та «інформаційне законодавство» зокрема.

В «інформаційній складовій» сучасного національного права України останнім часом масово вживаються визначення і терміни, поява яких обумовлена стрімкими темпами науково-технічного розвитку, впливом інформаційних технологій на соціальну діяльність, становленням інформаційних відносин, формуванням міжгалузевих наукових знань [60, с. 265].

Отже, завдяки термінологічному підходу з'ясовується етимологія терміна, а також поняття, що адекватно відображають конкретні явища.

Близькими до вищезазначеного методу є також *лінгвістичний, логіко-семантичний та герменевтичний методи*, завдяки яким пізнається зміст нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, здійснюється їх інтерпретація та осмислення правової дійсності в цілому з метою встановлення механізмів знаходження чи надання юридичного сенсу конкретній ситуації, конкретним відносинам між людьми, що чи урегульовані правом, чи потребують цієї регуляції тощо.

Для всебічного та об'єктивного розгляду предмета дослідження було поставлено ряд завдань, розв'язання яких потребує використання й інших наукових методів: абстрагування, аналізу та синтезу, дедукції й індукції, формально-догматичного (юридико-технічного) та порівняльно-правового.

Абстрагування є одним із основних методів теоретичних досліджень, що полягає у «відході від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень предметів і в одночасному виділенні, фіксуванні однієї чи кількох найважливіших рис, які особливо цікавлять дослідника» [83, с. 70].

Саме застосування методу абстрагування має наслідком визначення понять, оскільки будь-яке поняття — це результат абстрагування.

Використання вищезазначеного методу відіграло значну роль у процесі пізнання інформаційного законодавства України та механізму його систематизації.

Процес абстрагування нерозривно пов'язаний з *логічним* методом.

Логіка — це наука про прийоми та способи мислення [80, с. 15]. Застосування різних логічних операцій (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, моделювання тощо) та знання основних законів логіки (протиріччя, виключення третього тощо) допомагають пізнати правову дійсність.

Найважливішими логічними прийомами є *аналіз і синтез*. Аналіз — це спосіб наукового дослідження, при якому явище поділяється на складові частини. Синтез — протилежний аналізу спосіб, що полягає в дослідженні явища в цілому, на основі об'єднання пов'язаних один з одним елементів в єдине ціле. [91, с. 49].

Виокремлення основних ознак інформації, інформаційної діяльності, інформаційного законодавства, систематизаційної діяльності тощо, визначення шляхів удосконалення правового забезпечення інформаційних відносин здійснюється за допомогою зазначених методів.

Щодо *дедуктивного та індуктивного методів*, то «дедуктивною називають таку розумову конструкцію, в якій висновок щодо якогось елементу множини робиться на підставі знання загальних властивостей всієї множини. ...Під індукцією розуміють перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому» [83, с. 71]. Стосовно теми нашого дослідження застосування цих методів полягало в узагальненні емпіричної інформації з метою її розкриття.

Застосування вищезазначених логічних операцій: аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, порівняння, моделювання тощо лежить в основі іншого важливого методу даного дослідження — *формально-догматичного (юридико-технічного)*.

Формально-догматичний (юридико-технічний) метод припускає вивчення права як такого, у «чистому вигляді», поза зв'язком із економікою, політикою, мораллю та іншими соціальними явищами [79, с. 14].

Отже, застосування вказаного вище методу при дослідженні різних аспектів систематизації інформаційного законодавства України передбачає її вивчення як явища правової дійсності у «чистому вигляді», що існує незалежно від інших видів суспільної та державної діяльності, поза сферою економіки, політики тощо.

Завдяки цьому методу здійснюється аналіз чинного інформаційного законодавства України і практики його застосування державними органами, виявлення зовнішніх, очевидних аспектів цього явища правової дійсності без проникнення у внутрішні зв'язки.

На думку К. І. Беякова, процес інформатизації (протогенез інформатизації) поділяється на комп'ютеризацію, медіатизацію і, нарешті, інтелектуалізацію [55, с. 36–39].

Якщо в Україні вищезазначений процес проходить лише початкової стадії, то в провідних країнах світу можна говорити вже про становлення інформаційного суспільства, а отже, про певний правовий досвід урегулювання інформаційних відносин.

У зв'язку з тим особливо важливим для розкриття предмета дослідження є використання *порівняльно-правового методу (компаративний метод)*.

Порівняльно-правовий метод передбачає «зіставлення юридичних понять, явищ і процесів і виявлення між ними схожості та відміннос-

тей» [79, с. 15]. Цей метод має важливе значення для пізнання правових явищ та вироблення шляхів їх удосконалення, підвищення ефективності впливу права на суспільні відносини тощо.

Кожна країна має власну інформаційну політику, що обумовлена соціально-культурним, економічним, політичним потенціалом та відповідає задекларованим геополітичним і геостратегічним амбіціям.

Отже, правове забезпечення інформаційних відносин конкретної країни має суттєві особливості.

Якщо проаналізувати законодавство держав романо-германської та англо-американської правових сімей, то можна помітити, що основним джерелом права в останній є судовий прецедент та загалом не властива кодифікація права.

Саме тому ми здебільшого зіставляємо інформаційне законодавство України та Російської Федерації, які є подібними за своїм змістом, а тому можуть піддаватися порівнянню.

У зв'язку із задекларованими зовнішньополітичним євроінтеграційними пріоритетами нашої країни не менш важливим є розгляд інформаційного законодавства країн-членів Європейського Союзу.

Як слушно зазначає Б. А. Кормич, саме порівняння дає змогу показати ступінь ефективності управлінсько-організаційних дій, спрямованих на створення умов інформаційної безпеки людини і держави, найбільш повну реалізацію їх прав та компетенції в інформаційній сфері, попередження загроз незаконного втручання, обмеження чи порушення цих прав [85, с. 29].

Окрім вищезазначеного, застосування порівняльно-правового методу при дослідженні особливостей систематизації інформаційного законодавства допоможе розкрити тенденції розвитку правового забезпечення окремих аспектів інформаційної проблематики в різних країнах, зокрема захисту авторських прав, електронної торгівлі тощо.

Останнє обумовлює актуальність у зв'язку з необхідністю адаптації національного законодавства до міжнародно-правових стандартів.

Важливе значення має *метод прогнозування*, що передбачає виявлення тенденцій розвитку правового забезпечення інформаційних відносин в Україні та провідних країнах світу, шляхом використання *методу експертних оцінок, екстраполяції, аналогії, моделювання*.

Так, комплексне дослідження систематизації інформаційного законодавства України передбачає використання методу екстраполяції,

поширюючи висновки щодо окремих структурних елементів інформаційного законодавства (інститутів, галузей, підгалузей) на його оцінку в цілому.

За допомогою ж методу моделювання можна передбачати наслідки проведеної систематизації інформаційного законодавства України задля подальшого розвитку демократичного процесу, трансформаційних перетворень українського суспільства в рамках правової реформи.

Розкриття питання методологічних засад дослідження систематизації інформаційного законодавства України дає змогу дійти таких висновків:

- 1) систематизація інформаційного законодавства України як правовий феномен виступає об'єктом наукового дослідження;
- 2) досліджуючи інформаційне законодавство України, слід ураховувати його перманентну динаміку, мінливість, нестабільність, історію розвитку, внутрішню суперечливість тощо;
- 3) вивчаючи систематизацію інформаційного законодавства України, необхідно враховувати плюралізм її зв'язків з іншими правовими феноменами та, загалом, із соціально-економічним, політико-правовим, культурним розвитком країни тощо;
- 4) лише комплексне використання методологічних підходів і методів дослідження сприятимуть об'єктивному, всебічному розкриттю предмета дослідження.

Отже, нерозробленість, дискусійність окремих аспектів систематизації інформаційного законодавства України вказує на те, що дослідження цього правового феномена потребує детального комплексного вивчення, яке має проводитись, на наш погляд, з використанням синергетичного, системного, діалектичного, історичного, структурно-функціонального, термінологічного, герменевтичного методів. При цьому необхідно використовувати такі загальні, спеціальні та приватні методи, як абстрагування, аналіз та синтез, дедукції та індукції, формально-догматичний (юридико-технічний), порівняльно-правовий тощо.

1.3 ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Предмет нашого дослідження — систематизація інформаційного законодавства України — має міждисциплінарний характер. З одного боку, питання систематизації, її форм (кодифікації, інкорпорації, консолідації тощо) лежать у площині розгляду такої загальнотеоретичної науки, як теорія держави та права. З іншого — фундаментальні та прикладні наукові дослідження з правового, економічного, технологічного і соціального забезпечення інформаційних відносин, процесів інформатизації суспільства та організаційно-правової сфери становлять зміст інформаційного права.

Оскільки інформаційне право є новою науковою спеціальністю та галуззю права, говорити про розроблену, сформовану й усталену аксіоматику даної науки поки неможливо.

Складність формування понятійно-категоріального апарату інформаційного права полягає в необхідності роз'яснення надзвичайно незрозумілої для пересічних громадян, але такої, що застосовується в нормативно-правових актах, які регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, технічної термінології: інформаційно-телекомунікаційні системи, телекомунікаційні системи, інформаційна (автоматизована) система, блокування, виток інформації, боти, хакери, спамери, хостінг, провайдер тощо.

Незважаючи на те, що фахівці теорії держави та права проводять різноманітні наукові дослідження, що стосуються окремих аспектів систематизації, досліджують поняття систематизації та роблять спроби щодо виділення інших, окрім консолідації та кодифікації, її форм, казати про сформовану парадигму систематизації законодавства в цілому неможливо. Саме тому така фундаментальна нерозробленість ключового поняття спричинює потребу в підключенні у дану наукову дискусію фахівців галузевих наук. Відтак, наш науковий інтерес має не лише галузевий характер, а й поріднений із загальним усвідомленим бажанням наукової спільноти розробити парадигми систематизації законодавства, вивівши її положення, уконституювавши основні форми та види. Тим самим надавши поштовх галузевим наукам, спираючись на надбання теорії держави і права продовжувати переможну ходу логічної і несуперечливої системи знань про систематизацію і надалі. Адже

здійснений нами вище аналіз бібліографічних джерел цілком очевидно довів, що кожен дослідник прагне навести власне, подеколи особистісне бачення, в дані процеси, подекуди втрачаючи зв'язок між науковими гіпотезами, котрі переростають у наукові ілюзії, і реальністю, яка завжди об'єктивна.

Отже, проблеми формування аксіоматики інформаційного права мають концептуальний характер і повинні бути обов'язково досліджені із застосуванням міждисциплінарної методології.

Наявність різноманітних визначень конкретних понять обумовлена, як стверджують *О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов*, певним суб'єктивізмом дослідника, який використовує вироблену наукою та філософією сукупність понять і категорій, інтерпретуючи їх у властивий для себе спосіб, так і взагалі з переглядом багатьох традиційних положень, формуванням принципово нових концепцій, введенням у науковий обіг нових понять і категорій [92, с. 68].

Інформація як феномен є багатогранним явищем, що зумовлює наявність численних різноманітних визначень цього поняття та суміжних понять: інформаційні відносини, інформаційне право, інформаційне законодавство тощо.

Більш того, плюралізм визначень понять на науковому рівні є доволі важливим, оскільки сприяє окресленню всіх властивостей, ознак, характеристик конкретного явища.

Оскільки ряд категорій, що репрезентують інформаційну проблематику, стали юридичними категоріями, то наявність великого спектра дефініцій негативно впливає на процес правозастосування, а, отже, на ефективність правового регулювання інформаційних відносин в Україні.

Ми погоджуємося з *К. І. Беяковим*, що в юриспруденції як поняття, так і явище, яке воно відображає, є об'єктивним, а тому має трактуватися однозначно, оскільки покликане адекватно відображати реально існуючі якості, властивості того або іншого об'єкта [60, с. 265].

Саме тому вважаємо за доречне висловити авторську позицію щодо розуміння таких понять, як: «інформація», «інформаційні відносини», «інформаційне законодавство», «систематизація», «інкорпорація», «кодіфікація», «консолідація» тощо.

Поняття «інформація»

Еволюція поняття «інформація», починаючи з визначень окремих філософів, була детально розглянута в монографії *І. В. Арістової* [93, с. 8–25]. Саме тому окреслимо найбільш важливі етапи становлення теорії інформації.

Тривалий час інформація була предметом дослідження винятково технічних наук. Так, засновником *умовно-статистичної* (умовної, структурно-статистичної, математичної) *теорії інформації* вважають *Клода Шеннона*, який у своїй роботі «Праці з теорії інформації та кібернетики» на початку 40-х рр. ХХ століття виклав кількісно-математичні принципи інформації, визначаючи останню як невизначеність, що скорочується [94, с. 234]. Крім того, дослідник використав «умовні» засоби вимірювання інформації та запропонував абстрактну схему зв'язку, до якої належали такі компоненти, як джерело інформації, передавач, лінії зв'язку, приймач, адресат та джерело «перешкод». У подальшому теорія *К. Шеннона* була суттєво доповнена та розширена науковими розвідками *Н. Вінера*, *В. Котельникова* і *А. Колмогорова*. Ці дослідники розробили інші прикладні та галузеві теорії інформації, зокрема: типологічну, комбінаторну, динамічну, алгоритмічну тощо.

Так, алгоритмічне визначення кількості інформації запропонував *А. Н. Колмогоров*, визначаючи кількість інформації як мінімальну довжину (складність) програми, що дає змогу перетворити один об'єкт на інший [95, с. 123].

Із розвитком досліджень у сфері інформації, поряд із вищезазначеними теоріями інформації, великого значення мали семантична та прагматична теорія: інформації, що розглядали змістовний та аксіологічний аспекти інформації.

Завзяте дослідження інформаційної проблематики сприяло появі науки, що вивчає загальні закономірності процесів управління і передачі інформації в машинах, живих організмах і суспільстві — кібернетики.

Один із основоположників кібернетики, *Н. Вінер*, розглядав інформацію як специфічну субстанцію, відмінну як від матеріального, так і від ідеального, стверджуючи, що «інформація — це ані матерія, ані енергія» [96, с. 132].

Розглядаючи етимологію поняття «інформація», слід зазначити, що воно латинського походження («informatio»), що в перекладі означає роз'яснення, відомість тощо.

У словнику іншомовних слів термін «інформація» має кілька значень.

1. Повідомлення про щось.
2. Відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, про події, ситуації, чийсь діяльність, що їх сприймають людина і живі організми, керуючі машини та інші системи [84, с. 293].

У *юридичній енциклопедії* також міститься визначення поняття «інформація» як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві й державі та навколишньому середовищі [97, с. 717].

Щодо нормативного визначення, то дефініція цього поняття міститься в кількох нормативно-правових актах України.

Наприклад, у ст. 1 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року — як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [98].

У Законі України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року інформація визначається як відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [99].

Визначення категорії «інформація» містить і Цивільний кодекс України (ЦК України) від 16 січня 2003 року. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 200 ЦК України **інформація** визначена як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі [100].

Отже, всі легальні дефініції мають суттєві розбіжності, хоча й ґрунтуються на концепції «інформація — відомості».

Натомість, на наш погляд, дана концепція має ряд суттєвих недоліків.

По-перше, інформація обмежується лише відомостями про події та явища. Виникає питання: чи не будуть інформацією відомості про осіб, предмети, факти тощо. Крім того, у зв'язку з динамічністю інформаційних відносин закріплення вичерпного переліку відомостей про щонебудь є нераціональним.

По-друге, законодавець визначив, що події та явища відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Та чи не будуть інформацією відомості, що відбулися чи лише відбудуться? Так само, чи є інформацією дані, отримані із американського супутника на Марсі у серпні 2012 року?

По-третє, законодавець використовує термінологію: «документовані чи публічно оголошені». Але документ є не лише матеріальною формою відображення, оскільки повинен мати відповідні реквізити. Щодо публічно оголошених, то на сьогодні відсутнє однозначне розуміння даного словосполучення. У юридичній науці використовується інша термінологія: оприлюднення, опублікування тощо. Виникає питання: яка кількість людей обумовлює публічність?

М. Корчагін також зазначає, що «Закон визначає інформацію через категорію «відомості». За такого підходу акцент робиться на тому, що інформація є продуктом осмислення людиною фактів навколишнього середовища, яке нею сприймається. Однак за такого підходу з поняття «інформація» виключається широкий спектр знань, що безпосередньо не пов'язані з описом навколишнього світу. Так, дуже важко зарахувати до «відомостей» не тільки більшу частину літературних творів, а й нереалізовані на практиці винаходи (об'єкти патентних прав або секрети виробництва, стандарти якості наприклад ISO 9001), інформацію про можливі шляхи розвитку ринку та способи ведення підприємницької діяльності тощо [101].

Щодо доктринальних визначень поняття «інформація», то вони є найбільш різноманітними та строкатими. Хоча в різних галузях науки та права акцентується увага на різних якостях інформації як феномена.

Найбільш поширеним у юридичній науці є визначення поняття «інформація» також як певних відомостей, сукупності яких-небудь даних, знань [102, с. 153].

Як зазначає *В. Г. Лукашевич*, під **інформацією** у широкому значенні цього слова слід розуміти різні відомості про навколишній світ, які отримує матеріальна підсистема під час її взаємодії з навколишнім середовищем [103, с. 265].

Б. А. Кормич пропонує таке визначення **інформації**: це дані, які були організовані в такій формі та документовані або передані таким чином, що можуть бути сприйнятими іншою особою [85, с. 45].

В. О. Голубєв визначає інформацію як результат відображення та обробки в людській свідомості різноманіття навколишнього світу, ві-

домості про оточуючі людину предмети, явища природи, діяльність інших людей та ін. [104, с. 19].

Через розмаїтість підходів щодо визначення поняття «інформація» і поглядів учених на розв'язання численних наукових інформаційних проблем, надати визначення поняття «інформація», яке відповідало б усім критичним зауваженням, занадто складне завдання.

Ми підтримуємо думку *Р. С. Белкіна*, що загальне визначення інформації може мати лише гносеологічний чи науковий характер. Будь-яке визначення має відображати функціональне призначення інформації [105, с. 270]. Саме тому для більш повного розкриття поняття «інформація» слід окреслити ознаки, властивості інформації як феномена.

Уперше на науковому рівні про *ознаки інформації* висловився *А. Б. Венгер*. Це, зокрема:

- самостійність інформації щодо свого носія;
- можливість багаторазового використання однієї і тієї самої інформації;
- вона не зникає при споживанні;
- збереження інформації, що передається, у суб'єкта, який її передає;
- здатність до збереження, агрегування, інтегрування, накопичення, «стискання»;
- кількісна визначеність інформації;
- системність [106, с. 70–71].

В. Я. Мацюк також акцентує увагу, на тому, що інформація, як товар, має особливості, які відрізняються від матеріальної речі: інформація виступає як об'єкт нових правовідносин, після її передачі вона зберігається у особи, що її передає та одночасно з'являється в того, хто її прийняв, тобто вона належить водночас двом суб'єктам, при цьому зберігаючи свій правовий статус характеристикою не відчуженості від виробника, від володіння споживача [107, с. 11].

Інтенсивний розвиток наукових досліджень інформаційної проблематики сприяв виокремленню нових ознак інформації.

Так, *Б. А. Кормич* виділяє ряд характерних *суспільно-правових характеристик інформації*: по-перше, інформацією з правої точки зору можуть вважатися лише ті дані, які є систематизованими у формі, що робить їх придатною до передачі, тобто інформацією є дані, документовані на фізичних носіях або публічно оголошені усно формі чи за до-

помогою відповідних технічних засобів; по-друге, дані стають інформацією лише в певному контексті і лише в тому випадку, коли вони зрозумілі людям [85, с. 57]. Крім того, автор зазначає, що кожна конкретна інформація також має певні індивідуальні характеристики, до яких належать її кількість, зміст і цінність [85, с. 58].

Н. О. Дементій, не пояснюючи сутності визначених властивостей інформації, зазначає, що крім кількості, цінності та змісту, інформація має й інші властивості — правдивість, достовірність, повноту, глибину, точність, доказовість, ефективність, новизну, оперативність, отриманість, надійність [108].

В. А. Копилов виокремлює такі ознаки інформації, як фізична невідчужуваність, здатність до тиражування, екземплярність, відособленість, властивість інформаційної речі [1, с. 124].

В. Н. Лопатін та *І. Л. Бачило* виділяють системний характер, трансформованість, невичерпність, субстанційну несамостійність, селективність, здатність до обмеження, універсальність [54, с. 39–41].

О. В. Кохановська зазначає нематеріальний характер інформації та таку її ознаку: інформація є благом неспоживчим, що піддається лише моральному, а не фізичному старінню; вона також самостійна щодо носія, має можливість багаторазового використання [109, с. 35].

Цікаву та важливу ознаку інформації виділяє *А. А. Антопольский*, зокрема її суб'єктивний характер — інформація виникає в результаті діяльності суб'єкта, що володіє свідомістю [110, с. 51]. Але, на нашу думку, цю тезу доречно доповнити: інформація виникає не просто в результаті діяльності суб'єкта, що володіє свідомістю, а є результатом інтелектуальної діяльності суб'єкта. Саме тому слід зазначити таку ознаку інформації, як *інтелектуальність*.

А. А. Письменський вказує ще на одну особливість інформації, яка полягає в тому, що на відміну від споживання матеріалів чи енергії, яке зумовлює до збільшення ентропії у Всесвіті, використання інформації спричинює протилежний ефект — збільшує знання людини, підвищує організованість в навколишньому середовищі та зменшує ентропію [111, с. 84].

Неординарністю і водночас дискусійністю відзначається думка *О. Г. Марценюка*, який зазначив, що тоді як угоди з приводу матеріальних речей призводять до конкуренції, інформаційний обмін сприяє співробітництву [112, с. 21]. Натомість автор не розглядає питання

конкурентної розвідки, де основним джерелом і змістом розвідувальної діяльності стає саме інформація.

Отже, перелік ознак інформації як феномена доволі значний, а їх виокремлення залежить від багатьох *факторів*.

Як слушно зазначає *Б. А. Кормич*, «на відміну від ряду тих галузей науки, які мають справу з інформацією в «чистому вигляді» і звертають увагу лише на її зовнішні, в першу чергу, кількісні характеристики, в рамках правової науки і практики не менш важливе значення мають також зміст інформації, характеристики, мета та спрямованість інформаційних процесів. Змістовний бік інформації взагалі є найважливішим фактором, оскільки саме зміст, суспільна цінність та потенційний вплив інформації є основою визначення правового режиму збирання, виробництва, зберігання, обробки та розповсюдження такої інформації. Саме виходячи зі змісту тієї чи іншої інформації, можна визначити, чи є вона державною або комерційною таємницею, чи є відповідна інформація об'єктом інтелектуальної власності та авторських прав, чи зашкоджує розповсюдження тієї чи іншої інформації інтересам держави або третіх осіб, чи є законним обмеження прав громадян на доступ до певної інформації тощо» [85, с. 117].

Систематизуючи погляди фахівців щодо **основних ознак інформації** з позицій юридичної науки, найбільш важливими, на нашу думку, є такі:

- багаторазовість використання;
- збереженість після передачі у суб'єкта, що її передає;
- невідчужуваність;
- невичерпність;
- отримуваність;
- здатність до тиражування;
- інтелектуальність;
- екземплярність;
- суспільна цінність;
- змістовність тощо.

Отже, виходячи з вищезазначених ознак інформації та легальних, доктринальних визначень поняття «інформації», під **інформацією** в юридичній науці слід розуміти **формально визначені результати інтелектуальної діяльності людини, що урегульовані вітчизняним законодавством**.

Поняття «законодавство»

Щодо визначення поняття «законодавство», то, як слушно зазначає Д. Лилак, термін «законодавство» доволі широко використовується у правовій системі, але не має легалізованого визначення ані в Конституції, ані в законах України, незважаючи на те, що він є елементом юридичної техніки, а його застосування повинно відповідати певним вимогам: він має вживатися в тому чи іншому нормативно-правовому акті однозначно; це єдине значення повинно бути загальнознаним; він має зберігати свій особливий зміст в кожному новому правовому акті [113, с. 48].

У вітчизняній юридичній енциклопедії термін «законодавство» визначається як система нормативних актів, якими регулюються суспільні відносини, і як головний засіб реалізації функцій законодавчої влади та основний метод здійснення правотворчої функції держави, що полягає у діяльності відповідних державних органів з розроблення, прийняття і оприлюднення законів та інших нормативних актів [114, с. 499].

Контент- та івент-аналіз наукових позицій щодо визначення поняття «законодавство» надає можливість виокремити три основні підходи.

Відповідно до *першого підходу* законодавство обмежується лише такими правовими актами, як закони. Згідно з *другим* — до його складу входять нормативно-правові акти лише вищих органів державної влади (парламенту, глави держави та уряду). Щодо *третього*, то законодавством охоплюються всі нормативно-правові акти, прийняті відповідно до своїх повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що термін «законодавство» за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок був предметом тлумачення Конституційного Суду України.

Як зазначається у Рішенні Конституційного Суду України, «термін «законодавство» досить широко використовується у правовій системі в основному у значенні як сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. У законах залежно від важливості й специфіки суспільних відносин, що регулюються, термін «законодавство» вживається в різних значеннях: в одних випадках маються

на увазі лише закони, в інших, передусім кодифікованих актах, поняття «законодавство» включає закони, інші правові акти Верховної Ради України, акти Президента та Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках — також нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади» [115].

Дослідивши всі аспекти цього явища, Конституційний Суд України вирішив, що терміном «**законодавство**», який вживається у частині третій статті 21 Кодексу законів про працю України щодо визначення сфери застосування контракту як особливої форми трудового договору, треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [115].

Отже, нині відсутнє офіційне тлумачення терміна «законодавство» поза контекстом Кодексу законів про працю України, що сприляє колізії у поглядах вчених і практиків-юристів на вищезазначений термін.

Ряд законодавчих актів України, прийнятих останнім часом, відображає як широке, так і вузьке поняття законодавства [110]. Відповідно ж до ст. 4 Закону України «Про інформацію» **законодавство України про інформацію** становлять Конституція України, цей Закон, законодавчі акти про окремі галузі, види, форми і засоби інформації, міжнародні договори й угоди, ратифіковані Україною, та принципи і норми міжнародного права [98].

Семантичний та герменевтичний аналіз вищезазначеної норми права дає змогу дійти деяких висновків.

1. Даний нормативно-правовий акт містить вузьке розуміння терміна «законодавство», залишаючи осторонь підзаконні нормативно-правові акти. Хоча більшість інформаційних відносин урегульовані саме підзаконними нормативно-правовими актами, про що детальніше далі.
2. Доволі спірним залишається той факт, що законодавство України про інформацію обмежується винятково законодавчими актами про окремі **галузі, види, форми і засоби інформації** (виділено нами. — Авт.), оскільки виникає питання: що

робити з нормативно-правовими актами, які встановлюють режими доступу до інформації чи інші аспекти інформаційної діяльності.

3. Не менш дискусійним є положення про «принципи і норми міжнародного права», оскільки Конституція України чітко визначила, що лише чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Що робити з тими принципами міжнародного права, які можуть порушувати національний суверенітет і нести загрозу національній безпеці?

Ураховуючи вищезазначені зауваження, будемо вживати поняття «законодавство» в широкому розумінні.

Отже, під **інформаційним законодавством України** слід розуміти **систему законів України, чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також підзаконних нормативно-правових актів України, прийнятих відповідно до Конституції України, що регулюють суспільні відносини у сфері інформації.**

Не менш дискусійним у наукових колах є визначення «*систематизація законодавства*», а також виокремлення її основних форм. Дані питання лежать в площині загальнотеоретичної науки — теорії держави та права. Але розроблення будь-яких конкретних пропозицій має ґрунтуватися на відповідних теоретичних положеннях не тільки галузевих юридичних наук, а й передусім — загальнотеоретичної науки. Саме тому з метою розкриття предмета дослідження ми окреслимо авторське бачення поняття систематизації законодавства та її форм, а також відмінність від інших суміжних понять.

Контент- та івент-аналіз наукових розвідок у цій сфері дав змогу дійти висновку, що поряд із поняттям «систематизація» дослідники використовують інші категорії, зокрема: «удосконалення», «розвиток», «ефективність». Відтак, здійснивши аналіз кожного з них, науково обґрунтуємо власну позицію щодо поданого нами варіанта визначення поняття «систематизація інформаційного законодавства».

Поняття «удосконалення законодавства»

Поняття «удосконалення законодавства» було введено в науковий обіг радянськими дослідниками. Так, одним із перших, хто оперував вищезазначеною категорією, був *О. Ф. Шебанов*, який виокремлював *два основні напрями удосконалення законодавства*: поточну правотворчість та кодифікацію [116, с. 36].

Основною відмінністю між цими напрямками, на думку науковця, є те, що при поточній правотворчості законодавець ставить за мету вирішення конкретних питань політичного, економічного, культурного життя країни (ці питання законодавець вирішує через прийняття нормативних актів із раніше не врегульованих питань суспільного життя, а також видання нових актів на зміну аналогічних старих, суперечливих, таких, що фактично втратили силу, виправлення і доповнення текстів чинних актів, об'єднання багатьох актів, що регулюють визначене коло відносин, в один або кілька), а при кодифікації — крім того, ще й впорядкування раніше виданих норм з усього кола питань даної галузі права.

Інші радянські вчені *З. К. Симорот* та *Е. О. Монастирський* на противагу поняттю «систематизація законодавства» також виділяли поняття «удосконалення законодавства», вважаючи кодифікацію, інкорпорацію, консолідацію, поточну нормотворчість формами удосконалення законодавства, а систематизацію законодавства — лише прийомом, методом, що застосовується при всіх без винятку формах удосконалення законодавства [34, с. 28].

Окрім того, вищезазначені дослідники запропонували таку класифікацію форм удосконалення законодавства.

I. За колом суспільних відносин, які регулюються, та обсягом робіт, що виконуються при удосконаленні законодавства:

- 1) фундаментальне: а) кодифікація; б) інкорпорація;
- 2) поточне: а) поточна нормотворчість; б) консолідація нормативних актів.

II. За ознакою правотворчості:

- 1) правотворча група: а) кодифікація; б) поточна нормотворчість;
- 2) група зовнішнього удосконалення законодавства: а) інкорпорація; б) кодифікація [34, с. 29–30].

У сучасних наукових дослідженнях поняття «удосконалення законодавства» та його форми має дещо інше трактування. Слід підкресли-

ти, що визначення даного поняття зустрічається лише в кількох юридичних роботах. Так, *І. С. Самощенко* визначає удосконалення законодавства як такий його розвиток, в процесі якого воно піднімається на новий, більш високий рівень за своїм змістом і формою [117, с. 27]. Інші ж дослідники зауважують, що удосконалення законодавства — це поліпшення змісту і форми законодавства шляхом внесення у нормативні акти необхідних змін і доповнень, заповнення прогалін, усунення множинності нормативних актів з одних і тих же питань [118, с. 12]. Цікавою та аргументованою є позиція *Є. В. Погорелова*, який сформулював таке визначення поняття удосконалення законодавства, як діяльність компетентних органів держави з підтримки якісного стану законодавства (якості його змісту та форми) відповідно до потреб розвитку суспільних відносин, яка спрямована на забезпечення ефективності правового регулювання [42, с. 14].

До **форм удосконалення сучасного законодавства** України можна віднести:

- обговорення проектів нормативно-правових актів;
- узгодження проектів нормативно-правових актів;
- експертизу нормопроектів;
- підписання законів Президентом України;
- державну реєстрацію підзаконних нормативно-правових актів відповідними органами юстиції;
- новелізацію та ревізію чинних нормативно-правових актів;
- скасування незаконних чинних нормативно-правових актів;
- офіційне нормативне тлумачення чинних нормативно-правових актів;
- припинення чинності неконституційних та незаконних нормативно-правових актів судовими рішеннями;
- систематизацію нормативно-правових актів [42, с. 14].

Таким чином, «удосконалення законодавства» є **більш широким** за обсягом **поняттям**, ніж «систематизація законодавства» у зв'язку з тим, що остання є однією із численних форм удосконалення.

Окрім «удосконалення законодавства», близьким за змістом до поняття «систематизація законодавства» є поняття «розвиток законодавства» та «ефективність законодавства».

Поняття «розвиток законодавства», «ефективність законодавства»

Розгляду вищезазначених понять було присвячено чималу кількість публікацій [119–123]. Здійснений нами логіко-семантичний, герменевтичний та порівняльно-правовий методи дали змогу резюмувати: квінтесенцією даних робіт є те, що **«розвиток законодавства»** — більш широке за обсягом поняття щодо «удосконалення законодавства», оскільки охоплює не тільки зміну якісних характеристик законодавства, а й кількісних.

Щодо **«ефективності законодавства»**, то в джерелах юридичного характеру вона визначається як співвідношення між фактичними результатами дії законів і тими цілями, для досягнення яких ці закони були прийняті [119–123]. Отже, **«удосконалення законодавства»** — це лише один із факторів, що впливають на його ефективність. Крім удосконалення, ефективність законодавства обумовлена ще й механізмом правореалізації, рівнем правової культури населення, соціально-культурним, економічним та політичним потенціалом конкретної країни тощо. Саме тому поняття «ефективність законодавства» є ширшим за поняття «удосконалення законодавства».

Ураховуючи вищезазначені доповнення та зауваження, вважаємо, що дані поняття від загального до конкретного слід розташувати за такою **схемою**: ефективність законодавства — розвиток законодавства — удосконалення законодавства — систематизація законодавства.

Поняття «систематизація законодавства»

Щодо визначення поняття **«систематизація»**, то воно знайшло своє відображення в численних наукових працях юридичного характеру. Хоча, з одного боку, ряд дослідників зазначають, що систематизація має на меті стабілізацію правопорядку, перетворення нормативно-правового регулювання на інструмент для забезпечення нормального життя суспільства та найбільш ефективного управління державними справами в інтересах особи [124, с. 49]. З іншого боку, деякі науковці обстоюють позицію, що введення в науковий обіг категорії «систематизація» було штучним, проведеним без переконливого обґрунтування, а отже, й без потреби [16, с. 60].

Ще за радянських часів існували діаметрально протилежні наукові позиції щодо змісту поняття «систематизація законодавства». Ряд авторів (С. О. Голунський, М. С. Строгович, О. Ф. Шебанов та ін.) підтримували позицію, згідно з якою систематизація — це родове поняття, що охоплює всю діяльність з упорядкування законодавства. Інші вчені (З. К. Симорот, Е. О. Монастирський, А. І. Рогожин, С. С. Алексєєв та ін.) виступали за звуження цього поняття, вважаючи, що за допомогою систематизації можна вдосконалити лише форму, але не зміст чинного законодавства, а тому її слід розглядати як специфічний метод, що застосовується в процесі підготовки основ законодавства, кодексів, збірників законів та окремих нормативно-правових актів.

Є також ряд радянських вчених, які взагалі не оперували таким поняттям, як систематизація. Усю діяльність з упорядкування законодавства вони називали кодифікацією і поділяли її на два види: кодифікація у вузькому розумінні та кодифікація у широкому розумінні. Так, А. М. Іодковський під кодифікацією у вузькому розумінні розглядав винятково законодавчу діяльність, пов'язану з ліквідацією попереднього законодавства, і з повною його заміною новоприйнятими законами. Під кодифікацією в широкому розумінні — доповнення законодавчого процесу, спрямоване на технічне впорядкування чинного законодавства, фіксацію його й усунення з нього актів, що втратили силу [15, с. 7–8].

Отже, в різні історичні періоди поняття «систематизація» мало неоднаковий зміст. Нині значних розбіжностей у розумінні поняття «систематизація» в юридичній науці немає.

Найбільш поширеними в наукових колах є такі основні підходи щодо розуміння поняття «систематизація законодавства».

1. Діяльність, спрямована на впорядкування, приведення до системи чинного законодавства цілком або його частини [125, с. 4].
2. Особливий вид удосконалення нормативно-правових актів [126, с. 25].
3. Діяльність з упорядкування й удосконалення нормативного матеріалу шляхом його обробки і розміщення за класифікаційними критеріями, що обираються відповідно до тих завдань, які розв'язуються цією діяльністю [127, с. 177].
4. Діяльність органів держави та інших суб'єктів з упорядкування й удосконалення законодавства, приведення його до певної сис-

теми шляхом упорядкування збірників або створення єдиних нормативних актів [128, с. 289].

5. Діяльність зі зведення нормативно-правових актів (або їх елементів) у цілісний комплекс [129, с. 97].
6. Цілеспрямована діяльність компетентних суб'єктів з упорядкування нормативно-правових актів для зручності користування ними на практиці, усунення можливих суперечностей, неточностей, прогалин і в такий спосіб удосконалення системи законодавства в цілому [130, с. 135].
7. Діяльність з упорядкування та удосконалення нормативного матеріалу шляхом його зовнішньої та внутрішньої обробки з метою підтримання системності законодавства та забезпечення суб'єктів права необхідною нормативно-правовою інформацією [131, с. 156].

Функціональні характеристики систематизації нормативно-правових актів надають можливість дійти висновків, що *основними функціями систематизації* виступають:

- 1) уможлиблює оглянути весь масив чинного законодавства;
- 2) виявляє й усуває неузгодженості, суперечності, прогалини правового регулювання;
- 3) підвищує ефективність законодавства;
- 4) робить законодавство інформаційно доступнішим, зручнішим для використання, полегшує пошук потрібної норми;
- 5) сприяє вивченню і дослідженню законодавства;
- 6) робить законодавство інтелектуально доступнішим (полегшує з'ясування змісту норм);
- 7) сприяє правовому вихованню громадян, формуванню їх правосвідомості [132, с. 29–30].

Ураховуючи вищезазначені думки дослідників щодо розуміння поняття «систематизація законодавства», беручи до уваги функціональні характеристики цієї діяльності та екстраполюючи на предмет нашого дослідження, вважаємо за необхідне висловити авторське розуміння поняття «систематизація інформаційного законодавства».

Систематизація інформаційного законодавства — цілеспрямована діяльність компетентних органів чи окремих осіб з упорядкування нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини, з метою підвищення ефективності правореалізації у даній сфері.

Якщо визначення поняття «систематизація законодавства» в наукових колах на сучасному етапі не стало предметом широкої дискусії, то питання виокремлення основних її форм (видів) є доволі неоднозначним.

Беручи за критерій спрямованість та мету систематизації, деякі із дослідників виокремлюють два її види: зовнішню і внутрішню. Так, *метою внутрішньої систематизації* є змістовне перероблення нормативно-правових актів, що спрямоване на досягнення внутрішньої єдності юридичних норм, на усунення колізій та прогалин у праві [129, с. 164]. *Метою зовнішньої систематизації* є впорядкування форми нормативно-правових актів, зокрема їх класифікація за певними критеріями [42, с. 37].

Є. В. Погорелов зазначає, що розгляд властивостей зовнішньої і внутрішньої систематизації з урахуванням її функціональних характеристик вказує на те, що за характером цієї діяльності необхідно розрізняти правотворчу та неправотворчу систематизацію. Внутрішня систематизація має правотворчий характер, а зовнішня — неправотворчий. До правотворчої систематизації слід віднести кодифікацію законодавства та консолідацію, до неправотворчої — таку її форму, як інкорпорація [42, с. 38].

Окрім вищезазначених класифікацій, контент- та івент-аналіз наукових джерел у цій сфері дає змогу виокремити *два основні підходи* щодо видів (форм) систематизації.

Згідно з *першим підходом* виділяють чотири її види:

1) кодифікацію,	2) консолідацію;
3) інкорпорацію,	4) облік [43].

Найбільш поширеним *підходом* є *другий*, відповідно до якого виокремлюються три *види систематизації*:

1) кодифікацію;	2) інкорпорацію;
3) консолідацію [48; 79; 82; 133].	

Так, дослідники аргументують, що **облік** нормативно-правових актів не можна зараховувати до форм систематизації законодавства, оскільки така діяльність не усуває і не пом'якшує дефектів чинного законодавства, а є необхідним етапом здійснення кодифікаційної діяльності, технічним засобом, спрямованим на полегшення систематизації.

Опоненти цієї думки зазначають, що як різновид систематизації облік законодавства й інших нормативних правових актів є діяльністю з їх збору, збереження та підтримки в контрольному стані, а також діяльністю зі створення пошукової системи, яка забезпечує знаходження необхідної правової інформації в масиві актів, узятих на облік [43, с. 44].

Цікаво, що в цій сфері спостерігається не тільки наукова дискусія, а й ряд проектів нормативно-правових актів містять різні думки щодо цього. Так, в проекті закону України «Про нормативно-правові акти» виокремлюються тільки **три форми систематизації**: кодифікація, інкорпорація та уніфікація. У ст. 45 проекту закону України «Про закони і законодавчу діяльність» визначено, що систематизація законів здійснюється Верховною Радою України шляхом кодифікації, тобто зведення положень різних законів до юридично і логічно узгодженої системи та створення на цій основі і прийняття єдиного зведеного закону — кодексу, а також шляхом інкорпорації, що передбачає зведення законів у єдиний Звід законів України без зміни їх змісту [134].

В іншому проекті закону України «Про закони і законодавчу діяльність» міститься ще ряд дискусійних положень, зокрема зазначається, що облік не є видом систематизації, інформація про консолідацію взагалі відсутня, а єдиним актом, що створюється в процесі кодифікації, називається кодекс [134].

Слід зазначити, що поділ систематизації законодавства на відповідні види має умовний характер, оскільки при проведенні тих чи інших систематизаційних робіт комплексно використовуються прийоми та правила всіх видів. Домінування ж тих чи інших прийомів та правил і обумовлює можливість виокремлення конкретного виду систематизації.

Отже, для правильного розкриття предмета дослідження, усвідомлення внутрішнього наповнення систематизації розглянемо детальніше найбільш важливі види систематизації законодавства.

Поняття «консолідація інформаційного законодавства»

Окреслення особливостей консолідації як виду систематизації має деякі проблеми. Ряд фахівців з цієї тематики визначають консолідацію як прийом, який застосовується при інкорпорації законодавства. Так, А. С. Сомінський зазначав, що від кодифікації консолідація відрізняється тим, що тут не вноситься нічого нового в регулювання суспільних відносин. Ця властивість консолідації зберігається і в тих випад-

ках, коли в результаті неї створюються акти на кшталт кодексів. Отже, за своєю суттю консолідація являє собою особливий вид, спосіб зовнішньої обробки законодавчих матеріалів [135; 136]. В. Ф. Опришко зазначає, що консолідація є різновидом інкорпорації [137].

На думку інших, консолідація є одним із прийомів кодифікації. Так, Д. А. Керімов зауважував, що **консолідація** — це не форма чи вид систематизації законодавства, а один із прийомів кодифікаційної обробки законодавства, що складається зі збільшення, об'єднання кількох однорідних актів у один акт з метою єдиного та всебічного регулювання відповідних суспільних відносин [15; 16].

Найбільш поширеною науковою позицією є розуміння **консолідації** як самостійної форми систематизації, у процесі якої проходить процес об'єднання кількох нормативно-правових актів, що регулюють однакову сферу суспільних відносин, в один збільшений акт, який визнається правотворчим органом в якості нового джерела права, а попередні розрізнені акти втрачають юридичну силу [30; 31; 34].

Новий збільшений акт цілком замінює нормативні акти, що увійшли до нього, оскільки заново приймається компетентним правотворчим органом і має власні офіційні реквізити [138, с. 228].

Специфікою консолідації є те, що основною її метою є усунення множинності нормативно-правових актів, дублювання чи колізій правових норм тощо.

Консолідація має як схожі з кодифікацією та інкорпорацією риси, так і свої специфічні ознаки, що відрізняють її від інших видів систематизації законодавства. На відміну від інкорпорації, консолідація спрямована на підготовку одного або кількох нормативно-правових актів з вузького кола питань шляхом об'єднання в них правових норм, які містяться в раніше виданих нормативних актах. Крім того, консолідація законодавства має лише офіційний характер, оскільки новостворений акт затверджується уповноваженим органом, а всі інші акти, норми яких увійшли до нього, визнаються такими, що втратили силу. Щодо відмінностей від кодифікації, то консолідація законодавства обмежується лише зовнішньою обробкою, а не внесенням, поряд із тим, ще змін до змісту нормативно-правового акта¹⁸.

¹⁸ Дімчогло М. І. Консолідація як вид систематизації інформаційного законодавства / М. І. Дімчогло // Правова інформатика. — 2012. — 1 (33). — С. 15–24.; Дімчогло М. І. Онови теорії консолідації інформаційного законодавства / М. І. Дімчогло // Підприємництво, господарство і пра-

Поняття «інкорпорація інформаційного законодавства»

Наступним терміном для аналізу виступає «інкорпорація».

Термін «інкорпорація» походить від латинського «incorporation» — включення до складу [139, с. 471].

О. Ф. Шебанов визначає *інкорпорацію* як таку форму систематизації, коли закони, укази, урядові рішення та інший нормативний матеріал, який є в наявності, поєднують в певному порядку у збірниках без зміни змісту цих актів [33, с. 140].

У юридичній енциклопедії *інкорпорація* визначається як об'єднання нормативно-правових актів у збірники чи зібрання, розташування їх у певному порядку без зміни змісту. Результатом інкорпорації є зовнішнє опрацювання чинного законодавства [140, с. 690–691].

І. Б. Усенко окреслює *інкорпорацію* як вищий вид діяльності з упорядкування видання нормативних актів, за якого шляхом їх зовнішньої обробки і систематичного (хронологічного чи предметного) об'єднання у єдиному збірнику (зібранні) досягається всебічне, повне викладення нормативно-правового матеріалу, що стосується визначеного періоду часу чи визначеної сфери суспільного життя, яка має самостійне значення [141, с. 10].

Є. В. Погорелов зазначає: що стосується *інкорпорації* законодавства, то вона виражається в повному або частковому об'єднанні в алфавітному, хронологічному, системно-предметному порядку нормативних актів визначеного рівня в різного роду збірники (зібрання) [42, с. 39].

Отже, *інкорпорація* є винятково зовнішньою обробкою законодавчого матеріалу, обліком і об'єднанням його без зміни тексту самих актів за задалегідь визначеними ознаками, зокрема: юридична чинність нормативно-правових актів, хронологічна чи алфавітна послідовність, системно-предметний порядок тощо.

Об'єднання цих текстів у збірники (зібрання) являє собою тільки зовнішню обробку нормативних актів, що не порушує їх нормативного змісту: збереження незмінним нормативного змісту акта є головною відмінністю інкорпорації від кодифікації [138, с. 224].

О. Ф. Скакун підкреслює, що *інкорпорація* відрізняється від кодифікації тим, що остання завжди має офіційний характер [79, с. 280].

во. — 2012. — № 5. — С. 41–46.; Дімчогло М. І. Консолідація конституційних положень щодо інформаційних правовідносин у законодавстві / М. І. Дімчогло // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 6. — С. 39–42.

Поняття «кодифікація інформаційного законодавства»

Щодо кодифікації, то це форма корінного перероблення чинних нормативних актів у визначеній сфері відносин, спосіб якісного впорядкування законодавства, забезпечення його узгодженості та компактності, а також перегляду нормативного масиву, звільнення від норм, що застаріли та себе не виправдали [142, с. 384].

Як у науковій літературі, так і в законодавчих джерелах найбільш популярним напрямом удосконалення інформаційного законодавства є проведення кодифікації. Саме тому вважаємо за необхідне приділити більше уваги даному виду систематизації.

Категорія «**кодифікація**» була введена у науковий обіг *I. Бентамом*. Найбільшого розквіту ідея кодифікації набула в XIX столітті. Але в різних історичні періоди та в різних регіонах поняття «кодифікація» мало неоднаковий зміст. Так, на початку XIX ст. прихильник кодифікації *Тібо* запропонував здійснити загальну кодифікацію німецького цивільного права, зазначаючи, що результатом такої кодифікації буде національний німецький кодекс, створений в душі народу та доступний навіть «посередній» голові, буде встановлений на твердій основі зв'язку правознавства із життям, будуть створені, нарешті, однакові закони, які рівно впливають на взаємну прихильність та вірність [19, с. 126].

Цю думку не підтримали представники історичної школи права, зазначаючи, що «кодекси можуть відірвати діюче право від живого зв'язку з минулим, обмежити вірний та вільний його розвиток, кинути на загибель основи права, що існують в народному душі, але невідомі кодифікаторам, нарешті, можуть навіть порушити народну правосвідомість, позбавивши її необхідної твердості та постійності. Існуюча суперечлива різноманітність в діючому матеріальному праві ... не становить жодної незручності, відкриваючи простір для індивідуумів, для гармонійного розвитку цілого та його частини. Тому завдання постає не в кодифікації, а в необхідності піднести правознавство на належний рівень і тоді вже чекати плідних результатів від науково освічених юристів» [19, с. 127].

У дореволюційній Росії вчені-юристи також зосереджували увагу на дослідженні поняття кодифікації [143, с. 30]. Необхідно підкреслити, що в даний період відбувалося деяке змішування понять кодифікації та інкорпорації, але більшість авторів правильно визначали такі основні риси кодифікації, як можливість внесення змін у зміст норма-

тивного акта, створення нових правових норм, прийняття в результаті кодифікації згідного нормативного акта [46, с. 140].

Так, *Г. Ф. Шершеневич* розрізняв кодифікацію в «справжньому значенні» та інкорпорацію, але водночас він не визнавав за кодифікацією права на внесення суттєвих змін у законодавство. *П. І. Люблинський* вважав, що чіткої межі між кодифікацією та інкорпорацією проводити не можна, вважаючи, що *кодифікація* — це удосконалений вид інкорпорації і відрізняється від неї лише за методом [144, с. 414]. У радянський період велике значення для розвитку ідеї кодифікації мала позиція *Л. І. Дембо*, який розрізняв дві форми кодифікації: інкорпорацію, яка пов'язана з виключенням застарілого матеріалу, і «кодифікацію в дійсному розумінні», в процесі якої кодифікатор має право вирішувати ряд нових питань [145, с. 80–81].

Цікаву наукову позицію мав *О. Ф. Шебанов*, який вважав кодифікацію логічним продовженням інкорпорації. Він зазначав, що практична діяльність радянської держави, як і зарубіжних держав, показує, однак, що інкорпорацію та кодифікацію можна вважати лише основними формами систематизації чинного права з умовними межами між ними, оскільки друга форма є логічним продовженням першої [33, с. 140]. Схожої позиції дотримувалися *В. М. Суходрев*, *Д. А. Керімов*, *О. О. Ушаков*, зазначаючи, що систематизація законодавства складається з двох стадій.

Перша — це інкорпорація, яка не ставить своїм завданням створення нових актів. У процесі інкорпорації систематизується те, що вже видано. Акти відбираються в хронологічному або тематичному порядку в останній редакції. Виявляються та виключаються акти й окремі їх пункти, які фактично втратили силу.

Друга стадія — кодифікація. Її завданням є приведення законодавства в єдину струнку систему. У процесі кодифікації ліквідуються протиріччя, повтори, розробляються нові нормативні акти (кодекси і ін.) [16; 30; 146].

На сучасному етапі розвитку правової науки *кодифікація* законодавства здебільшого визначається як вид систематизації нормативних актів, що мають спільний предмет регулювання, який полягає в їх змістовній переробці (усуненні розбіжностей і протиріч, скасуванні застарілих норм) і створенні зведеного нормативного акта [82, с. 118].

Отже, серед усіх форм систематизації законодавства кодифікація є найкращим напрямом удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у конкретній сфері. На відміну від інших форм систематизації законодавства кодифікація охоплює не тільки зовнішню, а й внутрішню обробку нормативно-правових актів, тобто впорядковується не тільки форма законодавства, а й перероблюється його зміст.

Кодифікація — це найвищий рівень систематизації законодавства, який передбачає переосмислення, творчу переробку та вдосконалення всього правового матеріалу, що існує на даний час у державі [147, с. 12].

Саме кодифікація сприяє створенню якісної системи законодавства, що, в свою чергу, позитивно впливає на ефективність правореалізації.

Кодифікація має ряд особливостей. А. І. Граціанов виокремлює такі:

- а) предметом кодифікаційної обробки є конкретні правові норми і юридичні інститути, незалежно від того, в яких актах вони містилися раніше;
- б) систематичний виклад правових норм та інститутів саме і становить завдання кодифікації;
- в) у результаті кодифікації укладається не збірник нормативних актів, а новий єдиний зведений правовий акт, який обов'язково затверджується компетентним правотворчим органом [43, с. 30–31].

Цікавими є й інші думки дослідників щодо властивостей кодифікації. Наприклад, *Є. В. Погорелов* виокремлює такі **властивості кодифікаційної діяльності**:

- 1) у процесі кодифікаційної діяльності на відміну від поточної правотворчості здійснюється глибокий перегляд всього чинного законодавства в даній сфері та його більш чи менш широке включення до кодифікаційних актів;
- 2) кодифікація як форма правотворчості використовується для виконання перспективних завдань розвитку законодавства;
- 3) при кодифікаційній діяльності ведеться найбільш старанний і глибокий облік закономірностей суспільного розвитку, забезпечується правильне відображення перспектив цього розвитку в законодавстві, що підлягає кодифікації;

4) об'єктивною передумовою успішної кодифікаційної роботи, життєздатності й стабільності кодифікаційних актів є відносна стабільність суспільних відносин, що підлягають кодифікаційній обробці [42, с. 44].

Детальніше окремі аспекти кодифікаційної діяльності будуть розглянуті далі. Зазначимо лише, що ми підтримуємо думку тих дослідників інформаційної проблематики, які звертають увагу на необхідність кодифікації інформаційного законодавства України. Оскільки саме кодифікація нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, дасть змогу подолати численні недоліки вітчизняного інформаційного законодавства.

Розділ 2

ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

- 2.1 СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

- 2.2 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ РЕГУЛЮВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

2.1 СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона та розвиток здійснюються за допомогою різноманітних соціальних регуляторів — релігії, моралі, права. Але саме останній з них є найбільш ефективний, оскільки забезпечується державним примусом.

Вітчизняні дослідники правового регулювання суспільних відносин В. Ф. Сіренко та О. І. Ющик справедливо зазначають: «Законодавча система, що склалася в Україні протягом багатьох десятиліть, зазнала в останні роки істотних змін, які не можна вважати необхідними. Очевидним є стихійний характер цих змін, відсутність їх упереджувачого теоретичного обґрунтування. Як наслідок — руйнування правової основи життєдіяльності громадянського суспільства, здійснення державного будівництва методом спроб і помилок, що супроводжується різким зростанням злочинності та спричиняє все більші додаткові витрати інтелектуальних зусиль і коштів для формування ефективної правової системи незалежної держави» [148, с. 13–14].

Якщо поняття «*правове регулювання*» досліджується в достатній кількості наукових джерел і репрезентується формулою — здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток [79, с. 488], то поняття «*інформаційні відносини*» нині ще не закріпилося в правовій українській науці і не стало парадигмальним, попри те, що останнім часом дедалі більше дослідників звертаються до проблематики інформаційного права.

Поняття та зміст інформаційних правовідносин

Здебільшого в даних працях подано підхід, за якого зазначається, що інформаційне право як окрема галузь права має своїм завданням регулювання особливої однорідної групи суспільних відносин, які називаються *інформаційними відносинами* [149, с. 125].

Із метою розкриття питання стану правового регулювання інформаційних відносин в Україні вважаємо за необхідне окреслити авторське розуміння поняття «*інформаційні відносини*».

Слід зазначити, що у вітчизняній юридичній літературі не тільки не розроблено однозначного розуміння цього поняття, а й загалом, попри часте вживання цієї категорії авторами, наявна лише незначна кількість наукових розвідок, де надається його визначення. Так, *І. В. Арістова* визначає **інформаційні відносини** як інформаційні зв'язки між суб'єктами політичної системи суспільства, держави, що виникають під час одержання, використання, зберігання та споживання інформації [93, с. 181].

Дане визначення викликає наші заперечення, оскільки, на нашу думку, «споживання інформації» як максимум є однією із форм її «використання», як мінімум — надто складно зрозуміти, як інформацію можна споживати. Щодо терміна «одержання», то в ст. 3 Закону України «Про інформацію» також закріплено, що дія цього Закону поширюється на інформаційні відносини, які виникають у всіх сферах життя й діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації [98].

Отже, структура права на інформацію згідно із Законом України «Про інформацію» обмежується такими складовими:

1) одержання;	3) поширення;
2) використання;	4) зберігання інформації.

Натомість, відповідно до ст. 34 Конституції України та ст. 302 Цивільного кодексу України структура права на інформацію має дещо інші складові, зокрема:

1) збирання;	3) поширення;
2) використання;	4) зберігання інформації.

Вважаємо таку термінологічну плутанину неконструктивною, проте вона ще й закріплена в концептуальних нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері.

Дивним є те, що в Законі України «Про інформацію» бракує визначення поняття «**інформаційні відносини**». Однак безпосередньо в тексті законодавець ним оперує. Зокрема, окрім ст. 3, у наступних статтях Закону України «Про інформацію» визначаються принципи, суб'єкти та об'єкти інформаційних відносин. Так, у ст. 8 цього акта закріплено, що *об'єктами інформаційних відносин* є документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузі політики, еко-

номіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах [98].

Щодо суб'єктів інформаційних відносин, то згідно зі ст. 7 Закону України «Про інформацію» **суб'єктами інформаційних відносин** є: громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, юридичні особи, держава, інші держави та їх юридичні особи, міжнародні організації тощо [98].

Отже, беручи до уваги вищезазначені норми, можна сказати, що **інформаційні відносини**, на думку законодавця, це такі відносини, що виникають між громадянами України, іноземними громадянами, особами без громадянства, юридичними особами, державою та міжнародними організаціями в усіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні документованої або публічно оголошеної інформації про події та явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах.

Доволі цікавим є визначення поняття «інформаційні відносини» окремими російськими науковцями. Так, В. О. Копилов визначає **інформаційні відносини** як однорідну групу суспільних відносин, що виникають при поводженні інформації в інформаційній сфері в результаті здійснення інформаційних процесів при реалізації кожним інформаційних прав та свобод, а також при виконанні обов'язків органами державної влади і місцевого самоврядування щодо забезпечення гарантій інформаційних прав і свобод [1, с. 99].

Зважаючи на складну термінологію, що використовується при визначенні даного поняття, не менш важливим є виокремлення вищезазначеним автором ознак інформаційних відносин. Тим більш, що специфіка інформаційних відносин знаходить свій прояв, насамперед, в ознаках, що їм притаманні.

Основними **ознаками інформаційних відносин**, на думку В. О. Копилова, є те, що вони:

- виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку з інформацією;
- визначають державну політику щодо дотримання і захисту інформаційних прав людини;
- відбивають особливості застосування публічно-правових і цивільно-правових методів правового регулювання [1, с. 98].

Слід також визнати, що суспільні відносини в інформаційній сфері, урегульовані нормами права, виступають правовідносинами в інформаційній сфері. Натомість не будь-які правовідносини виступають інформаційними правовідносинами. Відтак постає потреба у виділенні тих **ознак**, які саме і характеризують **інформаційні правовідносини**:

- є ідеологічними відносинами, а саме: результатом свідомої діяльності людей, спрямованої на формування необхідного суб'єкту управління інформаційного впливу;
- виникають, припиняються або змінюються, як правило, на основі норм права;
- мають, як правило, багатосторонній характер і є особливою формою взаємного зв'язку між невизначеним колом суб'єктів (соціальні мережі) через їх права, обов'язки, повноваження і відповідальність;
- гарантуються державою через механізми реалізації державної інформаційної політики, у тому числі через реалізацію державної політики інформаційної безпеки;
- носять вольовий характер тощо.

Необхідно зазначити, що специфічність інформації як феномена не дає змоги здебільшого чітко визначити, які саме відносини є інформаційними, тобто є предметом інформаційного права. Оскільки будь-яка діяльність державної чи недержавної інституції та людини має яскраво виражений інформаційний характер. Це означає, що інформаційні відносини виникають в усіх сферах життєдіяльності суспільства, людини та функціонування державних і недержавних інституцій.

Наша думка знаходить своє підтвердження і в *Доктрині інформаційної безпеки України*, де зазначено, що інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки. Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Саме тому розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки.

Логічним є те, що різноманітні аспекти інформаційної проблематики досліджуються в рамках різних наук, і відповідно, суспільні інформаційні відносини, які є складовою суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності, регулюються нормами адміністративного,

конституційного, земельного, екологічного, кримінального законодавства тощо.

Сказане дозволяє дійти висновку: **правове регулювання інформаційних відносин в Україні** — здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування відносин, які виникають між громадянами України, іноземними громадянами, особами без громадянства, юридичними особами, державою та міжнародними організаціями в усіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації, їх юридичне закріплення, безпека і розвиток.

За даними Держкомстату України, станом ще на 2008 рік інформаційні відносини регулювалися 257 законами України та 290 постановами Верховної Ради України, 368 указами та 87 розпорядженнями Президента України, 1149 постановами та 206 розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також 1095 нормативними актами міністерств і відомств України [150, с. 480].

Окрім змін та доповнень до вищезазначеного масиву нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини в Україні, у 2009–2010 рр. було прийнято додатково значну кількість різних правових документів у цій сфері.

Саме тому ми будемо зосереджувати увагу на тих нормативно-правових актах, що є найбільш вагомими у різних сферах інформаційної проблематики, кількість і якість яких надає можливість стверджувати про становлення галузей інформаційного законодавства, які можуть бути покладені в основу майбутнього Кодексу законів України про інформацію (Інформаційного кодексу).

Правове регулювання діяльності ЗМІ

Здійснений нами аналіз правового масиву в інформаційній сфері за допомогою методології, окресленої в підрозділі 1.2, дає змогу дійти висновку, що найбільш визначеними на законодавчому рівні в Україні є інформаційні відносини у сфері діяльності засобів масової інформації, водночас вітчизняне законодавство про ЗМІ є й одним із найрозгалуженіших.

Законодавство про ЗМІ

Серед основних законів України, що регулюють окремі засади діяльності засобів масової інформації, слід назвати такі: «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року [151], «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 року [152], «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23 вересня 1997 року [153], «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року [154], «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 року [155], «Про поштовий зв'язок» від 4 жовтня 2001 року [156], «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року [99], «Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України» від 18 липня 1997 року [157], «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» від 23 вересня 1997 року [158] тощо.

Ще численнішими є підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність ЗМІ. Хоча єдиного, комплексного нормативно-правового акта, в якому було б здійснене регулювання суспільних відносин у сфері діяльності ЗМІ та окремих ЗМІ, закріплені уніфіковані правові стандарти функціонування усіх ЗМІ, на кшталт Закону України «Про засоби масової інформації України», дотепер так і не прийнято, попри те, що у 2003 році Верховна Рада України ухвалила в першому читанні Концепцію національної інформаційної політики. Загалом в Україні і досі відсутня закріплена на законодавчому рівні Концепція національної інформаційної політики, впровадження якої стало б вагомим чинником забезпечення інформаційних прав і свобод людини та громадянина, ефективної реалізації державної інформаційної політики [159].

Поняття ЗМІ

Уніфікована правова дефініція «*засоби масової інформації*» нині ще не знайшла свого відображення. У Законі України «Про інформацію» міститься визначення «масової інформації» та основних видів засобів масової інформації: друковані та аудіовізуальні ЗМІ. Згідно зі ст. 20 під *масовою інформацією* слід розуміти публічно поширювану друковану та аудіовізуальну інформацію.

Друкованими засобами масової інформації є періодичні друковані видання (преса) — газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем. Аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо [98]. Відповідно до поданого визначення дуже складно зрозуміти: до якої саме групи ЗМІ можна зарахувати Інтернет? І взагалі, постає питання більш абстрактного характеру на кшталт розглянутого вище стосовно визначення, начебто усім і так зрозумілого, поняття «законодавство»: а що таке засоби масової інформації? Чи є, прикладом, засобом масової інформації науковий журнал накладом 200 примірників (відповідно до законодавства України — є), що виходить раз на півроку? Чи є засобом масової інформації блог або кліпи на YouTube, які за добу можуть переглянути більше як мільйон осіб?

Адже нині вже чимало випадків, коли за інформацію, оприлюднену у власному блозі чи то на Twitter, чи то на Facebook людину притягали до юридичної відповідальності. Варто згадати, до чого призвело розміщення у вересні 2012 року в Інтернеті аматорського фільму «Невинність мусульман»: масові демонстрації в арабських країнах, акції непокори в Єгипті, Сирії, вбивство посла, його помічника та двох охоронців посольства США в Лівії.

Відповідно ж до норм Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» перераховуються складові ЗМІ, зокрема закріплено, що *засоби масової інформації (ЗМІ)* — теле- і радіомовна організація, інформаційне агентство та друкований засіб масової інформації (ст. 1) [152]. Хоча «інформаційне агентство» як ЗМІ в першому нормативно-правовому акті не визначалося.

Щодо доктринальних визначень цього поняття, то, на думку А. Письменницького, **засоби масової інформації** — це система організацій із відображення різноманітності суспільних процесів і оточуючого середовища, що створюють, обробляють і доводять до масового споживача інформацію [160, с. 22].

На думку О. Кравчука, **засоби масової інформації** — це юридичні особи, які здійснюють соціально-комунікативну діяльність на підставі державної реєстрації з метою виробництва, зберігання і публічного поширення інформації [161, с. 126].

Головним виконавцем будь-якого процесу масової комунікації є ЗМІ [162, с. 72]. Вони налагоджують діалог між суспільством та владою, сприяють пошуку консенсусу у розв'язанні багатьох державних завдань. ЗМІ можуть виступати і як засіб демократизації країни, оскільки контролюють діяльність державних і недержавних інституцій, охороняють права, свободи громадян, сприяють прозорості та гласності державної політики, так і засобом позбавлення країни незалежності та втрати національного суверенітету (Лівія, Єгипет, Туніс — 2011 рік).

Так, Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в українських засобах масової інформації» від 23 вересня 1997 року визначає порядок всебічного та об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації та захист їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки влади чи органів місцевого самоврядування, що становить органічну частину законодавства України про інформацію [153].

Більш того, завдячуючи зусиллям ЗМІ, може вестися ефективна боротьба з різними соціальними явищами негативного характеру, зокрема злочинністю; чинитися вплив на алгоритм соціального управління з метою його корекції відповідно до потреб суб'єктів управління.

ЗМІ як загроза безпеці

Проте ЗМІ можуть становити загрозу національній безпеці. Наприклад, ЗМІ, що підконтрольні особам, олігархічним кланам та транснаціональним корпораціям, які не сприймають національні інтереси країни, як домінуючий орієнтир власної діяльності.

Те саме стосується і організованої злочинності, яка, користуючись певними таємними комунікаційними каналами, може вільно обмінюватись інструкціями, схемами, відео- і цифровими зображеннями об'єктів посягань, мапами тощо щодо об'єктів здійснення нових злочинів, терористичних актів, актів громадянської непокори, масових заворушень, політичних акцій, об'єктів захоплення при рейдерських атаках [163, с. 237].

Динамічне використання ЗМІ для злочинних цілей сприяло навіть законодавчому закріпленню необхідності протидії використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах засобів

масової інформації в Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року [164].

Загалом, у ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року в цьому контексті було визначено, що на сучасному етапі основними *реальними та потенційними загрозами національній безпеці України*, стабільності в суспільстві в інформаційній сфері є:

- 1) поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії;
- 2) намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації [165].

Зважаючи на зазначені загрози національній безпеці України, стабільності у суспільстві в інформаційній сфері, було визначено *основні напрями державної політики з питань національної безпеки України в інформаційній сфері*:

- 1) активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживанням службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України;
- 2) забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері та переслідування журналістів за політичні позиції.

Не вдаючись до аналізу даних положень, резюмуємо: впадає в очі невідповідність напрямів державної політики основним загрозам національній безпеці в інформаційній сфері. Так само констатуємо: дані положення певним чином суперечать Стратегії національної безпеки України, а також Доктрині інформаційної безпеки України.

Як слушно зазначає *В. Погорілко*, успішна, ефективна, постійна і систематична діяльність засобів масової інформації є об'єктивно можливою лише за наявності гарантій цієї діяльності, тобто умов, способів і засобів забезпечення цієї діяльності. Оскільки на діяльність ЗМІ, як правило, впливає низка чинників, то, природно, забезпечити нормальну діяльність засобів масової інформації може лише система гарантій

або комплекс чи низка гарантій, об'єктивно здатних протистояти негативному впливу на ЗМІ, передусім їх скуповуванню іноземними інвесторами, які не зацікавлені в реалізації українських національних інтересів, перешкоджанню, обмеженню, сповільненню їх діяльності або суперактивній, але явно тенденційній, необ'єктивній, непрофесійній, тобто негативній у своїй основі діяльності [166, с. 93].

Через це взаємодія держави та ЗМІ має ґрунтуватися на взаємних правах, обов'язках і відповідальності з домінантою забезпечення українських національних інтересів.

Слід зазначити, що на сьогодні відсутній єдиний комплексний нормативно-правовий акт, який би чітко встановлював права, обов'язки та відповідальність усіх ЗМІ. Лише екстраполюючи норми Закону України «Про інформацію», де закріплено основні права та обов'язки учасників інформаційних відносин, відповідальність за порушення законодавства про інформацію, можливо окреслити коло прав, обов'язків, відповідальність усіх ЗМІ. А з урахуванням того, що поняття ЗМІ не має уніфікованого визначення, то прямого й директивного акта щодо їх діяльності досі не існує, вони фактично не несуть відповідальності за нереалізацію державної інформаційної політики.

Так, у ст. 43 цього нормативно-правового акта закріплено, що учасники інформаційних відносин мають право одержувати (виробляти, добувати), використовувати, поширювати та зберігати інформацію в будь-якій формі з використанням будь-яких засобів, крім випадків, передбачених законом. Кожний учасник інформаційних відносин для забезпечення його прав, свобод і законних інтересів має право на одержання інформації про:

- діяльність органів державної влади;
- діяльність народних депутатів;
- діяльність органів місцевого і регіонального самоврядування та місцевої адміністрації;
- те, що стосується його особисто [98].

Обов'язки ЗМІ як ключового суб'єкта інформаційних відносин

Щодо *обов'язків суб'єктів інформаційних відносин*, то вони закріплені в ст. 44 Закону України «Про інформацію». Зокрема, вони передбачають таке:

- поважати інформаційні права інших суб'єктів;
- використовувати інформацію згідно з законом або договором (угодою);
- забезпечувати додержання принципів інформаційних відносин;
- забезпечувати доступ до інформації усім споживачам на умовах, передбачених законом або угодою;
- зберігати її в належному стані протягом встановленого терміну і надавати іншим громадянам, юридичним особам або державним органам у передбаченому законом порядку;
- компенсувати шкоду, заподіяну при порушенні законодавства про інформацію [98].

Відповідальність за порушення законодавства про інформацію передбачена ст. 47 Закону України «Про інформацію», згідно з яким порушення законодавства про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Із переліку порушень, що закріплюються в цьому акті, ЗМІ можуть вчинити такі:

- надання інформації, що не відповідає дійсності;
- несвоєчасне надання інформації;
- навмисне приховування інформації;
- поширення відомостей, що не відповідають дійсності, ганьблять честь і гідність особи тощо.

Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» закріплює не тільки відповідальність ЗМІ, а й відповідальність за посягання на життя і здоров'я журналіста, інші дії проти нього. Проте не передбачає відповідальності журналістів за порушення ними інформаційних прав і свобод громадян України.

Так, у ст. 17 цього акта закріплено кілька важливих норм:

- відповідальність за скоєння злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких самих дій проти працівника правоохоронного органу;
- службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьо-

ваних, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі [152].

Щодо відповідальності журналіста або ЗМІ за поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації, то вона настає лише за наявності умислу, під яким розуміється таке ставлення до поширення інформації, за якого вони усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки (ст. 17). Більш того, якщо журналіст чи ЗМІ в досудовому порядку спростували таку інформацію чи у випадку визнання судом, що журналіст (ЗМІ) діяв добросовісно та здійснював її перевірку, відповідальність теж виключається.

Подібна свобода ЗМІ негативно впливає на достовірність, повноту та об'єктивність висвітленої ЗМІ інформації, оскільки здебільшого до суду звертаються винятково ті особи, інтересам яких було завдано шкоди. Якщо в інших розвинених країнах моральна шкода має доволі значний вартісний еквівалент, то для нашої країни говорити навіть про виплату матеріальної компенсації за завдання моральної шкоди практично неможливо. За умови, що недостовірна чи інша негативна інформація не зачіпає інтереси конкретної особи, сприяє маніпулюванню суспільною свідомістю, то відповідальність ЗМІ не несуть і не спростовують. Отже, ЗМІ, завдаючи шкоди національній безпеці — не несуть жодної відповідальності. Це означає, що такі прогалини в законодавстві в умовах дедалі активнішого розвитку інформаційного суспільства є свідомими і спрямовані на:

- позбавлення України інформаційного суверенітету;
- унеможливлення контролю над власним інформаційним простором;
- формування псевдонаціональної свідомості;
- пропаганду чужого і занехаяння власного стилю життя;
- знецінення і анігіляцію генетичного коду нації;
- унеможливлення формування національної патріотичної молоді та пропаганди власного способу та стилю життя.

Найбільш популярні УКРАЇНСЬКІ політичні телешоу ведуть Савік Шустер і Євген Кисельов.

На противагу цьому, інформаційний простір почав поступово наповнюватися культурно-розважальними проектами, та й то, лише на кількох каналах («Танцюють всі», «Україна має талант», «Зважені та щасливі», «Х-фактор»).

Депутати від Партії регіонів 3 липня 2012 року з порушенням регламенту ухвалили антинаціональний закон «Про засади державної мовної політики», який підриває основи національної безпеки, засади конституційного ладу та національної державності стосовно мовної політики та надання статусу регіональної певним мовам.

На жаль, авторам скандального закону, не має часу почитати роботи *О. Потебні*, в яких науково обґрунтовано позицію про необхідність існування в **одній** державі **однієї** офіційної державної мови. Так само, як ці «поборники язика» не спромоглися втішити свою пиху експертними висновками профільних комітетів і Інституту законодавства Верховної Ради України. Це болюча для мене (*В. А. Ліпкан*) як для патріота тема, тому залишу її для інших своїх монографій.

Але, обстоюючи українську незалежність, у своїх наукових публікаціях я всіляко і надалі боронитиму українську мову як форпост, як генетичний код нашої нації, той дороговказ, який вестиме нас крізь буремний шлях поневолення націй і втрати ними самоідентичності. **Доля націй без мови — доля рабів і плебеев**, які перебуватимуть на смітнику історії, а українська нація завжди була, є і буде нацією вільною, землею козаків за духом — етнічним ідеалом нашої волелюбної нації.

За умов цілеспрямованого інформаційного руйнування нашої держави можна поставити питання руба:

відсутність законодавчого акта, який чітко та однозначно регулював би суспільні відносини у сфері діяльності всіх ЗМІ, уніфікованого законодавчого визначення поняття ЗМІ, перетворює за певних умов ЗМІ на загрозу національній безпеці України, перешкоджає її розвитку і подальшому розвою як національно самоідентичної держави, послаблює національну державність, підриває основи конституційного ладу.

Щодо друкованих засобів масової інформації, діяльність яких регулюється Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», то забороняється створення й фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації та не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими ЗМІ, а також поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, окрім

випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю [151].

Необхідно зазначити, що різні ЗМІ мають на нормативному рівні різні заборони. Так, у ч. 1 ст. 46 Закону України «Про інформацію» закріплено, що інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [98].

У ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації» визначено дещо інший перелік того, для чого друковані ЗМІ не можуть бути використані, зокрема:

- закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України;
- пропаганди війни, насильства та жорстокості;
- розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі;
- розповсюдження порнографії;
- з метою вчинення терористичних актів та інших кримінально караних діянь [151].

Отже, в даному правовому документі з'являються заборонювальні норми, що полягають в утриманні від таких діянь, як «заклики до захоплення влади», «розповсюдження порнографії». Слід також зазначити, що Закон України «Про інформаційні агентства» забороняє не лише поширення порнографії, а й розповсюдження будь-якої інформації, що підриває суспільну мораль [155], а ст. 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» закріплює, що не допускається використання телерадіоорганізацій для розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів [154].

На нашу думку, така неузгодженість правових норм, що закріплюють заборони для ЗМІ, є неприпустимою та потребує першочергового вирішення через визначення загального переліку заборон для ЗМІ.

Окрім цих заборон, у згаданих законах також значно відрізняються випадки обмеження поширення інформації. Так, у Законі України «Про телебачення і радіомовлення», крім розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів, забороняється:

- поширення відомостей, що становлять державну таємницю, або іншої інформації, яка охороняється законом;

- заклики до насильницької зміни конституційного ладу України;
- заклики до розв'язання війни, агресивних дій або їх пропаганди;
- необґрунтований показ насильства;
- пропаганда винятковості, зверхності або неповноцінності осіб за ознаками їх релігійних переконань, ідеології, належності до тієї чи іншої нації або раси, фізичного або майнового стану соціального походження;
- трансляція програм або їх відеосюжетів, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків, якщо вони мають змогу їх дивитися;
- пропаганда наркотичних засобів, психотропних речовин з будь-якою метою їх застосування;
- поширення інформації, яка порушує законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, посягає на честь і гідність особи;
- здійснення інших вчинків, за якими наступає кримінальна відповідальність (ст. 6).

Законом же України «Про інформаційні агентства» закріплюється, що інформаційні агентства не мають права у своїх матеріалах розголошувати дані, що становлять державну таємницю, або іншу інформацію, яка охороняється законодавством, закликати до насильницької зміни або повалення існуючого конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, підриву її безпеки, вести пропаганду війни, насильства і жорстокості, розпалювати расову, національну, релігійну ворожнечу, розповсюджувати порнографію або іншу інформацію, яка підриває суспільну мораль чи підбурює до правопорушень, принижує честь і гідність людини, а також інформацію, яка утискає законні права й інтереси громадян, надавати оцінку щодо винуватості осіб у здійсненні злочину, вказувати на особу, яка ніби скоїла злочин до рішення суду, публікувати матеріали, які розкривають тактику та методику розслідування [155].

Отже, кількісний та якісний масив нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері ЗМІ, є предметом важливої галузі інформаційного законодавства України. Саме цей факт сприяв виникненню наукової позиції щодо становлення медіаправа як окремої галузі права.

Загалом, в Україні створено певну логічну структуру системи інформаційного законодавства: рамковий закон «Про інформацію», га-

лузеві закони з окремих видів ЗМІ, спеціальні закони щодо організаційно-правових аспектів діяльності аудіовізуальних ЗМІ та окремих сфер інформаційних відносин, закони, що врегульовують правовідносини у суміжних галузях [167, с. 15].

Недоліки правового регулювання ЗМІ

Дослідження стану правового регулювання діяльності ЗМІ надає можливість виділити основні недоліки, зокрема: наявність неузгодженостей, колізій та конкуренції норм права; відсутність правових дефініцій, що використовуються в текстах документів; розгалуженість нормативно-правових актів тощо.

Окрім того, саме для цієї галузі інформаційного права характерні постійні, інтенсивні зміни, доповнення. З одного боку, дана тенденція має позитив, оскільки відображає зміни в інформаційних відносинах, віддзеркалює напрями розвитку інформаційного суспільства, з іншого — ускладнює процес правореалізації, адже фактично правове регулювання діяльності ЗМІ в Україні здійснюється не перспективно, а ретроспективно.

Як слушно зазначає *О. В. Олійник*, «для будь-якої правової системи стабільність — важлива умова ефективності. Безумовно, законодавство повинно вдосконалюватися, особливо в умовах глибоких соціально-економічних реформ. Однак досить часті й не завжди виправдані руйнування та нововведення дезорієнтують громадян і правозастосувачів, дестабілізують правосвідомість населення, породжують правовий нігілізм» [168, с. 111].

Таким чином, вищезазначені *недоліки правового регулювання* діяльності ЗМІ унеможливають налагодження ефективної правореалізації, а тому потребують їх подолання, одним з дієвих механізмів якого виступає систематизація.

Вітчизняне законодавство у сфері діяльності ЗМІ потребує удосконалення також тому, що «сьогоднішнє інформаційне поле держави — це перенасичений ринок послуг із величезними іноземними інвестиціями, відповідним політичним та ідеологічним спрямуванням. Якщо основні тенденції окупації зберігатимуться, то:

- 1) державні мовники, виконуючи специфічні соціальні функції і поставлені апріорі в нерівні правила гри, остаточно втрачають свій вплив як державотворчого соціалізуючого фактора;

- 2) зарубіжні ЗМІ під ліберальним крилом українського законодавства, маючи своє лобі в парламенті, продовжуватимуть інтегруватися в наше інформаційне поле, додаючи лише «скромно» до своєї назви «в Україні» і займаючи панівні позиції впливу на суспільну свідомість, а згодом її формування і маніпуляцію, формуючи її в певному напрямі, котрий не завжди збігатиметься із національними інтересами;
- 3) Україна остаточно втрачає інформаційний суверенітет, що безпосередньо загрожує її національній безпеці [169, с. 28].

Правове регулювання інформаційної безпеки

Наступною важливою галуззю інформаційного права є ***сфера інформаційної безпеки***.

Інформаційна безпека — важлива складова національної безпеки, а тому значний вплив на правове регулювання суспільних відносин у сфері інформаційної безпеки має законодавство про національну безпеку.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про основи національної безпеки України» правову основу у сфері національної безпеки України становлять Конституція, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

Законодавство про інформаційну безпеку

Отже, законодавство у сфері інформаційної безпеки України охоплює: закони України «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» від 10 січня 2002 року [170], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 червня 1994 року [171], «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року [172], Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні» від 8 жовтня 1997 року [173], Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 8 липня 2009 року [174] тощо.

Дослідники виділяють у сфері інформаційної безпеки України два комплекси питань, що диференціюються відповідно до природи правових норм, які становлять їх нормативно-правову базу.

По-перше, це комплекс питань, пов'язаний із інформаційною безпекою людини і суспільства, яка, передусім, вимірюється ступенем свободи від втручання держави та інших осіб, можливостями самореалізації та самовизначення, рівнем реалізації законних інформаційних прав та свобод людини, доступу до інформації.

По-друге, це комплекс питань, що стосуються інформаційної безпеки держави, який навпаки пов'язаний із застосуванням обмежень, заборон, жорсткою регламентацією певних типів відносин в інформаційній сфері, регламентацією інформаційної функції, невід'ємним елементом якого виступає сила державного примусу [70, с. 144].

Інформаційна безпека визначається в юридичній літературі як безпека інформації (вужке розуміння), а також як система, що складається з інформаційно-технічної, інформаційно-психологічної безпеки та інформаційної безпеки у сфері прав і свобод (широке розуміння). Найбільш вивченими та дослідженими на науковому рівні та законодавчо закріпленими на правовому рівні є безпека інформації чи інформаційно-технічна безпека.

Класифікація інформації за режимом доступу

Правова регламентація суспільних відносин, пов'язаних із віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України, знайшла своє відображення в Законі України «Про державну таємницю» [172].

Уперше класифікація інформації за режимом доступу на відкрити інформацію та інформацію з обмеженим доступом, а також поділ останньої за правовим режимом на конфіденційну і таємну, було закріплено Законом України «Про інформацію».

Якщо положення про обмеження доступу до секретної інформації, як і сам механізм, встановлено на законодавчому рівні, то проблема законодавчого закріплення обмеження доступу до конфіденційної інформації залишається відкритою, як і проблема віднесення інформації до такої категорії та зняття відповідних обмежень на доступ до неї [175, с. 135].

Хоча законодавець створив спеціальний державний орган — Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України,

основними завданнями якої є забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, національної системи конфіденційного зв'язку, захист державних інформаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах, криптографічного та технічного захисту інформації. Крім вищезазначеного закону, окремі засади захисту конфіденційної інформації урегульовані також законами України «Про Національну систему конфіденційного зв'язку», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні» тощо.

Незважаючи на таку кількість НПА у сфері захисту конфіденційної інформації, на сьогодні актуальним є прийняття Закону України «Про захист інформації з обмеженим доступом», який чітко встановлював би правову регламентацію суспільних відносин у сфері різноманіття інформації обмеженого доступу, конкретні умови та строки віднесення до того чи іншого виду інформації, надання відповідного грифу таємності, повноваження відповідних суб'єктів.

Слід зауважити, що відсутність критеріїв віднесення інформації до категорії з обмеженим доступом, невизначеність конкретних строків обмеження доступу до неї та непогодженість Переліку відомостей, які не можуть бути віднесені до конфіденційної інформації, з Міністерством юстиції України, сприяють порушенню законодавства про інформацію органами державної влади.

Як слушно зазначає *Г. О. Шлома*, органи влади фактично безпідставно відмовляють у наданні інформації, відносячи її до інформації з обмеженим доступом; неправомірно застосовуються грифи обмеження доступу до інформації «опублікуванню не підлягає», «не для друку», «для службового користування», причому масштаби застосування цих обмежувальних грифів доволі великі та застосовуються переважно Президентом України і Кабінетом Міністрів України [176, с. 158]. Значним кроком на цьому шляху стало прийняття 13 січня 2011 року Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Тим більш, що в Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачена адміністративна відповідальність у вигляді штрафу громадян лише від одного до трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від трьох до десяти неоподаткова-

них мінімумів доходів громадян за порушення законодавства про державну таємницю [177].

На законодавчому рівні також визначено, що недержавна інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою (підкреслено нами. — Авт.), тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право власника на її захист (п. 11 ст. 30 Закону України «Про інформацію»). Але виникає питання: що розуміти під «суспільно значимою інформацією»? Тим більш, у ст. 37 Закону України «Про телебачення й радіомовлення» на телерадіоорганізації покладено обов'язок не розголошувати інформацію про приватне життя громадянина без його згоди за умови, якщо ця інформація не є суспільно необхідною (підкреслено нами. — Авт.) [154]. Отже, законодавець використовує іншу категорію — *суспільно необхідна інформація*.

Утім, як поняття «суспільно значима інформація», так поняття «суспільно необхідна інформація», не знайшли свого адекватного ані наукового розроблення, ані визначення на законодавчому рівні.

Ми підтримуємо В. Анохіна, який вказує, що ця норма не відповідає на питання, по-перше, хто визначає та який порядок віднесення інформації до категорії суспільно значимої і, по-друге, як встановити, що право громадськості знати цю інформацію переважає право власника на її захист [178, с. 78].

Відсутність законодавчого визначення вищезазначених понять сприяє зловживанню державними органами в цій сфері. На науковому рівні дану колізію та прогалину було запропоновано усувати, беручи до уваги, що єдиним критерієм визначення суспільної значимості чи суспільної необхідності інформації може бути лише суспільна небезпека діяння, тобто інформація є суспільно значимою лише за наявності в ній відомостей про порушення чинного законодавства або загрози інтересам особи, суспільства й держави [179, с. 109].

Згідно із Законом України «Про державну таємницю» під державною таємницею необхідно розуміти вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визна-

ні у порядку, встановленому Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [172].

Відповідно до світової практики в *основі захисту таємниць* (державні та ін.) має бути публічне право, до якого доцільно включити наступні складові:

- визначення відомостей, які можуть бути віднесені до певного виду таємниць відповідно до встановлених законом (законами) принципів, критеріїв, за якими відомості класифікуються як таємниця, а також повноваження суб'єктів та механізми вирішення цих питань;
- правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення режиму секретності (конфіденційності) конкретних видів таємниць, що включають механізми їх охорони з боку держави та власника;
- правовий захист інформації (цивільно-правовий, адміністративний, кримінальний), тобто правові санкції за порушення секретності та конфіденційності інформації (цілісності, блокування, знищення інформації, неправомірне її одержання, використання, поширення тощо) [180, с. 101].

Присвоєння інформації статусу державної таємниці є доволі складним і багатостадійним процесом. Так, у ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» зазначається, що *віднесення інформації до державної таємниці* — це процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня її секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього [172].

Хоча перелік відомостей, які не можна відносити до державної таємниці, дещо не відповідає переліку відомостей, що не можуть бути віднесені до конфіденційної інформації, передбаченому в Законі України «Про інформацію». Так, у п. 4 ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» зазначається тільки про «факти порушень прав і свобод людини і громадянина». У Законі ж України «Про інформацію» закріплюється, що це — не лише факти порушень прав і свобод людини і громадянина, а й загалом інформація стосовно стану справ про права та свободи людини і громадянина.

Технічний захист інформації

Необхідно зазначити, що і ряд важливих дефініцій, які надаються в Законі України «Про державну таємницю», не відповідає тим дефініціям, що закріплюються іншими НПА, які регулюють однорідні суспільні відносини. Так, поняття «технічний захист інформації» у Законі України «Про державну таємницю» не відповідає поняттю, закріпленому в Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 року.

Крім неуніфікованості термінології, наявності прогалин та колізій правових норм, слід також зазначити на домінування підзаконних НПА, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері. Так, Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 року закріплює правові засади захисту інформації лише в інформаційно-телекомунікаційних системах. Основним же НПА, який визначає основи державної політики у сфері захисту інформації, є Концепція технічного захисту інформації в Україні, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997 року [173].

До речі, дефініція поняття «технічний захист інформації» також по-різному визначається в різних НПА, зокрема в Законі України «Про державну таємницю» та в Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».

Згідно з цією Концепцією одним із **основних напрямів державної політики у сфері ТЗІ** є нормативно-правове забезпечення, що полягає в:

- удосконаленні чинних і створенні нових нормативно-правових актів щодо захисту інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю; конфіденційної інформації, що належить державі;
- розробленні нормативно-правових актів щодо захисту відкритої інформації, важливої для особи, суспільства та держави;
- удосконаленні правових механізмів організаційного забезпечення ТЗІ;
- удосконаленні нормативно-правових актів щодо умов і правил провадження діяльності у сфері ТЗІ;
- розробленні нормативно-правових актів щодо визначення статусу головної у сфері ТЗІ, головних (базових) за напрямками ТЗІ організацій;

- удосконаленні нормативно-правових актів щодо здійснення контролю за імпортом з метою впровадження в Україні іноземних інформаційних технологій із захистом інформації та засобів забезпечення ТЗІ;
- розробленні нормативних документів з питань формування та розвитку моделі загроз для інформації;
- розробленні нормативних документів з питань сертифікації засобів забезпечення ТЗІ та атестації на відповідність вимогам ТЗІ об'єктів, робота яких пов'язана з інформацією, що підлягає технічному захисту;
- удосконаленні чинних та розробленні нових нормативних документів з питань ТЗІ тощо [173].

Необхідно зазначити, що більшість пунктів нормативно-правового забезпечення напрямів державної політики у сфері ТЗІ знайшли своє відображення шляхом їх закріплення в підзаконних НПА. Наявність численних підзаконних НПА в цій сфері негативно впливає на правореалізацію.

Отже, правове регулювання суспільних відносин у сфері інформаційної безпеки характеризується не лише колізійністю норм, а й пріоритетом підзаконних НПА щодо законів.

Позитивні тенденції розвитку правового регулювання інформаційних правовідносин

Загалом, серед *позитивних тенденцій розвитку* правового регулювання інформаційних відносин в Україні є їх адекватне нормативно-правове забезпечення шляхом створення нових НПА та доповнення вже прийнятих. При цьому вищезазначені НПА здебільшого відповідають міжнародним стандартам та законодавству ЄС. Так, було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 23 грудня 2004 року, відповідно до якого в розділі 16 КК України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», з огляду на положення Конвенції Ради Європи «Про кіберзлочинність» від 23 листопада 2001 року було викладено у новій редакції ряд статей.

У даному дослідженні ми розглянули правові засади основних галузей інформаційного законодавства України. Необхідно зазначити, що недоліки нормативно-правового забезпечення інформаційних відносин як у сфері інформаційної безпеки, діяльності ЗМІ, так і в інших галузях інформаційного законодавства (сфера бібліотечної справи, архівів, інтелектуальної власності тощо) є схожими.

Недоліки правового регулювання інформаційних правовідносин

Оскільки інформаційне законодавство є частиною законодавства України, то корисним і таким, що може бути пристосовано до нашої роботи є виокремлення Ю. С. Шемшученком **недоліків законодавства України**, зокрема:

- 1) його безсистемний розвиток;
- 2) внутрішню суперечливість при регулюванні тих чи інших суспільних відносин;
- 3) неврегульованість багатьох суспільних відносин;
- 4) диспропорції у співвідношенні між законами і підзаконними актами на користь останніх;
- 5) недостатню наукову обґрунтованість, декларативність та безадресність законодавчих актів;
- 6) відсутність у цих актах механізмів їх реалізації [181, с. 42].

Беручи до уваги вищезазначені недоліки українського законодавства, слухними є думки окремих фахівців інформаційної проблематики, які акцентують увагу на різних проблемах правового регулювання інформаційних відносин в Україні.

О. А. Баранов зазначає, що інформаційному законодавству України притаманні: фрагментарність, неповнота, дублювання та, що найгірше, наявність суперечностей в окремих нормативно-правових актах і нормах. Недосконале інформаційне законодавство, що є результатом спонтанності та хаотичності процесу його створення, сьогодні суттєво гальмує розвиток інформаційного суспільства [182, с. 35].

О. Г. Марценюк також зосереджує увагу на ситуаційному підході до формування інформаційного законодавства України, що призвів до ряду проблем інформаційних відносин, серед яких можна назвати.

1. Відсутність легальної, чіткої, ієрархічної єдності законів, що викликає суперечливе тлумачення застосування норм на практиці.

2. У зв'язку з тим, що різні закони та підзаконні акти, які регулюють суспільні відносини, об'єктом котрих є інформація, приймалися у різні часи без узгодження понятійного апарату, вони мають ряд термінів, які недостатньо коректні, не викликають відповідної інформаційної рефлексії або взагалі не мають чітко визначеного змісту. Термінологічні неточності, різне тлумачення однакових за назвою та формою понять і категорій призводить до їх неоднозначного розуміння і застосування на практиці. Щодо інформаційних відносин зазначимо такі, як «таємна інформація», «таємниця», «документ», «документована інформація», «майно», «власність», «володіння», «інтелектуальна власність», «автоматизована система», «суб'єкт суспільних відносин», «учасники суспільних відносин», «система інформаційних відносин» тощо.
3. Значна кількість законів і підзаконних нормативних актів у сфері інформаційних відносин ускладнює їх пошук, аналіз та узгодження для практичного застосування.
4. Має місце розбіжність щодо розуміння структури і складу системи законодавства у сфері інформаційних відносин та підходів до їх формування. Нерідко в окремих законах передбачається застосування норм, виражених в підзаконних актах. Це створює в практиці правозастосування деякими учасниками суспільних відносин колізію норм, ігнорування норм закону на користь норм підзаконного акта.
5. Нові правові акти у сфері суспільних інформаційних відносин часто не узгоджені концептуально з раніше прийнятими, що призводить до правового хаосу [112, с. 200].

Отже, динамічність розвитку інформаційних відносин в Україні сприяла, насамперед, фрагментарному та ситуативному підходу при створенні інформаційного законодавства.

Ураховуючи вищезазначені позиції науковців, на нашу думку, до найбільш суттєвих **недоліків правового регулювання інформаційних відносин в Україні** слід включити такі.

1. Наявність колізій та конкуренції НПА, що регулюють правові відносини в інформаційній сфері.
2. Фрагментарність і ситуативність правового регулювання.

3. Неузгодженість понятійно-категоріального апарату (інформаційної термінології), що закріплено в НПА.
4. Численність та розгалуженість НПА, що ускладнює їх правореалізацію та контроль за виконанням.
5. Неузгодженість ряду НПА, що були ухвалені до 1996 року, з Конституцією України.
6. Домінування підзаконних НПА над законами.

Ураховуючи вищезазначені недоліки правового регулювання інформаційних відносин в Україні, доходимо висновку, що удосконалення вітчизняного інформаційного законодавства є важливим та своєчасним напрямом наукової діяльності. Одним із напрямів такого удосконалення є вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері та адаптація його до особливостей та специфіки українського інформаційного суспільства.

2.2 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

У ст. 18 Конституції України закріплено, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноvizначеними принципами та нормами міжнародного права [183].

У силу специфічності інформації як феномена, а саме її транснаціональності, нині інформаційна проблематика є актуальною не тільки для окремої країни, а й для міжнародного співтовариства. Негативні наслідки становлення інформаційного суспільства (кіберзлочинність, кібертероризм, фішинг, спамінг тощо) привернули увагу міжнародної спільноти до вироблення єдиних ефективних напрямів їх подолання та попередження.

Серед глобальних проблем сучасності, на які звертають увагу ООН, інші авторитетні міжнародні організації (ОБСЄ, НАТО, ЄС), політичні лідери, науковці, широка громадськість, є проблема об'єктивного ускладнення структури міжнародних відносин, проникаючі контакти цивілізацій і відповідно — проблема глобальної міжнародної безпеки, тобто підтримання сталого миру, попередження кон-

фліктів, уникнення нової гонки озброєнь із використанням новітніх науково-технологічних досягнень [184, с. 246].

«Ще у серпні 2000 року Всесвітня федерація учених на 25-ій сесії серед загроз людству на перше місце поставила загрозу міжнародній інформаційній безпеці. Генеральна Асамблея ООН тричі закликала членів світової спільноти обговорити проблеми міжнародної інформаційної безпеки та створити міжнародні механізми заборони інформаційної зброї, попередження глобальних і локальних інформаційних війн та використання інформації з метою, що є несумісною з міжнародною інформаційною безпекою. За оцінками експертів головним супротивником вирішення цих проблем є лідери у галузі інформаційних технологій, які домінують в інформаційній сфері і керуються відомим принципом: хто володіє інформацією, той править світом. На сьогодні боротьба за міжнародну інформаційну безпеку — це боротьба за безпеку національних інформаційних просторів» [168, с. 32].

Засади імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері інформаційних відносин в Українське законодавство

Згідно із сучасною міжнародно-правовою доктриною всі держави зобов'язані дотримуватися загальноновизнаних принципів і норм, а також міжнародних зобов'язань у сфері реалізації прав людини.

Саме тому, крім вироблення правових засад забезпечення міжнародної інформаційної безпеки, не менш важливого значення для міжнародної спільноти має *затвердження уніфікованих правових стандартів* у сфері реалізації інформаційних прав і свобод людини та громадянина, оскільки останні є природними правами і визначають демократичність країни.

Отже, з метою вироблення взаємоузгоджених, уніфікованих напрямів упорядкування, розвитку інформаційних відносин та захисту національних інформаційних просторів від правопорушень, різними міжнародними організаціями приймаються відповідні нормативно-правові акти.

Ратифікація ж цих правових документів конкретними країнами не є обов'язковою та залежить від багатьох об'єктивних чи суб'єктивних факторів. Щодо України, то в ст. 9 Конституції України закріплено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а також визначено, що укладання міжнародних договорів, що суперечать Конституції України, можливе лише після внесення змін до неї [183].

Хоча щодо цього *Н. Шукліна* зазначила: «...щоб вони справді діяли, недостатньо лише назвати їх частиною внутрішньодержавного права. Загальновизнані норми міжнародного права за своїм характером не є такими, що діють самі по собі, вони сприймаються правовою системою не як норми — регулятори, а як норми — принципи. Єдиний шлях їх виконання — видання відповідного законодавчого акта, а не посилення на міжнародні норми права» [185, с. 216].

Загалом, Закон України «Про інформацію» містить розділ IV «Міжнародна інформаційна діяльність. Співробітництво з іншими державами, зарубіжними і міжнародними організаціями в галузі інформації». Так, у ст. 51 визначено, що міжнародне співробітництво в галузі інформації з питань, які становлять взаємний інтерес, здійснюється на основі міжнародних договорів, укладених Україною та юридичними особами, які займаються інформаційною діяльністю [98]. Крім того, аналогічний розділ містить і Закон України «Про науково-технічну інформацію», де закріплені правові засади міжнародного співробітництва у сфері науково-технічної інформації.

Іншими вітчизняними нормативно-правовими актами — законами України «Про державну таємницю» та «Про Національну програму інформатизації» передбачено, що у випадках, якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, які містяться у законодавстві України, то застосовуються норми міжнародних договорів.

Отже, на розвиток правового забезпечення інформаційних відносин в Україні безпосередньо впливають міжнародні правові акти, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері.

В умовах інформаційної революції та глобалізації інформаційних процесів Україна як суверенна і незалежна держава потребує вироблення нової концепції державної інформаційної політики.

Дану думку підтримує й *О. В. Олійник*, зазначаючи, що застосування світового досвіду доцільно здійснювати з урахуванням національних інтересів України, її інформаційного суверенітету як суверенної та

незалежної держави, що прагне до рівноправного співробітництва з іншими країнами [168, с. 22].

У зв'язку з членством в таких впливових глобальних і регіональних міжнародних організаціях, як Всесвітній поштовий Союз, Міжнародний союз електрозв'язку, Європейська конференція Адміністрацій зв'язку, Європейський Інститут Телекомунікаційних стандартів тощо Україна як суб'єкт міжнародних відносин узяла на себе низку зобов'язань в інформаційній сфері.

Нами було здійснено текстуальний, догматико-юридичний логіко-семантичний аналізи таких вітчизняних нормативно-правових актів:

- 1) Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки»;
- 2) Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році»;
- 3) Розпорядження Президента України «Про розроблення проекту Стратегії економічного та соціального розвитку України до 2011 року»;
- 4) Указ Президента України «Про державні програми з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 роки»;
- 5) Указ Президента України «Про заходи з реалізації домовленостей, досягнутих під час самміту «Україна–Європейський Союз»»;
- 6) Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2007 році Державної програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 роки»;
- 7) Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України»;
- 8) Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2007 році Державної програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 роки»;
- 9) Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008–2010 роки».

Це дало змогу дійти висновку, що на розвиток інформаційних відносин в Україні впливає задекларований курс на вступ до Європейського Союзу, Північноатлантичного альянсу, що обумовлює необхідність узгодження правових засад у цій сфері. Тим більше, у ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» закріплено, що серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері є проведення активної міжнародної політики з метою забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору [165].

Не менш важливого значення для правового регулювання інформаційних відносин в Україні набуває правовий досвід забезпечення інформаційної політики у пострадянських країнах і СНД.

Таким чином, дослідження міжнародно-правових стандартів у інформаційній сфері буде здійснюватись з урахуванням проголошених євроінтеграційних і євроатлантичних зовнішньополітичних пріоритетів зі збереженням добросусідських відносин з Росією та країнами СНД, а також дедалі більшого впливу міжнародного права та внутрішньонаціонального.

Право на інформацію

Найбільшого розвитку міжнародне інформаційне законодавство набуло в 50–60 рр. ХХ століття. Одним із основних векторів міжнародно-правового регулювання в інформаційній сфері є закріплення **права на інформацію**. Так, встановлення правових стандартів у цьому напрямі має давню історію і є предметом розгляду таких впливових міжнародних організацій, як ООН та Рада Європи. Ще в Загальній Декларації прав людини від 10 грудня 1948 року [186] та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року зазначалось, що кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів та вільно виражати свої погляди, що включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження, чи іншими способами на свій вибір [187].

Право на інформацію знайшло своє правове закріплення і в європейському законодавстві, зокрема в Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року. Так, ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод проголошує, що кожна людина має право на свободу виявлення поглядів. Це право включає свободу дотримуватись своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів [188].

Слід визнати, що правове регулювання права на інформацію має певні особливості в різних країнах. Так, основними НПА, що встановлюють право на інформацію в США, є Перша поправка до Конституції, закони «Про інформацію», «Про відкритість уряду», «Про свободу інформації», «Про телекомунікації», «Про зв'язок» тощо.

На думку *Н. В. Кушакової*, право на інформацію в американському праві розглядається як частина права на самовираження і має такі складові, як отримання і передача інформації з будь-яких джерел (що повністю корелюється зі ст. 10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини), за якою кожен має право на свободу самовираження, що включає свободу дотримуватись своїх думок, отримувати та поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку державних органів і незалежно від державних кордонів [189, с. 130].

Особливе місце в інформаційному законодавстві *США* посідає правове регулювання використання інформаційних технологій, зокрема Інтернет: «Про свободу Інтернет», «Про безкоштовний національний доступ в Інтернет», «Про нагляд за безпекою онлайн-комунікацій», «Про безпечні школи в Інтернет», «Про електронну демократію», «Про захист та запобігання злочинам в галузі електронної комерції» тощо.

У 80-ті роки ХХ століття в США Національною Асоціацією комп'ютерного будівництва було розроблено «Кодекс професійної поведінки», що містив загальні принципи комп'ютерної етики без механізму реалізації та відповідальності.

Зважаючи на предмет дослідження, цікавий досвід регулювання права на інформацію має *Канада*. Так, у Канаді право на інформацію зафіксовано у Канадській хартії прав і свобод, таких законах, як «Про доступ до інформації», «Про державну таємницю», «Про приватне життя», «Про наклеп» тощо. Крім того, асоціація канадських провайдерів Інтернет-послуг розробила «Кодекс поведінки в Інтернеті», основною

метою якого є дотримання правових норм і етичних стандартів при користуванні Інтернетом. Аналогічний кодекс поведінки в Інтернеті розробляється у ФРН. Вважаємо, що розробка схожого Кодексу є актуальним завданням і для України. Хоча, ураховуючи специфіку глобальної мережі Інтернет, зокрема її транснаціональність, найбільш адекватним напрямом міжнародної спільноти у сфері забезпечення безпеки Інтернет є розробка Міжнародного кодексу поведінки в Інтернеті, який містив би єдині, узгоджені, етичні норми спілкування в соціальній мережі.

Тим більш, що міжнародне співтовариство вже має певний правовий досвід встановлення єдиних етичних норм. Так, в Україні чинними є Кодекс етики журналістів країн-членів ООН, Кодекс етики журналістів країн-членів Ради Європи тощо. На їх основі кожна країна приймає національні кодекси журналістської етики.

Останнім часом виникла нова галузь науки — «*інфоетика*», в рамках якої розробляється кодекс поведінки в інформаційному просторі для тих напрямів, які не були охоплені традиційним правом [64, с. 312].

Провідна країна, що не має уніфікованого інформаційного законодавства, — це **Велика Британія**. Значний вплив на забезпечення інформаційних прав і свобод людини та громадянина в цій країні мають громадські організації: Рада у справах преси, Комісія щодо скарг на пресу, Повідомний Комітет з оборони тощо.

Як слушно зазначає *Н. В. Кушакова*, головна тенденція, притаманна країнам із англосаксонською системою права — це винайдення систем саморегулювання на базі етичних кодексів, в основі яких — державна політика створення національної інформаційної супермагістралі, а також **домінування на сьогодні законодавства заборонювального характеру** на фоні базових законів в інформаційній галузі, таких як закони «Про телекомунікації», «Про зв'язок», «Про телебачення» тощо [189, с. 140].

Становлення інформаційного законодавства в більшості європейських країн відбувається в 70–80 рр. ХХ століття.

Зокрема, в даний проміжок часу були прийняті НПА, що регулюють інформаційні відносини у **Німеччині**: «Про захист персоніфікованої інформації від протиправних дій у процесі обробки даних» від 27 січня 1977 року, «Про порядок опублікування інформації» від 3 серпня 1977 року, «Про порядок ведення інформаційних реєстрів» від 9 лютого 1978 року тощо.

Серед інших країн романо-германської правової сім'ї цікавий правовий досвід регулювання права на інформацію має **Франція**. Саме Франція є однією із перших держав, де право на інформацію було закріплено конституційно. Інформаційні відносини у Франції законодавчо закріплені в таких НПА: «Про пресу», «Про публікації, адресовані молоді», «Про доступ до інформації» тощо. Крім того, правові засади забезпечення права на інформацію встановлені в Комунікативному кодексі (Code de la communication) від 1992 року.

Порівняно з вищезазначеними країнами, розвиток та впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у життєдіяльність суспільства та функціонування державно-правових інституцій країн, що утворились після розпаду Радянського Союзу, не є таким інтенсивним та динамічним. Саме тому НПА, що регулюють інформаційні відносини, здебільшого закріплюють загальні засади інформаційної проблематики. Також в інформаційному законодавстві цих держав преважують підзаконні НПА щодо законів.

Наприклад, у **Російській Федерації** діють такі НПА, що регулюють інформаційні відносини, як закони РФ «Про інформацію, інформатизацію та захист інформації», «Про правову охорону програм для електронно-обчислювальних машин та баз даних» тощо.

Особливо цікавим був досвід вирішення конфліктів інформаційного характеру в РФ. Так, у період виборчої кампанії Указом Президента РФ від 29 жовтня 1993 року був створений Третейський інформаційний суд, основною метою якого стало вирішення найбільш складних спорів у зв'язку з порушеннями ЗМІ, кандидатами, виборчими об'єднаннями тощо вимог виборчого законодавства.

Після закінчення виборів Третейський інформаційний суд 31 грудня 1993 року було реорганізовано в постійно діючу *Судову палату з інформаційних спорів при Президенті Російської Федерації*.

Основними завданнями цієї інституції були:

- допомога президенту РФ у забезпечення прав і свобод у сфері масової інформації;
- допомога в забезпеченні об'єктивності і достовірності повідомлень в ЗМІ, що стосуються суспільних інтересів;
- забезпечення дотримання принципу рівноправності у сфері масової інформації;

- забезпечення захисту моральних інтересів дитинства і юнацтва в ЗМІ;
- забезпечення принципу політичного плюралізму в інформаційних і суспільно-політичних телерадіопрограмах;
- вирішення спорів про розподіл часу мовлення на радіо і телебаченні для фракцій, що створюються у Федеральному Зібранні;
- надання вказівок щодо виправлення фактичних помилок в інформаційних повідомленнях ЗМІ, що стосуються суспільних інтересів.

Окрім того, дана палата брала участь у розробленні проектів законодавчих актів про ЗМІ, про права громадян на інформацію, що готуються для реалізації права законодавчої ініціативи президента РФ, а також готувала висновки щодо проектів щодо Указів президента РФ з питань діяльності ЗМІ.

Незважаючи на негативні оцінки діяльності даної Палати та її ліквідацію в 2000 році, вважаємо за доречне створення аналогічної інституції в нашій країні, оскільки інформаційна проблематика потребує фахової підготовки та спеціалізованих знань при розв'язанні конфліктних ситуацій.

Щодо інших пострадянських країн, то здебільшого всі вони на законодавчому рівні визначили загальні засади **права на інформацію** та інформатизацію держави (Закон *Азербайджану* «Про свободу інформації», закони *Вірменії* «Про масову інформацію», «Про свободу інформації», закон *Білорусії* «Про інформатизацію», закони *Казахстану* «Про інформатизацію», «Про електронний документ і електронний цифровий підпис», закони *Киргизії* «Про гарантії і свободу доступу до інформації», «Про доступ до інформації, що знаходиться в віданні державних органів і органів місцевого самоуправління Киргизької Республіки», «Про інформатизацію», Закон *Латвії* «Про свободу інформації», Закон *Литви* «Про суспільну інформацію», «Про право на отримання інформації від державних установ і установ самоуправління», закони *Молдавії* «Про доступ до інформації», «Про інформатизацію і державні інформаційні ресурси», «Про інформатику», закони *Таджикистану* «Про інформацію», «Про інформатизацію», Закон *Туркменії* «Про електронний документ», закони *Узбекистану* «Про гарантії і свободу доступу до інформації», «Про принципи і гарантії свободи інформації», «Про інформатизацію»).

Поряд із правом на інформацію на окремому законодавчому рівні майже у всіх цих країнах, крім Естонії та Туркменії, урегульовано **авторське право** (Закон Азербайджану «Про авторське право і суміжні права», Закон Вірменії «Про авторське право і суміжні права», Закон Білорусії «Про авторське право і суміжні права», Закон Грузії «Про авторське право і суміжні права», Закон Казахстану «Про авторське право і суміжні права», Закон Киргизії «Про авторське право і суміжні права», Закон Латвії «Про авторське право», Закон Литви «Про авторське право і суміжні права», Закон Молдови «Про авторське право і суміжні права», Закон Таджикистану «Про авторське право і суміжні права», Закон Узбекистану «Про авторське право і суміжні права»).

Доволі міцний правовий фундамент має **функціонування засобів масової інформації** (Закон Азербайджану «Про засоби масової інформації», закони Азербайджану «Про телерадіомовлення», «Про суспільне телерадіомовлення», закони Вірменії «Про телебачення і радіо», «Регламент Національної комісії з телебачення і радіо», Закон Білорусії «Про друк і інші засоби масової інформації», закони Грузії «Про свободу слова і вираження думки», «Про мовлення», «Про державну підтримку національної кінематографії», Закон Казахстану «Про засоби масової інформації», закони Киргизстану «Про засоби масової інформації», «Про захист професійної діяльності журналіста», «Про Національну телерадіомовленневу корпорацію», закони Латвії «Про друк і інші засоби масової інформації», «Про телерадіомовлення», Закони Литви «Про Литовське національне радіо і телебачення», «Про кіно», закони Молдавії «Про друк», «Про видавничу справу», Кодекс телебачення і радіо Республіки Молдова, закони Таджикистану «Про друк і інші засоби масової інформації», «Про видавничу справу», Закон Таджикистану «Про телебачення і радіомовлення», Закон Туркменії «Про друк і інші засоби масової інформації в Туркменській РСР», закони Узбекистану «Про засоби масової інформації», «Про захист професійної діяльності журналіста», «Про видавничу діяльність», закони Естонії «Про публічну інформацію», «Про телерадіомовлення».

Серед вищезазначених країн лише Молдова має кодифікований акт у цій сфері, зокрема Кодекс телебачення і радіо Республіки Молдова від 27 липня 2006 року. Кодекс має на меті забезпечення захисту прав споживачів програм на прийняття правильної і об'єктивної інформації, що обумовлюватиме вільне формування думок, забезпечення прав

мовних організацій на видавничу свободу та свободу вираження, за твердженню демократичних принципів функціонування телебачення і радіо в Республіці Молдова, і встановлюватиме згідно з конституційними правами і свободами правові основи регулювання:

- а) створення, розповсюдження і/чи ретрансляцію засобами телебачення і радіомовлення програмних комплексів організацій, що здійснюють мовлення, та перебувають під юрисдикцією Республіки Молдова;
- б) здійснення суспільного контролю за діяльністю телерадіоорганізацій Республіки Молдова.

Структурно вищезазначений Кодекс складається із 9 глав: «Загальні положення», «Принципи аудіовізуальної комунікації», «Реклама, телеторгівля і спонсорство», «Ліцензії», «Контроль і санкції», «Координаційна рада з телебачення і радіо», «Громадські організації, що здійснюють мовлення», «Приватні організації, що здійснюють мовлення», «Заклучні і перехідні положення».

Характерною рисою для пострадянських країн є також наявність відповідних НПА, що регулюють суспільні відносини у сфері *інформації з обмеженим доступом* (закони Азербайджану «Про державну таємницю», «Про інформацію, інформатизацію і захист інформації», «Про комерційну таємницю», закони Вірменії «Про державну та службову таємницю», «Про банківську таємницю», Закон Білорусії «Про державні секрети», Закон Грузії «Про державну таємницю», Закон Казахстану «Про державні секрети», закони Киргизії «Про захист державних секретів Киргизької Республіки», «Про комерційну таємницю», закони Латвії «Про державну таємницю», «Про захист персональних даних», закони Литви «Про державну і службову таємницю», «Про правовий захист особистих даних», закони Молдови «Про державну таємницю», «Про комерційну таємницю», закони Таджикистану «Про державну таємницю», «Про захист інформації», «Про перелік відомостей, що становлять державну таємницю», закони Туркменії «Про захист державних секретів», «Про комерційну таємницю», Закон Узбекистану «Про захист державних секретів»).

Як зазначає *Н. В. Кушакова*, у пострадянських країнах присутній традиційний акцент на забезпеченні інформаційної безпеки з метою максимального контролю за будь-яким видом інформації чи навіть створення «інформаційного суверенітету» [189, с. 163].

Майже в усіх вищезазначених країнах є закони про зв'язок, що встановлюють правові, організаційні основи діяльності та визначають повноваження державних і недержавних інституцій у цій сфері (Закон Азербайджану «Про зв'язок», Закон Вірменії «Про електронні комунікації», Закон Грузії «Про зв'язок і пошту», Закон Казахстану «Про зв'язок», Закон Киргизії «Про електричний і поштовий зв'язок», Закон Литви «Про телекомунікації», Закон Молдови «Про електровз'язок», Закон Таджикистану «Про електричний зв'язок», закони Туркменії «Про зв'язок» і «Про радіочастотний зв'язок», закони Узбекистану «Про зв'язок», «Про радіочастотний спектр», «Про телекомунікації», Закон Естонії «Про телекомунікації»).

Здебільшого інформаційні права та свободи будь-якої цивілізованої країни реалізуються в певних межах. У більшості держав на законодавчому рівні визначено певні обмеження прав і свобод в інформаційній сфері.

Слід зазначити, що в більшості випадків такі обмеження можливі в інтересах національної безпеки, іншої суспільної необхідності, захисту життя, здоров'я і гідності людини. Зокрема, у ст. 34 Конституції України визначено, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя [183].

Хоча в Україні набула поширення практика встановлення обмежень до певних видів інформації на рівні підзаконних НПА [168, с. 48], що суперечить вищезазначеній нормі Конституції України та міжнародним стандартам у цій сфері.

Етапи формування інформаційного законодавства

Цікаве дослідження міжнародно-правових засад права на інформацію зробив *О. Марценюк*. Ми підтримуємо висновок автора, що пріоритети встановлення пріоритету права людини на інформацію в демократичних країнах дещо схожі.

На *першому етапі* формування національного законодавства вирішуються проблеми, пов'язані із розробкою та прийняттям нормативних актів, що декларують та легітимують право людини на інформацію в цілому. На законодавчому рівні встановлюється термінологія, визначаються види режимів доступу до інформації, окреслюються межі діяльності засобів масової інформації. Одночасно перший етап передбачає розвиток нормативної бази права інтелектуальної власності, особливо таких об'єктів творчості, як програм для електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), баз даних, що використовуються у процесі інформатизації. Нормативно забезпечується інформаційна діяльність статистичних, бібліографічних, екологічних проектів.

Реалізація права громадян на відкриті інформацію встановлює нові проблеми законодавчого регулювання діяльності засобів масової інформації, взаємовідносин публічної влади і громадського суспільства, що визначає початок *другого етапу* формування інформаційного законодавства. В національному праві демократичних країн значний розвиток законодавства з прав людини на інформацію пов'язаний з проблемами законодавчого регулювання діяльності ЗМІ, взаємовідносин публічної влади і громадського суспільства. Тобто потребують вирішення гострі конфлікти, що виникають між урядовими структурами та ЗМІ, які вимагають широких гарантій відкритості влади.

Характерною ознакою *третього етапу* є розроблення міжнародних модельних законів щодо розвитку інформаційного права, забезпечення пріоритету права людини на інформацію та її глобальну інформаційну безпеку, вільне поширення суспільно важливої інформації, захист інформаційних інтересів людини, суспільства, держави» [190, с. 121].

Правові засади побудови інформаційного суспільства

Окрім міжнародного закріплення права на інформацію, важливе значення для міжнародної спільноти має вироблення правових засад побудови інформаційного суспільства.

Тривалий час проблема інформаційного суспільства була предметом дослідження винятково науковців. Так, на початку 1960-х років фактично одночасно в Японії і США було введено у науковий обіг вищезазначений термін. Розпочинаючи з середини 90-х років ХХ сто-

ліття становлення інформаційного суспільства стає у багатьох розвинених країн світу та міжнародних організаціях одним із пріоритетних стратегічних напрямів державної політики.

Так, у документах ЄС зазначається, що «інформаційне суспільство стане в майбутні роки важливою рушійною силою економічних, соціальних і технологічних змін і впливатиме на функціонування суспільства в цілому і на відносини між окремими особами, групами і країнами на світовому рівні, надаючи більш широкі можливості зв'язку й обміну інформацією, зокрема, на транскордонному рівні, через глобалізацію широко доступних для суспільства мереж і служб... З метою забезпечення кращого балансу у доступі до нових технологій і новим комунікаційним та інформаційним службам, для того щоб розвиток інформаційного суспільства був корисним усім європейським країнам, а також усіх осіб і груп, що проживають у цих країнах, Європейське співтовариство з 1994 року розглядає завдання побудови інформаційного суспільства як найбільш пріоритетне» [184, с. 194].

Незважаючи на важливість та глобальність цієї проблеми, в наукових колах та правових документах відсутнє уніфіковане визначення поняття «інформаційне суспільство». Так, на думку А. Ракітова, *суспільство вважається інформаційним*, якщо:

- будь-який індивід, група людей, підприємство або організація в будь-якому місці країни й у будь-який час можуть одержати за відповідну плату або безкоштовно на основі автоматизованого доступу і систем зв'язку будь-яку інформацію і знання, необхідні для їхньої життєдіяльності та вирішення особистих і соціально значимих завдань;
- у суспільстві виробляється, функціонує, є доступною будь-якому індивіду, групі або організації сучасна інформаційна технологія;
- розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки постійно прискореного науково-технологічного і соціально-історичного прогресу;
- відбувається процес прискореної автоматизації і роботизації всіх сфер і галузей виробництва та управління;
- відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких стає розширення сфери інформаційної діяльності і послуг [191, с. 33–34].

На думку ж *О. О. Григора*, *інформаційне суспільство* — це процес, що іманентно притаманний сучасному етапові суспільного розвитку, сутність якого полягає в творенні, накопиченні, передачі, обробці та використанні інформації у всіх її проявах, інтенсифікації суспільного життя як на рівні окремого індивіда, так і суспільства загалом; перетворенні інформації та знання на продуктивні сили суспільства, формування на цій основі суспільства, заснованого на знаннях [192, с. 55].

Щодо нормативної дефініції, то в 1993 році вперше Єврокомісією було визначено *інформаційне суспільство* як суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій і технологій зв'язку [193]. Хоча вже у 1997 році дана інституція декларує, що інформаційним суспільством слід вважати:

- 1) суспільство нового типу, що формується внаслідок глобальної соціальної революції та породжується вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій;
- 2) суспільство знань, тобто суспільство, у якому головною умовою добробуту кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею;
- 3) глобальне суспільство, в якому обмін інформацією не матиме ні часових, ні просторових, ні політичних меж; яке, з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а з іншого — відкриває кожному співсуспільству нові можливості для самоідентифікації [93, с. 56].

Окремі проблеми становлення інформаційного суспільства є предметом розгляду і регіональних, і глобальних міжнародних організацій.

У рамках ООН правові стандарти глобальної інформаційної політики розробляє ЮНЕСКО. Як зазначає *Є. А. Макаренко*, ООН/ЮНЕСКО, зважаючи на актуальність інформаційних проблем, закликала до створення правової системи в галузі комунікації, інформації, інформатики і телематики, до розробки міжнародного законодавчого документа про правове регулювання кіберпростору і відповідальність держав за дотримання основних прав і свобод людини в інформаційному суспільстві [62, с. 21]. Так, під егідою ЮНЕСКО було створено Комітет експертів та спостерігачів з проблем інформаційного суспільства і кі-

берпростору, який досліджує правові, соціальні, етичні, культурні засади інформаційної революції.

Серед основних міжнародно-правових документів, розроблених ООН, значний вплив на національне інформаційне законодавство мають Керівні принципи ООН регламентації комп'ютеризованих карток, що містять дані особистого характеру (від 14 грудня 1990 року), Керівні принципи щодо забезпечення доступу до екологічної інформації та участі громадськості у процесі прийняття рішень в галузі охорони навколишнього середовища (від 25 жовтня 1995 року).

У 1996 році на 29-й сесії Генеральної Конференції ЮНЕСКО було оприлюднено документ «Інформаційне суспільство для всіх», який визначив механізми міжнародного співробітництва, міжрегіонального та національного партнерства.

Таким чином, ЮНЕСКО, беручи до уваги соціальні наслідки побудови інформаційного суспільства, формує міжнародну інформаційну політику, сприяє вільному обміну ідеями, забезпечує формування глобальної інформаційної інфраструктури та міжкультурної комунікації [184, с. 74].

Серед регіональних міжнародних організацій, що впливають на міжнародні інформаційні процеси, слід відмітити Раду Європи (РЄ), Європейський Союз (ЄС), Співдружність незалежних держав (СНД).

У рамках Ради Європи створюється система європейського інформаційного законодавства, зокрема приймаються конвенції, декларації, угоди, меморандуми, рекомендації, резолюції, статuti, хартії, положення щодо обміну правовою інформацією, заборону аудіо-, відеопіратства та дискримінації за інформаційною ознакою, безпеки Інтернет, охорони інтелектуальної власності тощо.

У Декларації «Інформаційне суспільство — виклик для Європи», що була прийнята РЄ в 1997 році, визначено програму інформаційної діяльності країн-членів на період 2010–2015 рр. Крім того, важливе значення для європейської інформаційної політики мало ухвалення РЄ таких міжнародно-правових документів, що закріплювали єдині правові засади створення та функціонування телебачення, національної системи ЗМІ, нових засобів комунікації. Зокрема були прийняті такі важливі документи:

Конвенція про створення Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності (ВОІВ) від 14 липня 1967 року;

- Європейська Декларація про засоби масової інформації та права людини;
- Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм щодо незаконного відтворення їхніх фонограм від 29 жовтня 1971 року;
- Брюссельська Конвенція про розповсюдження сигналів, що несуть програми і передаються через супутники, від 21 травня 1974 року;
- Декларація керівних принципів з використання мовлення через супутники для вільного розповсюдження інформації, розвитку освіти і розширення культурних обмінів від 15 листопада 1972 року;
- Декларація про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації в зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму і апартеїду та підбурювання до війни, від 28 листопада 1978 року;
- Страсбурзька Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру від 28 січня 1981 року тощо.

Становлення інформаційного суспільства є стратегічною метою і такої впливової міжнародної організації, як ЄС. Одним із перших нормативно-правових актів ЄС у цій сфері стала Резолюція Європейського Союзу «Біла Книга. Зростання, конкурентоспроможність, зайнятість: виклики та стратегії XXI століття» 1993 року, Директива ЄС «Зелена Книга. Життя і працевлаштування в інформаційному суспільстві» та Рекомендація «Інформаційна магістраль для глобального суспільства» 1996 року.

Слід зазначити також, що в ЄС є спеціально створений інституційний механізм у цій сфері. Так, у лютому 1995 року Європейською комісією було засновано Форум для обговорення загальних проблем побудови інформаційного суспільства. До його складу входять 130 членів—представників різних виробничих сфер діяльності (користувачі нових технологій, постачальники змісту і послуг, виробники устаткування, мережні оператори тощо). Основною метою цього Форуму є обмін ідеями, думками і рекомендаціями з питань, які стосуються інформаційного суспільства. Серед основних документів, які ухвалив Форум, — перший річний звіт «Мережа для людей і їхніх співтовариств: максимальне використання Інформаційного суспільства в Європейському

Союзи» від 26 червня 1996 року [194], «На шляху до інформаційного суспільства в країнах Східної і Центральної Європи: тридцять ідей для європейського ініціативного плану дій» від 16 вересня 1996 року. Якщо в першому документі закріплювалось проведення широкого спектра соціальних, культурних, політичних і економічних питань в контексті становлення інформаційного суспільства, то у другому — сформульовано загальні засади інтеграції Східної і Центральної Європи у процес побудови загальноєвропейського інформаційного суспільства.

У подальшому правові засади інформаційного суспільства ЄС були відображені в П'ятій Рамковій програмі Європейського Союзу (1999–2002 рр.), Шостій рамковій програмі Європейського Союзу (2002–2006 рр.), Декларації про європейську політику в області нових інформаційних технологій, в яких визначалися основні напрями, принципи та підходи формування і реалізації інформаційної політики Європейського Союзу.

ЄС створює необхідні засади для побудови інформаційного суспільства і для інших країн, зокрема для тих, які прагнуть вступити до нього. У 2000 році Європейською Комісією і країнами-кандидатами була підготовлена на Європейській конференції міністрів у Варшаві «Інформаційне суспільство — прискорення розвитку європейської інтеграції» Програма «Електронна Європа Плюс», згідно з якою ЄС надає всебічну допомогу урядам країн з метою попередження потенційної інформаційної нерівності всередині ЄС та сприяння більш ефективній їх інтеграції.

Порівнюючи світові тенденції побудови інформаційного суспільства з досвідом Європейського Союзу в цій сфері, *О.О. Григор* зазначає, що «починаючи з 1994 року Європейський Союз з усією відповідальністю поставився до окреслених завдань. Свідченням цього є і робота Форуму з питань обговорення проблем інформаційного суспільства, діяльність якого у більшості випадків допомогла на рівні Європейської Спільноти виявити ті основні проблемні зони, які потребували особливої уваги. Окрім того, відповідні декларації, прийняті Європейським Союзом, — окреслили і визначили шляхи і напрями побудови інформаційного суспільства. Так, якщо в першій (1994 р.) Декларації проголошувалося про необхідність побудови інформаційного суспільства загалом, а в 1997 році визначалися основні аспекти і напрями цієї побудови, то у 1999 році — вже відзначалося про відповідальність

і роль держави у цих процесах, а також про те, що недостатньо виголосити про наміри, і навіть недостатньо надати матеріальні можливості для використання нових сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, є потреба — створити атмосферу сприяння використанню цих технологій, залучити людей до них, заохотити їх це робити» [192, с. 120]. В Україні також була розроблена Програма «Електронна Україна» [195], що базується на основних положеннях програми «Електронна Європа Плюс».

Хоча, як зазначають окремі дослідники, розроблена Державним комітетом зв'язку та інформатизації України програма «Електронна Україна» має інтегрувати наявні українські програми інформатизації у єдине ціле, але залишається тільки проектом [112, с. 120].

На думку ж *О. Степанова*, найважливішим є те, що в межах розвитку «електронної держави» у взаємовідносинах влади і населення повинна формуватися культура не «підкорення», а «участі» у суспільних відносинах громадян, які безпосередньо залучаються у процес розробки та прийняття рішень за допомогою використання системи Інтернет [196, с. 118].

Серед концептуальних міжнародно-правових актів у цій сфері слід також відзначити Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року [197], Декларацію Принципів побудови інформаційного суспільства — глобальна задача нового тисячоліття від 12 грудня 2003 року [198].

Незважаючи на те, що в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства відсутня дефініція «інформаційне суспільство», концептуальність даного документа підтверджується закріпленістю важливих засад його побудови. Так, у п. 6 Хартії зазначається, що «вона є закликом до всіх як державних, так і приватних секторів, ліквідувати міжнародний розрив у сфері інформації та знань. Ефективне партнерство серед учасників, у тому числі спільне політичне співробітництво, є ключовим елементом раціонального розвитку інформаційного суспільства. Завдання всіх суб'єктів міжнародної спільноти та окремої людини полягає не лише у стимулюванні та сприянні переходу до інформаційного суспільства, а й у цілковитій реалізації його економічних, соціальних та культурних переваг» [197].

З метою побудови глобального інформаційного суспільства в Хартії задекларовано співробітництво у таких ключових напрямках:

- 1) проведення економічних і структурних реформ з метою створення обстановки відкритості, ефективності, конкуренції та використання нововведень;
- 2) розробка інформаційних мереж, що забезпечують швидкий, надійний, безпечний та економічний доступ за допомогою конкурентних ринкових умов і відповідних нововведень до мережевих технологій, їх обслуговування та використання;
- 3) розвиток людських ресурсів, здатних відповідати вимогам століття інформації, шляхом освіти та навчання протягом життя та задоволення попиту на спеціалістів у галузі ІТ в усіх сферах нашої економіки;
- 4) активне використання ІТ у державному секторі реального часу послуг, необхідних для збільшення рівня доступності влади для усіх громадян;
- 5) ефективне партнерство між державним та приватним сектором у сфері використання інформаційних технологій [197].

Догматико-юридичний аналіз положень вищезазначеного міжнародного акта дає змогу дійти висновку про їх здебільшого декларативний характер.

Реалізація національних програм інформаційного суспільства залежить від усвідомленого політичного і суспільного вибору авторів міжнародних відносин, наявності відповідної інфраструктури та психологічної готовності суспільства до змін [184, с. 117].

Так, за індексом готовності ІТ — інфраструктури (2000–2006 роки) Україна посідає 82 місце з-поміж 104 країн.

Не менш важливим є також наявність адекватного матеріального базису в конкретних країнах. Наприклад, на реалізацію програми становлення інформаційного суспільства в Європейському Союзі спрямовується приблизно 80 % річного бюджету ЄС.

На підставі аналізу регіональних концепцій і моделей міжнародного співробітництва в галузі інформації і комунікації відповідно до європейської інформаційної політики Є. Макаренко зазначає, що мета регіональної політики, за документами міжнародних організацій, полягає у консолідації національних ресурсів, координації діючих і майбутніх об'єктів «інфраструктури», ліквідації диспропорції в інформаційних потоках, забезпеченні національної суверенності й культурної

самобутності, інтеграції у міжнародний інформаційний простір і міжнародний розподіл праці [62, с. 43].

Одним із магістральних напрямів міжнародного співробітництва у сфері інформаційного суспільства є вироблення єдиних, узгоджених дій щодо забезпечення його безпеки. Так, у Хартії нормативно закріплено, що зусилля міжнародного співтовариства, спрямовані на розвиток глобального інформаційного суспільства, мають супроводжуватись узгодженими діями щодо створення безпечного та вільного від злочинності кіберпростору. Задля цього слід відшукати ефективні політичні рішення актуальних проблем, наприклад, спроби несанкціонованого доступу та комп'ютерні віруси, а також залучати представників промисловості та інших посередників для захисту важливих інформаційних інфраструктур [184, с. 73].

Протидія кіберзлочинності та інформаційна безпека

Подальшого розвитку положення Хартії знайшли відображення у Конвенції РЄ «Про кіберзлочинність» від 23 листопада 2001 року, ратифікованої Україною 7 вересня 2005 року.

У преамбулі цієї Конвенції зазначається, що ефективна боротьба проти кіберзлочинності вимагає значного, швидкого й ефективно функціонуючого міжнародного співробітництва у кримінальних питаннях. Ця Конвенція необхідна для зупинення дій, спрямованих проти конфіденційності, цілісності й доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних, а також зловживання такими системами, мережами і даними шляхом встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку, як це описано у Конвенції, і надання повноважень, достатніх для ефективної боротьби з такими кримінальними правопорушеннями як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях, і укладення домовленостей щодо надійного міжнародного співробітництва [199].

Згідно з цим правовим актом виокремлюються **4 види кіберзлочинів**:

- 1) правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ, нелегальне перехоплення, втручання у дані, втручання у систему, зловживання пристроями);

- 2) правопорушення, пов'язані з комп'ютерами (підробка, пов'язана з комп'ютерами, шахрайство, пов'язане з комп'ютерами);
- 3) правопорушення, пов'язані зі змістом (правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією);
- 4) правопорушення, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав.

У цілому даний міжнародний документ закріпив основні засади співробітництва країн у найширших обсягах шляхом застосування відповідних міжнародних документів щодо міжнародного співробітництва у кримінальних питаннях, угод, укладених на основі єдиного чи взаємного законодавства, і внутрішньодержавного законодавства з метою розслідування або переслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними або з метою збирання доказів у електронній формі, які стосуються кримінальних правопорушень.

Згідно із даною Конвенцією одним із заходів протидії комп'ютерним злочинам є уніфікація кримінального законодавства в цій сфері. Саме тому Законом України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» [200] нашою державою було ратифіковано положення цієї Конвенції та, як наслідок, внесено відповідні зміни та доповнення до вітчизняних Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України [201]. Слід зазначити: якщо Кримінальний кодекс України від 1960 року містив лише 1 статтю, що передбачала відповідальність за інформаційне правопорушення, то Кримінальний кодекс України від 2001 року містить вже 6 складів злочину інформаційного характеру.

Щодо ЄС, то забезпечення безпеки інформаційних відносин у рамках цієї міжнародної організації здійснюється на основі ряду директив. Це Директива Ради Європейського співтовариства про правову охорону комп'ютерних програм від 14 травня 1991 року, Директива ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року, Директива ЄС «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 року, Директива ЄС «Стосовно обробки персональних даних і захисту права на невтручання в особисте життя в телекомунікаційному секторі» від 15 грудня 1997 року.

У сучасних наукових розвідках *інформаційна безпека* визнається складовою частиною національної безпеки. Саме тому інтерес викли-

кає правовий досвід США у цій сфері, оскільки саме ця країна вперше ввела в науковий та правовий обіг вищезазначену категорію. Слід відмітити в цьому контексті такі НПА: Закон (Акт) «Про національну безпеку» від 25 червня 1947 року та Закон (Акт) «Про внутрішню безпеку» від 1951 року.

Згідно з вищезазначеними НПА під національною безпекою в США розуміють національну оборону або зовнішні відносини (зовнішня спрямованість національної безпеки). Внутрішня ж безпека не розглядає питання екології та соціальної сфери, тобто, на відміну від українського законодавчого закріплення, розуміння національної безпеки має вужче трактування [70, с. 30].

Щодо безпеки інформації, то перший Закон США про захист інформації був прийнятий ще в 1906 році. Лише 1987 року на законодавчому рівні ухвалюється Закон США «Про забезпечення безпеки ЕОМ», який надавав пріоритету національним інтересам щодо приватних.

Доволі міцне правове забезпечення інформаційної безпеки має Російська Федерація. Слід відмітити певну закономірність і кореляцію між НПА України та РФ, що регулюють відповідні суспільні відносини, внаслідок чого у вітчизняних наукових колах звинувачують українського законодавця в запозиченні російської концепції правового регулювання відносин у сфері безпеки.

Так, у Законі РФ «О безопасности», прийнятому в 1992 році, безпека визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [202]. Дещо схожу дефініцію містила Постанова ВР України «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16 січня 1997 року, що нині втратила чинність.

Щодо безпосередньо інформаційної безпеки, то відносини в цій сфері урегульовані насамперед Доктриною інформаційної безпеки РФ, законами РФ «Про інформацію, інформатизацію та захист інформації», «Про участь в міжнародному інформаційному обміні» тощо.

Так, у Доктрині інформаційної безпеки РФ визначено, що вона являє собою сукупність офіційних поглядів на цілі, завдання, принципи та основні напрями забезпечення інформаційної безпеки. Саме вона є основою для формування державної політики в галузі забезпечення інформаційної безпеки РФ; підготовки пропозицій щодо удосконалення правового, методичного, науково-технічного й організаційного забез-

печення інформаційної безпеки РФ; розробки цільових програм забезпечення інформаційної безпеки РФ.

Аналогічний НПА має й Україна. Так, 8 липня 2009 року був підписаний Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України», який структурно та змістовно схожий на російську доктрину, незважаючи на відмінні геополітичну та геостратегічну позиції. Докладний аналіз даного документа буде здійснено в розділі 3.

Інформаційна політика

Регіональна інформаційна політика СНД знаходить своє відображення в цілій низці модельних законів, конвенцій та угод це, зокрема:

Конвенція «Про статус кореспондента, який представляє засіб масової інформації держави-учасниці Співдружності Незалежних Держав в інших державах Співдружності»;

Концепція формування єдиного інформаційного простору країн-учасниць СНД;

Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у сфері регулювання рекламної діяльності;

Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у сфері інформації;

Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у сфері періодичного друку;

Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у сфері охорони авторського права і суміжних прав;

Модельний закон «Про право доступу до інформації»;

Модельний закон «Про державні секрети»;

Модельний закон «Про персональні дані»;

Модельний закон «Про банківську таємницю»;

Модельний закон «Про доступ до екологічної інформації»;

Модельний закон «Про архіви і архівний фонд»;

Модельний закон «Про міжнародний інформаційний обмін»;

Модельний закон «Про транскордонне супутникове телевізійне радіомовлення і міжнародний супутниковий інформаційний обмін»;

Модельний закон «Про телекомунікації»;

Модельний закон «Про авторське право і суміжні права»;

Модельний закон «Про інформатизацію, інформації і захист інформації»;

рекомендаційний законодавчий акт МПА СНД «Про принципи регулювання інформаційних відносин у державах-учасниках Міжпарламентської Асамблеї»;

Модельний інформаційний кодекс держав-учасниць СНД тощо.

Дослідження стратегії інформаційної політики країн-учасниць СНД, сформульованої у Концепції формування єдиного інформаційного простору країн-учасниць СНД, дало змогу Є. А. Макаренку виокремити як позитивні, так і негативні її характеристики.

До *позитивних* автор відносить координацію політичних та економічних реформ, створення сприятливих умов для функціонування нових ринків, товарів і послуг, переміщення капіталів і робочої сили, забезпечення права приватної власності в інформаційній сфері, використання національних інформаційних ресурсів для прогресу економіки і конкурентоспроможності у світовому інформаційному просторі.

До *негативних* — пріоритетну роль і домінування інтересів однієї держави (Росії) в інформаційній сфері, невідповідність положень міждержавних угод конституційним нормам та чинному інформаційному законодавству країн-учасниць, посягання на інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку при необмеженому і безперешкодному, як зазначено в багатьох угодах, доступі до національних інформаційних ресурсів, зобов'язальне право на використання єдиної грошової одиниці (російського рубля) та єдиної (російської) мови у міждержавних інформаційних обмінах, монополію російських мас-медіа у представництві СНД на міжнародній арені [62, с. 52].

Зважаючи на предмет дослідження, особливе значення має прийняття 3 квітня 2008 року на 30 пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД *Модельного інформаційного кодексу для держав-учасниць СНД*.

Модельний інформаційний кодекс держав-учасниць СНД

Структурно він складається із загальної частини, що містить 58 статей та поділяється на 4 розділи та 16 глав.

Перший розділ «Загальні положення» містить 4 глави. Глава 1 «Основи інформаційного законодавства» розкриває основні цілі

та принципи інформаційного законодавства; глава 2 «Гарантії і захист прав і інтересів в інформаційній сфері» — основні права і свободи в інформаційній сфері, обмеження прав і свобод в інформаційній сфері, гарантії прав та інтересів в інформаційній сфері, обмеження права власності на інформацію та захист прав і інтересів в інформаційній сфері. У главі 3 визначено коло суб'єктів та об'єктів інформаційного законодавства. Глава 4 «Функції держави і її органів в інформаційній сфері» містить норми, що регламентують участь органів державної влади й органів місцевого самоврядування в інформаційних відносинах та визначають основні напрями державної інформаційної політики.

Другий розділ «Основні положення» складається з 2 глав, перша з яких під назвою «Основні положення про інформацію» розкриває зміст таких понять, як інформація, інформаційний продукт і документ. Друга має назву «Основні положення про інформаційну інфраструктуру» і присвячена висвітленню національної інформаційної інфраструктури, призначенню інформаційної інфраструктури, регулюванню діяльності суб'єктів інформаційної інфраструктури та інформаційних послуг і робіт.

У третьому розділі «Інформаційні відносини. Кругообіг інформації» міститься 6 глав. Перша «Загальні положення» визначає поняття «кругообіг інформації», друга «Створення інформації» — «масова», «творча», «статистична інформація» і «інформація про діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування», а також окреслює такі положення, як право на створення інформації, представники органів масової інформації, створення і отримання масової інформації, реклама в засобах масової інформації та їх відповідальність, створення статистичної інформації та відповідальність при її створенні, вимоги до інформації про діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування та відповідальність при створенні останньої. У главі 3 «Розповсюдження інформації» містяться відомості про розповсюдження друкованої, електронної, аудіовізуальної недостовірної інформації, а також про видавничу діяльність і про заборони на розповсюдження інформації. Четверта глава «Використання інформації» розкриває зміст використання інформації, п'ята «Зберігання інформації» — зберігання інформації та зберігання аудіовізуальної і електронної інформації; шоста «Знищення (утилізація) інформації» — знищення (утилізація) інформації.

Четвертий розділ «Правовий режим інформації» складається з 4 глав. Перша з них «Загальні положення» визначає поняття «право-

вий режим інформації», друга «Відкрита інформація» — доступ до відкритої інформації, третя «Інформація з обмеженим доступом» — інформації з обмеженим доступом, четверта «Інформація обмеженого користування» — інформацію обмеженого користування.

Щодо другої частини Інформаційного кодексу держав-учасниць СНД, то Постановою № 31 Ради Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав «Про внесення змін до Перспективного плану модельної законотворчості та зближення національного законодавства в Співдружності Незалежних Держав на 2005–2010 роки» від 17 листопада 2005 року визначено змінити назву «Концепція модельного Інформаційного кодексу для держав-учасниць СНД» на «Інформаційний кодекс для держав-учасниць СНД». У Постанові № 45 Ради Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав «Про внесення змін до Перспективного плану модельної законотворчості та зближення національного законодавства в Співдружності Незалежних Держав на 2005–2010 роки» від 24 листопада 2008 року заплановано підготовку спеціальної частини Інформаційного кодексу для держав-учасниць СНД до 2009 року та закріплено таких виконавців, як Комісія Ради Федерації Федерального Зібрання Російської Федерації з інформаційної політики, Секретаріат Ради МПА СНД. У Постанові № 14 Ради Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав «Про внесення змін до Перспективного плану модельної законотворчості та зближення національного законодавства в Співдружності Незалежних Держав на 2005–2010 роки» від 13 травня 2009 року закріплено: змінити назву документа «Інформаційний кодекс для держав-учасниць СНД (спеціальна частина)» на «Інформаційний кодекс для держав-учасниць СНД (частина друга)» та доповнити графу «Розробник» таким текстом «Верховна Рада України». Отже, парламент України є одним із розробників другої (особливої) частини Інформаційного кодексу для держав-учасниць СНД. Крім того, незважаючи на визначений термін (2010 рік) подання проекту вищезазначеного документа, нині він відсутній.

Таким чином, міжнародна спільнота привертає значну увагу правовому регулюванню інформаційних відносин. Як самостійний учасник міжнародних відносин Україна має урахувувати міжнародні тенденції у цьому контексті та запозичувати позитивний досвід встановлення правових стандартів у цій сфері.

ФОРМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

- 3.1 ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
- 3.2 ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ:
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
- 3.3 ДОКТРИНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
СУТНІСТЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ, РОЛЬ У СИСТЕМАТИЗАЦІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Демократичні трансформації в українському суспільстві та розвиток незалежності України детермінують реформування не тільки інформаційних відносин, а й всієї правової системи. Саме тому удосконалення інформаційного законодавства відбувається в контексті широкомасштабної правової реформи, що здійснюється в різних сферах, зокрема конституційній, судовій, адміністративній. Так, у 1998 році була схвалена Концепція адміністративної реформи в Україні, що сприяла переосмисленню правового статусу учасників інформаційних відносин. Відтак, розглядаючи систематизацію як один із напрямів удосконалення законодавства, детальніше зупинимось на останній.

Незважаючи на доволі значну кількість НПА, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, українське інформаційне законодавство важко визнати ефективним.

Однією з причин цього є те, що інформаційні відносини порівняно з іншими правовими відносинами є більш динамічні, отже, цей факт негативно впливає на актуальність прийнятих (чинних) норм.

Хоча поряд із об'єктивними причинами недостатньої ефективності інформаційного законодавства є ряд штучно створених. Із цього приводу *О. Богінич* зауважує, що суттєвим недоліком правового поля України є те, що значна кількість правових норм вводиться в дію заднім числом, чим дезорганізується діяльність численних суб'єктів права, насамперед господарських [203, с. 92–96].

Дану думку підтримує і *О. Г. Марценюк*, зазначаючи, що створення цілісної й ефективної системи юридичної та соціальної адаптації нового законодавства набуває важливого значення. Про прийнятий закон часто не знають навіть ті, кому він адресований, правова інформація стає дорогою і малодоступною [112, с. 202].

У цілому реформування інформаційного законодавства України зумовлене не тільки його інтенсивним розвитком всередині країни, а й необхідністю узгодження вітчизняних правових стандартів у цій сфері з міжнародними.

Перехід будь-якої країни до інформаційного суспільства вимагає переосмислення, а в окремих випадках і розробки нових механізмів ре-

гулювання відносин, що виникають між громадянами, їх об'єднаннями та державою [204, с. 13].

Окремим теоретичним і практичним аспектам удосконалення інформаційного законодавства було присвячено багато праць дослідників адміністративного, кримінального, інформаційного права. Так, *А. Гевлич* та *В. Селіванов* зазначають: слід відверто визнати, що наша країна ще значно відстає від розвинених країн у галузі не тільки інформаційних технологій, а й наукового та ефективного законодавчого забезпечення існуючих інформаційних відносин [205, с. 10].

Актуальність вищезазначеної проблематики також підтверджується спеціально створеними інституціями, що займаються підготовкою пропозицій для вдосконалення різних галузей законодавства: Інститут законодавства Верховної Ради України, Інститут нормотворчої діяльності при Кабінеті Міністрів України, Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України, Науково-дослідний центр правової інформатики Національної академії правових наук України, а також діяльністю недержавних організацій: Академії безпеки відкритого суспільства, Глобальної організації союзницького лідерства тощо.

Так, якщо серед основних завдань Інституту нормотворчої діяльності при Кабінеті Міністрів України є підготовка пропозицій для вдосконалення законодавства [206], то згідно з п. 4 Положення про Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України цей Центр розробляє і подає до Мін'юсту пропозиції про усунення неузгодженості, суперечності між актами законодавства та заповнення в ньому правових прогалів [207].

Дослідження доктринальних праць, присвячених підвищенню ефективності вітчизняного інформаційного законодавства, дає змогу виокремити різні авторські пропозиції.

Так, на думку *І. Чижа* слід здійснити такі заходи:

- невідкладно сформулювати та нормативно оформити парадигму розвитку інформаційної сфери, виробити параметри державної інформаційної політики;
- створити таку систему, де кожне підприємство, установа чи організація інформаційної сфери незалежно від форми власності, величини капіталу чи кількості працівників, сфери поширення,

способу виробництва інформаційного продукту мають бути рівними серед рівних;

- перейти від Концепції державної інформаційної політики та інформаційної безпеки України до системного Інформаційного Кодексу України;
- відпрацювати техніко-технологічні параметри розвитку галузей, особливо телерадіомовлення, вітчизняної поліграфії та інших підсистем. У контексті впровадження новітніх інформаційних технологій підвищити вимоги та ефективність роботи спеціального підрозділу, що займається проблемою Інтернету. І не тільки в пізнавально-розважальному контексті, а, передусім, у форматі спроможності здійснювати серйозну державну політику в цій сфері;
- створити єдину інформаційну управлінську загальноукраїнську систему на зразок «електронного уряду» з реальною відповідальністю посадових осіб за своєчасне, повне та правдиве оновлення інформації щодо владної діяльності;
- виробити спеціальну державну програму взаємодії із засобами масової інформації та журналістами з метою опрацювання єдиних підходів до прав журналістів незалежно від видання, його юридичної, майнової, регіональної, політичної та іншої особливості, та законодавчого закріплення їх обов'язків і відповідальності за моральність публікацій [208, с. 21].

М. Томенко зазначає, що для того, щоб поновити конституційний статус управління інформаційною сферою, не обов'язково ухвалювати нові закони. Потрібно почати з того, щоб повернути конституційний статус тих державних органів, які повинні здійснювати управління інформаційним простором і забезпечувати інформаційну безпеку [209, с. 4].

На думку ж інших дослідників, розвиткові інформаційної сфери мають сприяти закони про:

- розвиток галузі інформаційних технологій;
- організацію обліку і моніторингу;
- впорядкування систем сертифікації, стандартизації, ліцензування;
- розвиток інформаційних систем;
- забезпечення інформаційної безпеки;

- захист і використання інтелектуальної власності;
- захист авторського права [210, с. 8].

Окрім значної кількості слушних пропозицій щодо удосконалення інформаційного законодавства України, важливим є виокремлення концептуальних засад його формування. *І. В. Арістова* висловлює думку про те, що інформаційне законодавство повинно бути спрямовано на забезпечення:

- дотримання конституційного права кожного «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію» будь-яким законним способом (ст. 34 Конституції України), зокрема знайомитися з документами і матеріалами, що безпосередньо стосуються його прав і свобод;
- перетворення сучасної української держави на інформаційну;
- можливостей контролю з боку громадян і громадських організацій діяльності органів державної влади як суб'єктів державного управління НІС;
- захисту авторського права та права майнової власності на інформаційні ресурси, інформаційні технології та засоби їх забезпечення;
- формування і використання інформаційних ресурсів в умовах рівності всіх форм власності шляхом створення інформаційного ринку та конкурентного середовища, проведення державної антимонopolьної політики;
- відповідальності суб'єктів інформаційних відносин за правопорушення під час формування інформаційних ресурсів та їх використання, зокрема персональної відповідальності керівників органів державної влади за якість формування державних інформаційних ресурсів і доступу до них;
- узгодженості рішень і активного використання єдиного інформаційного простору;
- тісної інформаційної взаємодії з країнами-членами СНД і активного інформаційного обміну в системі міжнародного співробітництва;
- інформаційної безпеки [93, с. 14].

Інформаційна проблематика є багатоаспектною. Саме тому в наукових колах пропозиції щодо удосконалення інформаційного законодавства здійснюються щодо конкретних його аспектів. Однією із

найбільш досліджуваних проблем інформаційного характеру є інформаційна безпека. Розгляд доктринальних джерел дало змогу Ю. Є. Максименко виділити в наукових колах два основні підходи щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки України, а саме:

- прийняття Інформаційного кодексу України;
- нормативне закріплення ієрархії нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері інформаційної безпеки: Стратегія національної безпеки — Доктрина інформаційної безпеки — відповідні програми [211, с. 158].

Прихильники іншого підходу зазначають, що кодифікація інформаційного законодавства має тривалий характер, а проблема забезпечення інформаційно-технічної безпеки, інформаційно-психологічної безпеки — інформаційної безпеки у сфері прав та свобод потребує якомога оперативнішого реагування, а тому на даному етапі було б доцільним прийняття Доктрини інформаційної безпеки України, а вже згодом — Інформаційного кодексу України, де виокремити підрозділ «Інформаційна безпека України» [211, с. 158]. Як відомо, 8 липня 2009 року Доктрину інформаційної безпеки України було прийнято.

Таким чином, адепти другого підходу визнають необхідність систематизації інформаційного законодавства як найбільш ефективного напрямку його удосконалення. Прийняття ж пакета НПА у сфері інформаційної безпеки є заходом більш оперативним, ситуативним.

Прийняття «пакета» законів доволі цікаво оцінила О. С. Лисенкова. Вона зазначає, що у ході законодавчої діяльності у Верховній Раді України час від часу відбуваються процеси, які за своєю природою дуже близькі до консолідації [48, с. 175]. Оскільки прийняття декількох НПА, що регулюють однакове коло суспільних відносин, може призвести до очікуваного результату лише за їх спільної правореалізації. Отже, можна констатувати, що прийняття законодавчих актів у певних групах — «пакетах» є різновидом консолідації [48, с. 23]. Таким чином, систематизація інформаційного законодавства має вже практичний результат.

Загалом представники другого підходу послуговуються ст. 5 Закону України «Про основи національної безпеки України», де закріплено, що національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установ-

леному порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [165].

Нині саме другий підхід поступово знаходить своє практичне втілення. Так, 12 лютого 2007 року були прийняті укази Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» [212] та 8 липня 2009 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [174].

І хоча зміст і структура чинної Доктрини інформаційної безпеки України викликає серйозну наукову дискусію [213–218], її прийняття є важливим кроком у сфері забезпечення інформаційної безпеки України, оскільки вона є основою:

- формування державної політики у сфері інформаційної безпеки України;
- розроблення проектів концепцій, стратегій, цільових програм і планів дій із забезпечення інформаційної безпеки України;
- підготовки пропозицій щодо подальшого системного вдосконалення правового, методичного, науково-технічного й організаційного забезпечення інформаційної безпеки України [174].

Тим більш, саме така концепція забезпечення інформаційної безпеки успішно апробована в Російській Федерації. Так, у 2000 році Указом Президента РФ була затверджена Концепція національної безпеки Російської Федерації, де визначено місце Росії у світовому співтоваристві, національні інтереси, загрози та забезпечення національної безпеки Російської Федерації [219]. У подальшому положення вищезазначеної Концепції було конкретизовано в Доктрині інформаційної безпеки Російської Федерації, де закріплені такі *засади забезпечення інформаційної безпеки РФ*:

- національні інтереси Російської Федерації в інформаційній сфері та їх забезпечення;
- види загроз інформаційній безпеці Російської Федерації;
- джерела загроз інформаційній безпеці Російської Федерації;
- стан інформаційної безпеки Російської Федерації та основні завдання щодо її забезпечення;
- загальні методи забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації;
- особливості забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації в різних сферах суспільного життя;

- міжнародне співробітництво Російської Федерації у сфері забезпечення інформаційної безпеки;
- основні положення державної політики забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації;
- першочергові положення державної політики забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації;
- першочергові заходи реалізації державної політики забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації;
- основні функції системи забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації;
- основні елементи організаційної основи системи забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації [220].

Незважаючи на те, що у ст. 2 Закону України «Про основи національної безпеки України» закріплено, що Стратегія національної безпеки України є основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки, нині відсутні будь-які НПА, що закріплюють державну політику національної безпеки в інформаційній сфері. Лише на доктринальному рівні ініціюються проекти відповідних програм.

Так, фахівцями Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю розроблено проект Концепції стратегії реалізації державної політики щодо боротьби з кіберзлочинністю в Україні.

Структурно даний документ складається з двох частин.

Частина 1 «Загальні положення» розкриває зміст основних понять і категорій, стан правового регулювання суспільних інформаційних відносин в умовах інформатизації України (інформаційного суспільства), надає загальну характеристику комп'ютерної злочинності, закріплює міжнародні заходи боротьби з нею, проблеми правового регулювання та шляхи їх подолання.

У **частині 2** «Основні напрями організації боротьби з комп'ютерною злочинністю в Україні» визначено державну політику України щодо боротьби з комп'ютерною злочинністю, організаційно-управлінське, ресурсне, наукове забезпечення, а також напрями правового регулювання, основні організаційні засади щодо систематизації інформаційного законодавства, фінансове забезпечення роботи щодо система-

тизації, тактику організації боротьби з комп'ютерною злочинністю в Україні.

Щодо першого підходу удосконалення нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки України — прийняття Інформаційного кодексу України, то він буде детально розглянутий далі.

Акцентуємо увагу, що підвищення ефективності правового регулювання різних векторів інформаційної проблематики знаходить своє правове закріплення в значній кількості указів Президента України: «Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави» від 10 квітня 2000 року [221], «Про вдосконалення державного управління інформаційною сферою» від 16 вересня 1998 року [222], «Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади» від 14 липня 2000 року [223], «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі» від 31 липня 2000 року [224], «Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні» від 9 грудня 2000 року [225], «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 липня 2001 року «Про заходи щодо захисту національних інтересів у галузі зв'язку та телекомунікацій» від 23 серпня 2001 року [226], «Про Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України» від 22 січня 2002 року [227], «Про заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки держави» від 18 вересня 2002 року [228], «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України» від 23 квітня 2008 року [229] тощо.

Так, в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України» від 23 квітня 2008 року закріплено, що, розглянувши комплекс питань щодо реалізації державної політики та забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері, констатуючи наявність гострих проблем, явищ та чинників, які створюють небезпеку національним інтересам України в цій сфері та негативно впливають на суспільний розвиток держави та

реалізацію її євроінтеграційних прагнень, Рада національної безпеки і оборони України вирішила:

- розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо реформування друкованих засобів масової інформації, що знаходяться у державній та комунальній власності, в якому передбачити, зокрема, механізми забезпечення прав громадян на доступ до інформації шляхом державної підтримки соціально значущих видань, а також друкованих засобів масової інформації місцевої сфери розповсюдження;
- розробити за участю Служби безпеки України і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти щодо:
 - регулювання обігу спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, зокрема контролю за їх переміщенням через державний кордон України, а також установа кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення, ввезення, зберігання та реалізацію спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації;
 - посилення кримінальної відповідальності за незаконне збирання, зберігання, використання або поширення персональних даних особи без її згоди, а також установа відповідальності за незабезпечення захисту персональних даних, що піддаються автоматизованій обробці тощо [229].

Таким чином, на доктринальному та правовому рівнях вносяться численні пропозиції щодо підвищення ефективності різних аспектів інформаційної проблематики. Здебільшого ці пропозиції стосуються прийняття певних НПА в різних напрямках інформаційної тематики чи внесення змін або доповнень до вже чинних, тобто мають фрагментарний характер. Однак недоліки чинного інформаційного законодавства України потребують більш системного вирішення. Саме тому доречною є позиція більшості дослідників вищезазначеної проблематики, які звертають увагу на необхідність його систематизації.

І. В. Арістова слушно стверджує, що **метою систематизації інформаційного законодавства** України є створення чіткої структури правового регулювання суспільних відносин між їх суб'єктами щодо інформації, забезпечення співвідношення потреб, інтересів людини, соціальних спільнот і держави в цілому [93, с. 176].

В. Н. Хропанюк зазначає, що *систематизація законодавства має на меті* стабілізацію правопорядку, приведення нормативно-правового регулювання до форми, яка забезпечує нормальне функціонування суспільного життя, найбільш ефективно управління державними справами в інтересах особи [230, с. 246].

Здебільшого систематизація інформаційного законодавства науковцями зводиться лише до кодифікації, залишаючи осторонь інші її форми, що передують кодифікаційному процесу — інкорпорації та консолідації. На нашу думку, це не зовсім правильно, оскільки саме вони становлять передумови для кодифікаційного процесу.

Логічні пропозиції у цьому контексті містяться в затвердженій і взятій за основу рішенням Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади від 6 жовтня 2000 року Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин, яка визначає стан правового забезпечення регулювання суспільних інформаційних відносин в Україні та стратегію (основні засади) реформи інформаційного законодавства при входженні її до інформаційного суспільства [231].

У наукових дослідженнях ми виділили як позитивні, так і негативні оцінки цього документа.

Зокрема, *І. В. Арістова* зауважує, що на сьогодні постає завдання не реформи інформаційного законодавства, як це визначено в Концепції, а розроблення стратегії формування інформаційного законодавства [93, с. 174].

Водночас саме у вищезазначеній Концепції закріплено об'єктивні умови необхідності законодавства у сфері суспільних інформаційних відносин та його реформи в Україні, стан правового регулювання суспільних інформаційних відносин в Україні, проблеми правового регулювання суспільних інформаційних відносин в Україні, етапи систематизації інформаційного законодавства, наукове забезпечення систематизації інформаційного законодавства України, методологічні підходи, провідні функції, завдання та мета систематизації інформаційного законодавства України, а також фінансове забезпечення роботи щодо систематизації.

Отже, **Концепція реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин є єдиним комплексним ак-**

том, що затверджує засади систематизації інформаційного законодавства України.

Крім того, у підрозділі 4 визначено, що *систематизація інформаційного законодавства передбачається в три етапи*:

1. **Інкорпорація законодавства** — визначення ієрархічної системи та структури інформаційного законодавства на рівні правової доктрини.
2. Виділення в системі законодавства галузі та закріплення її легально у Зводі законів України як розділу — «Інформаційне законодавство».
3. **Кодифікація** — розроблення і прийняття Верховною Радою України такого нормативного акта, як Кодекс України про інформацію [231].

Виділення в системі законодавства галузі та закріплення її легально у Зводі законів України як розділу — «Інформаційне законодавство» становить собою консолідацію. Так, *О. Ф. Скакун* зазначає, що результатом *консолідації* нормативного матеріалу є видання Зводу законів [79, с. 260].

Отже, вважаємо за необхідне окреслити **особливості, принципи, методологію, передумови тощо вищезазначених етапів систематизації стосовно інформаційного законодавства України як напрямів підвищення його ефективності**.

При виборі конкретної форми систематизації необхідно враховувати не лише складний і специфічний характер інформаційних відносин та становлення інформаційного права як самостійної галузі права, а й той факт, що інформаційне право як молода галузь права не є систематизованою галуззю. А тому не можна говорити про необхідність прийняття нових кодексів або їх нових редакцій з урахуванням змін, що відбулися у суспільному житті країни.

Здебільшого стосовно нових галузей, предмет регулювання яких ще достатньо не визначений, найбільш раціональним та адекватним напрямом удосконалення є проведення систематизації нормативно-правового матеріалу за допомогою інкорпорації та консолідації. У даному випадку інкорпорація буде відігравати функцію обліку нормативно-правового матеріалу, а консолідація — започатковувати процес подальшої кодифікації. Тим більш, тривалий час можуть існувати не кодифіковані, а консолідовані нормативно-правові акти.

У підрозділі 1.3 ми висвітлили бачення понять «інкорпорація» та «консолідація», внаслідок чого дійшли висновку, що на сучасному етапі розвитку юридичної науки вищезазначені поняття набули значно ширшого сенсу, ніж їх початкове значення.

Напрями інкорпорації

Інкорпорація становить собою таку форму систематизації законодавства, яка полягає у зовнішньому впорядкуванні вже наявних НПА без зміни змісту норм права.

Інкорпорація інформаційного законодавства покликана його упорядкувати за одним чи кількома критеріями без зміни змісту. Серед основних критеріїв, за якими здебільшого здійснюється інкорпорація законодавства, є дата прийняття НПА, алфавітний порядок, предметна ознака (галузі, інститути права та сфери державної діяльності), суб'єкт видання НПА, юридична чинність тощо.

Доцільно визначити **критерій інкорпорації інформаційного законодавства**, яким, на нашу думку, виступають галузі та інститути, зокрема:

- НПА, що регулюють суспільні відносини у сфері діяльності ЗМІ (в межах цієї галузі виокремити такі інститути, як друковані ЗМІ, телебачення і радіомовлення, Інтернет тощо);
- НПА, що регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення права на інформацію (в межах цієї галузі виокремити такі інститути, як право на доступ до інформації тощо).

Незважаючи на те, що внаслідок інкорпорації не змінюється зміст нормативного матеріалу, завдяки їй виявляються ті НПА чи окремі норми, що втратили чинність, мали тимчасове значення або підлягають скасуванню. Інкорпоровані акти також не містять ненормативних частин актів, відомості про осіб, які підписали НПА, але включають офіційні зміни чи доповнення до НПА.

Усе це не виходить за рамки зовнішнього оброблення актів, оскільки не пов'язано зі створенням нових правових норм і внесенням змін у правове регулювання суспільних відносин [43, с. 23].

Систематизація інформаційного законодавства у формі **інкорпорації** полягає в підготовці й виданні державними та недержавними інституціями чи окремими фахівцями різного роду збірників, що забезпе-

чують доступність і можливість ознайомлення широкого кола громадськості з текстами законів і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють правові відносини в інформаційній сфері¹⁹.

В Указі Президента України «Про видання збірників актів законодавства України» від 22 січня 1996 року закріплено, що до збірників актів законодавства України вміщуються закони України, постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, що мають нормативний характер, нормативні акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, які підлягають реєстрації [232]. Таким чином, інкорпорований збірник інформаційного законодавства охоплює такі НПА, що регулюють такі інформаційні відносини, як закони України, постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, що мають нормативний характер, нормативні акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, які підлягають реєстрації.

Після визначення критерію інкорпорації інформаційного законодавства необхідно здійснити облік усього нормативного матеріалу за цим критерієм. Причому інкорпорований збірник інформаційного законодавства має містити не першочергові тексти вищезазначених НПА, а їх останню редакцію. Самі ж норми права не зазнають жодних змін та інкорпоровуються у тому вигляді, в якому вони є чинними на момент систематизації, тобто зміст нормативного матеріалу незмінний.

Отже, один і той самий НПА може входити до складу різних інкорпорованих збірників, що створюються за різними критеріями (хронологічний, предметний), чи водночас існувати окремо.

Ми підтримуємо думку *І. В. Граціанова*, який зазначив, що перш ніж внести нормативний акт до збірника, потрібно здійснити його обробку, що означає:

- видалити з тексту окремі статті, пункти, абзаци, що втратили силу, і, навпаки, включити всі подальші зміни, доповнення з уточненням реквізитів актів, які внесли такі зміни чи доповнення;

¹⁹ Череповський К. П. Щодо наукової розробленості інкорпорації інформаційного законодавства / К. П. Череповський матеріали конференції «Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах». — К. : О. С. Ліпкан. — 2011. — С. 69–71.

- виключити з тексту ті частини, які не містять нормативних розпоряджень, зробивши позначку про причини відсутності в тексті таких частин;
- зібрати відомості про осіб, які підписали нормативний акт [43, с. 24–25].

Здебільшого в юридичній науці визначається, що **результатом інкорпорації** є видання збірників законів, інших нормативних актів. Деякі із науковців зазначають, окрім того, на зібрання законодавства або звід законів [43; 133].

Інкорпорацію як форму систематизації можна розподілити на декілька видів залежно від різних **критеріїв**:

- 1) за обсягом інкорпорованого нормативного матеріалу: генеральна (повна) та часткова;
- 2) залежно від характеру розміщення матеріалу: хронологічна та систематична;
- 3) залежно від суб'єкта інкорпорації чи від юридичної сили збірника: офіційна, неофіційна тощо.

Для розкриття предмета дослідження вважаємо за доречне зупинитись на більш детальному розгляді саме останньої **класифікації інкорпорації**. Суб'єктом офіційної інкорпорації може бути правотворчий орган чи інші компетентні інституції. Якщо інкорпоровані збірники НПА готують інші компетентні органи, то збірник має бути затверджений, або іншим способом офіційно схвалений правотворчим органом.

Офіційні збірники НПА мають юридично значущий характер та являють собою правовий фундамент при вирішенні певних юридичних питань (конфліктів). Офіційні збірники НПА мають статус офіційного джерела, на яке можна посылатись під час з'ясування якої-небудь юридичної суперечки.

Таким чином, **офіційною інкорпорацією** є діяльність правотворчого органу чи інших компетентних органів щодо видання збірників НПА, норми яких мають загальнообов'язковий характер та становлять офіційні джерела при розв'язанні різного роду юридичних питань.

Деякі із дослідників [43; 48] виокремлюють також **офіціозну (напів-офіційну) інкорпорацію**. Так, *І. В. Граціанов* зазначає, що «**офіціозним** називається збірник, який готується за дорученням правотворчого органу, але видається без його офіційно вираженого схвалення, затвердження. Відсутність такого затвердження означає, що відповідальність

за повноту зібрань і відповідність текстів актів офіційному тексту несе його укладач, наприклад Міністерство юстиції, а не правотворчий орган» [43, с. 26].

Збірник законодавства, який є наслідком інкорпораційної діяльності за власною ініціативою (без спеціальних повноважень правотворчих органів, наукових і навчальних установ) видавництва, практичних органів чи окремих фахівців є неофіційним.

Більшість збірників інформаційного законодавства, які наразі видаються в Україні внаслідок інкорпораційної діяльності, є неофіційними.

Офіційні та неофіційні збірники мають винятково довідково-інформаційний характер, тобто не є офіційними джерелами, на які можна посилатися при вирішенні юридичних конфліктів. Водночас вони мають важливе значення для ефективності правового регулювання інформаційних відносин, оскільки упорядковують значний масив НПА у цій сфері.

Слід зазначити, що в Україні є приклади серйозної інкорпораційної діяльності. Так, з 1996 року Інститутом законодавства Верховної Ради України видаються багатотомні збірники «Закони України». Інкорпорація НПА у вищезазначених збірниках здійснюється на основі хронологічного та системно-предметного критеріїв.

Процес створення інкорпорованих збірників законодавства характерний і для інших країн пострадянського простору. Так, згідно з Указом Президента Російської Федерації «Про підготовку до видання Зводу законів Російської Федерації» від 6 лютого 1995 року [233] було розпочато підготовчі роботи зі складення Зводу законів Російської Федерації.

Із 1999 року в Республіці Білорусь видається єдиний офіційний інкорпорований збірник — Національний реєстр правових актів Республіки Білорусь, що складається з 10 розділів і містить декрети, укази, розпорядження президента РБ, закони РБ, міжнародні договори, постанови палат Національного зібрання РБ тощо.

Деякі із дослідників систематизаційної діяльності зазначають, що роботу над створенням Зводу законів потрібно розпочинати лише за стабільних суспільних відносинах і, відповідно, за стабільним законодавством [234, с. 140]. Незважаючи на те, що інформаційні відносини іманентно є динамічними, а тому, відповідно, й інформаційне законо-

давство також, на нашу думку, його **інкорпорація є важливим напрямом наукової і правотворчої діяльності на сучасному етапі**. Оскільки значення інкорпорації як форми систематизації полягає в тому, що вона упорядковує весь чинний нормативно-правовий матеріал у певній сфері з метою полегшення правозастосовної діяльності та реалізації доступу до правової інформації громадськості.

Слушною є думка С. Г. Меленка, який зазначив, що для того, щоб Звід законів був достовірним джерелом, «необхідною умовою є прийняття закону про підготовку та видання Зводу законів, де чітко б визначалися основні *принципи* його формування, схема Зводу та цілий ряд інших принципів питань. Доречно також було б розробити та затвердити Державну програму з підготовки й видання Зводу, де б вказувались певні конкретні оперативні доручення окремим органам державної влади та організаціям щодо його видання, визначалися основні етапи підготовки його розділів, вирішувався б увесь комплекс організаційно-технічних та матеріально-фінансових проблем» [48, с. 48].

Таким чином, процес **інкорпорації інформаційного законодавства** складається з кількох взаємопов'язаних етапів. На першому етапі інкорпоратор з'ясовує критерії систематизації, тобто здійснює вибір виду інкорпорації (повна чи часткова; офіційна чи неофіційна; предметна чи хронологічна). Ураховуючи стан інформаційного законодавства України та правові недоліки правового регулювання інформаційних відносин, найбільш доречним, на нашу думку, є проведення генеральної, предметної та офіційної інкорпорації. На другому етапі, визначається обсяг нормативно-правового матеріалу, який потребує інкорпорації, тобто коло тих НПА, предметом яких є суспільні відносини у сфері інформації. На третьому етапі слід здійснити дослідження, «чистку» НПА шляхом видалення з тексту окремих статей, пунктів, абзаців, що втратили силу, чи, навпаки, включення всіх подальших змін, доповнень з уточненням реквізитів актів, які внесли такі зміни чи доповнення; виключення з тексту тих частин, які не містять нормативних розпоряджень, зробивши позначку про причини відсутності таких частин; зібрання відомостей про осіб, які підписали нормативний акт, тощо. На четвертому етапі усі НПА групуються відповідно до предмета регулювання в межах інформаційної проблематики (ЗМІ, інформаційна безпека тощо) та займають відповідне місце в структурі інкорпорційного збірника.

Інкорпоратор використовує відповідні прийоми й методи систематичної обробки нормативного матеріалу залежно від поставленої мети.

Напрями консолідації

У процесі інкорпорації законодавства особами, які уповноважені проводити дані роботи, широко використовуються консолідаційні прийоми як допоміжний етап при створенні інкорпорованого збірника законодавства [48, с. 41]. Під час проведення консолідаційних робіт широко застосовуються прийоми, властиві інкорпорації. Таким чином, обидва види систематизації тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюють одне одного. Наприклад, у процесі проведення інкорпорації та консолідації використовуються по суті одні й ті самі прийоми та правила, проте сама сутність проведених робіт, їх результати відрізняються. Це дає нам змогу стверджувати, що консолідація та інкорпорація, хоча й подібні між собою види систематизації законодавства, але водночас за своєю теоретико-юридичною сутністю є зовсім різними і виконують зовсім різні, покладені лише на них, функції [48, с. 46].

З метою визначення відмінності консолідації та інкорпорації як форм систематизації вважаємо за доцільне окреслити **особливості консолідаційної діяльності**.

Необхідно підкреслити, що в юридичній науці відсутня єдність щодо значення консолідації. Так, О. Ф. Скакун зазначає, що *консолідація* використовується там, де відсутня можливість кодифікації [79, с. 260].

На думку ж С. Г. Меленка, *консолідація*, прийоми якої використовуються як при проведенні інкорпорації, так і при кодифікації є проміжним етапом, з'єднувальною ланкою між інкорпорацією та кодифікацією, чим забезпечується цілісність, монолітність процесу систематизації [48, с. 67].

В. В. Лазарєв та С. В. Липень стверджують, що *інкорпорація* являє собою лише зовнішню систематизацію; кодифікація охоплює і зовнішню, і внутрішню; консолідація — це, насамперед, лише зовнішня систематизація і в невеликому ступені — внутрішня [80, с. 299].

Загалом до *спільних ознак, властивих інкорпорації та консолідації*, можна віднести:

- мету їх проведення (упорядкування нормативно-правових актів);
- об'єднання нормативного матеріалу за певним критерієм.

Щодо відмінностей, то консолідація, на відміну від інкорпорації, передбачає переробку правового масиву, внаслідок чого в одному НПА можуть міститися правові норми різних нормативних приписів, а також створюється новий консолідований нормативно-правовий акт, який заново приймається правотворчим органом, проходить процедуру затвердження, має власний номер і слугує джерелом права, на яке можна посилатися в процесі правозастосування.

Здебільшого **консолідація** є уніфікацією нормативно-правових актів, оскільки усуває їх численність, позбавляє надмірного подрібнення, сприяє їх об'єднанню. Особливу актуальність ця форма систематизації набула у сфері відомчої правотворчості.

Доволі ґрунтовно стадійність процесу консолідації була досліджена *С. Г. Меленком*. Дослідник визначив, що під час проведення робіт, пов'язаних із консолідацією законодавства, систематизатор повинен послідовно виконати такі **дії**:

- визначити обсяг нормативно-правового матеріалу, який піддається консолідації;
- проаналізувати кожен документ як об'єкт консолідації;
- прийняти класифікаційне рішення, до якої галузі права віднести даний нормативний акт або його частину;
- ухвалити рішення про включення цілого нормативного акта до консолідованого збірника законодавства чи про доцільність розподілу акта на його складові частини та включення їх до консолідованого збірника нормативно-правових актів;
- визначити місце даного документа або його складової частини в ієрархічній будові консолідованого збірника;
- звернути увагу на частини документа і зазначити, які з них можуть бути віднесені до інших галузей права та включені до інших галузевих або міжгалузевих збірників законодавства;
- визначити, чи має місце повторення гіпотези, диспозиції та санкції у статтях цього нормативного акта та інших документів;

- вказати на той чи інший нормативний акт або його частини, які втратили свою дію, і усунути їх зі складу консолідованого збірника нормативно-правового матеріалу [48, с. 67].

Цікавим є дослідження *М. І. Дімчогло*, яка констатує, що слід зазначити новелу в законодавчому регулюванні функціонування ЗМІ в Молдові — створення такого консолідованого законодавчого акта як *Кодекс телебачення і радіо в Молдові*, що був прийнятий 27 липня 2006 року²⁰.

Дослідження вищезазначених дій дає змогу дійти висновку, що під час консолідації й інкорпорації використовуються спільна методика, прийоми систематизаційної діяльності щодо удосконалення нормативного матеріалу.

Отже, **всі форми систематизації є діалектично взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними**. Тож завдяки консолідації інформаційне законодавство становитиме логічно побудовану систему.

Важливе значення для ефективної систематизаційної діяльності інформаційного законодавства в Україні має вироблення її на основі *уніфікованих принципів*.

На думку представника київської школи інформаційного права *В. Д. Гавловського*, в основі систематизації норм інформаційного права повинні бути пророблені юридичною наукою та перевірені практикою ґрунтовні принципи: об'єднання традицій та новацій правознавства; інкорпорація норм чинного інформаційного законодавства України в нову систему через агрегацію інститутів права; формування міжгалузевих інститутів права на основі зв'язків із галузевими інститутами [235, с. 27].

У Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин закріплено, що провідними *принципами наукового забезпечення правотворчої діяльності щодо систематизації* у сфері соціальних інформаційних відносин є:

- системний та комплексний підходи у розв'язанні проблем правотворчості;

²⁰ *Дімчогло М. І.* Консолідація інформаційного законодавства у сучасних правових системах (на прикладі законодавства окремих країн) / *М. І. Дімчогло* матеріали науково-практичної конференції «Правові та політичні проблеми сучасності» (м. Луцьк, 22 квітня 2012 р.). — К. : ФОРМ О. С. Ліпкан, 2012. — С. 23–27.

- ґрунтовне фундаментальне та прикладне теоретичне обґрунтування новацій (понять, категорій тощо);
- демократизм — залучення широкого кола вітчизняних фахівців до обговорення проблем інформаційного законодавства;
- неприпустимість необґрунтованого копіювання зарубіжного досвіду;
- повага та гуманне ставлення до людини, її честі, гідності, репутації;
- презумпція невинуватості людини, громадянина, приватної особи [231].

Ухвалення Закону України «Про інформацію» заклало правовий фундамент для затвердження нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини, загалом зародження інформаційної галузі законодавства. Формування інформаційного законодавства в Україні обумовило необхідність його удосконалення через теоретичне розроблення систематизаційних засад.

На противагу фрагментарному розв'язанню проблем правового регулювання правових відносин в інформаційній сфері, на наше переконання, найбільш адекватним шляхом підвищення ефективності вітчизняного інформаційного законодавства є проведення широкомасштабної, поступової його систематизації крізь призму трьох основних форм: інкорпорації, консолідації та кодифікації.

3.2 ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду свідчить, що найбільш ефективною для правового регулювання відповідних суспільних відносин є, насамперед, *галузева кодифікація*. Нині в правовій системі України чинними є близько 20 кодифікованих актів. Проте з'являються наукові пропозиції щодо необхідності систематизації не тільки галузей законодавства, а й міжгалузевої систематизації [236–238]. Саме тому серед різноманітних напрямів удосконалення інформаційного законодавства України у вітчизняних наукових колах найбільш популярним є проведення його кодифікації.

Необхідність систематизації інформаційного законодавства

За необхідність систематизації національного інформаційного законодавства у формі кодифікації висловлюються такі вітчизняні науковці, як: *І. Арістова, К. Беляков, В. Гавловський, В. Гриценко, В. Гурковський, М. Гуцалюк, Ю. Максименко, О. Марценюк, В. Цимбалюк, М. Швець* та інші [93; 211; 239; 240; 241].

Також дані положення репрезентовані і в роботах представників наукової школи **В. А. Ліпкана**: *В. Баскакова*²¹, *М. Дімчогло*²², *В. Залізняка*

²¹ **Баскаков В.** Захист інформації з обмеженим доступом: розвиток вітчизняного законодавства / В. Баскаков // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 4. — С. 126–128.; **Баскаков В.** Інформація з обмеженим доступом: аналіз термінологічно-понятійного апарату / В. Баскаков // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 5. — С. 124–127.; **Баскаков В.** Захист інформації з обмеженим доступом в умовах боротьби з організованою злочинністю / В. Баскаков, В. Ліпкан // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2011. — № 24. — С. 263–269.; **Баскаков В. Ю.** Поняття та зміст інформації з обмеженим доступом / В. Ю. Баскаков // Правова інформатика. — 2012. — № 1 (33). — С. 7–14.; **Баскаков В.** Захист інформації з обмеженим доступом: окремі аспекти / В. Баскаков // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності : матеріали наук.-практ. конференції (Київ, 20 грудня 2010 р.). — К. : ФОП Ліпкан О.С., 2010. — С. 59–61.; **Баскаков В.** Тенденції адміністративної відповідальності у сфері інформаційної безпеки / В. Баскаков, О. Стоєцький // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності : матеріали наук.-практ. конференції (Київ, 20 грудня 2010 р.). — К. : ФОП Ліпкан О.С., 2010. — С. 64–66. (здобувачу належать інформаційно-правові дефініції понять, висвітлених в публікації); **Баскаков В.** Інформація з обмеженим доступом: поняття та ознаки / В. Баскаков // Актуальні проблеми державотворення : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 28 червня 2011 р.). — К. : ФОП Ліпкан О.С., 2011. — С. 47–49.; **Баскаков В.** Адміністративно-правовий режим захисту інформації з обмеженим доступом: окремі аспекти / В. Баскаков // Інформаційні технології в глобальному управлінні : матеріали наук.-практ. конференції (Київ, 29 жовтня 2011 р.). — К. : ФОП Ліпкан О.С., 2011. — С. 47–51.; **Баскаков В. Ю.** Захист інформації з обмеженим доступом у контексті міжнародної інформаційної безпеки: аналіз термінологічно-понятійного апарату / В. Ю. Баскаков // Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах : матеріали наук.-практ. конференції (Київ, 29 грудня, 2011 р.). — К. : ФОП Ліпкан О.С., 2011. — С. 55–59.

²² **Дімчогло М. І.** Завдання інформатизації в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні стратегії в глобальному управлінні». — К. : О. С. Ліпкан. — 2011. — С. 36–37.; **Дімчогло М. І.** Окремі принципи інформаційних правовідносин : матеріали конференції «Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах». — К. : О. С. Ліпкан. — 2011. — С. 59–61.; **Дімчогло М. І.** Консолідація конституційних положень щодо інформаційних правовідносин у законодавстві / М. І. Дімчогло // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 6. — С. 39–42.; **Дімчогло М. І.** Онови теорії консолідації інформаційного законодавства / М. І. Дімчогло // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 5. — С. 41–46.; **Дімчогло М. І.** Кон-

ка²³, Ю. Максименко²⁴, К. Татарникової²⁵, К. Череповського²⁶.

Зокрема, Ю. Є. Максименко зауважує, що кодифікація інформаційного законодавства зумовлена рядом об'єктивних обставин, головними з яких є:

- 1) наявність численних нормативно-правових актів із регулювання інформаційних правовідносин різної юридичної сили;
- 2) динамічність інформаційних відносин;
- 3) неузгодженість зі стандартами Європейського Союзу;
- 4) декларативність окремих норм через брак механізму правореалізації;

солідація як вид систематизації інформаційного законодавства / М. І. Дімчогло // *Правова інформатика*. — 2012. — 1 (33). — С. 15–24.

- ²³ **Залізняк В. А.** Удосконалення інформаційного законодавства України : методологічні засади / В. А. Залізняк // *Підприємництво, господарство і право*. — 2010. — № 2. — С. 59–61.; **Залізняк В. А.** Міжнародно-правове регулювання права на інформацію / В. А. Залізняк // *Підприємництво, господарство і право*. — 2010. — № 8. — С. 69–72.; **Залізняк В. А.** Систематизація інформаційного законодавства / В. А. Залізняк // *Підприємництво, господарство і право*. — 2010. — № 9. — С. 140–143.; **Залізняк В. А.** Удосконалення інформаційного законодавства: стан та перспективи / В. А. Залізняк // *Національні проблеми юридичної науки : матеріали науково-практичної конференції*. — Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2009. — Вип. 4. — С. 63–64.; **Залізняк В. А.** Інформаційна безпека як інститут інформаційного права України / В. А. Залізняк // *Актуальні проблеми зміцнення державності і національної єдності України : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 24 серпня 2010 р.)*. — К. : О. С. Ліпкан, 2010. — 76 с. — С. 46–48.; **Залізняк В. А.** Особливості систематизації інформаційного законодавства України // *Імперативи розвитку юридичної та безпекової науки : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 15 квітня 2010 р.)*. — К. : О. С. Ліпкан, 2010. — 102 с. — С. 48–50.; **Залізняк В. А.** Системний підхід при дослідженні систематизації інформаційного законодавства України // *Філософські, методологічні і психологічні проблеми права : тези доп. III Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 23 квітня 2010 р.)*. — К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. — 260 с. — С. 56–57.
- ²⁴ **Максименко Ю. Є.** Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень» / Ю. Є. Максименко. — К., 2007. — 20 с.
- ²⁵ **Татарникова К. Г.** Деякі аспекти методології кодифікації інформаційного законодавства / К. Г. Татарникової матеріали науково-практичної конференції «Правові та політичні проблеми сучасності» (м. Луцьк, 22 квітня 2012 р.). — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — С. 38–40.
- ²⁶ **Череповський К. П.** Щодо наукової розробленості інкорпорації інформаційного законодавства / К. П. Череповський матеріали конференції «Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах». — К. : О. С. Ліпкан. — 2011. — С. 69–71.

5) необхідність системного розв'язання проблеми нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки України [211, с. 146].

І. В. Арістова, досліджуючи різні напрями удосконалення інформаційного законодавства, визначила, що «роботи в розглянутих напрямках потребують координації, без якої неможливо усунути не виправдане дублювання, виявити і ліквідувати прогалини в законодавстві, скоротити терміни створення актів, підвищити їх якість і ефективність включених до них правових норм, забезпечити доступ до законодавства громадянам, державним органам, громадським організаціям, комерційним корпораціям. Вирішити визначені проблеми можна тільки у разі здійснення систематизації інформаційного законодавства шляхом кодифікації» [93, с. 174–179].

О. Г. Марценюк, підтримуючи пропозицію вчених щодо необхідності систематизації національного інформаційного законодавства через кодифікацію — створення системоутворювального кодексу, зазначає, що «він розвиватиме визначені в Конституції України норми-принципи інформаційних відносин, у тому числі щодо інформаційної безпеки людини, суспільства, нації, держави. Кодекс має об'єднати, гармонізувати та розвивати норми і принципи суспільних відносин, визначені в законодавстві України, забезпечити дотримання конституційних прав та свобод громадян, розвиток демократії в Україні» [112, с. 201].

Слід акцентувати увагу, що саме цей шлях підвищення ефективності сукупності НПА, які регулюють інформаційні відносини в Україні, має значне правове підґрунтя.

Ще у 2000 році Кабінет Міністрів України утворив Урядову комісію з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади відповідно до Постанови КМ України № 777 від 7 травня 2000 року.

У червні того ж року Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України, який очолював *М. Я. Швець*, звернувся до Урядової комісії з пропозиціями щодо внесення до проекту Завдань Національної програми інформатизації на 2001 рік пункту про розробку «Кодексу про інформацію».

У 2003 році в *Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Відкритість, дієвість, результативність»* від 17 березня 2003 року

було зазначено про необхідність розроблення вже Інформаційного кодексу України [243].

У подальшому дане питання знайшло свої відображення в Програмі інтеграції України до Європейського Союзу. Згідно з цим НПА закріплюється норма щодо *необхідності кодифікації* нормативно-правових актів відповідно до системи правового регулювання у сфері інформатизації та розроблення переліку нормативно-правових актів, достатнього для вичерпного регулювання взаємовідносин особи, суспільства та держави у сфері інформатизації [244].

Закріплюючи необхідність кодифікації інформаційного законодавства України, законодавець не надає чіткого орієнтиру щодо її правових, соціальних та інформаційних наслідків. Результатами кодифікації можуть бути різні нормативно-правові акти: конституції, основи законодавства, статuti, положення, правила та кодекси. Кожен із результатів кодифікації має різне змістовне навантаження та структуру, цілі й очікувані результати.

У Законі ж України *«Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки»* від 9 січня 2007 року йдеться вже не про «розроблення», а про підготовку та ухвалення Інформаційного кодексу України з визначенням окремих елементів потенційної структури цього НПА.

Зокрема на законодавчому рівні було визначено, що слід включити розділи про:

- засади електронної торгівлі;
- правову охорону прав на зміст комп'ютерних програм;
- удосконалення захисту прав інтелектуальної власності, в тому числі авторського права при розміщенні та використанні творів у мережі Інтернет;
- охорону баз даних;
- дистанційне навчання;
- телемедицину;
- надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг із використанням мережі Інтернет;
- комерційну таємницю тощо [245].

Дослідження вищезазначених НПА дає змогу дійти висновку, що планування робіт із кодифікації інформаційного законодавства не є

повним, оскільки не визначено терміни її проведення та виконавців. Саме тому, на нашу думку, доречно було б закріпити на рівні загальнодержавної програми чи плану, на кшталт Плану законодавчих робіт на певний рік чи Державної програми розвитку законодавства України до певного року, порядок організації робіт із кодифікації вітчизняного інформаційного законодавства з чітким визначенням виконавців, строків і змісту робіт.

Не менш актуальним напрямом кодифікаційної діяльності інформаційного законодавства України є *створення відповідної кодифікаційної комісії* як координаційної інституції із систематизації інформаційного законодавства між різними органами державної влади, діяльність яких безпосередньо пов'язана з реалізацією НПА, що регулюють інформаційні відносини. Зокрема: Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України тощо.

Питання кодифікації інформаційного законодавства України також порушувались на численних конференціях, «круглих столах», конгресах: на міжнародній науково-практичній конференції «Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики» (жовтень 1999 р., м. Київ); науково-технічній конференції «Правове, нормативне та методологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні» (квітень 2000 р., м. Київ); на «круглому столі» «Інформаційна безпека» Міжнародного конгресу «Інформаційне суспільство в Україні — стан, проблеми, перспективи» (вересень 2000 р., м. Київ), «Проблеми кодифікації інформаційного законодавства України» (червень 2009 р., м. Київ), міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційні стратегії в глобальному управлінні» (29 жовтня 2011 р., м. Київ), науково-практичній конференції «Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах» (29 грудня 2011 р., м. Київ); науково-практичній конференції «Правові та політичні проблеми сучасності» (22 квітня 2012 р., м. Луцьк) тощо.

Розгляд проблем систематизації інформаційного законодавства України під час проведення наукових заходів має важливе значення, оскільки учасники висловлюють різні пропозиції до майбутнього кодексу, обмінюються фаховими думками, а результати таких заходів надсилаються компетентним органам державної влади.

Отже, майже десять років окремі науковці, групи фахівців і відповідні державні інституції займаються розробкою Інформаційного

кодексу України (Кодексу законів України про інформацію, Кодексу України про інформацію тощо). Проте донині відсутній проект цього НПА, який був би винесений на публічне обговорення. Окремі спроби були зроблені під час проведення міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні стратегії в глобальному управлінні», влаштованої громадською організацією Глобальна Організація Союзницького Лідерства за підтримки видавництва ФОРМ О. С. Ліпкан²⁷. Під час заходу, один із фундаторів і промоутерів інформаціологічної тематики в Україні — В. С. Цимбалюк — подав для обговорення власний проект Концепції кодифікації законодавства України про інформацію²⁸.

Створення майбутнього проекту цього НПА здійснюється у складних умовах. Так, у наукових колах точиться конфлікт між технократичним і гуманітарним підходами щодо його створення. Технократи основну увагу приділяють передачі інформації, а гуманітарії — праву на інформацію [246].

У цьому контексті ми підтримуємо думку В. Опришка, який зазначив, що «підготовка проектів кодексів — надзвичайно важлива та складна справа. Тут необхідно надавати пріоритет загальносуспільним та загальнодержавним інтересам, а не галузевим інтересам чи інтересам якихось наукових шкіл, амбіціям окремих вчених або політиків» [126, с. 28].

Утім, дану тезу можна сприймати і по-іншому: через перекручування змісту «пріоритет загальносуспільних та загальнодержавних інтересів» чимало раціональних пропозицій щодо кодифікації законодавства ще й донині лишаються лише пропозиціями. Адже «метри», які вирішують, що потрібно пропускати, а що ні, почасти самі керуються власними науковими амбіціями і не готові пропускати вперед розумнішого за себе.

Саме тому, ще й досі (станом на жовтень 2012 року), не захистив докторську дисертацію В. С. Цимбалюк, ще й досі йому не надають можливості висунути свій проект для реєстрації в Верховній Раді України через відповідний профільний комітет. Тому слова того ж В. Опришка можуть лунати і як натяк на «наукову дідівщину», і наукову цензуру.

²⁷ www.natsecurity.com.ua

²⁸ Цимбалюк В. С. Концепція Кодифікації законодавства України про інформацію / В. С. Цимбалюк : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні стратегії в глобальному управлінні». — К. : О. С. Ліпкан. — 2011. — С. 73–91.

Адже ті, хто вирішує: пропускати чи ні, почасти самі вже не в змозі розробити нічого нового, тому усі ті, хто щось робить і науково просу- нувся далі, викликають у них лише заздрість, а використання лаконіч- ного терміна про «пріоритет загальносуспільних цілей» над амбіціями завжди доречний для вживання до будь-якої серйозної наукової роз- робки. Без наукових амбіцій неможливо досягти наукової мети і здій- снити якісний прорив.

Підходи до розроблення Інформаційного кодексу

Окрім поодиноких пропозицій до майбутнього Інформаційного кодексу України, важливого значення набуває системне розв'язання проблем систематизації інформаційного законодавства.

Здійснений нами контент- та івент-аналіз наукових публікацій, де мультиплікандом виступав термін «Інформаційний кодекс», уможли- вив побачити наявність кількох наукових концепцій щодо кодифікації інформаційного законодавства:

- проект *Кодексу України про інформацію*, розробники — В. Цим- балюк, М. Швець та інші;
- проект *Інформаційного кодексу України*, розробник — Держав- ний комітет телебачення та радіомовлення України за участю представників міністерств й інших комітетів;
- проект модельного *Інформаційного кодексу*, запропонований О. Барановим, І. Жилиєвим, М. Родіоновим та іншими. По суті, цей проект відтворює Концепцію реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин в редак- ції 2000 року тільки на міждержавному рівні як модельного ко- дексу, але при цьому не враховано, що вітчизняна наука інфор- маційного права напрацювала нові теоретичні обґрунтування структуризації та кодифікації інформаційного законодавства.

Отже, на нашу думку, доречно розглянути запропоноване різними фахівцями бачення структури цього НПА.

Так, колективом дослідників була розроблена ***Концепція реформу- вання законодавства України у сфері суспільних інформаційних від- носин***, яку затвердили та взяли за основу рішенням Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів

виконавчої влади ще 6 жовтня 2000 року. Даний НПА визначав вихідні положення Інформаційного кодексу України [231].

Частина I. «Загальні положення». Включає основні засади інформаційного законодавства: завдання; сферу дії; визначення основних понять; визначення системи правового регулювання інформаційних відносин (законодавство та підзаконні акти, їх чітка ієрархія); мову інформаційних відносин; зміст (сутність) інформаційних відносин; основні принципи інформаційних відносин; державну політику у сфері інформаційних відносин та інформатизації; суб'єктів (учасників) інформаційних відносин; об'єктів інформаційних відносин (предмет правового регулювання); інформаційну діяльність та її види; основні положення щодо зобов'язань в інформаційних відносинах. Окремі розділи складають комплекс правових норм:

- дія та застосування норм міжнародного права;
- система способів захисту прав в інформаційних відносинах (вона складається з наступних глав: глави про інкорпорацію визначених в Конституції України способів самозахисту, в тому числі через громадські об'єднання; глави про способи захисту в адміністративно-правовому порядку; глави щодо кримінально-правового порядку захисту інформаційних відносин; глави щодо захисту через прокуратуру та уповноваженого з прав людини при Верховній Раді України; глави про судовий захист в цивільно-правовому порядку; глави щодо способів і порядку звернення за захистом прав суб'єктів суспільних відносин у міжнародні організації та суди).

Частина II. В особливій частині визначаються урегульовані на рівні законодавства підсистеми (сфери) інформаційних відносин із зазначенням їх системоутворювальних законів, зокрема:

- державна таємниця;
- науково-технічна інформація;
- телебачення і радіомовлення;
- засоби масової інформації (друковані, електронні);
- суспільні відносини щодо автоматизованих інформаційних систем;
- бібліотеки та бібліотечна діяльність;
- архіви й архівна діяльність;
- інформаційні агентства;
- зв'язок, комунікаційні системи;

- інформатизація та національна програма інформатизації;
- державна статистика тощо.

Авторами також зазначається, що в разі визначення нових сфер регулювання інформаційних відносин (методом агрегації) вводяться нові розділи чи глави. Зокрема, такими можуть бути:

- захист персональних даних (інформація про особу, особиста інформація);
- забезпечення інформаційної безпеки суспільства та держави, регламентація основоположних заходів захисту інформації (організаційно-правових, організаційно-управлінських, організаційно-технічних, програмно-математичних);
- захист професійної таємниці;
- міжнародні інформаційні відносини із застосуванням електронно-цифрових телекомунікацій тощо.

Отже, запропонований варіант проекту Інформаційного кодексу України має традиційний поділ на дві частини: *загальну та особливу*. Слід зазначити, що модельний Інформаційний кодекс країн-учасниць СНД також складається з двох частин.

Проект М.Швеця та В. Брижка

Цікавим є також проект *Кодексу України про інформацію*, запропонований для громадського обговорення *М. Швецем та В. Брижком* [247].

Загальна структура Кодексу України про інформацію має такий вигляд: преамбула, загальна, спеціальна і прикінцева (заключна) частини.

Частина I «Загальна частина» має таку структуру: розділ 1 «Загальні положення», розділ 2 «Суб'єкти інформаційних відносин», розділ 3 «Об'єкти інформаційних відносин», розділ 4 «Галузі, види, джерела інформації, інформаційних продуктів, інформаційних ресурсів», розділ 5 «Державна інформаційна політика», розділ 6 «Інформаційна діяльність, її види та інформаційні послуги», розділ 7 «Інформаційні послуги», розділ 8 «Інформаційне забезпечення інтелектуальної свободи», розділ 9 «Інформаційні технології та засоби їх забезпечення», розділ 10 «Підтримка інформаційної безпеки», розділ 11 «Охорона прав в інформаційних відносинах», розділ 12 «Захист прав в інформаційних відносинах», розділ 13 «Дія та застосування норм міжнародного права».

Частина II «Особлива частина» складається з розділу 14 «Основні інститути інформаційного права», який розподіляється на підрозділи 14-1 «Засоби масової інформації», підрозділ 14-2 «Наука та освіта (науково-технічна інформація)», підрозділ 14-3 «Інформатизація та Національна програма інформатизації» та розділ 15 «Інші інститути інформаційного права», який також розподіляється на підрозділи, зокрема: підрозділ 15-1 «Захист персональних даних», підрозділ 15-2 «Зв'язок та телекомунікації», підрозділ 15-3 «Електронні документи, електронний цифровий підпис та електронний документообіг», підрозділ 15-4 «Дистанційне навчання», підрозділ 15-5 «Телемедицина», підрозділ 15-6 «Електронна торгівля (комерція)», підрозділ 15-7 «Електронне урядування», підрозділ 15-8 «Бібліотечна та архівна справа», підрозділ 15-9 «Державні інформаційні стандарти», підрозділ 15-10 «Комерційна та державна таємниця».

Частина III «Заклучна частина» містить тільки 1 розділ «Прикінцеві положення та перехідні положення», що розкриває такі питання, як: введення в дію, внесення змін та доповнень до нормативно-правової бази.

Даний проект викликає доволі значну кількість дискусійних запитань, оскільки він не містить жодного розділу, де передбачено відповідальність за порушення інформаційного законодавства.

Крім того, назва деяких розділів не є усталеною в наукових колах, наприклад: розділи «Інформаційне забезпечення інтелектуальної свободи», «Підтримка інформаційної безпеки».

Тим більше, що в Особливій частині вже виокремлено «Захист персональних даних», хоча, на нашу думку, це питання слід розглядати у рамках інформаційної безпеки. У чому розбіжність розділів «Охорона прав в інформаційних відносинах» і «Захист прав в інформаційних відносинах»?

Питанням теоретичного відмежування таких понять, як захист, охорона, підтримка, забезпечення, регулювання і безпека приділено чимало наукових праць, тож авторам доцільно було б скористатися цим доробком, а не віднаходити велосипед.

Проект В. Цимбалюка

Цікавим для розгляду також є *проект Інформаційного кодексу*, запропонований В. С. Цимбалюком [241, с. 315–317]. Так, вищезазначений НПА складається з преамбули, загальної, особливої та спеціальної частин, а також прикінцевих і перехідних положень. Ми, власно, відстоюємо позицію, відповідно до якої інформаційне законодавство має бути репрезентовано через розроблення Інформаційного кодексу, який структурно має складатися із: загальної, особливої та спеціальної частин. Тому позиція В. С. Цимбалюка резонує з нашою, і ми концептуально підтримуємо його.

У книзі I «Загальна частина» міститься 7 розділів, зокрема:

- розділ 1 «Основні положення»;
- розділ 2 «Суб'єкти інформаційних відносин»;
- розділ 3 «Об'єкти інформаційних відносин», який поділяється на декілька підрозділів: галузі, види, джерела інформації, інформаційних продуктів, інформаційних ресурсів; інформаційна діяльність та її види; інформаційні послуги; інформаційні системи, інформаційні технології і засоби їх забезпечення;
- розділ 4 «Підтримка інформаційної безпеки»;
- розділ 5 «Охорона прав в інформаційних відносинах»;
- розділ 6 «Захист прав в інформаційних відносинах»;
- розділ 7 «Дія та застосування норм міжнародного права».

Книга II «Особлива частина» містить 4 розділи:

- розділ 14 «Права та обов'язки людини, громадянина щодо інформації», що має підрозділ 14.1 «Інформаційне забезпечення інтелектуальної свободи»;
- розділ 15 «Права суспільства у сфері інформації»;
- розділ 16 «Права та обов'язки держави в інформаційній сфері»;
- розділ 17 «Міжнародне співробітництво у глобальному інформаційному просторі».

Книга III «Спеціальна частина» охоплює 3 розділи, які розподіляються на глави та підрозділи. Так, розділ 18 «Основні сфери інформаційної діяльності» складається з підрозділу 18.1 «Інформаційна діяльність у сфері масової комунікації», що розподіляється на главу 1 «Засоби масової інформації та реклама» та главу 2 «Наука та освіта (науково-технічна інформація)»; підрозділу 18.2 «Зв'язок, телекомунікації», підрозділу 18.3 «Інформатизація та Національна програма інформатизації», підрозділу 18.4 «Бібліотечна справа», підрозділу 18.5 «Ар-

хівна справа», підрозділу 18.6 «Кінематографія», підрозділу 18.7 «Музейна справа»; розділу 19 «Інформаційна безпека», розділу 20 «Інші види інформаційної діяльності», що охоплює главу 1 «Електронні документи, електронний цифровий підпис та електронний документообіг», главу 2 «Захист інформації та персональних даних», главу 3 «Дистанційне навчання», главу 4 «Телемедицина», главу 5 «Електронна торгівля (комерція)», главу 6 «Електронне урядування», главу 7 «Культура та мистецтво», главу 13 «Державні стандарти в інформаційній сфері», главу 14 «Комерційна таємниця».

Крім відмінностей у баченні структури даного НПА, відсутня єдність серед прихильників кодифікації інформаційного законодавства навіть щодо назви майбутнього Кодексу, зокрема пропонують таке:

1. Кодекс про інформацію та інформатизацію України.
2. Кодекс України про суспільні інформаційні відносини та інформаційну безпеку.
3. Кодекс України про інформацію.
4. Кодекс законів України про інформацію.
5. Кодекс про інформаційний суверенітет України.
6. Кодекс про захист інформації в Україні.
7. Кодекс про інформацію та інтелектуальну власність.
8. Інформаційний кодекс України тощо.

Варіативність назв майбутнього Кодексу обумовлена браком єдності в наукових колах щодо визначення обсягу нормативного матеріалу, який підлягає кодифікації. Тобто виникає питання: які саме нормативно-правові акти становлять інформаційне законодавство, а отже, потребують систематизації?

Будь-яка діяльність має інформаційний характер, тим більше в умовах розвитку інформаційного суспільства, актуалізації необхідності теоретичного вивчення та осмислення змісту права на інформацію²⁹, права на доступ до інформації³⁰, правового режиму інформаційних

²⁹ Чуприна О. В. Право на інформацію: сутність та зміст / О. В. Чуприна матеріали науково-практичної конференції «Правові та політичні проблеми сучасності» (м. Луцьк, 22 квітня 2012 р.). — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — С. 44–47.; Чуприна О. В. Адміністративно-правові аспекти права на інформацію / О. В. Чуприна : матеріали конференції «Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах». — К. : О. С. Ліпкан. — 2011. — С. 71–73.

³⁰ Капінус Л. І. Проблеми визначення права на доступ до інформації / Л. І. Капінус : матеріали науково-практичної конференції «Правові та політичні проблеми сучасності» (м. Луцьк, 22 квітня 2012 р.). — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — С. 27–30.

прав і свобод людини і громадянина³¹, реалізації державою інформаційної функції³² і на загал — необхідності докорінної концептуальної зміни вектора та інтенсивності, методології розроблення і механізмів реалізації **державної інформаційної політики України**.

Найбільш доречною, на нашу думку, є назва «Інформаційний кодекс України», оскільки саме така назва, як правило, використовується в більшості НПА, що визначають необхідність його створення, чітко розкриває об'єкт і предмет правового регулювання та відповідає назві галузі права.

Проект Держкомтелерадіо

Таку назву має і проект НПА, розроблений Державним комітетом інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України. Даний проект виглядає повноцінним кодифікованим актом та станом на червень 2010 має доволі розгалужену та найбільш адекватну, на нашу думку, структуру.

Загальна частина складається з 5 розділів:

- розділ I «Предмет (об'єкт) регулювання і суб'єкти інформаційної діяльності»;
- розділ II «Державне регулювання інформаційної сфери»;
- розділ III «Використання мови»;
- розділ IV «Міжнародні відносини в інформаційній сфері», що має декілька глав, зокрема: глава I «Міжнародна інформаційна діяльність», глава 2 «Міжнародне співробітництво у видавничій справі»;
- розділ V «Відповідальність за порушення норм цього Кодексу».

Особлива частина також складається з кількох розділів:

- розділ VI «Інформація як предмет правового регулювання»;
- розділ VII «Правовий режим інформаційної діяльності»;

³¹ Максименко Ю.Є. Щодо обґрунтованості обмеження прав і свобод громадян / Ю. Є. Максименко матеріали науково-практичної конференції «Правові та політичні проблеми сучасності» (м. Луцьк, 22 квітня 2012 р.). — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — С. 33–35.

³² Климентьєв О. П. Ознаки інформаційної функції / О. П. Климентьєв матеріали науково-практичної конференції «Правові та політичні проблеми сучасності» (м. Луцьк, 22 квітня 2012 р.). — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — С. 30–33.

- розділ VIII «Діяльність інформаційних агентств». Він містить декілька глав, зокрема: глава 1 «Діяльність і статус інформаційних агентств», глава 2 «Порядок заснування, державна реєстрація та припинення діяльності інформаційних агентств», глава 3 «Статус суб'єктів діяльності інформаційних агентств», глава 4 «Розповсюдження продукції інформаційного агентства», глава 5 «Особливості відповідальності за порушення цього Кодексу суб'єктами діяльності інформаційних агентств»;
- розділ IX «Правове регулювання діяльності друкованих засобів масової інформації», який складається з трьох глав: «Організація діяльності друкованих засобів масової інформації», «Діяльність редакцій друкованих засобів масової інформації» та «Відносини редакцій зі споживачами»;
- розділ X «Правові засади функціонування телебачення і радіомовлення», який складається з восьми глав: «Основа і заснування телерадіомовних організацій України та ліцензування каналів мовлення», «Організація телерадіомовлення», «Права і обов'язки телерадіоорганізацій та їх працівників», «Права телеглядачів і радіослухачів», «Матеріально-технічна база телерадіоорганізацій», «Правовий режим організації й роботи кабельного, цифрового та супутникового телебачення», «Супутникове мовлення», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України»;
- розділ XI «Діяльність мережі Інтернет в Україні» охоплює чотири глави, а саме: глава 1 «Державна політика України щодо Інтернету», глава 2 «Застосування державної мови в українському сегменті Інтернету», глава 3 «Реєстрація мережевих засобів масової інформації», глава 4 «Збір, використання і захист інформації персонального характеру»;
- розділ XII «Видавнича діяльність» складається з трьох глав: «Особливості видавничої справи», «Організація і здійснення видавничої справи», «Припинення діяльності у видавничій справі та особливості відповідальності суб'єктів видавничої діяльності»;
- розділ XIII «Правове регулювання рекламної діяльності як носія інформації» охоплює три глави: «Вимоги до реклами», «Особливості рекламування деяких видів продукції», «Контроль за додержанням норм законодавства про рекламу»;

- розділ XIV «Правовий режим політичної реклами та політичної агітації» складається з чотирьох глав, а саме: глава 1 «Засади правового регулювання політичної реклами та агітаційної діяльності», глава 2 «Політична рекламна та агітаційна діяльність в період офіційно оголошеної виборчої (референдумної) кампанії», глава 3 «Повноваження суб'єктів політичного процесу та органів державної влади», глава 4 «Особливості контролю за політичною рекламою і політичною агітацією»;
- розділ XV «Інформаційна безпека як складова частина Національної безпеки України» складається з чотирьох глав: «Основи державної політики щодо інформаційної безпеки України», «Організаційно-правові засади становлення та розвитку національного інформаційного простору України», «Захист національного інформаційного простору України», «Контроль за дотриманням та відповідальність за порушення законодавства про інформаційну безпеку України»;
- розділ XVI «Організація соціального захисту журналістів та особливості трудових відносин»;
- розділ XVII «Досудовий розгляд спорів з конфліктів, що виникають в інформаційній сфері»;
- розділ XVIII «Прикінцеві положення».

Ми підтримуємо позицію авторів цього проекту щодо виокремлення самостійного розділу XV «Інформаційна безпека як складова частина Національної безпеки України». З цього приводу вважаємо слушним зауваження *О. Г. Марценюка*, що важливою складовою побудови інформаційного права є формування в ньому інституту юридичної деліктології у сфері інформаційних відносин на принципі гармонізації норм з галузевими деліктологіями: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального права [112, с. 202].

Але якщо структурно даний проект кодифікованого акта є доволі вдалим (лише необхідно його структурування з урахуванням наявності спеціальної частини), оскільки здебільшого його розділи відповідають концептуальним НПА, що регулюють інформаційні відносини, то за змістом, на нашу думку, він потребує доволі серйозного доопрацювання.

Так, у ст. 1 розділу 1 визначено дефініції основних понять. У той же час у главі 3 «Статус суб'єктів діяльності інформаційних агентств»

визначено неправовий статус суб'єктів діяльності інформаційних агентств, надається на дефінітивному рівні визначення керівника (директора, генерального директора, президента та ін.) інформаційного агентства, журналіста інформаційного агентства, спеціаліста у галузі комунікації, видавця (виробника) продукції інформаційного агентства, розповсюджувача продукції інформаційного агентства та споживачів продукції інформаційного агентства.

Вважаємо за необхідне також доопрацювати визначені укладачами цього Проекту завдань Інформаційного кодексу України. Так, у ст. 1 закріплено, що Інформаційний кодекс України регулює цивільно-правові відносини у сфері інформаційної діяльності в Україні. Хоча вже в ст. 3 «Сфера дії Інформаційного кодексу України» визначається, що дія цього Кодексу поширюється на інформаційні відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства й держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації. Таким чином, коло відносин, які регулюватиме даний кодекс, становлять самостійні правові відносини, які виникають в інформаційній сфері.

У цілому дослідження вищезазначених проектів Інформаційного кодексу України дали змогу дійти висновку про неоднозначне розуміння фахівцями змісту інформаційного законодавства, хоча визначення обсягу нормативного матеріалу, який підлягає кодифікації, є одним із найважливіших етапів процесу кодифікації. На наше переконання, дана проблема лежить в методологічній площині: науковій і теоретичній потребі з'ясування змісту інформаційних правовідносин і правових відносин в інформаційній сфері³³.

Етапи систематизації інформаційного законодавства

Отже, систематизація інформаційного законодавства має здійснюватись поступово. Даний процес має проходити ряд етапів, на кожному з яких потрібно дотримуватися певних правил законодавчої техніки та сформованих у теорії права засад.

³³ **Перов Д. О.** Ознаки правових відносин в інформаційній сфері / Д. О. Перов : матеріали науково-практичної конференції «Правові та політичні проблеми сучасності» (м. Луцьк, 22 квітня 2012 р.). — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — С. 35–37.; **Дімчогло М. І.** Окремі принципи інформаційних правовідносин / М. І. Дімчогло матеріали конференції «Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах». — К. : О. С. Ліпкан. — 2011. — С. 59–61.

На першому етапі доречно визначити, яке саме коло суспільних відносин буде регулюватись Інформаційним кодексом. Чи буде тотожна сфера дії Інформаційного кодексу сфері дії Закону України «Про інформацію»? Як слушно зазначає І. Труш, рамки регулювання виділеної групи відносин повинні бути чітко й адекватно визначені, щоб уникнути протиріч і невідповідностей з нормативним масивом, що регулює іншу виділену групу відносин [238, с. 91].

На другому етапі слід визначитись із обсягом нормативного матеріалу, який підлягає опрацюванню. Оскільки ще наприкінці 1990-х років за результатами досліджень у Науково-дослідному центрі правової інформатики Академії правових наук України із застосуванням комп'ютерної інформаційно-аналітичної системи «Законодавство» було визначено, що інформаційне законодавство становить значний масив нормативно-правових актів (понад 260 законів, 295 постанов Верховної Ради, 380 указів і 90 розпоряджень Президента, 1160 постанов і 210 розпоряджень Кабінету Міністрів, 1 500 актів міністерств і відомств тощо) [241, с. 301].

Саме на цьому етапі визначається той масив нормативного матеріалу, що не втратив чинності. Причому слід брати до уваги той факт, що ряд нормативно-правових актів можуть де-юре бути чинними, але де-факто втратили силу у зв'язку з ухваленням нового законодавства. Отже, на другому етапі визначається спектр і чинність нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері.

На третьому етапі здійснюється видалення з чинних нормативних актів або їх частин тих норм, які наразі вже не мають принципового значення, як-от: преамбули, що втратили значення, статті з перераховуванням актів, які скасовані або містять тимчасові правила, статті, які мають ненормативний характер і не сприяють розумінню чинного нормативного матеріалу.

На четвертому етапі здійснюється безпосередньо формування структури нормативно-правового акта відповідно до опрацьованого нормативного матеріалу. Саме на цьому етапі визначається колізійність норми права чи відсутність саме тих, що потребують законодавчого урегулювання у зв'язку з появою нових суспільних відносин.

Таким чином, з метою висловлення авторського бачення структури Інформаційного кодексу України вважаємо за необхідне окреслити концептуальні засади його створення.

1. Структурно він має складатися з Преамбули, Загальної, Особливої та Спеціальної частин. Якщо Преамбула розкриває головну, загальну, основну, провідну мету інформаційного законодавств, а не провідні завдання чи основні програмні цілі, то Загальна частина містить концептуальні засади, що розкривають особливості інформаційного законодавства щодо інших галузей законодавства та характерні для всіх його інститутів, тобто для переважної кількості норм особливої частини Кодексу. Щодо Особливої частини, то вона конкретизує, деталізує загальні положення відповідно до основних інститутів інформаційного законодавства України. Стосовно Спеціальної частини, то в ній розглядаються найактуальніші і найновіші інститути інформаційного права.
2. Інформаційне законодавство доволі розгалужене і змістовно неоднорідне, а тому при визначенні тих чи інших засад, зокрема принципів, кола суб'єктів, об'єктів необхідно визначати як загальне, тобто притаманне всім галузям (сферам) інформаційної діяльності, так і спеціальне, тобто притаманне лише окремим галузям інформаційної діяльності.
3. Об'єктом кодифікації мають бути такі суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі збиранням, зберіганням, використанням і поширенням інформації.
4. Розділи Особливої частини формуються на основі виокремлення головних галузей інформаційного права.
5. Розділи Спеціальної частини формуються на основі виділення найновіших галузей інформаційного права.

Проект В.Ліпкана та В.Залізняка

Ураховуючи зазначені вище пропозиції науковців щодо структури Інформаційного кодексу України, міжнародно-правові стандарти у цій сфері, етапи кодифікації та висловлені концептуальні засади щодо розроблення даного документа, пропонуємо **авторську структуру Інформаційного кодексу України**.

Структурно Інформаційний кодекс України має складатися з Преамбули, трьох частин : загальної, особливої та спеціальної та прикінцевих положень.

Загальна частина охоплює 6 розділів, що розподіляються на відповідні глави.

Перший розділ «Основні положення» має розкривати зміст основних понять (інформація, інформаційне законодавство, інформаційні ресурси, інформаційна безпека, інформаційні відносини, документ, інформаційна інфраструктура, інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, доступ до інформації, режими доступу до інформації, інформація з обмеженим доступом, конфіденційна інформація, державна таємниця, банківська таємниця, персональна інформація (інформація про особу), інформаційні права і свободи, право на інформацію тощо).

Другий розділ «Основи інформаційного законодавства» має бути присвячений визначенню особливостей інформаційного законодавства, місця Інформаційного кодексу України в інформаційному законодавстві, структури, завдань і принципів інформаційного законодавства, сфери дії.

Третій розділ «Об'єкти інформаційних відносин» характеризуватиме специфіку та багатоаспектність об'єктів інформаційних відносин і складатиметься з декількох підрозділів:

- підрозділ 3.1 «Галузі та види інформації»;
- підрозділ 3.2 «Джерела інформації»;
- підрозділ 3.3 «Правовий режим інформації»;
- підрозділ 3.4 «Кругообіг інформації», який розподіляється на глави:
 - глава 3.4.1 «Створення інформації»;
 - глава 3.4.2 «Поширення інформації»;
 - глава 3.4.3 «Зберігання інформації»;
 - глава 3.4.4 «Знищення інформації».

Четвертий розділ під назвою «Суб'єкти інформаційних відносин та їх права і обов'язки» також складатиметься з таких підрозділів:

- 4.1 «Суб'єкти інформаційних відносин»;
- 4.2 «Права і обов'язки людини та громадянина в інформаційній сфері»;
- підрозділ 4.3. «Напрями державної політики в інформаційній сфері»;
- 4.4 «Повноваження органів державної влади в інформаційній сфері»;

- 4.5 «Повноваження органів місцевого самоврядування у інформаційній сфері»;
- 4.6 «Права та обов'язки приватних юридичних осіб у інформаційній сфері»;
- 4.7 «Гарантії реалізації інформаційних прав і свобод людини та громадянина».

П'ятий розділ «Міжнародне співробітництво в інформаційній сфері» присвячено міжнародно-правовим засадам співробітництва України з іншими державами та міжнародними організаціями в інформаційній сфері. Він має кілька підрозділів:

- 5.1 «Міжнародна інформаційна діяльність»;
- 5.2 «Правові та організаційні засади співробітництва з іншими державами в інформаційній сфері»;
- 5.3 «Взаємодія України з міжнародними організаціями в інформаційній сфері».

Шостий розділ «Відповідальність за порушення інформаційного законодавства України» складається з декількох підрозділів:

- 6.1 «Відповідальність за порушення інформаційного законодавства»;
- 6.2 «Звільнення від відповідальності за порушення інформаційного законодавства»;
- 6.3 «Вирішення спорів і конфліктів, що виникають в інформаційній сфері»;
- 6.4 «Контроль за дотриманням інформаційного законодавства».

Особлива частина Інформаційного кодексу України відповідає основним галузям інформаційного права України. Таким чином, Особлива частина складається з декількох розділів:

- *розділ сьомий* «Правове регулювання діяльності засобів масової інформації» охоплює такі підрозділи:
 - 7.1 «Діяльність друкованих засобів масової інформації»;
 - 7.2 «Правові засади функціонування телебачення і радіомовлення»;
 - 7.3 «Діяльність мережі Інтернет в Україні»;
 - 7.4 «Діяльність інформаційних агентств»;
 - 7.5 «Телекомунікаційна діяльність»;
- розділ 8 «Правове регулювання бібліотечної діяльності»;
- розділ 9 «Правове регулювання архівної діяльності»;

- розділ 10 «Правове регулювання рекламної діяльності»;
- розділ 11 «Правове регулювання телемедицини»;
- розділ 12 «Правове регулювання електронної торгівлі»;
- розділ 13 «Правове регулювання дистанційного навчання»;
- розділ 14 «Правове регулювання кінематографії»;
- розділ 15 «Правове регулювання інтелектуальної власності»;
- розділ 16 «Інформаційна безпека України», який складається з таких підрозділів:
 - 16.1 «Основні засади інформаційної безпеки України»;
 - 16.2 «Національні інтереси в інформаційній сфері»;
 - 16.3 «Загрози інформаційній безпеці України»;
 - 16.4 «Система забезпечення інформаційної безпеки України»;
 - 16.5 «Напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки України»;
- розділ 17 «Прикінцеві положення».

«Основне завдання щодо формування структури проекту Кодексу полягає у створенні її «матриці», яка поступово має наповнюватися, змінюватися, за необхідності, та удосконалюватися. При цьому законопроект має враховувати те, що у подальшому обов'язково з'явиться необхідність у розширенні статей до глав або введення нових розділів, підрозділів, статей тощо» [241, с. 317].

Саме тому, зважаючи на динаміку інформаційних відносин, в **Спеціальній частині** мають міститися розділи, присвячені формуванню новітніх інститутів інформаційного права (правовідносини в соціальних мережах, Інтернет-телебачення, інформаційні операції, маніпулювання свідомістю, цифрометрія тощо). Дана частина має фактично виступати дзеркалом майбутнього розвитку інформаційного суспільства. Оскільки тема є складною і потребує окремих наукових досліджень, то в рамках даного дослідження було надано наше концептуальне бачення без конкретизації Спеціальної частини, натомість у наших подальших наукових розвідках ці положення знаходитимуть своє наукове віддзеркалення.

Таким чином, тривалий час необхідність кодифікації інформаційного законодавства мала лише теоретичний характер. Однак, оскільки кодифікаційні акти мають високу юридичну цінність, внутрішню узгодженість та можливість регулювати широке коло правових відносин, то на сучасному етапі правотворення у наукових вітчизняних і зару-

біжних колах спостерігається єдність позицій щодо необхідності створення Інформаційного кодексу України. Маємо надію, що врахування авторських пропозицій і теоретичного доробку щодо структури майбутнього кодифікаційного акта сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання інформаційних відносин в Україні.

Одним із ключових аспектів успіху є правильне розуміння призначення такого документа, як **Доктрини інформаційної безпеки України**. Її було ухвалено 8 липня 2009 року, тож маємо змогу проаналізувати її положення. Адже саме доктрина інформаційної безпеки являє собою концептуальний базис Інформаційного кодексу, оскільки в ній визначені й національні інтереси в інформаційній сфері, й основні загрози, і механізми безпеки, й інститути інформаційного права тощо.

3.3 ДОКТРИНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ, РОЛЬ У СИСТЕМАТИЗАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Доктрина інформаційної безпеки України — дороговказ систематизації інформаційного законодавства

Перед тим, як перейти до аналізу конкретних положень Доктрини інформаційної безпеки України, викладемо власний теоретичний погляд на призначення Доктрини як джерела інформаційного права, використовуючи розроблені В. А. Ліпканом концептуальні положення щодо призначення Доктрини національної безпеки як джерела права національної безпеки³⁴.

Доктрина як джерело інформаційного права становить собою сукупність офіційних поглядів на мету, функції, принципи та методи за-

³⁴ Ліпкан В.А. Національна безпека України : [навчальний посібник] / В. А. Ліпкан. [2-е вид.]. — К. : КНТ, 2009. — 576 с.; Ліпкан В.А. Основы права национальной безопасности // Публичное и частное право. — 2009. — № 2. — С. 34–46.; Ліпкан В.А. Доктрина національної безпеки: проблеми формування // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. — 2003. — № 3. — С. 195 — 198.; Ліпкан В.А. Доктрина недержавного забезпечення національної безпеки України // Недержавна система безпеки підприємництва як складова національної безпеки України.— К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — С. 131–167.; Ліпкан В.А., Ліпкан О.С. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. Вид. 2- доп. і перероб.— К.: Текст, 2008. — 400 с.

безпечення інформаційної безпеки України в конкретній сфері життєдіяльності.

У процесі моніторингу загроз інформаційній безпеці мають встановлюватися джерела їх походження, можливість настання, характер протікання, можливі наслідки тощо. Для розроблення цих питань і створюється певна система законодавчо закріплених наукових поглядів — доктрина.

Доктрина (лат. *doctrina*) — вчення, наукова або філософська теорія, система, керівний теоретичний або політичний принцип.

Доктрина інформаційної безпеки як документ методологічного (концепція — документ концептуального рівня) слугує основою для:

- формування державної політики інформаційної безпеки України;
- підготовки пропозицій з удосконалення правового, методичного, науково-технічного й організаційного забезпечення інформаційного безпеки України;
- формування напрямів систематизації (інкорпорації, консолідації, кодифікації) інформаційного законодавства;
- розроблення концепцій, стратегій, цільових програм і планів дій із забезпечення інформаційної безпеки України.

Доктрина інформаційної безпеки повинна мати багат шаровий зміст, тому постає необхідність у виокремленні певних компонентів, які мають визначати архітектуру даного документа.

Доктрина інформаційної безпеки має включати такі компоненти.

- 1. Логіко-теоретична, філософська або інша основа (методологічна вісь).** Логіко-теоретична основа доктрини інформаційної безпеки пов'язана з іншими формами суспільної свідомості, ідеологією епохи, темпами формування інформаційного суспільства, взаємопроникненням інформаційних просторів, втратою значення державних кордонів. Так, за часів існування СРСР поняття «інформаційна безпека» не існувало, через те, кібернетика була занедбана, а утиски свободи слова, відсутність гарантованих державою інформаційних прав і свобод громадян значно гальмували розвиток інформаційних технологій, у тому числі призначених для передачі інформації, формування соціальних мереж. Більш того, за часів існування СРСР і ще тривалий час після його розпаду, деякі українські чиновники так і не відмови-

лися від державоцентристської моделі світорозуміння, не усвідомили об'єктивних реалій формування і розвитку (незалежно від їхньої волі) інформаційного суспільства. Отже, не набули окремого наукового осмислення проблеми інформаційної безпеки особи, суспільства та держави саме як триєдиного симбіотичного організму, де кожен елемент взаємопов'язаний один із одним і чинить корелятивний вплив.

2. Виражені у вигляді понятійно-категорійного апарату **змістовні** розв'язання питань про забезпечення інформаційної безпеки, закономірності розвитку інформаційного простору, інформаційних відносин і інформаційного суспільства в цілому, їх форми та соціальне призначення, принципи побудови; про співвідношення права на доступ до інформації і права на захист персональних даних, баланс забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства і держави.

Змістом Доктрини інформаційної безпеки виступає її понятійно-категорійний апарат, методологічне розв'язання проблем забезпечення інформаційної безпеки, завершена система поглядів, що ґрунтується на категоріях, які мають базовий і парадигмальний характер саме у цій доктрині. Зміст доктрин має ґрунтуватися на системі логічних доказів і знаходити свій вираз у поняттях, що відображають реальний стан із забезпечення інформаційної безпеки.

До традиційного кола питань, вирішення яких утворює зміст інформаційної безпеки, належать питання про виникнення та розвиток системи інформаційної безпеки, її зв'язок із інформаційним суспільством, особою, державою, інформаційними правом, методи, прийоми та способи забезпечення інформаційної безпеки, механізми управління інформаційним простором за різних умов, включаючи дестабілізацію, критичні параметри, порушення гомеостазису та підвищення рівня ентропії тощо.

3. **Програмні положення** — оцінки стану існуючої системи інформаційної безпеки, її цілі та завдання, принципи функціонування та сталого розвитку, методи забезпечення, загального рівня безпеки.

Програмні положення притаманні будь-якій доктрині. Не виключення і Доктрина інформаційної безпеки. Вони надають їй соціально значущий характер, накладають відбиток на зміст її теоретичної части-

ни та визначають вибір методологічної основи самої доктрини. У програмних положеннях найбільш чітко знаходить свій вираз ідеологічний характер; саме тому Доктрина інформаційної безпеки, виступаючи джерелом інформаційного, а також права інформаційної безпеки, тісно пов'язана із практикою забезпечення інформаційної безпеки. Програмна частина безпосередньо виражає інтереси особи, суспільства та держави в інформаційній сфері, її прагнення до найбільш ефективного їх забезпечення, а також вона має включати *оцінки* інформаційної безпеки як системи та *вимоги*, що до неї ставляться.

Програмні положення Доктрини інформаційної безпеки мають виражати *ідеали української нації* щодо збереження та розвитку суверенної, унітарної, правової європейської держави, яка має історію державотворення та розвитку демократичних інститутів, прадавні національні культурні та духовні традиції і стало розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення Українським народом свого невід'ємного права на самовизначення.

Ідеали не завжди досяжні, проте їх шляхетність і неупередженість можуть згуртувати український соціум на шляху побудови сильної, соборної, економічно розвиненої, суверенної України. Ураховуючи цю обставину, варто поміркованіше і виваженіше ставитися до самих доктрин, до яких, висувається не критерій істинності, а здатність виражати інтереси української нації як органічного синтезу титульного етносу та етнічних меншин. Суттєвий вплив на практику здійснюють ті доктрини та ідеї, які ґрунтуються на узагальненні, теоретичному осмисленні досвіду функціонування різних систем національної безпеки розвинених країн.

Програма — об'єднувальний початок доктрини, яка пов'язує в єдине ціле її елементи, надає доктрині монолітності, оскільки поєднання в цілісну систему поглядів, міркувань, суджень та оцінок на інформаційну безпеку відбувається на ґрунті ідеалів, які об'єднують членів суспільства у групи, що прагнуть чинити вплив на право, державу та політику.

Однією з *причин ухвалення Доктрини інформаційної безпеки* є гострота проблем забезпечення інформаційної безпеки, які не можуть бути розв'язані наявними документами, а також потреба в консолідуючому документі, котрий стане поштовхом до систематизації інформаційного законодавства, викличе підвищений інтерес громадськості до

цих проблем, що іноді призводить до незгоди та суперечності поглядів науковців на національні інтереси в інформаційній сфері.

Ураховуючи, що доктрина формується на методологічній основі Стратегії національної безпеки України, вона має більш прикладний і конкретний характер, через що деталізує окреслені в Стратегії положення щодо інформаційної сфери. Із наукової позиції кількість доктрин має бути адекватною кількості сфер життєдіяльності, які окреслив законодавець. Нині відповідно до ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» законодавець виділив 9 найбільш важливих сфер життєдіяльності:

НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВА СФЕРА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ	НАЗВА ДОКТРИНИ
зовнішньополітична	Доктрина зовнішньополітичної безпеки
державної безпеки	Доктрина державної безпеки
воєнна та безпеки державного кордону України	Доктрина воєнної та безпеки державного кордону (в Україні прийнято Воєнну Доктрину)
внутрішньополітична	Доктрина внутрішньополітичної безпеки
економічна	Доктрина економічної безпеки
соціальна та гуманітарна	Доктрина соціальної та гуманітарної безпеки
науково-технологічна	Доктрина науково-технологічної безпеки
екологічна	Доктрина екологічної безпеки
інформаційна	Доктрина інформаційної безпеки (прийнято)

Отже, фактично з 9 необхідних доктрин ухвалено лише дві, які ми виділили в таблиці фоном. Однак замість Доктрини Воєнної безпеки законодавець чомусь ухвалює Воєнну доктрину, слідуючи неправильній традиції назв документів. Адже Воєнна доктрина за змістом набагато ширша, оскільки в Доктрині воєнної безпеки розкриваються питання лише воєнної безпеки.

Окрім цього, на наш погляд, доцільно розділити Доктрину воєнної безпеки і Доктрину прикордонної безпеки, бо нині характер загроз зазнав суттєвих змістовних змін, тож ототожнювати прикордонну безпеку із безпекою воєнною є тривіально невірним.

Поза виділені нами доктрини, на наше переконання, мають бути також розроблені наступні в органічному поєднанні зі Стратегією на-

ціональної безпеки України Доктрини як джерела права національної безпеки:

- антитерористична доктрина** (включатиме питання протидії тероризму, екстремізму, різним формам радикалізму, сепаратизму, іредентизму, неонацизму тощо);
- розвідувальна доктрина;**
- контррозвідувальна доктрина;**
- доктрина недержавного забезпечення національної безпеки;**
- доктрина громадської (суспільної) безпеки;**
- доктрина особистої безпеки;**
- доктрина правової безпеки.**

Виклад змісту, запропонованих нами доктрин, виходить за межі предмета дослідження монографії, тому вважаємо викладене постановкою завдання для подальших наукових досліджень в напрямі формування права національної безпеки.

Повертаючись до розгляду нашого основного питання, зауважимо наступне.

Структура Доктрини інформаційної безпеки (ДІБ) має корелювати цілям її створення, в ній мають знайти своє відображення:

- 1) поняття інформаційної безпеки, її місця в системі національної безпеки;
- 2) поняття системи інформаційної безпеки;
- 3) чітке визначення національних інтересів в інформаційній сфері, визначення їх пріоритетності;
- 4) мета, задачі, функції, принципи, методи та напрями функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки;
- 5) обґрунтування функції і структури, основні характеристики, властивості та функціональні можливості системи безпеки в інформаційній сфері за умови забезпечення єдності форми і змісту Доктрини.

Доктрина структурно має складатися з Преамбули, Основної частини і Заключних (прикінцевих) положень. У свою чергу, Основна частина також має складатися з кількох блоків.

У **першому блоці** доцільно визначити:

- зміст інформаційних правовідносин;
- місце України в глобальному інформаційному просторі;

- рівень розвитку інформаційного суспільства і готовність як ІТ, так і самого суспільства до його розвитку;
- поняття та зміст інформаційної безпеки;
- роль інформаційної функції держави в становлення інформаційного суспільства в Україні.

У **другому блоці** доцільно:

- визначити національні інтереси в інформаційній сфері (особи, суспільства і держави);
- відповідно до окреслених національних інтересів визначити конкретні загрози інформаційній безпеці та джерела їх походження;
- надати характеристику сучасного стану інформаційної безпеки в конкретній сфері життєдіяльності та намітити основні завдання з її забезпечення.

Третій блок присвячується окресленню засад державної політики інформаційної безпеки. У ньому визначають:

- засади державної політики інформаційної безпеки;
- загальні методи забезпечення безпеки;
- особливості забезпечення безпеки у різних сферах інформаційної діяльності;
- міжнародне співробітництво у сфері забезпечення інформаційної безпеки;
- першочергові заходи із реалізації державної політики інформаційної безпеки.

У **четвертому блоці** доцільно окреслити систему забезпечення інформаційної безпеки, передбачивши розкриття таких напрямів:

- зміст системи забезпечення інформаційної безпеки;
- мета, задачі, функції та принципи забезпечення інформаційної безпеки;
- функціональне призначення СЗНБ в інформаційній сфері;
- організаційна структура системи забезпечення інформаційної безпеки.

Доктрина інформаційної безпеки — фундаментальний документ, в якому визначені засади державної інформаційної політики, керівні принципи, цільові настанови та напрями забезпечення інформаційної безпеки, окреслений механізм функціонування системи інформаційної безпеки.

Доктрина інформаційної безпеки не може претендувати на наукове передбачення тривалих результатів якісного перетворення інформаційного суспільства і стабілізації інформаційних відносин. Отже, постає завдання щодо окреслення основоположних засад — принципів формування ДІБ. Тож, застосовуючи системний підхід, доцільно виокремлювати **дві групи принципів**:

- 1) *принципи форми* ДІБ, які описують засади формування самого документа;
- 2) *принципи змісту*, які описують засади внутрішнього наповнення даної доктрини, текстуальної, змістовної, світоглядної, ідеологічної і концептуальної складової.

Принципи форми доктрин інформаційної безпеки.

Ієрархічність. ДІБ України формується на виконання положень Стратегії національної безпеки України (СНБ), відтак вона виступає елементом ієрархічної системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері. З одного боку, вона виступає елементом системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері НБУ, з іншого, — основоположним і системоутворювальним документом в інформаційній сфері.

Спадковість. Доктрина розвиває положення СНБ стосовно інформаційної сфери. ДІБ є наслідком усвідомлення необхідності виключення впровадження ззовні в алгоритм управління чужих концепцій розвитку, які не відповідають національним інтересам. ДІБ має забезпечити побудову такої ієрархії нормативно-правових актів в інформаційній сфері, за допомогою якої було б сформовано інформаційний простір української нації і Соборної української держави, що утворить можливості для розвитку України відповідно до власної концепції розвитку.

Несуперечність. Доктрина не може суперечити Конституції України та Стратегії національної безпеки України.

Централізація. ДІБ є системоутворювальним нормативно-правовим актом в інформаційній сфері, на підставі якого формується правовий фундамент реалізації державної інформаційної політики, нормативно-правове поле забезпечення інформаційної безпеки, розкривається зміст національних інтересів в інформаційній сфері.

Історичність та змінність. Доктрина є нормативним актом, що регулює інформаційні правовідносини. Оскільки сам зміст інформаційних відносин передбачає їх динаміку, очевидно, що з часом націо-

нальні інтереси в інформаційній сфері змінюватимуться (саме це знайшло своє відображення у поданому нами варіанті структури Інформаційного кодексу, де ми передбачили, окрім Загальної та Особливої, ще й Спеціальну частину). Відтак потребуватиме змін і Доктрина інформаційної безпеки. Водночас зміни мають відбуватися з урахуванням прадавніх національних духовних, культурних, світоглядних і правових традицій, непересічних надбань українства.

Комплексність розробки. Стратегічним призначенням ДІБ є забезпечення національної безпеки в цілому. Тож формування ДІБ має відбуватися з урахуванням тієї обставини, що інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки. Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки, усього комплексу проблем в усіх сферах життєдіяльності.

Кореляція. ДІБ перебуває на другому щаблі ієрархічної моделі нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері національної безпеки (безпекові відносини). Отже, ДІБ має не лише комплексно віддзеркалювати проблеми забезпечення інформаційної безпеки, а й мати пряме співвідношення з іншими доктринами, про які ми зазначали вище (Доктрина воєнної безпеки має враховувати положення Доктрини екологічної безпеки, Доктрина політичної безпеки — Доктрини соціальної та гуманітарної тощо). Оскільки ефективне функціонування, прикладом, системи інформаційної безпеки, та неефективне функціонування системи екологічної безпеки призводить до неефективного функціонування системи забезпечення національної безпеки, постає необхідність в узгодженому формуванні усього доктринального рівня забезпечення національної безпеки. При чому формування доктрин має відбуватись із застосуванням принципу кореляції, тобто такого виду взаємодії, за якого зміна однієї доктрини обов'язково тягне зміни в інших. Даний принцип уможливить реалізувати принцип системності та наступності забезпечення національної безпеки.

Системність розробки. Оскільки ДІБ є системоутворювальним нормативним документом в інформаційній сфері, вона має охоплювати усі концептуальні напрями реалізації національних інтересів в інформаційній сфері. Інформаційна сфера має розглядатися як система,

тобто в зазначеній Доктрині мають бути віддзеркалені всі системні характеристики інформаційної сфери.

Концептуальність. Доктрина слугує концептуальним документом в інформаційній сфері, тобто законодавство в цій сфері формується і розвивається на основі Доктрини інформаційної безпеки. Реалізація першочергових заходів із забезпечення інформаційної безпеки, перерахованих у Доктрині, передбачає видання на її основі законів, указів і розпоряджень Президента, постанов КМУ, нормативних актів відомчого характеру, розроблення відповідних державних програм і планів. Саме тому на ДІБ має бути покладено виконання таких завдань: 1) впровадження української ідеї в глобальний історичний процес; 2) культивування української національної ідеї всередині України; 3) формування системної інформаційної політики, яка включає прогресивні концепції її реалізації і забезпечення безпеки. ДІБ має сформувати правові гарантії захисту українського народу в інформаційному просторі на трьох рівнях: оперативному, тактичному та стратегічному.

На *оперативному рівні* ДІБ має сприяти формуванню української національної ідеї, закласти фундамент для усвідомлення самоідентичності української нації, чіткому розмежуванню свого і чужого, конструктивного та деструктивного. Дані положення мають бути закріплені як в Стратегії національної безпеки, так і в Конституції України.

На *тактичному рівні* має бути сформована чітка інформаційна політика, обов'язковою складовою якої виступає політика інформаційної безпеки, в рамках останньої потрібно чітко прописати сутність і призначення спеціальних інформаційних та інформаційно-психологічних операцій, характер і зміст інформаційних війн сучасності, особливості протидії і застосування інформаційної зброї тощо.

На *стратегічному рівні* ДІБ закладає фундамент до формування української національної ідеології. Складовими механізмами даного процесу мають виступати: освіта, ЗМІ, у тому числі Інтернет, особливо соціальні мережі, культура, мистецтво (особливо національний театр, центри народознавства, мистецтвознавства, краєзнавства, українська література).

Конкретизація деяких положень Доктрини на розвиток окремих її положень може здійснюватися у відповідних документах, які затверджує Президент України.

До основних **принципів змісту Доктрини інформаційної безпеки** належать:

- правове забезпечення стійкості концептуальної влади зі зміною правлячих груп;
- формування передумов до будови керованого українською державою і українським народом інформаційного простору;
- реалізації (практичної значимості);
- єдності форми та змісту;
- цілеспрямованості;
- модельованості процесів забезпечення ІБ держави;
- паралельності розроблення ДІБ України та систематизації інформаційного законодавства.

Директивна лінія усіх доктрин — **найефективніше забезпечення національних інтересів** через підтримання симбіотичного балансу інтересів особи, суспільства і держави.

Характеристика основних положень

Доктрини інформаційної безпеки України

Нами вже було викладено теоретичні підвалини того, якою має бути відповідно до методології націобезпекознавства Доктрина інформаційної безпеки. Нижче проаналізуємо основні положення ухвалені 8 липня 200 року Доктрини інформаційної безпеки України.

Структурно вона складається з 5 розділів:

1. Загальні положення.
2. Основні засади інформаційної безпеки України.
3. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки України.
4. Напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки України.
5. Прикінцеві положення.

Одразу впадає в очі відсутність преамбули, тобто частини, де законодавець пояснює, що це за документ, в чому його призначення, які суспільні відносини ним регулюватимуться.

На відміну від Стратегії національної безпеки України (СНБ) і Закону України «Про основи національної безпеки України» (ЗОНБ) в

Доктрині інформаційної безпеки України (ДІБУ) **не надається визначення поняття «доктрина» і не описується призначення документа.**

ПРИЗНАЧЕННЯ ДОКУМЕНТА		
СНБ	ЗОНБ	ДІБУ
визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.	визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності	—

Отже, законодавець створив незрозумілу ситуацію, за якої невідомо, що це за документ, яке його призначення, місце в системі безпечого законодавства, значення як джерела права національної безпеки.

Розділ 1 «Загальні положення»

Аналіз змісту **загальних положень** підтверджує нашу думку про те, що автори ДІБУ не до кінця усвідомлюють призначення документа. Адже в цьому розділі йдеться лише про необхідність удосконалення застосування інформаційних технологій, їх важливість для ухвалення управлінських рішень. Єдиним, на наш погляд, що заслуговує на увагу, це положення про те, що інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки. Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Саме тому розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки.

Як резюме до розділу зазначено, що завдяки унікальному геополітичному розташуванню України, багатству духовної та історичної спадщини Українського народу, керуючись ідеями розвитку національного самоусвідомлення та цивілізаційної єдності української нації, Україна має стати **інформаційно розвиненою державою** (виділено нами. — *Авт.*), повноправним і впливовим учасником європейського життя, посісти гідне місце у глобалізованому світі.

У п'яти абзацах можна зустріти такі інформаціологічні терміни: інформаційний простір, інформаційний вплив, інформаційна інфра-

структура, інформаційна складова, інформаційні технології, натомість лише один раз згадується про інформаційну безпеку, і зовсім не згадується ані про інформаційну політику, ані про державну політику інформаційної безпеки, ані про інформаційну функцію держави, ані про інформаційні права і свободи людини та громадянина.

Більш того, вживається неправовий термін: *інформаційно розвинена держава*, замість цього терміна слід було вживати термін «розвинене інформаційне суспільство», адже його розвиток, з одного боку, свідчитиме про активну та дієву реалізацію державою інформаційної функції, гарантування захисту та розвитку інформаційних прав і свобод, з іншого — про реально високий рівень розвитку інформаційних прав і зрілість інформаційних правовідносин у країні.

Текст просякнуто державоцентристською ідеологією, оскільки про інформаційні права та свободи людини взагалі немає жодного слова, а основне призначення даного документа вбачається в тому, що держава має стати повноправним учасником європейського життя і посісти гідне місце у глобалізованому світі.

Такий нехлюйський підхід авторів до написання тексту ми категорично не підтримуємо. Головна помилка авторів полягає в тому, що вони не відобразили специфіки інформаційної сфери, не наголосили на важливості формування механізмів реального захисту інформаційних прав і свобод людини та громадянина. Адже такі загальні фрази, як: «стати повноправним учасником європейського життя, і посісти гідне місце у глобалізованому світі» можуть бути використані в будь-якій доктрині національної безпеки. Більш того, про це вже було сказано в тексті СНБ: «Україна впевнено заявила про своє прагнення посісти належне місце в європейській спільноті».

Резюме до розділу ДІБУ: в розділі не розкрито сутності та призначення документа, текстуально та змістовно не відображено актуальних проблем формування та розвитку інформаційного суспільства глобалізації інформаційних загроз, сутності та призначення інформаційної безпеки.

Розділ 2 «Основні засади інформаційної безпеки України».

Даний розділ складають принципи забезпечення інформаційної безпеки України.

По-перше, не зовсім коректно поряд із терміном «засади» вживати термін «основні», адже «не основних», другорядних засад не існує, а копіювати текстуальні помилки із ЗОНБ, де в преамбулі сказано про основні засади, не слід.

По-друге, аналогічна термінологічна помилка спостерігається і в першому абзаці тексту, де визначено, що основною метою (підкреслено нами. — Авт.) реалізації положень Доктрини інформаційної безпеки України є створення в Україні розвиненого національного інформаційного простору і захист її інформаційного суверенітету.

Так само як і принципи, мета не може бути не основною, адже мета — головний результат, на який спрямовується діяльність, інші підцілі вже не є метою і становлять собою окремі завдання. Тому більш вдалим є формулювання «головна мета», яке міститься в СНБ.

Не зовсім зрозуміло, про яку мету йдеться: про мету Доктрини чи про мету положень? Більш того, вживання терміна «інформаційний суверенітет», який не пояснено в загальних положеннях і не визначено на легальному рівні — юридично невірно. Тим більш, що текстуальне превалювання терміна «інформаційний простір» викликає запитання до змісту назви. За такого визначення мети, назва документа мала б бути «Доктрина безпечного інформаційного простору в Україні».

Адже передусім, ДІБУ має забезпечити певний рівень інформаційної безпеки, який гарантував би реалізацію національних інформаційних прав і свобод людини та громадянина. Тому, на наш погляд, **мета ДІБУ визначена неправильно**.

Далі автори тексту помилково змішують поняття «інформаційної безпеки» і «забезпечення інформаційної безпеки», адже у розділі про засади інформаційної безпеки подають принципи забезпечення інформаційної безпеки.

Згідно з текстом:

забезпечення інформаційної безпеки України має здійснюватися за такими принципами:

- свобода збирання, зберігання, використання та поширення інформації;
- достовірність, повнота та неупередженість інформації;
- обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону;
- гармонізація особистих, суспільних і державних інтересів;
- запобігання правопорушенням в інформаційній сфері;

- економічна доцільність;
- гармонізація українського законодавства в інформаційній сфері з міжнародним;
- пріоритетність національної інформаційної продукції.

СНБ Принципи політики національної безпеки	ЗОНБ Принципи забезпечення національної безпеки	ДІБУ Принципи забезпечення інформаційної безпеки
1) пріоритет прав і свобод людини і громадянина; 2) верховенство права; 3) пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; 4) своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; 5) чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; 6) демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави; 7) залучення громадянського суспільства до процесу вироблення та реалізації політики національної безпеки; 8) використання в інтересах України механізмів міжнародної колективної безпеки	1) пріоритет прав і свобод людини і громадянина; 2) верховенство права; 3) пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; 4) своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; 5) чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; 6) демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки; 7) використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.	1) свобода збирання, зберігання, використання та поширення інформації; 2) достовірність, повнота та неупередженість інформації; 3) обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону; 4) гармонізація особистих, суспільних і державних інтересів; 5) запобігання правопорушенням в інформаційній сфері; 6) економічна доцільність; 7) гармонізація українського законодавства в інформаційній сфері з міжнародним; 8) пріоритетність національної інформаційної продукції

Аналіз змісту даних принципів дає змогу чітко визначити помилковість і невиправданість їх віднесення до принципів забезпечення ІБ, адже ці принципи становлять принципи державної політики інформаційної безпеки. Так, прикладом, принцип гармонізації особистих, суспільних і державних інтересів жодного стосунку до безпеки

не має, адже не всі інтереси забезпечуються механізмами безпеки, натомість увесь спектр інтересів належить до сфери управління державою — політики інформаційної безпеки.

Так само неможна висувати принципом забезпечення ІБ «економічну доцільність», а потім нижче за текстом писати: «Для цього необхідна державна підтримка вітчизняного виробника інформаційної продукції та телекомунікаційного обладнання, національних операторів телекомунікацій, зокрема, шляхом створення нормативно-правових, фінансових, фіскальних та інших передумов для підвищення їх конкурентоспроможності на світовому та національному ринках інформаційних та телекомунікаційних послуг».

Коли аналізуються питання безпеки, то вони мусять корелюватися із національними інтересами, адекватністю загрозам тощо, але аж ніяк не з економічною доцільністю. Тим більш, що відставання в інформаційній інфраструктурі призводить і до відставання в галузях ІТ-технологій, тому первісна суперечливість принципів і подальших положень авторів тексту доктрини очевидна.

Резюме до 2 розділу ДІБУ:

Зміст принципів не відповідає назві розділу, самі принципи взаємосуперечливі між собою і наступними положеннями.

Розділ 3 «Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки України»

Даний розділ структурно репрезентований з огляду на викладення:

1) життєво важливих інтересів в інформаційній сфері (особи, суспільства та держави);

2) реальних та потенційних загроз інформаційній безпеці України.

Знову ж таки впадає в очі незрозумілий підхід укладачів проекту, які саме інтереси вони виділяють відповідно до об'єктів національної безпеки — особи, суспільства та держави, натомість загрози викладені відповідно до сфер національної безпеки, виділених у ЗОНБ, причому тільки щодо восьми (в законі їх виділено дев'ять).

Із абсолютно не зрозумілих причин автори, виділяючи загрози інформаційній безпеці, не виділяють дані загрози безпосередньо в інформаційній сфері. Такий гнітючий парадокс викликає не лише подив, а й питання щодо компетентності осіб, які готували текст документа.

По-перше, в національній безпеці всталеним є підхід до поділу національної безпеки на найбільш важливі сфери життєдіяльності. Нині відповідно до ЗОНБ їх дев'ять. Можуть точитися різні дискусії щодо певних назв і доповнень або скорочень, натомість парадигмальним є той факт, що національна безпека становить цілісний екзистенціальний феномен, репрезентований крізь призму її складових — найбільш важливих сфер життєдіяльності.

Проте автори проекту припускаються як мінімум двох прикрих помилок: 1) вони неправильно називають воєнну сферу, адже відповідно до ЗОНБ такої сфери не існує, а існує воєнна сфера і сфера безпеки державного кордону; 2) в науці (національній безпеці, інформаційне право, право інформаційної безпеки) не існує науково доведеної теорії про те, що кожна сфера національної безпеки складається з таких саме сфер життєдіяльності, як і національна безпека. Тобто екстраполяція таких положень має бути науково доведеною, а не поданою бездоказово в концептуальному документі. Саме зараз доречно пригадати наведені вище слова В. *Опришка* про те, що за цього випадку особистісні амбіції превалюють над інтересами загальнодержавними.

Аналізуючи термінологію, також слід зазначити, що в жодному нормативному акті не визначено поняття «життєво важливі національні інтереси». Адже в ст. 1 ЗОНБ визначено поняття *національних інтересів* — життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності Українського народу як носія суверенітету й єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства та держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Так само некоректно в назві надавати описові ознаки явища «реальні та потенційні загрози». Адже відповідно до тієї ж ст. 1 ЗОНБ *загрози національній безпеці* — наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Структурно слід було викласти даний розділ за наступним алгоритмом: визначити національні інтереси особи, суспільства та держави в інформаційній сфері і подати адекватні даним інтересам загрози, які потім мають також співвідноситися із напрямками державної політики інформаційної безпеки.

Ми лишаємо поза увагою як зміст інтересів, так і подані загрози, оскільки їх детальний аналіз має здійснюватись в рамках окремого наукового дослідження.

Резюме до розділу 3:

- 1) повторюється термінологічна помилка, допущена в Законі України «Про основи національної безпеки України», в якому вживається термін «життєво важливі національні інтереси», проте його легальне визначення відсутнє;
- 2) структура розгляду не логічна, складові елементи не співвідносяться один з одним: подані життєво важливі інтереси не збігаються із задекларованими реальними та потенційними загрозами;
- 3) подані загрози вступають у суперечність визначеним в ЗУ «Про основи національної безпеки України» загрозам в інформаційній сфері.

Розділ 4 «Напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки України»

За текстом зазначено:

«Діяльність органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України має бути зосереджена на конструктивному поєднанні діяльності держави, громадянського суспільства і людини за трьома головними напрямками:

інформаційно-психологічному, зокрема щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення сприятливого психологічного клімату в національному інформаційному просторі задля утвердження загальнолюдських та національних моральних цінностей;

технологічного розвитку, зокрема щодо розбудови та інноваційного оновлення національних інформаційних ресурсів, впровадження новітніх технологій створення, обробки та поширення інформації;

захисту інформації, зокрема щодо забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації, в тому числі технічного захисту інформації в національних інформаційних ресурсах від кібернетичних атак».

Початок речення одразу суперечить здоровому глузду: розділ має назву «... у сфері інформаційної безпеки», а вже в першому ж реченні зазначено на забезпечення інформаційної безпеки (підкреслено нами. — Авт.).

Позитивним є законодавче визначення трьох окремих структурних напрямів політики інформаційної безпеки:

- 1) інформаційно-психологічний — рівень людини;
- 2) технологічний розвиток — рівень технологій;
- 3) захист інформації — захист безпосередньо інформації.

Така думка щодо необхідності відокремлення діяльності із забезпечення інформаційної безпеки була висловлена нами у книзі «Інформаційна безпека в умовах євроінтеграції», правда, дещо в іншому аспекті.

За сучасних умов, удосконалюючи висловлені думки як в нашій попередній праці, так і викладені в ДІБУ, зміст діяльності із забезпечення інформаційної безпеки має враховувати складність інформаційного середовища і якісних характеристик інформації, тож може бути подано з огляду на такі складові:

- 1) *захист людини* як споживача та виробника інформації (інформаційно-психологічна безпека);
- 2) *захист софту* — захист програмного забезпечення, за допомогою якого здійснюється збирання, зберігання, використання та поширення інформації;
- 3) *захист харда* — захист комп'ютерного обладнання, інформаційної інфраструктури;
- 4) *захист мереж* — нині, коли здебільшого всі об'єднані в соціальні мережі, в яких здійснюється обмін даними, важливого значення набуває розуміння необхідності розгляду як окремого елемента інформаційної безпеки діяльності із забезпечення безпеки інформаційних мереж (у тому числі пірінгових);
- 5) *захист технологій* — захист безпосередньо інформаційних технологій забезпечення безпеки.

Щодо змісту заходів та його співвідношення із задекларованими вище загрозами, то наведемо порівняльну таблицю лише з однієї сфери.

ДІБУ	
Зовнішньополітична сфера	
Реальні та потенційні загрози інформаційній сфері	Напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки України
поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України;	
прояви комп'ютерної злочинності, комп'ютерного тероризму, що загрожують сталому та безпечному функціонуванню національних інформаційно-телекомунікаційних систем;	
зовнішні негативні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет;	
	удосконалення інформаційного супроводу державної політики, діяльності українських громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності за кордоном;
	організаційно-технічне, інформаційне та ресурсне сприяння держави вітчизняним засобам масової інформації, що формують у світовому інформаційному просторі позитивний імідж України;
	посилення інформаційно-просвітницької діяльності серед населення щодо забезпечення національної безпеки України в разі повноправного її партнерства з державами-членами ЄС та НАТО;
	інтеграція в міжнародні інформаційно-телекомунікаційні системи та організації на засадах рівноправності, економічної доцільності та збереження інформаційного суверенітету;
	гарантування своєчасного виявлення зовнішніх загроз національному інформаційному суверенітету та їх нейтралізації

З наведеної порівняльної таблиці цілком очевидно вбачається невідповідність проголошених напрямів визначеним загрозам.

Для коректності та зрозумілості наших зауважень, наведемо порівняльну таблицю аналогічних положень Закону України «Про основи національної безпеки України»:

ЗОНБ	
Зовнішньополітична сфера	
Загрози національним інтересам і національній безпеці України	Основні напрями державної політики з питань національної безпеки України
посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав;	1) створення сприятливих зовнішньополітичних умов для прогресивного економічного і соціального розвитку України; 2) запобігання втручанню у внутрішні справи України і відвернення посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність з боку інших держав
спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав;	3) забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу
воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України;	4) сприяння усуненню конфліктів, насамперед у регіонах, що межують з Україною; 5) участь у міжнародній миротворчій діяльності під егідою ООН, ОБСЄ, інших міжнародних організацій у сфері безпеки; 6) участь у заходах щодо боротьби з міжнародними організованими злочинними угрупованнями та міжнародним тероризмом, протидія поширенню ядерної та іншої зброї масового ураження і засобів її доставки
	адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу

Отримані дані (внаслідок аналізу таблиці) уможливають дійти висновку, що тут лише один із напрямів політики з питань безпеки прямо не співвідноситься із жодною загрозою. Натомість щодо решти, чітко можна простежити кореляцію, вживання уніфікованої термінології, тобто все те, що нечітко презентовано в розділі 4 ДІБУ.

Резюме до 4 розділу:

Проголошені напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки:

- 1) не відображають структурованості відповідно до об'єктів інформаційної безпеки, визначених у розділі 3;
- 2) не співвідносяться із реальними та потенційними загрозами, викладеному у розділі 3 ДІБУ.

Розділ 5 «Прикінцеві положення».

У Прикінцевих положеннях викладено те, що, на наш погляд, має частково міститися в преамбулі:

«Доктрина інформаційної безпеки України спрямована на забезпечення необхідного рівня інформаційної безпеки України в конкретних умовах даного історичного періоду. Вона є основою для:

- 1) формування державної політики у сфері інформаційної безпеки України;
- 2) розроблення проектів концепцій, стратегій, цільових програм і планів дій із забезпечення інформаційної безпеки України;
- 3) підготовки пропозицій щодо дальшого системного вдосконалення правового, методичного, науково-технічного і організаційного забезпечення інформаційної безпеки України».

Не зовсім зрозумілим є значення терміна «*необхідний рівень*».

Якщо при визначенні мети Стратегії національної безпеки України в тексті документа відбувається конкретизація: «... **такий рівень** національної безпеки, **який би** гарантував поступальний розвиток України, її конкурентоспроможність...», то в тексті ДІБУ цього бракує.

Тому така нечіткість з даним поняттям призводить до головного запитання: а кому цей рівень необхідний і **хто визначає рівень цієї необхідності?**

Стосовно трьох складових і призначення Доктрини, то вони віддзеркалюють наші напрацювання минулих років щодо теоретичного змісту Доктрини, тому сприймаються нами як науково обґрунтовані.

Резюме до розділу 5

Потребують:

- 1) уточнення формулювання призначення і мети Доктрини;
- 2) конкретизації основних напрямів застосування Доктрини;
- 3) акцентування уваги на системоутворювальному характері Доктрини.

Висновок щодо документа в цілому мабуть робити не варто, адже текст ДІБУ написаний не юридичною мовою, в ньому відсутні міжсистемні зв'язки, логіка, він викладений за незрозумілим алгоритмом із порушенням юридичної техніки. Саме тому автори тексту, напевно, прагнули не стільки підготувати концептуальний документ в інформаційній сфері, скільки просто задекларувати, що в Україні існує Доктрина інформаційної безпеки.

Висловлені вище зауваження дають змогу дійти висновку:

У даному варіанті чинна Доктрина інформаційної безпеки України не може бути основою і дороговказом систематизації інформаційного законодавства.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки зазначимо, що у монографічному дослідженні надано нове вирішення наукового завдання, яке полягає у з'ясуванні проблем систематизації інформаційного законодавства України з метою підвищення його ефективності.

Констатовано, що сучасний стан правового регулювання інформаційних відносин в Україні потребує поліпшення та узгодження з міжнародними стандартами, одним із інструментів яких є прийняття Інформаційного кодексу України. Такий стан зумовлено тим, що в інформаційно-правових розвідках приділяється недостатня увага порівняно з потребами питань систематизації інформаційного законодавства України.

За результатами проведеного дослідження проблем систематизації інформаційного законодавства України, вважаємо за необхідне сформулювати найбільш важливі, практично значущі та науково обґрунтовані висновки.

Визначено рівень розробленості наукових досліджень у сфері систематизації інформаційного законодавства України. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених окремим аспектам систематизації законодавства України загалом та інформаційного зокрема, комплексного та системного дослідження систематизації інформаційного законодавства України на монографічному рівні не здійснювалось. Наукові розвідки у цій сфері присвячені, насамперед, кодифікації як формі систематизації. Особливості розвитку інформаційного законодавства України розглядаються дослідниками через висвітлення окремих інститутів інформаційного права, найбільш популярним із яких виступає інститут інформаційної безпеки. У більшості наукових праць із цієї проблематики закріплено необхідність удосконалення інформаційного законодавства України шляхом систематизації, але конкретних рекомендацій щодо форм і напрямів її проведення не надається.

Дослідження робіт історичного та загальнотеоретичного характеру уможливило дійти висновку, що систематизація законодавства не є новим та невідомим явищем для правової системи України. Протягом усього історичного періоду змінювались пріоритети у виборі форм її проведення та галузей законодавства.

Хоча здебільшого в дорадянський період систематизаційна діяльність зводилась винятково до створення зводів законів та рідко кодифікації, а за радянських часів пріоритет надався вже і кодифікації, і консолідації як формам систематизації.

У сучасних наукових розвідках також не приділяється належної уваги вивченню та розробленню методології систематизації. Здебільшого предметом розгляду науковців у цій сфері стає кодифікація як ключова та домінуюча форма систематизації.

Нерозробленість і дискусійність окремих аспектів систематизації інформаційного законодавства України вказує на те, що дослідження цього правового феномена потребує ретельного комплексного вивчення, яке має здійснюватись, на наш погляд, із використанням синергетичного, міждисциплінарного, системного, історичного, структурно-функціонального, термінологічного методів пізнання. Утім, необхідно використовувати такі загальні, спеціальні та часткові методи: абстрагування, аналіз і синтез, дедукція та індукція, формально-догматичний (юридико-технічний), порівняльно-правовий тощо. Крім того, *досліджуючи систематизацію вітчизняного інформаційного законодавства, варто брати до уваги, що для інформаційного законодавства України характерна перманентна динаміка, мінливість, нестабільність; тісний зв'язок із іншими правовими феноменами та загалом з економічним, політичним, культурним розвитком країни тощо.*

Систематизуючи погляди фахівців щодо основних *ознак інформації*, з позицій юридичної науки найбільш важливими є такі: багаторазовість використання; збереженість після передачі в суб'єкта, що її передає; невідчужуваність; невичерпність; здатність до тиражування; інтелектуальність; екземплярність; суспільна цінність; змістовність тощо.

Розроблено та уточнено ряд концептуальних для роботи визначень.

Інформація — формально визначені результати інтелектуальної діяльності людини, що урегульовані вітчизняним законодавством.

Інформаційне законодавство України — це система законів України, чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також підзаконних нормативно-правових актів України, прийнятих відповідно до Конституції України, що регулюють суспільні відносини у сфері інформації.

Систематизація інформаційного законодавства — цілеспрямована діяльність компетентних органів чи окремих осіб з упорядкування нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини, з метою підвищення ефективності правореалізації.

Правове регулювання інформаційних відносин в Україні — це здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів упорядкування відносин, що виникають між громадянами України, іноземними громадянами, особами без громадянства, юридичними особами, державою та міжнародними організаціями в усіх сферах життя і діяльності суспільства та держави при отриманні, використанні, поширенні та зберіганні інформації, їх юридичне закріплення, охорона й розвиток.

Решта понять, розроблених, уточнених або удосконалених нами наведено в в Тазаурусі.

Поряд із поняттям «систематизація» дослідники даної тематики, роботи яких ми проаналізували у даному розділі, використовують також інші категорії, зокрема: «удосконалення», «розвиток», «ефективність». «Удосконалення законодавства» є більш широким за обсягом поняттям, ніж «систематизація законодавства», оскільки остання є однією з форм удосконалення. Щодо поняття «розвиток законодавства», то воно є більш широким за обсягом, ніж поняття «удосконалення законодавства», оскільки охоплює не тільки зміну якісних характеристик законодавства, а й кількісних. «Ефективність законодавства» є ширшим за «удосконалення законодавства», оскільки удосконалення — лише один із чинників, що впливають на його ефективність. Крім удосконалення законодавства, ефективність законодавства обумовлена і механізмом правореалізації, рівнем правової культури населення, соціально-культурним, економічним та політичним потенціалом конкретної країни тощо. Саме тому поняття «ефективність законодавства» є ширшим за поняття «удосконалення законодавства». Отже, дані поняття від загального до конкретного слід розташувати за такою схе-

мою: ефективність законодавства — розвиток законодавства — удосконалення законодавства — систематизація законодавства.

Здебільшого в юридичній науці виокремлюють два основні підходи щодо видів (форм) систематизації. Згідно з першим підходом виділяються чотири види: кодифікація, інкорпорація, консолідація й облік. Ми підтримуємо другий підхід, відповідно до якого виокремлюються три види систематизації: кодифікація, інкорпорація, консолідація.

Саме кодифікація нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, допоможе подолати численні недоліки вітчизняного інформаційного законодавства, оскільки є найвищим рівнем систематизації законодавства.

Динамічність розвитку інформаційних відносин в Україні сприяла насамперед фрагментарному та ситуативному підходу при створенні інформаційного законодавства. Найбільш суттєвими *недоліками правового регулювання інформаційних відносин в Україні є*: наявність колізій та конкуренції НПА, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері; фрагментарність і ситуативність правового регулювання; неузгодженість понятійно-категоріального апарату (інформаційної термінології), що закріплено в різних НПА; численність і розгалуженість НПА, що ускладнює їх правореалізацію та контроль за виконанням; неузгодженість ряду НПА, що були прийняті до 1996 року, з Конституцією України; домінування підзаконних НПА щодо законів.

Основними особливостями міжнародно-правового регулювання інформаційних відносин виступають:

- розвиток інформаційних відносин — обумовлює дедалі більшу увагу міжнародних інституцій;
- міжнародне інформаційне законодавство — має значний вплив на національне інформаційне законодавство та характеризується дедалі більшою взаємозалежністю;
- міжнародні норми, що приймаються Організацією Об'єднаних Націй та Радою Європи щодо міжнародних норм інших інституцій, — набувають вирішального значення при формуванні національного інформаційного законодавства;
- здебільшого національне інформаційне законодавство корелюється із загальними світовими тенденціями розвитку міжнародних правових норм і стандартів у цій галузі;

- у багатьох країнах світу розроблено спеціальні програми розбудови інформаційної інфраструктури, спрямовані на об'єднання в єдиний інформаційний простір та створення уніфікованої законодавчої бази, але ураховуючи потенціал конкретної країни;
- національне інформаційне законодавство має розгалужений характер, що потребує його систематизації;
- найбільш уніфікованим з міжнародними стандартами є та частина національного інформаційного законодавства, що закріплює правові засади права на інформацію;
- основною міжнародною тенденцією є створення етичних кодексів у конкретних галузях інформаційної сфери.

Систематизація інформаційного законодавства повинна здійснюватись поступово. Даний процес має проходити ряд *etapiv*, на кожному з яких потрібно дотримуватися певних правил законодавчої техніки та вироблених в теорії права засад. На першому етапі доречно визначити, яке саме коло суспільних відносин буде урегульовуватись Інформаційним кодексом. Чи буде тотожна сфера дії Інформаційного кодексу сфері дії Закону України «Про інформацію», чи ні? На другому етапі слід визначитись із обсягом нормативного матеріалу, який підлягає опрацюванню. Саме на цьому етапі визначається той масив нормативного матеріалу, що не втратив чинності. Причому слід брати до уваги той факт, що ряд нормативно-правових актів можуть бути чинними де-юре, однак де-факто вже фактично втратили силу у зв'язку з прийняттям нового законодавства. Отже, на другому етапі визначається спектр і чинність нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері. На третьому етапі здійснюється видалення з чинних нормативних актів або їх частин тих норм, які в сучасних умовах уже не мають принципового значення, як-от: преамбули, що втратили значення, статті з перераховуванням актів, які скасовуються або містять тимчасові правила, статті, які мають ненормативний характер і не сприяють розумінню чинного нормативного матеріалу. На четвертому етапі здійснюється безпосередньо формування структури нормативно-правового акта відповідно до опрацьованого нормативного матеріалу. Саме на цьому етапі визначається колізійність норм права чи відсутність саме тих, що потребують законодавчого урегулювання у зв'язку з появою нових суспільних відносин.

На розвиток правового забезпечення інформаційних відносин в Україні безпосередньо впливає проголошення нею євроінтеграційних і євроатлантичних зовнішньополітичних пріоритетів і поглиблені зв'язки з Росією та іншими країнами СНД, а також дедалі більший вплив міжнародного права та внутрішньонаціонального.

Дослідження різних міжнародних документів і національних НПА, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, уможливило авторам дійти наступних висновків:

- розвиток інформаційних відносин та глобального інформаційного суспільства обумовлює дедалі більшу увагу міжнародних інституцій;
- міжнародне інформаційне законодавство чинить значний вплив на національне інформаційне законодавство та характеризується дедалі більшою взаємозалежністю;
- міжнародні норми, що ухвалюються Організацією Об'єднаних Націй та Радою Європи щодо міжнародних норм інших інституцій, набувають вирішального значення при формуванні національного інформаційного законодавства;
- здебільшого національне інформаційне законодавство корелюється із загальними світовими тенденціями розвитку міжнародних правових норм та стандартів у цій галузі;
- у багатьох країнах світу розроблено спеціальні програми розбудови інформаційної інфраструктури, спрямовані на об'єднання в єдиний інформаційний простір та створення уніфікованої законодавчої бази з урахуванням ІТ-потенціалу конкретної країни;
- національне інформаційне законодавство має розгалужений характер, що потребує його систематизації;
- найбільш уніфікованою з міжнародними стандартами є та частина національного інформаційного законодавства, що закріплює правові засади права на інформацію;
- основними міжнародними тенденціями є створення етичних кодексів у конкретних галузях інформаційної сфери.

Запропоновано власний варіант *структури Інформаційного кодексу*. Структурно Інформаційний кодекс України має складатися з Преамбули, Прикінцевих положень та з трьох частин: Загальної, Особливої та Спеціальної. **Загальна частина** охоплює 6 розділів, що розподіляються на відповідні глави.

Перший розділ «Основні положення» має розкривати зміст основних понять (інформація, інформаційне законодавство, інформаційні ресурси, інформаційна безпека, інформаційні відносини, документ, інформаційна інфраструктура, інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, доступ до інформації, режими доступу до інформації, інформація з обмеженим доступом, конфіденційна інформація, державна таємниця, банківська таємниця, персональна інформація (інформація про особу), інформаційні права і свободи, право на інформацію тощо).

Другий розділ «Основи інформаційного законодавства» має бути присвячений визначенню особливостей інформаційного законодавства, місця Інформаційного кодексу України в інформаційному законодавстві, структури, завдань і принципів інформаційного законодавства, сфери дії.

Третій розділ «Об'єкти інформаційних відносин» характеризуватиме специфіку та багатоаспектність об'єктів інформаційних відносин і складатиметься з декількох підрозділів:

- підрозділ 3.1 «Галузі та види інформації»;
- підрозділ 3.2 «Джерела інформації»;
- підрозділ 3.3 «Правовий режим інформації»;
- підрозділ 3.4 «Кругообіг інформації», який розподіляється на глави:
 - глава 3.4.1 «Створення інформації»;
 - глава 3.4.2 «Поширення інформації»;
 - глава 3.4.3 «Зберігання інформації»;
 - глава 3.4.4 «Знищення інформації».

Четвертий розділ під назвою «Суб'єкти інформаційних відносин та їх права і обов'язки» також складатиметься з підрозділів:

- 4.1 «Суб'єкти інформаційних відносин»;
- 4.2 «Права і обов'язки людини та громадянина в інформаційній сфері»;
- 4.3. «Напрями державної політики в інформаційній сфері»;
- 4.4 «Повноваження органів державної влади в інформаційній сфері»;
- 4.5 «Повноваження органів місцевого самоврядування у інформаційній сфері»;

- 4.6 «Права та обов'язки приватних юридичних осіб у інформаційній сфері»;
- 4.7 «Гарантії реалізації інформаційних прав і свобод людини та громадянина».

П'ятий розділ «Міжнародне співробітництво в інформаційній сфері» присвячено міжнародно-правовим засадам співробітництва України з іншими державами та міжнародними організаціями в інформаційній сфері. Він має кілька підрозділів:

- 5.1 «Міжнародна інформаційна діяльність»;
- 5.2 «Правові та організаційні засади співробітництва з іншими державами в інформаційній сфері»;
- 5.3 «Взаємодія України з міжнародними організаціями в інформаційній сфері».

Шостий розділ «Відповідальність за порушення інформаційного законодавства України» складається з декількох підрозділів:

- 6.1 «Відповідальність за порушення інформаційного законодавства»;
- 6.2 «Звільнення від відповідальності за порушення інформаційного законодавства»;
- 6.3 «Вирішення спорів і конфліктів, що виникають в інформаційній сфері»;
- 6.4 «Контроль за дотриманням інформаційного законодавства».

Особлива частина Інформаційного кодексу України відповідає основним галузям інформаційного права України. Таким чином, Особлива частина складається з декількох розділів:

- *розділ сьомий* «Правове регулювання діяльності засобів масової інформації» охоплює такі підрозділи:
 - 7.1 «Діяльність друкованих засобів масової інформації»;
 - 7.2 «Правові засади функціонування телебачення і радіомовлення»;
 - 7.3 «Діяльність мережі Інтернет в Україні»;
 - 7.4 «Діяльність інформаційних агентств»;
 - 7.5 «Телекомунікаційна діяльність»;
- розділ 8 «Правове регулювання бібліотечної діяльності»;
- розділ 9 «Правове регулювання архівної діяльності»;
- розділ 10 «Правове регулювання рекламної діяльності»;
- розділ 11 «Правове регулювання телемедицини»;

- розділ 12 «Правове регулювання електронної торгівлі»;
- розділ 13 «Правове регулювання дистанційного навчання»;
- розділ 14 «Правове регулювання кінематографії»;
- розділ 15 «Правове регулювання інтелектуальної власності»;
- розділ 16 «Інформаційна безпека України», який складається з таких підрозділів:
 - 16.1 «Основні засади інформаційної безпеки України»;
 - 16.2 «Національні інтереси в інформаційній сфері»;
 - 16.3 «Загрози інформаційній безпеці України»;
 - 16.4 «Система забезпечення інформаційної безпеки України»;
 - 16.5 «Напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки України»;
- розділ 17 «Прикінцеві положення».

Систематизація інформаційного законодавства передбачається в три етапи:

1. Інкorporація законодавства — визначення ієрархічної системи та структури інформаційного законодавства на рівні правової доктрини.
2. Консолідація законодавства — виділення в системі законодавства галузі та закріплення її легально у Зводі законів України як розділу — «Інформаційне законодавство».
3. Кодифікація — розроблення і прийняття Верховною Радою України такого нормативного акта, як Інформаційний кодекс України.

Інкorporація становить собою таку форму систематизації законодавства, яка полягає у зовнішньому впорядкуванні вже наявних НПА без зміни змісту норм права.

Інкorporація інформаційного законодавства покликана його упорядкувати за одним чи кількома критеріями без зміни змісту. Серед основних критеріїв, за якими здебільшого здійснюється інкorporація законодавства, є дата прийняття НПА, алфавітний порядок, предметна ознака (галузі, інститути права та сфери державної діяльності), суб'єкт видання НПА, юридична чинність тощо.

Здебільшого в юридичній науці визначається, що **результатом інкorporації** є видання збірників законів, інших нормативних актів. Деякі із науковців зазначають, окрім того, зібрання законодавства або звід законів.

Інкорпорацію як форму систематизації залежно від різних **критеріїв** можна поділити на кілька видів:

- 1) за *обсягом інкорпорованого нормативного матеріалу*: генеральна (повна) та часткова;
- 2) за *характером розміщення матеріалу*: хронологічна та систематична;
- 3) за *суб'єктом інкорпорації* чи за юридичною силою збірника: офіційна, неофіційна тощо.

Консолідація є уніфікацією нормативно-правових актів, оскільки усуває їх численність, позбавляє надмірної роздробленості, сприяє об'єднанню. Особливу актуальність ця форма систематизації набула у сфері відомчої правотворчості.

Під час проведення робіт, пов'язаних із консолідацією законодавства, систематизатор повинен послідовно виконати такі **дії**:

- визначити обсяг нормативно-правового матеріалу, який піддається консолідації;
- проаналізувати кожен документ як об'єкт консолідації;
- прийняти класифікаційне рішення, до якої галузі права слід віднести даний нормативний акт або його складову частину;
- ухвалити рішення про включення цілого нормативного акта до консолідованого збірника законодавства чи про доцільність дроблення акта на складові частини та включення їх до консолідованого збірника нормативно-правових актів;
- визначити місце даного документа або його складової частини в ієрархічній будові консолідованого збірника;
- звернути увагу на частини документа та зазначити, які з них можуть бути віднесені до інших галузей права та включені до інших галузевих або міжгалузевих збірників законодавства;
- визначити, чи має місце повторення гіпотези, диспозиції та санкції у статтях цього нормативного акта та інших документів;
- вказати на той чи інший нормативний акт або його частини, які втратили свою дію, і прибрати їх зі складу консолідованого збірника нормативно-правового матеріалу.

Висновок: усі форми систематизації є діалектично взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними. Отже, завдяки консолідації інформаційне законодавство становитиме логічно побудовану систему.

Одним із ключових аспектів успіху в систематизаційній роботі є правильне розуміння призначення такого документа, як **Доктрина інформаційної безпеки України**.

У роботі проаналізовано теоретичні підвалини формування даного документа, а також надано характеристику Доктрині інформаційної безпеки, ухваленої 8 липня 2009 року.

Призначення Доктрини інформаційної безпеки як документа методологічного рівня (концепція — документ концептуального рівня) слугує основою для: формування державної політики інформаційної безпеки України; підготовки пропозицій з удосконалення правового, методичного, науково-технічного й організаційного забезпечення інформаційного безпеки України; формування напрямів систематизації (інкорпорації, консолідації, кодифікації) інформаційного законодавства; розроблення концепцій, стратегій, цільових програм і планів дій із забезпечення інформаційної безпеки України.

Запропоновано розробити доктрини національної безпеки відповідно до визначених в законодавстві найбільш важливих сфер життєдіяльності (зараз виділяють 9 сфер, але розроблено лише 2 доктрини). Окрім цього, пропонується розробити: антитерористичну доктрину (включатиме питання протидії тероризму, екстремізму, різним формам радикалізму, сепаратизму, іредентизму, неонацизму тощо); розвідувальну доктрину; контррозвідувальну доктрину; доктрину недержавного забезпечення національної безпеки; доктрину громадської (суспільної) безпеки; доктрину особистої безпеки; доктрину правової безпеки.

Структура Доктрини інформаційної безпеки (ДІБ) має корелювати цілі її створення, у ній мають знайти своє відображення: поняття інформаційної безпеки, її місце в системі національної безпеки; поняття системи інформаційної безпеки; чітке визначення національних інтересів в інформаційній сфері, визначення їх пріоритетності; мета, задачі, функції, принципи, методи та напрями функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки; обґрунтування функцій і структури, основні характеристики, властивості та функціональні можливості системи безпеки в інформаційній сфері за умови забезпечення єдності форми та змісту Доктрини.

Виділено дві **групи принципів формування даного документа**: принципи форми та принципи змісту.

Здійснений аналіз Доктрини інформаційної безпеки України надав можливість дійти висновку, що у даному варіанті **чинна Доктрина інформаційної безпеки не може бути основою і дороговказом систематизації інформаційного законодавства.**

ТЕЗАУРУС

Акумуляція нормативно-правових актів – накопичення масиву текстів нормативно-правових актів із питань регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері та інформації про їх прийняття, зміну, припинення, що можуть здійснюватись як у паперовій, так і в електронній та цифровій формах.

Аудіовізуальні засоби масової інформації: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис.

Види інкорпорації: 1) за обсягом інкорпорованого нормативного матеріалу: генеральна (повна) та часткова; 2) залежно від характеру розміщення матеріалу: хронологічна та систематична; 3) залежно від суб'єкта інкорпорації чи від юридичної сили збірника: офіційна, неофіційна тощо.

Віднесення інформації до державної таємниці – процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня її секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього.

Відповідальність за порушення законодавства про інформацію – передбачена ст. 47 Закону України «Про інформацію», згідно з яким порушення законодавства про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Властивості кодифікаційної діяльності у сфері інформації: 1) у процесі кодифікаційної діяльності на відміну від поточної правотворчості здійснюється глибокий перегляд усього чинного інформаційного законодавства та його більш чи менш широке включення до кодифікаційних актів; 2) кодифікація як форма

правотворчості використовується для розв'язання перспективних завдань розвитку інформаційного законодавства; 3) при кодифікаційній діяльності ведеться найбільш старанний і ґрунтовний облік тенденцій розвитку інформаційного суспільства й інформаційного простору, забезпечується правильне відображення перспектив цього розвитку в законодавстві, що підлягає кодифікації.

Головне завдання систематизації інформаційного законодавства – створення повноцінної й несуперечливої ієрархічної системи нормативно-правових актів, яка спроможна забезпечити стабільне функціонування та розвиток інформаційного простору, інформаційного суверенітету та інформаційної інфраструктури, комплексний та ефективний захист інформаційних прав та інтересів суб'єктів інформаційних відносин.

Державна політика національної безпеки — передбачає утвердження засад національної єдності задля розбудови демократичної, правової, конкурентоспроможної держави, формування соціально орієнтованої ринкової економіки, зміцнення науково-технологічного потенціалу, забезпечення інноваційного розвитку, зростання рівня життя і добробуту населення, забезпечення інформаційної безпеки, екологічно-, техногеннобезпечних умов життєдіяльності суспільства. Державна політика національної безпеки України формується і реалізується за умов, коли у сучасному світі нівелюється різниця між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, зростає вага несилових, передусім, інформаційних складових її забезпечення.

Джерела литовсько-руського права — ухвалені державою або визнані нею норми права, що надавали їм офіційного загальнообов'язкового значення. Поділялися на такі види: *правові звичаї*, об'єднані в систему усного звичаєвого права; *нормативно-правові акти писаного світського права*, насамперед привілеї; *релігійно-правові норми християнського* (канонічного права); *внутрішні нормативно-правові договори земсько-го права*; *міжнародно-правові акти*; *судові декрети*. Правовий прецедент не був джерелом литовсько-руського права, проте судово-адміністративними урядовцями у своїй службовій діяльності використовувалася практика судів, яка була не обов'язковою для застосування.

Доктрина інформаційної безпеки – офіційний документ методологічного (концепція — документ концептуального рівня) рівня, в якому визначені засади державної інформаційної політики, керівні принципи, цільові настанови та напрями забезпечення інформаційної безпеки, окреслений механізм функціонування системи інформаційної безпеки. Слугує основою для: формування державної політики інформаційної безпеки України; підготовки пропозицій з удосконалення правового, методичного, науково-технічного й організаційного забезпечення інформаційної безпеки України; формування напрямів систематизації (інкорпорації, консолідації, кодифікації) інформаційного законодавства; розроблення концепцій, стратегій, цільових програм і планів дій із забезпечення інформаційної безпеки України.

Друковані засоби масової інформації – періодичні друковані видання (преса) – газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним накладом.

Елементи структури права на інформацію – збирання, зберігання, використання, поширення інформації.

Етапи діяльності консолідатора – стадії діяльності особи, що здійснює консолідаційну діяльність: визначити обсяг нормативно-правового матеріалу, який піддається консолідації; проаналізувати кожен документ як об'єкт консолідації; прийняти класифікаційне рішення, до якої галузі права віднести даний нормативний акт або його складову частину; ухвалити рішення про включення цілого нормативного акта до консолідованого збірника законодавства чи про доцільність дроблення акта на складові частини та включення їх до консолідованого збірника нормативно-правових актів; визначити місце даного документа або його складової частини в ієрархічній будові консолідованого збірника; звернути увагу на частини документа і зазначити, які з них можуть бути віднесені до інших галузей права та включені до інших галузевих або міжгалузевих збірників законодавства; визначити, чи має місце повторення гіпотези, диспозиції та санкції у статтях цього нормативного акта та інших документів; вказати на той чи інший нормативний акт або його частини, які втратили свою дію, і виключити їх зі складу консолідованого збірника нормативно-правового матеріалу

Етапи інкорпорації інформаційного законодавства: 1) інкорпоратор з'ясує критерії систематизації, тобто здійснює вибір виду

інкорпорації (повна чи часткова; офіційна чи неофіційна; предметна чи хронологічна). Ураховуючи стан інформаційного законодавства України та правові недоліки правового регулювання інформаційних відносин, найбільш доречним, на нашу думку, є проведення генеральної, предметної та офіційної інкорпорації; 2) визначається обсяг нормативно-правового матеріалу, який потребує інкорпорації, тобто коло тих НПА, предметом яких є суспільні відносини у сфері інформації; 3) слід здійснити дослідження, «чистку» НПА шляхом видалення з тексту окремих статей, пунктів, абзаців, що втратили силу, чи, навпаки, внесення всіх подальших змін, доповнень з уточненням реквізитів актів, які внесли такі зміни чи доповнення; усунення з тексту тих частин, які не містять нормативних розпоряджень, зробивши позначку про причини відсутності в тексті цих частин; зібрання відомостей про осіб, які підписали нормативний акт, тощо; 4) усі НПА групуються відповідно до предмета регулювання в межах інформаційної проблематики (ЗМІ, інформаційна безпека тощо) та займають відповідне місце в структурі інкорпораційного збірника.

Етапи кодифікації банківського законодавства: 1) допарламентський етап (уповноваження Комісії із систематизації банківського законодавства на здійснення кодифікаційних робіт; подання пропозицій щодо структури проекту Банківського кодексу України; обговорення поданих пропозицій у відкритому режимі конференцій, симпозіумів тощо; обговорення зауважень та нових пропозицій у тому самому режимі; обговорення структурних елементів проекту Банківського кодексу України; проведення юридичної експертизи проекту Банківського кодексу України; передача проекту Банківського кодексу України на розгляд комітету Верховної Ради України з питань фінансів та банківської діяльності; остаточне редагування тексту проекту Банківського кодексу України; подання підготовленого проекту Банківського кодексу України на розгляд Верховної Ради України; 2) парламентський етап (процедура розгляду проекту Банківського кодексу України як законопроекту; прийняття проекту Банківського кодексу України шляхом голосування); 3) післяпарламентський етап (підписання Банківського кодексу України Президентом України; опублікування Банківського кодексу України; набрання чинності Банківським кодексом України).

Етапи систематизація інформаційного законодавства – послідовні стадії проведення систематизації. Передбачається три етапи: *інкорпорація законодавства* — визначення ієрархічної системи та структури інформаційного законодавства на рівні правової доктрини; *консолідація законодавства* – виділення в системі законодавства галузі та закріплення її легально у Зводі законів України як розділу – «Інформаційне законодавство»; *кодифікація законодавства* – розроблення і ухвалення Верховною Радою України Кодексу України про інформацію.

Життєво важливі інтереси в інформаційній сфері: 1) особи: забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації; недопущення несанкціонованого втручання у зміст, процеси обробки, передачі та використання персональних даних; захищеність від негативного інформаційно-психологічного впливу; 2) суспільства: збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей Українського народу; забезпечення суспільно-політичної стабільності, міжетнічної та міжконфесійної злагоди; формування і розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства; 3) держави: недопущення інформаційної залежності, інформаційної блокади України, інформаційної експансії з боку інших держав і міжнародних структур; ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства при формуванні, реалізації та коригуванні державної політики в інформаційній сфері; побудова та розвиток інформаційного суспільства; забезпечення економічного та науково-технологічного розвитку України; формування позитивного іміджу України; інтеграція України у світовий інформаційний простір.

Життєво важливі національні інтереси України – права і свободи людини і громадянина; суверенітет України, її територіальна цілісність, недоторканність державного кордону, демократичного конституційного ладу, верховенство права; соборність держави на основі консолідації усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп навколо цінностей незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України; конкурентоспроможність держави та економічний добробут населення шляхом всебічного розвитку людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни; удосконалення механізмів реалізації конституційного принципу розподілу

влади на законодавчу, виконавчу та судову; неухильне дотримання гарантій незалежності та об'єктивності суду; обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів, громадян, громадських організацій та політичних партій, релігійних об'єднань; безпечні умови життєдіяльності, захист навколишнього природного середовища; збереження і розвиток духовних і культурних цінностей суспільства; гармонійні відносини з іншими державами світу, сприйняття Української держави міжнародним співтовариством як повноцінного та рівноправного його члена.

Завдання систематизації джерел литовсько-руського права — вдосконалення діючих привілеїв та упорядкування правових звичаїв, приведення їх до цілковитої внутрішньої узгодженості шляхом створення як єдиних, загальнодержавних збірників нормативних актів: Жалуваної грамоти 1457 р., Судебника Казимира IV 1468 р., так і місцевих Уставних земських грамот.

Загрози інформаційній безпеці – прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб і національних інтересів суспільства та держави;

Загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Закон України «Про основи національної безпеки України» – нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою України 19 червня 2003 року, який відповідно до пункту 17 частини першої статті 92 Конституції України визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Законодавство у сфері інформаційної безпеки України – охоплює: закони України «Про Національну систему конфіденційного

зв'язку» від 10 січня 2002 року, «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 червня 1994 року, «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року, Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні» від 8 жовтня 1997 року, Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 8 липня 2009 року тощо.

Засоби масової інформації – 1) теле- і радіомовна організація, інформаційне агентство та друкований засіб масової інформації; 2) система організацій із відображення суспільних процесів і оточуючого середовища, які створюють, обробляють і доводять до масового споживача інформацію; 3) юридичні особи, які здійснюють соціально-комунікативну діяльність на підставі державної реєстрації з метою виробництва, зберігання і публічного поширення інформації. Поділяються на аудіовізуальні та друковані.

Зміст доктрини інформаційної безпеки – понятійно-категорійний апарат, методологічне розв'язання проблем забезпечення інформаційної безпеки, широка і завершена система поглядів, що ґрунтується на категоріях, які мають базовий і парадигмальний серед фахівців характер саме у цій доктрині. Зміст доктрин має ґрунтуватися на системі логічних доказів і знаходити свій вираз у поняттях, що відображають дійсність із забезпечення інформаційної безпеки.

Значення систематизації Юстиніана: 1) мала забезпечити належне правове регулювання у Візантійській імперії; 2) справила вплив на практично усі європейські правові системи; 3) може слугувати прикладом організації й успішного проведення у стислі терміни значних за обсягом робіт із систематизації і часткової кодифікації права.

Ідейне підґрунтя систематизації Юстиніана — специфічний візантійський світогляд, який сформувався на основі східноєвропейської (православної) гілки християнства.

Інкорпорація – (походить від латинського «incorporation») – включення до складу) — форма систематизації, коли закони, укази, урядові рішення та інший наявний нормативний матеріал поєднуються в певному порядку у збірниках без зміни змісту цих актів; 1) вищий вид діяльності з упорядкування видання нормативних актів, за якого шляхом їх зовнішньої обробки та систематичного (хронологічного чи предметного) об'єднання у єдиному

збірнику (зібранні) досягається всебічне викладення нормативно-правового матеріалу, що стосується визначеного часу чи визначеної сфери суспільного життя, яка має самостійне значення; 2) об'єднання нормативно-правових актів у збірники чи зібрання, розташування їх у певному порядку без зміни змісту. Результатом інкорпорації є зовнішнє опрацювання чинного законодавства; 3) полягає в підготовці й виданні державними та недержавними інституціями чи окремими фахівцями різного роду збірників, що забезпечують доступність і можливість ознайомлення широкого кола громадськості з текстами законів і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють правові відносини в інформаційній сфері; 4) являє собою лише зовнішню систематизацію; 5) форма систематизації законодавства, яка полягає у зовнішньому впорядкуванні вже наявних НПА без зміни змісту норм права. Інкорпорація відрізняється від кодифікації тим, що остання завжди має офіційний характер.

Інкорпорація законодавства — виражається в повному або частковому об'єднанні в алфавітному, хронологічному, системно-предметному порядку нормативних актів визначеного рівня в різного роду збірники (зібрання). Інкорпорація є винятково зовнішньою обробкою законодавчого матеріалу, обліком і об'єднанням його без зміни тексту самих актів за заздалегідь визначеними ознаками, зокрема: юридична чинність нормативно-правових актів, хронологічна чи алфавітна послідовність, системно-предметний порядок тощо.

Інкорпорація інформаційного законодавства – систематична інкорпорація, під час здійснення якої упорядковуються нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини у сфері інформації, усуваються норми, які втратили чинність; вона покликана упорядкувати законодавство за одним чи кількома критеріями без зміни змісту.

Інкорпорація податкового законодавства – форма систематизації податкового законодавства відрізняється деякими особливостями: 1) режим правового регулювання, як і правове регулювання оподаткування, в цілому не змінюється, бо постійним залишається зміст і форма податкових законодавчих норм; 2) мають констатуючий характер, тобто збірки податкового законодавства складаються без зміни текстів актів, які до них входять; 3) у процесі інкорпорації відображаються лише зміни актів, які мають офіційний характер, корекція інкорпора-

ційних збірок здійснюється лише з урахуванням останніх офіційних змін і доповнень; 4) зміни та доповнення до текстів податкових актів повинні обов'язково містити посилання, офіційні реквізити актів, якими внесені відповідні зміни; 5) зміни податкових законодавчих актів стосуються вилучення із текстів актів, об'єднаних у збірку, лише тих частин, які втратили чинність. Хронологічна інкорпорація податкового законодавства виступає найпримітивнішою формою цього виду систематизації податкових законодавчих норм, має лише констатуючий характер та фактично не впливає на зміну законодавства, не усуває проблем при користуванні.

Інституції – слугували для закладення фундаменту юридичної освіти систематизації Юстиніана, згідно з яким вона розглядається не як кодифікація і не як компіляція класичного римського права, а як спроба шляхом систематизації (з відповідною переробкою та модернізацією) класичного римського та чинного візантійського права створити нове – греко-римське право на підґрунті права римського.

Інформаційна безпека – 1) невід'ємна складова кожної зі сфер національної безпеки, водночас – важлива самостійна сфера забезпечення національної безпеки. Саме тому розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки; 2) безпека інформації (вузьке розуміння), а також як система, що складається з інформаційно-технічної, інформаційно-психологічної безпеки та інформаційної безпеки у сфері прав і свобод (широке розуміння).

Інформаційне законодавство — складна внутрішньообумовлена єдність законів і підзаконних актів, об'єднаних одним предметом нормативно-правового регулювання (інформаційні відносини), узгодженістю імперативно-диспозитивного впливу на суміжні з ними відносини та своєрідною системністю, зумовленою ієрархією правових норм у сфері інформації.

Інформаційне законодавство спрямовано на забезпечення: 1) дотримання конституційного права кожного «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію» будь-яким законним способом (ст. 34 Конституції України), зокрема знайомитися з документами і матеріалами, що безпосередньо стосуються його прав і свобод; перетворення су-

часної української держави на інформаційну; 2) можливість контролю з боку громадян і громадських організацій діяльності органів державної влади; 3) захист авторського права і права майнової власності на інформаційні ресурси, інформаційні технології та засоби їх забезпечення; 4) формування і використання інформаційних ресурсів в умовах рівності всіх форм власності шляхом створення інформаційного ринку і конкурентного середовища, проведення державної антимонопольної політики; 5) відповідальність суб'єктів інформаційних відносин за правопорушення під час формування інформаційних ресурсів та їх використання, зокрема персональної відповідальності керівників органів державної влади за якість формування державних інформаційних ресурсів і доступу до них; 6) узгодженості рішень і активного використання єдиного інформаційного простору; тісної інформаційної взаємодії з країнами-членами СНД і активного інформаційного обміну в системі міжнародного співробітництва.

Інформаційне суспільство — 1) суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій і технологій зв'язку; 2) суспільство нового типу, що формується внаслідок глобальної соціальної революції та породжується вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій; 3) суспільство знань, тобто суспільство, у якому головною умовою добробуту кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею; 4) глобальне суспільство, в якому обмін інформацією не матиме ні часових, ні просторових, ні політичних меж; яке, з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а з іншого – відкриває кожному співсуспільству нові можливості для самоідентифікації.

Інформаційні відносини – 1) однорідна група суспільних відносин, що виникають при поводженні інформації в інформаційній сфері в результаті здійснення інформаційних процесів при реалізації кожним інформаційних прав і свобод, а також при виконанні обов'язків органами державної влади і місцевого самоврядування щодо забезпечення гарантій інформаційних прав і свобод; 2) інформаційні зв'язки між суб'єктами політичної системи суспільства, держави, що виникають під час одержання, використання, зберігання та споживання інформації; 3) такі відносини, що виникають між громадянами України, іно-

земними громадянами, особами без громадянства, юридичними особами, державою та міжнародними організаціями в усіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні документованої або публічно оголошеної інформації про події та явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах.

Кібернетика (від грецьк. – мистецтво управляти) – наука про загальні закони отримання, збереження, передавання і розповсюдження інформації у складних управляючих системах. При цьому під управляючими системами розуміється не лише технічні, а й біологічні та соціальні системи. Прикладами складних управляючих систем є нервові системи живих організмів, особливо організм людини, а також апарат управління у суспільстві.

Кодифікаційна діяльність — зумовлений потребами суспільного розвитку та системністю права, здійснюваний на основі певних принципів правотворчий процес із перероблення змісту та форми групи чинних нормативно-правових приписів, їх узгодження та об'єднання в єдиному кодифікованому акті з метою удосконалення законодавства.

Кодифікація законодавства – була введена у науковий обіг І. Бен-тамом: 1) найвищий рівень систематизації законодавства, який передбачає переосмислення, творче перероблення та вдосконалення всього правового матеріалу, наявного в державі; сприяє створенню якісної системи законодавства, що позитивно впливає на ефективність правореалізації; 2) вид систематизації нормативних актів, що мають спільний предмет регулювання, який полягає в їх змістовній переробці (усуненні розбіжностей і суперечностей, скасуванні застарілих норм) і створенні зведеного нормативного акта.

Кодифікація інформаційного законодавства – 1) форма систематизації інформаційного законодавства, яка полягає у діяльності компетентних державних органів і спрямована на вдосконалення чинного законодавства з метою усунення прогалин та суперечностей, розроблення нових правових норм, зумовлених потребами суспільного розвитку; 2) найкращий напрям удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері. На відміну від інших форм систематизації інформаційного законодав-

ства кодифікація охоплює не тільки зовнішню, а й внутрішню обробку нормативно-правових актів, тобто впорядковується не тільки форма законодавства, а й перероблюється його зміст; 3) це форма докорінного перероблення консолідованих актів у сфері інформації, норми яких регулюють інформаційну діяльність, забезпечення узгодження інформаційного законодавства з нормами споріднених галузей права, звільнення інформаційно-нормативного масиву від застарілих норм шляхом прийняття Інформаційного Банківського кодексу України.

Консолідація — 1) самостійна форма систематизації, у процесі якої проходить процес об'єднання кількох нормативно-правових актів, що регулюють однакову сферу суспільних відносин, в один збільшений акт, який визнається правотворчим органом в якості нового джерела права, а попередні розрізнені акти втрачають юридичну силу. *На відміну* від інкорпорації, консолідація спрямована на підготовку одного або кількох нормативно-правових актів із вузького кола питань шляхом об'єднання в них правових норм, які містяться в раніше виданих нормативних актах. Крім того, консолідація законодавства має лише офіційний характер, оскільки новостворений акт затверджується уповноваженим органом, а всі інші акти, норми яких увійшли до нього, визнаються такими, що втратили силу. Щодо відмінностей з кодифікацією, то консолідація законодавства обмежується лише зовнішньою обробкою, а не внесенням, поряд із тим, ще змін до змісту нормативно-правового акта; 2) це, насамперед, лише зовнішня систематизація і в невеликому ступені – внутрішня; 3) є проміжним етапом, з'єднувальною ланкою між інкорпорацією та кодифікацією, чим забезпечується цілісність, монолітність і послідовність процесу систематизації. Особливу актуальність ця форма систематизації набула у сфері відомчої правотворчості.

Консолідація інформаційного законодавства – це проміжна форма систематизації інформаційного законодавства, що проводиться з метою об'єднання інформаційних норм інкорпорованих збірників і внесення деяких уточнень до них шляхом утворення інформаційних консолідованих актів.

Критерії визначення форм удосконалення законодавства – 1) безпосередній (прямий) або опосередкований (непрямий) вплив певних видів юридичної діяльності (юридичних операцій) на якісний стан законодавства; 2) об'єкт удосконалення, в

якості якого можуть виступати: а) зміст і форма проектів нормативно-правових актів; б) зміст і форма нормативно-правових актів, які були прийняті, але ще не набрали чинності; в) зміст і форма чинних нормативно-правових актів.

Критерії здійснення інкорпорації законодавства – дата прийняття НПА, алфавітний порядок, предметна ознака (галузі, інститути права та сфери державної діяльності), суб'єкт видання НПА, юридична чинність тощо.

Литовська метрика – Державний архів Великого князівства Литовського XV—XVIII століть. Матеріали Литовської Метрики Великого князівства Литовського опубліковані в «Актах, относящихся к истории Западной России», «Актах, относящихся к истории Южной и Западной России», «Архиве Юго-Западной России», «Актах, издаваемых Виленской комиссией для разбора древних актов» та інших збірниках старожитніх документів.

Литовський Статут – своєрідне завершення попереднього процесу уніфікації різних правових систем давніх руських земель з національним литовським правом. Замість різноманітного місцевого права: Волинського, Київського тощо, вперше утворено загальне «посполите» право для всіх частин Литовської держави. **Литовський Статут є суто українським джерелом права**, оскільки останній свого часу увібрав переважну кількість норм «Руської Правди».

Масова інформація — публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація.

Мета кодифікації – створення якісних нормативно-правових актів, а в цілому – удосконалення законодавства.

Мета консолідації — усунення множини нормативно-правових актів, дублювання чи колізій правових норм тощо.

Мета консолідації інформаційного законодавства — усунення множини нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері інформації завдяки зведенню їх до одного більш великого акта. Специфікою консолідованого акта є те, що він наново приймається компетентним правотворчим органом, має власні офіційні реквізити та замінює нормативні акти, що увійшли до його складу, які, своєю чергою, втрачають чинність цілком або частково.

Мета систематизації інформаційного законодавства – 1) виявлення прогалин і суперечностей в правовому регулюванні відносин в інформаційній сфері; 2) уніфікація норм інформаційного законодавства з нормами інших підгалузей інформаційного права та з нормами інших галузей права під час проведення інкорпорації та консолідації; 3) забезпечення належного інформаційно-правового регулювання відносин у сфері інформації шляхом розроблення та прийняття Інформаційного кодексу України; 4) створення чіткої структури правового регулювання суспільних відносин між їх суб'єктами щодо інформації, забезпечення співвідношення потреб, інтересів людини, соціальних спільнот і держави; 5) стабілізація правопорядку; 6) приведення нормативно-правового регулювання до форми, яка забезпечує нормальне функціонування суспільного життя; 7) закладення основ для розроблення стратегії формування інформаційного законодавства

Мета Стратегії національної безпеки України – забезпечити такий рівень національної безпеки, який гарантував би поступальний розвиток України, її конкурентоспроможність, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, подальше зміцнення міжнародних позицій та авторитету Української держави у сучасному світі.

Напрями державної політики інформаційної безпеки – 1) активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживанням службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України; 2) забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції; 3) забезпечення інформаційного суверенітету України; 4) вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну; 5) вжиття комплексних

заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України.

Напрями державної політики у сфері технічного захисту інформації: 1) удосконалення чинних та створення нових нормативно-правових актів щодо захисту інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом таємницю, конфіденційної інформації, що належить державі; 2) розроблення нормативно-правових актів щодо захисту відкритої інформації, важливої для особи, суспільства та держави; 3) удосконалення правових механізмів організаційного забезпечення ТЗІ; 4) удосконалення нормативно-правових актів щодо умов і правил провадження діяльності у сфері ТЗІ; 5) розроблення нормативно-правових актів щодо визначення статусу головної у сфері ТЗІ, головних (базових) за напрямками ТЗІ організацій; 6) удосконалення нормативно-правових актів щодо здійснення контролю за імпортом з метою впровадження в Україні іноземних інформаційних технологій із захистом інформації та засобів забезпечення ТЗІ; 7) розроблення нормативних документів із питань формування та розвитку моделі загроз для інформації; 8) розроблення нормативних документів із питань сертифікації засобів забезпечення ТЗІ та атестації на відповідність вимогам ТЗІ об'єктів, робота яких пов'язана з інформацією, що підлягає технічному захисту; 9) удосконалення чинних та розроблення нових нормативних документів із питань ТЗІ тощо.

Напрями інкорпорації: 1) розподіл повноважень між суб'єктами інкорпораційної процедури, що передбачає два послідовні етапи: докомісійний та комісійний; 2) вибір критерію, за яким необхідно проводити інкорпорацію; 3) характеризується процедурними аспектами цих дій, тобто передбачено поділ нормативно-правових актів залежно від часу їх ухвалення, упорядкування, утворення підгруп нормативно-правових актів залежно від того, яким органом державної влади акт видано.

Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності Українського народу як носія суверенітету й єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспіль-

ства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Об'єкти інформаційних відносин – документована або публічно оголошувана (оприлюднена) інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах.

Об'єктивні причини кодифікації інформаційного законодавства: 1) наявність численних нормативно-правових актів із регулювання інформаційних правовідносин різної юридичної сили; 2) динамічність інформаційних відносин; неузгодженість зі стандартами Європейського Союзу; 3) декларативність окремих норм через відсутність механізму правореалізації; 4) необхідність системного розв'язання проблеми нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Облік законодавства — діяльність зі збору, збереження та підтримки в контрольному стані, зі створення пошукової системи, яка забезпечує перебування необхідної правової інформації в масиві актів, взятих на облік; облік не усуває і не пом'якшує дефектів чинного законодавства, а є необхідним етапом здійснення кодифікаційної діяльності, технічним засобом, спрямованим на полегшення систематизації.

Обов'язки учасників інформаційних відносин: 1) поважати інформаційні права інших суб'єктів; використовувати інформацію згідно із законом або договором (угодою); 2) забезпечувати дотримання принципів інформаційних відносин; 3) забезпечувати доступ до інформації усім споживачам на умовах, передбачених законом або угодою; 4) зберігати інформацію в належному стані протягом встановленого терміну та надавати іншим громадянам, юридичним особам або державним органам у передбаченому законом порядку; 5) компенсувати шкоду, заподіяну при порушенні законодавства про інформацію.

Ознаки спільні для інкорпорації та консолідації: мета їх проведення (упорядкування нормативно-правових актів); об'єднання нормативного матеріалу за певним критерієм.

Ознаки інформаційних правовідносин: 1) виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку з інформацією; 2) визначають державну політику щодо дотримання і захисту інформа-

ційних прав людини; 3) відбивають особливості застосування публічно-правових і цивільно-правових методів правового регулювання; 4) є ідеологічними відносинами – результатом свідомих діяльності людей, спрямованої на формування необхідного суб'єкту управління інформаційного впливу; 5) виникають, припиняються або змінюються, як правило, на основі норм права; 6) мають, як правило, багатосторонній характер і є особливою формою взаємного зв'язку між невизначеним колом суб'єктів (соціальні мережі) через їхні права, обов'язки, повноваження і відповідальність; 7) гарантуються державою через механізми реалізації державної інформаційної політики, зокрема через реалізацію державної політики інформаційної безпеки; 8) їм притаманний вольовий характер.

Ознаки інформаційного суспільства – компоненти, які описують інформаційне суспільство: 1) будь-який індивід, група людей, підприємство або організація в будь-якому місці країни й у будь-який час можуть одержати за відповідну плату або без оплати на основі автоматизованого доступу та систем зв'язку певну інформацію і знання, необхідні для їхньої життєдіяльності та розв'язання як особистих, так і соціально значимих завдань; 2) виробляється, функціонує, є доступною будь-якому індивіду, групі або організації сучасна інформаційна технологія; 3) розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки постійно прискореного науково-технічного прогресу; 4) прискорена автоматизація, роботизація і комп'ютеризація всіх сфер і галузей виробництва та управління; 5) радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких стає розширення сфери інформаційної діяльності та послуг.

Ознаки систематизації податкового законодавства: 1) цілеспрямованість діяльності компетентних органів щодо упорядкування законодавчого забезпечення надходжень коштів до публічних фондів у вигляді податків і зборів; 2) діяльність компетентних органів з упорядкування податкових законодавчих норм у винятковій відповідності до їх повноважень; 3) здійснення систематизації податкового законодавства державними органами як у формі реалізації власної компетенції в регулюванні оподаткування, так і при делегуванні таких повноважень державою; 4) проведення систематизації податкового законодавства взаємопов'язаними формами (інкорпорація – внаслідок простого зібрання нормативно-правових актів за часом або пред-

метною ознакою; кодифікація – завдяки переробці й удосконаленню змісту нормативно-правового акта; консолідація – внаслідок одночасного зібрання нормативно-правових актів зі зміною їх змісту), які доповнюють одна одну; 5) оформленням підсумків систематизації податкового законодавства, що зумовлено формою систематизації та передбачає появу збірки нормативно-правових актів, кодексу або зводу законів тощо.

Ознаки, що різнять інкорпорацію і консолідацію: консолідація, на відміну від інкорпорації, передбачає перероблення правового масиву, внаслідок чого в одному НПА можуть міститися правові норми різних нормативних приписів, а також створюється новий консолідований нормативно-правовий акт, який заново ухвалюється правотворчим органом, проходить процедуру затвердження, має власний номер і слугує джерелом права, на яке можна посилатися в процесі правозастосування.

Особливості кодифікації: 1) предметом кодифікаційної обробки є конкретні правові норми й юридичні інститути, незалежно від того, в яких актах вони містилися раніше; 2) систематичний виклад правових норм та інститутів саме і становить завдання кодифікації; 3) у результаті кодифікації укладається не збірник нормативних актів, а новий єдиний зведений правовий акт, який обов'язково затверджується компетентним правотворчим органом.

Особливості систематизації інформаційного законодавства – зумовлюються комплексним характером галузі, відсутністю єдиного методу правового регулювання, специфікою суспільних відносин в інформаційній сфері, наявністю значної кількості нормативно-правових актів, які регулюють інформаційну діяльність, врегулюванням окремих питань інформаційної діяльності нормами інших галузей права, наявністю значної кількості імперативних норм і застарілих нормативно-правових актів, здійсненою раніше кодифікацією в окремих інформаційних відносинах, значним впливом міжнародного інформаційного законодавства.

Офіційна інкорпорація – діяльність правотворчого органу чи інших компетентних органів щодо видання збірників НПА, норми яких мають загальнообов'язковий характер та становлять офіційні джерела при вирішенні різного роду юридичних питань. Збірник законодавства, який є наслідком інкорпораційної діяльності за власною ініціативою авторів, без спеціальних повноважень

правотворчих органів, наукових і навчальних установ. Укладається видавництвами, практичними органами чи окремими фахівцями. Не є офіційним.

Передумови систематизації джерел литовсько-руського права – загальні, об'єктивні економічні, соціальні, а також особливі, конкретні політичні передумови (війна з Тевтонським орденом, боротьба між польською та литовсько-руською шляхтою за Західну Волинь і Східне Поділля, ліквідація Казимиром IV удільних українських князівств тощо), що спонукало створенню необхідних нормативно-правових збірників.

Правила законодавчої техніки систематизації литовсько-руського права: 1) упорядники литовсько-руського права уникали суперечностей між правовими нормами рівної юридичної сили; 2) не допускали повторів при укладанні нових правових норм; 3) не посилалися на правові норми, що втратили чинність; 4) узгоджували нові нормативно-правові акти з раніше ухваленими та звичаєвим правом.

Правове регулювання інформаційних відносин в Україні — здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів упорядкування відносин, які виникають між громадянами України, іноземними громадянами, особами без громадянства, юридичними особами, державою та міжнародними організаціями в усіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації, їх юридичне закріплення, безпека і розвиток засобів масової інформації: друковані та аудіовізуальні ЗМІ.

Правовий моніторинг — цілеспрямована систематична діяльність суб'єктів моніторингу щодо відстеження, обліку, оцінювання та аналізу нормативних правових актів, які регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, з метою їх контролю, прогнозування, планування подальшого розвитку, підвищення ефективності, якості, а також ступеня їх доступності для суб'єктів інформаційних відносин і підвищення правової обізнаності останніх на основі наданих у результаті моніторингу рекомендацій.

Правова основа розроблення та реалізації Стратегії національної безпеки України — Конституція України, Закон України «Про основи національної безпеки України», інші закони України та міжнародні угоди, ратифіковані Верховною Радою України, які в сукупності визначають засади політики держави у сфері національної безпеки.

Предмет систематизації інформаційного законодавства — власне інформаційне законодавство.

Принципи кодифікації інформаційного законодавства – верховенство права, законність, об'єктивність, етапність, безперервність кодифікаційної роботи та відповідність Інформаційного кодексу України нормам інформаційного права та інших галузей права і вимогам юридичної техніки; плановість, системність і систематичність проведення кодифікаційних робіт; наукова обґрунтованість кодифікованих актів; врахування системно-структурних властивостей об'єктивного юридичного права та законодавства; техніко-юридична досконалість кодифікаційних актів; наближення кодифікаційної діяльності в Україні до європейських стандартів, зумовлених особливостями континентальної правової системи.

Принципи наукового забезпечення правотворчої діяльності щодо систематизації — системний та комплексний підходи у розв'язанні проблем правотворчості; ґрунтовне фундаментальне та прикладне теоретичне обґрунтування новацій (понять, категорій тощо); демократизм – залучення широкого кола вітчизняних фахівців до обговорення проблем інформаційного законодавства; неприпустимість необґрунтованого копіювання зарубіжного досвіду; повага та гуманне ставлення до людини, її честі, гідності, репутації; презумпція невинуватості.

Принципи політики національної безпеки – пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень і взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави; залучення громадянського суспільства до процесу вироблення та реалізації політики національної безпеки; використання в інтересах України механізмів міжнародної колективної безпеки.

Принципи систематизації: демократизм, гласність, законність, науковість, системність, плановість.

Принципи формування Доктрини інформаційної безпеки – основоположні начала, на яких ґрунтується процес формування Доктрини інформаційної безпеки. Виокремлюють дві групи принципів: 1) форми ДІБ, які описують засади формування

самого документа; 2) змісту, які описують засади внутрішнього наповнення даної Доктрини – текстуальної, змістовної, світоглядної, ідеологічної і концептуальної складової.

Причини систематизації Юстиніана – дія низки об'єктивних і суб'єктивних чинників: соціально-економічний стан імперії, який потребував відповідної системи управління та правового забезпечення; необхідність уніфікації правових норм, що діяли у Східній і Західній Римських імперіях, з метою консолідації правосвідомості їхніх мешканців; великодержавницькі прагнення Юстиніана I; особисті уподобання Юстиніана I, його харизматичність, наявність кваліфікованих помічників-правознавців.

Результат інкорпорації – видання збірників законів, інших нормативних актів. Деякі із науковців зазначають ще про зібрання законодавства або звід законів.

Результати процесу систематизації – правове регулювання широкого спектра нормативно-правових актів, урахування їх специфіки й особливостей упорядкування; усунення або, принаймні, обмеження дублювання норм різними галузями законодавства; усунення прогалин; подолання колізій у законодавстві; створення умов відповідної юридичної кваліфікації.

Риси кодифікаційної діяльності: 1) кодифікаційна діяльність здійснюється компетентними правотворчими органами держави, а тому має державно-владний, офіційний характер і є різновидом правотворчості; 2) її об'єктом є певна група нормативно-правових приписів, що мають спільний предмет правового регулювання; 3) зумовлена, передусім, потребами суспільного розвитку і такою властивістю об'єктивного юридичного права, як його системність; 4) змістом цієї діяльності є перероблення форми та змісту нормативно-правових приписів, їх узгодження та об'єднання в єдиний цілісний комплекс; 5) вона являє собою процес, який складається з певних послідовних дій (операцій), стадій та етапів; 6) діяльність на основі певних принципів, за допомогою певних засобів, із застосуванням певних правил кодифікації; 7) її результатом є створення кодифікаційних актів, тобто єдиних, внутрішньоузгоджених за змістом і юридично цілісних нормативно-правових актів, які мають юридичну форму зовнішнього виразу (найменування): «закон», «кодекс», «основи законодавства», «положення», «статут» тощо.

Систематизація – передбачає обов'язкове здійснення правової акумуляції, яка являє собою відбір і накопичення нормативних правових актів для подальшої обробки засобами систематизації та є невід'ємною складовою процесу її здійснення.

Систематизація інформаційного законодавства – тривала поетапна процедура упорядкування та вдосконалення законів і підзаконних актів, норми яких регламентують діяльність у сфері інформації, способами укладально-технічного або нормотворчого характеру, що передбачає створення єдиних нормативно-правових актів – інкорпорованих збірників і консолідованих актів інформаційного законодавства, а також (у кінцевій перспективі) розроблення та ухвалення Інформаційного кодексу України.

Стадії систематизації : 1) розв'язання питання про вид систематизації та форму акта; 2) добір нормативно-правових актів, що підлягають подальшій обробці, визначення підрозділу, який здійснюватиме систематизацію; 3) аналіз відібраних актів, визначення їх юридичної повноцінності; 4) розміщення проаналізованого матеріалу та складання збірників відомчих нормативних актів або створення консолідованого акта.

Стратегія національної безпеки України – один із основоположних документів у сфері національної безпеки, в якому визначаються принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Структура Доктрини інформаційної безпеки – внутрішня будова Доктрини, яка має корелювати цілям її розроблення, у ній мають знайти своє відображення: поняття інформаційної безпеки, її місце в системі національної безпеки; поняття системи інформаційної безпеки; чітке визначення національних інтересів в інформаційній сфері, визначення їх пріоритетності; мета, задачі, функції, принципи, методи та напрями функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки; обґрунтування функцій і структури, основних характеристик, властивостей і функціональних можливостей системи безпеки в інформаційній сфері за умови забезпечення єдності форми і змісту Доктрини.

Суб'єкт офіційної інкорпорації — правотворчий орган чи інші компетентні інституції. Якщо інкорпоровані збірники НПА готують інші компетентні органи, то збірник має бути затверджений

або іншим способом офіційно схвалений правотворчим органом.

Суб'єкти інформаційних відносин – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, юридичні особи, держава, інші держави та їх юридичні особи, міжнародні організації тощо.

Суспільно значима інформація – інформація, яка виступає предметом громадського інтересу за умови, що право громадськості знати цю інформацію переважає право власника на її захист.

Технології кодифікаційної діяльності — 1) сукупність засобів і прийомів здійснення кодифікаційних робіт і створення кодифікованих актів; 2) правила застосування таких засобів і прийомів; 3) процес здійснення кодифікації, який складається з певних послідовних дій, стадій, етапів.

Удосконалення законодавства — діяльність компетентних органів держави з підтримки якісного стану законодавства (його змісту та форми) відповідно до потреб розвитку суспільних відносин, яка спрямована на забезпечення ефективності правового регулювання.

Українське право — система звичаєвих та правових норм, що була створена на основі «Руської Правди», найкращим чином збережена у Литовському Статуті та була поширена на території Лівобережної України до 1842-го року, року введення в дію «Зводу законів Російської імперії».

Уніфікація законодавства — своєрідна наука узагальнення і єднання різних структур механізму правової регламентації, що має двоєдиний характер. Уніфікація є, з одного боку, процесом вироблення загальних норм щодо подібних проблем соціального розвитку, з іншого — техніко-формалізованою роботою вже прийнятих уніфікованих положень.

Уніфікація юридичних термінів – сукупність прийомів, правил і засобів, за допомогою яких досягаються термінологічна єдність і погодженість чинного законодавства.

Форми вираження процесу уніфікації законодавства – універсальна, інтеграційна і систематизаційна. Ця тріада дає змогу детальніше аналізувати правову сутність регульованих відносин, пізнавати їх зміст і структуру. Уніфікація має сутте-

ве значення в процесі систематизації законодавства, при розробленні різних галузевих і міжгалузевих стандартів, здійсненні ревізійних робіт.

Форми систематизації литовсько-руського права – перша – проста галузева кодифікація, характерними рисами якої були зовнішня і внутрішня переробка нормативного матеріалу; ухвалення нових нормативних документів; зміна правових принципів; здійснення кодифікації державними органами; оновлення законодавства, усунення суперечностей, прогалин, приведення до вимог сучасності. Наслідком цього стало ухвалення Жалуваної грамоти 1457 р. і Судебника Казимира IV 1468 р.; друга – офіційна, предметна інкорпорація: зведення нормативних актів, наданих населенню окремих земель, в Уставних земських грамотах у предметному порядку без суттєвої зміни змісту попередніх привілеїв.

Форми систематизації транспортного законодавства – поділяються на головні, до яких належать кодифікація й інкорпорація, та другорядні — облік і консолідація. Базовими засадами систематизації при цьому виступають законність, нормативна визначеність процедури, плановість і науковість, відсутність бюрократичних і формальних підходів, узгодженість процесу та змісту, системність, адекватність, стабільність і визначеність меж, форм і суб'єктів, що здійснюють зазначену діяльність.

Форми удосконалення законодавства: 1) обговорення проектів нормативно-правових актів; узгодження проектів нормативно-правових актів; 2) експертиза нормопроектів; 3) підписання законів Президентом України; 4) державна реєстрація підзаконних нормативно-правових актів відповідними органами юстиції; 5) новелізація та ревізія чинних нормативно-правових актів; 6) скасування незаконних чинних нормативно-правових актів; 7) офіційне нормативне тлумачення чинних нормативно-правових актів; 8) припинення чинності неконституційних та незаконних нормативно-правових актів судовими рішеннями; 9) систематизація нормативно-правових актів, у тому числі їх кодифікація.

Функції кодифікації — основні напрями її впливу на чинне законодавство: правотворча, узгоджувальна, фундаментальна, ієрархічна, узагальнювальна, новелізаційна, системоутворювальна, стабілізаційна, оптимізаційна, функція усунення дефектів у законодавстві.

Функції кодифікації банківського законодавства – головні зовнішні прояви сутнісних властивостей кодифікаційної процедури, конкретизовані напрями її суспільно-значимого впливу на банківські відносини: 1) *змістові функції* – залежно від виду банківських відносин, на які поширюється вплив процесу кодифікації; 2) *процедурні функції* — залежно від тих завдань, які стоять перед кодифікацією як такою; поділяються на: 1) функції, що реалізуються під час проведення процедури кодифікації (законопроектна, економічна, нормотворювальна, деколізційна, інтегративна, обмежувальна, стимулювальна, наукова, охоронна) та 2) наслідкові функції (системна, стабілізаційна, орієнтаційна, навчальна та інтерпретаційна).

Шлях підвищення ефективності вітчизняного інформаційного законодавства – проведення широкомасштабної, поступової його систематизації через три основні форми: інкорпорацію, консолідацію та кодифікацію, розроблення концепції розвитку інформаційного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Копылов В. А.** Информационное право : [учеб]. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2003. — 512 с.
2. **Катков В. Д.** Jurisprudentiae novum organon. (Реформированная общим языковедением логика и юриспруденция). — Т.1. — Одесса, 1913. — 510 с.
3. **Кистяковский А. Ф.** Права, по которым судится малороссийский народ. — К., 1879.
4. **Сперанский М. М.** Краткое историческое обозрение Комиссии составления законов. Предложение к окончательному составлению законов / М. М. Сперанский // Русская старина. — 1876. — № 2.
5. **Сперанский М. М.** Обозрение исторических сведений о Своде законов. — Санкт-Петербург, 1837.
6. **Толиченко И. В.** Очерк кодификации малороссийского права и введения свода законов. — К., 1888.
7. **Каринский М. И.** Классификация выводов. — С. — Петербург, 1880. — 180 с.
8. **Алексеев С. С.** Основы теории государства и права. — Москва: Юрид. лит., 1971. — 408 с.
9. **Алексеев С. С.** Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация / С. С. Алексеев // Советское государство и право. — 1987. — № 6.
10. **Алексеев С. С.** Общая теория права. — Москва : Юрид. лит., 1982. — Т.2.
11. **Богдановская И. Ю.** Систематизация английских законов: консолидация против кодификации // Сов. государство и право. — М., 1986. — № 2.
12. **Богдановская И. Ю.** Закон в английском праве. — Москва : Наука, 1987.
13. **Братусь С. Н.** О путях систематизации хозяйственного законодательства / С. Н. Братусь // Советское государство и право. — М., 1975. — № 9.
14. **Братусь С. Н.** Отрасль советского права: понятие, предмет, метод // Советское государство и право. — М., 1979. — № 11. — С. 22–26.
15. **Иодковский А. Н.** Вопросы кодификации законодательства : дис ... канд. юрид. наук / А.Н. Иодковский. — М., 1948. — 189 с.
16. **Керимов Д. А.** Кодификация и законодательная техника. — Москва : Госюриздат, 1962. — 104 с.
17. **Керимов Д. А.** Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). — Москва : Аванта+, 2000. — 437 с.

18. **Керимов Д. А.** Законодательная деятельность Советского государства. — Москва : Госюриздат, 1955. — 246 с.
19. **Керимов Д. А.** Культура и техника законодательства. — Москва, 1991. — 160 с.
20. **Козюбра М. І.** Демократія і перебудова. — К., 1988. — 176 с.
21. **Козюбра М. І.** Переконання і примус в радянському праві. — К. : Наукова думка, 1970. — 152 с.
22. **Козюбра М. І.** Демократія, права і свободи: реальність і ідеологічні міфи / М. І. Козюбра, В. К. Забігайло. — К., 1983. — 104 с.
23. **Козюбра Н. И.** Социалистическое право и общественное сознание. — К. : Наукова думка, 1979. — 206 с.
24. **Рахманина Т. Н.** Новые формы и виды кодификации законодательства / Т. Н. Рахманина // Тр. Всесоюз. НИИ сов. законодательства. — М., 1987. — Вып. 40.
25. **Рахманина Т. Н.** Свод законов советского государства и развитие законодательства / Т. Н. Рахманина // Тр. ВНИИ сов. законодательства. — М., 1990. — Вып. 48.
26. **Самощенко И. С.** Подготовка и издание систематических собраний действующего законодательства. — Москва, 1969. — 162 с.
27. **Самощенко И. С.** Правовая наука и совершенствование советского законодательства. — Москва : Знание, 1972. — 186 с.
28. **Самощенко И. С.** О консолидации нормативных актов / И. С. Самощенко // Труды ВНИИСЗ. — Вып. 7. — Москва, 1966.
29. **Ткач А. П.** Історія кодифікації дореволюційного права України. К. : — Видавництво Київського університету, 1968. — 170 с.
30. **Ушаков А. А.** Важнейшие кодификационные работы на первой фазе развития Советского государства. : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. — Ленинград, 1953. — 23 с.
31. **Ушаков А. А.** О кодификации советского законодательства / А. А. Ушаков // Учёные записки Пермского университета. — Т. XIV. — Кн. 4, 1959.
32. **Шебанов А. Ф.** Форма советского права. — М., 1968. — 236 с.
33. **Шебанов А. Ф.** Некоторые вопросы теории нормативных актов в связи с систематизацией союзного законодательства / А. Ф. Шебанов // Советское государство и право, 1960. — № 7.
34. **Симорот З. К.** Проблемы кодификации законодательства Союза ССР и союзных республик о труде / З. К. Симорот, Е. А. Монастырский. — К., 1977. — 300 с.
35. **Bennion F.** Statute law. — London, 1980.
36. **Bennion F.** Legislative Technique. — New Law Journal, 1979. — v. 129. — № 5932.
37. **Bergbohm K.** Jurisprudenz und Rechtsphilosophie. — Leipzig, 1892.
38. **Krenz I.** System der österreichischen allgemeinen Privatrechts. Dritte Aufl. Erster Band. — Wien: Manzche k. u k. Hof-Verlags — und Universitäts-Buchhandlung, 1899.
39. **Кросс Р.** Прецедент в английском праве. — Москва: Юрид. Лит., 1985. — 238 с.

40. **Fleiner T.** Entwurf und Gestaltung von Gesetzesnormen. — Forschungen aus Staat und Recht 50: Springer-Verlag. — Wien, New York, 1981.
41. **Кабрияк Р.** Кодификации / Пер. С фр. Л.В. Головки. — М.: Статут, 2007. — 476 с.
42. **Погорелов Є. В.** Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загально-теоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Євген Валентинович Погорелов. — Х., 2000. — 166 с.
43. **Граціанов А. І.** Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Анатолій Ігорович Граціанов. — К., 2004. — 185 с.
44. Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення : Монографія. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — 220 с.
45. **Калакура В. Я.** Кодифікація міжнародного приватного права в країнах Європи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / В.Я. Калакура. — К., 1993. — 17 с.
46. **Рогач О.Я.** Кодифікаційні акти в системі законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олександр Янович Рогач. — Ужгород., 2003. — 209 с.
47. **Ющик О. І.** Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / [Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова, М. О. Теплюк, Л. В. Гульченко, В. І. Риндюк; за заг. ред. О. І. Ющика]. — К. : Парламентське вид-во, 2007. — 208 с.
48. **Меленко С. Г.** Консолідація як вид систематизації нормативно-правових актів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сергій Гаврилович Меленко. — Чернівці, 2002. — 206 с.
49. **Грищук В. К.** «Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Віктор Климович Грищук. — К., 1992. — 438 с.
50. **Харитонова Т. Є.** Систематизація права у Візантійській імперії у першій половині VI ст. н.е. (Систематизація Юстиніана) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Тетяна Євгенівна Харитонова. — Одеса, 2003. — 219 с.
51. **Клименко О. В.** Систематизація права Лівобережної України у другій чверті XIX сторіччя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олена Вікторівна Клименко. — К., 2004. — 219 с.
52. **Россолов М. М.** Информационное право : [учеб. пособие]. — М. : Юристъ, 1999.— 400 с.
53. **Бачило И. Л.** Информационное право. Основы практической информатики. — М., 2001. — 318 с.
54. **Бачило И. Л.** Информационное право \ Бачило И. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А.; Под ред. Акад. РАН Б.Н. Топорнина. — СПб. : «Юридический центр Пресс», 2001. — 422 с.
55. **Беляков К. И.** Управление и право в период информатизации : [монография]. — Киев : Издательство «КВІЦ», 2001. — 301 с.

56. **Цимбалюк В. С.** Основи інформаційного права України: [навч. посіб.] / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Грищенко та ін.; За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. — К.: Знання, 2004. — 274 с.
57. **Марущак А. І.** Інформаційне право : регулювання інформаційної діяльності : [навч. посібник]. — К.: Видавничий дім «Скіф», КНТ, 2008. — 344 с.
58. **Рожественська О. С.** Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олена Сергіївна Рожественська. — Х., 2009. — 203 с.
59. **Шемшученко Ю. С.** Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижа. — К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. — 384 с.
60. **Беляков К. І.** «Інформаційна» аксіоматика у праві: проблеми формування / К.І. Беляков // Науковий вісник Юрид. академії МВС України. — 2004. — № 3. — С. 263–268.
61. **Шемшученко Ю. С.** Інформаційне законодавство України : науково-практичний коментар / За ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. — К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. — 232 с.
62. **Макаренко Є. А.** Європейська інформаційна політика : [монографія]. — К.: Наша культура і наука, 2000. — 368 с.
63. **Дубас О. П.** Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті : [монографія]. — К.: Генеза, 2004. — 208 с.
64. **Кудрявцева С. П., Колос В. В.** Міжнародна інформація : [навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл.] — К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. — 400 с.
65. **Харченко Л. С.** Інформаційна безпека України : [Глосарій] / Харченко Л. С., Ліпкан В. А., Логінов О. В.; За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Р. А. Калюжного. — К.: «Текст», 2004. — 180 с.
66. **Ліпкан В. А.** Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях / Ліпкан В. А., Ліпкан О. С., Яковенко О. О. — К.: Текст, 2006. — 256 с.
67. **Ярочкин В. И.** Словарь терминов и определений по безопасности и защите информации / Ярочкин В. И., Шевцова Т. А. — М.: «Ось-89», 1996. — 86 с.
68. **Приходько А. Я.** Словарь-справочник по информационной безопасности. Серия : Информационная безопасность. — М., 2001. — 124 с.
69. **Бутузов В. М.** Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Науково-практичний коментар./ Бутузов В. М., Остапеч С. Л., Шеломенцев В. П. — К.: Друкарня МВС України, 2005. — 86 с.
70. **Кормич Б. А.** Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : [Монографія]. — Одеса: Юридична література, 2003.— 472 с.
71. **Кормич Б. А.** Інформаційна безпека: організаційно-правові основи : [Навч. посібник.] — К.: Кондор, 2004. — 384 с.

72. **Лопатин В. Н.** Информационная безопасность России: Человек. Общество. Государство. / Санкт-Петербургский университет МВД России. — СПб.: Фонд «Университет», 2000. — 428 с.
73. **Юдін О. К.** Інформаційна безпека держави: [Навчальний посібник]./ Юдін О. К., Богуш В. М. — Харків : Консул, 2005. — 576 с.
74. **Сідак В.С.** Забезпечення інформаційної безпеки в країнах НАТО та ЄС : [навчальний посібник]. / Сідак В.С., Артемов В.Ю. — К. : КНТ, 2007. — 160 с.
75. **Гуз А. М.** Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу: [Навчальний посібник]. — К. : КНТ, 2007. — 260 с.
76. Проблеми систематизації законодавства України про підприємництво // Право України. — 1998. — № 8. — С. 28–39.
77. **Авер'янов В.** Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції / В. Авер'янов // Право України. — 2006. — № 5. — С. 11–17.
78. Рекомендації міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства» // Вісник Академії правових наук України. — Харків, 1997. — Вип. 1. — С. 150–154.
79. **Скакун О. Ф.** Теорія держави і права : [Підручник] / О. Ф. Скакун. — Харків : Консул, 2008. — 656 с.
80. **Лазарев В. В.** Теория государства и права : [Учебник для вузов] / В. В. Лазарев, С.В. Липень. — М. : Спарк, 2004. — 528 с.
81. Теория государства и права: [Курс лекций] / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — М. : Юристъ, 1997. — 672 с.
82. **Гусарев С. Д.** Теорія права і держави : [Навчальний посібник] / С. Д. Гусарев, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко. — К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. — 270 с.
83. **Шейко В.М.** Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [Підручник] / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарченко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К: Знання-Прес, 2002. — 295 с.
84. **Мельничук О. С.** Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. — К., 1974. — 775 с.
85. **Кормич Б. А.** Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Борис Анатолійович Кормич. — О., 2004. — 427 с.
86. **Ковальський В.** Охоронна функція держави як система / В. Ковальський // Юридика України. — 2003. — № 11. — С. 26–30.
87. Теорія управління в органах внутрішніх справ : [навчальний посібник] / за ред. В.А. Ліпкана. — К. : КНТ, 2007. — 884 с.
88. **Haken H.** Synergetics, An Introduction, Springer, Berlin, 1983.
89. **Максименко Ю. Є.** Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук :

- спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень» / Ю. Є. Максименко. — К., 2007. — 20 с.
90. **Максимов С. І.** Проблеми методології сучасного правознавства / С. І. Максимов, М. П. Рабінович, Ю. М. Тодика, І. М. Данишин // Вісник Академії правових наук України. — Харків, 1997. — Вип. 1. — С. 146–150.
91. Основы научных исследований : [учеб. пособие] / под ред. А. А. Лудченко. — К. : «Знання», 2000. — 114 с.
92. **Данільян О. Г.** Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов. — Харків : «ФОЛІО», 2002. — 296 с.
93. **Арістова І. В.** Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: Монографія / За загальною редакцією О.М. Бандурки. — Харків : Ун-т внутрішніх справ, 2000. — 368 с.
94. **Шеннон К. Е.** Работы по теории информации и кибернетике. — М., 1963. — 718 с.
95. **Колгоморв А. Н.** Три подхода к определению понятия «количество информации» // Проблемы передачи информации. — М., 1965. — Вып. 1. — т. 1.
96. **Винер Н.** Кибернетика и управление, их связь в животном и машине. — М. : Иностранная литература, 1958. — 418 с.
97. **Погорілко В. Ф.** Інформація / В. Ф. Погорілко // Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1999. — Т. 2. — С. 717.
98. Про інформацію : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
99. Про телекомунікації : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 12. — Ст. 155.
100. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
101. **Корчагін М.** Поняття інформації як цивільно-правової категорії / М. Корчагін // <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2392>
102. Философский словарь. (Под ред. Розенталя М.М.) — М. : Политиздат, 1972 — 496 с.
103. **Лукашевич В. Г.** До визначення поняття «інформація», що вживається в сучасному юридичному обігу / В. Г. Лукашевич // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 1998. — № 3. — С. 263 — 268.
104. **Голубєв В. О.** Програмно-технічні засоби захисту інформації від комп'ютерних злочинів. — Запоріжжя : ВЦ «Павел», 1998.
105. **Белкин Р. С.** Курс криминалистики в 3 т. : общая теория криминалистики. — М. : Юристъ, 1997. — т. 1. — С. 270.
106. **Венгеров А. Б.** Категория «информация» в понятийном аппарате юридической науки / А. Б. Венгеров // Советское государство и право. — 1977. — № 10. — С. 70–71.

107. **Мацюк В. Я.** Використання інформаційного ресурсу підрозділами податкової міліції для прийняття управлінського рішення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В.Я. Мацюк. — Ірпінь, 2004. — 16 с.
108. **Дементій Н. О.** Аналіз інформаційних теорій і понять інформації / Н. О. Дементій // http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_2/dementi.htm
109. **Кохановська О. В.** Правове регулювання у сфері інформаційних відносин : [монографія] / О. В. Кохановська. — К. : Націон. акад. внутр. справ України, 2001. — 212 с.
110. **Антопольский А. А.** Правовое регулирование информационных объектов / А.А. Антопольский // Проблемы информатизации. — 1999. — Вып. 3. — С. 51.
111. **Письменський А. А.** Информационное право Украины / Письменський А. А. — Харьков : Бизнес Информ, 1996. — 248 с.
112. **Марценюк О. Г.** Теоретико-методологічні засади інформаційного права України: реалізація права на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Олександр Геннадійович Марценюк. — К., 2009. — 266 с.
113. **Лилак Д.** Колізії наукових поглядів на поняття «законодавство» і практичну необхідність його нормативної легалізації / Д. Лилак // Право України. — 2001. — № 8. — С. 48–51.
114. **Шемшученко Ю. С.** Безпека національна / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 1. — С. 210–211.
115. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року № 12-рп/98 (справа про тлумачення терміна «законодавство»). — Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997–2001. Кн. 1 / Відповід. редакц. канд. юрид. наук П.Б. Євграфов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 272–276.
116. **Шебанов А. Ф.** Система законодательства как научная основа кодификации / А. Ф. Шебанов // Советское государство и право. — 1971. — № 12. — С. 30 — 37.
117. **Самощенко И. С.** Совершенствование законодательства — закономерность развитого социалистического общества / И. С. Самощенко // Советское государство и право. — 1981. — № 3.
118. Совершенствование советского законодательства на основе Конституции СССР. — К. : Наукова думка, 1982. — 303 с.
119. **Козлов В. А.** Вопросы теории эффективности правовой нормы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / В. А. Козлов. — Л., 1976. — 22 с.
120. **Кудрявцев В. Н.** Эффективность правовых норм. / Кудрявцев В. Н., Никитинский В. И., Самощенко И. С., Глазырин В. В. — М. : Юрид. лит., 1980. — 280 с.
121. **Малько А. В.** Эффективность правового регулирования / А. В. Малько // Правоведение. — 1990. — № 6., с. 61–67.
122. **Баранов В. М.** Истинность норм советского права. Проблемы теории и практики. — Саратов : Из-во Саратов. ун-та, 1989. — 400 с.

123. **Поленина С. В.** Качество закона и эффективность законодательства. — М., 1993. — 152 с.
124. **Николаева М. Н.** Систематизация ведомственных нормативных актов / М. Н. Николаева, Т. Н. Рахманина // Закон и ведомственные нормативные акты в СССР: Труды. 46. — М.: ВНИИСЗ. — 1989. — С. 47–59.
125. **Гусев Ю. И.** Теоретические проблемы составления свода законов Союза ССР (по материалам предметной систематизации советского законодательства в 1927–1930 гг.): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / ВНИИСЗ. — М., 1973. — 22 с.
126. **Опришко В. Ф.** Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України / В. Ф. Опришко // Право України. — К., 1999. — № 12. — С. 5–30.
127. **Спиридонов Л. И.** Теория государства и права: [Учебник]. — М.: Фирма Гардарики, 1996. — 304 с.
128. Теория государства и права / Под ред. С. С. Алексеева. — М.: Юрид. лит., 1985. — 480 с.
129. **Рабинович П. М.** Основы загальної теорії права та держави. — К., 1994. — 236 с.
130. Теорія держави і права: навчальний посібник / за заг. ред. професора Р. А. Ромашова, Н. М. Пархоменко. — К.: КНТ, 2007. — 216 с.
131. **Протасов В. Н.** Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Юрайт-М, 2001. — 346 с.
132. **Погорелов Є. В.** Кодифікація і її функції як форми систематизації й удосконалення законодавства / Є. В. Погорелов // Вісник Запорізького Юридичного інституту. — Запоріжжя, 2000. — № 1. — С. 28–34.
133. **Коталейчук С. П.** Теорія держави та права: [навч. пос. для підг. до держ. іспитів] / С. П. Коталейчук. — К.: КНТ, 2009. — 320 с.
134. Проект Закону України «Про закони і законодавчу діяльність» // Офіційний сайт Верховної Ради України. — www.rada.kiev.ua.
135. Научная сессия, посвящённая теоретическим вопросам систематизации советского законодательства (Тезисы докладов и сообщений). — М.: Красная звезда, Всесоюзный инст-т юрид. наук, 1961. — 70 с.
136. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства (Под редакцией С.Н. Братуся, И.С. Самощенко). — М.: Государственное издательство юридической литературы, 1962. — 575 с.
137. Конституція України та проблеми систематизації законодавства. Збірник наукових праць. — Київ, 1999. — Вип. 5. — 366 с.
138. Общая теория права: [учебник для юридических вузов] / под ред. А.С. Пиголкина. — М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1997. — 384 с.
139. Словник іншомовних слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сjuta, Т. В. Цимбалик / За ред. Л. О. Пустовіт. — К.: Довіра, 2000. — 1018 с.
140. Юридична енциклопедія: в 6 т. — Т.2: Д-Й. — К.: «Українська енциклопедія», 1999. — 744 с.

141. **Усенко І. Б.** Первая кодификация законодательства Украинской ССР. — К. : Наукова думка, 1989. — 118 с.
142. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е. — отв. ред. проф. М. Н. Марченко. — Т.2. — Москва: ИКД «Зерцало — М», 2001. — 528 с.
143. **Рогач О. Я.** Історичні аспекти поняття кодифікації / О. Я. Рогач // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. — Випуск 125: Правознавство. — Чернівці, 2001. — С. 30.
144. **Люблинський П. І. Кодифікація / П. І. Люблинський** // Энциклопедический словарь Русского библиографического института— Спб., 1913. — Т.24. — 640 с.
145. Проблемы кодификации советского права // Вестник ЛГУ. — № 4. — 1947. — С. 80–81.
146. **Суходрев В. Н.** О некоторых вопросах теории и практики систематизации советского законодательства // Советское государство и право. — 1960 — № 8. — С.91–102.
147. **Бурчак Ф. Г.** Роль і значення кодифікації законодавства в розбудові правової системи України / Ф. Г. Бурчак // Українське право. — 1994. — № 1. — С. 12–16.
148. **Сіренко В. Ф.** Законодавство і закон / Методологічні підходи до визначення ефективності законодавства / В. Ф. Сіренко, О. І. Ющик // Вісник Академії правових наук України, — 1994. — № 2. — С. 13–22.
149. **Красноступ Г.** Проблема визначення об'єкта та предмета інформаційного права / Г. Красноступ // Право України. — 2007. — № 5. — С. 125–127.
150. **Дурдинець В.** Правова інформатика : [Підручник] / Є. Моїсєєв, М. Швець; за ред. В. Дурдинця, [2-е вид.]. — К. : ПанТот, 2007. — 524 с.
151. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 1. — Ст. 1.
152. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 50. — Ст. 302.
153. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 49. — Ст. 299.
154. Про телебачення і радіомовлення: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 10. — Ст. 43.
155. Про інформаційні агентства : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 13. — Ст. 83.
156. Про поштовий зв'язок : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 6. — Ст. 39.
157. Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 45. — Ст. 284.

158. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 48. — Ст. 296.
159. Про Концепцію національної інформаційної політики : Постанова Верховної Ради України // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
160. Письменницький А. А. Взаимодействие государства и средств массовой информации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А. А. Письменницький. — Х., 1997. — 194 с.
161. **Кравчук О.** Поняття та правовий статус засобів масової інформації в Україні / О. Кравчук // Право України. — 2005. — № 5. — С. 125–128.
162. **Фінклер Ю. Е.** Особливості функціонування друкованих засобів масової інформації в сучасному українському суспільстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю. Е. Фінклер. — К., 1998. — 201 с.
163. **Стеценко Ю. В.** Засоби масової інформації — відкриті носії прихованих повідомлень членів організованих злочинних груп і терористичних організацій / Ю. В. Стеценко // Актуальні проблеми політики : Зб. наук. праць. / голов. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. В. М. Дрьомін. — Одеса: Фенікс, 2004. — Вип. 21. — С. 236–242.
164. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 35. — Ст. 358.
165. Про основи національної безпеки України : Закон України // Офіційний Вісник України. — 2003. — № 29. — Ст. 1433.
166. **Погорілко В.** «...ЗМІ формує, плакає, створює, творить і гарантує, охороняє суспільство!» / В. Погорілко // Суспільство, ЗМІ, держава : вектори взаємодії : Матеріали Всеукраїнської наради керівників державних і комунальних засобів масової інформації. — К. : Державний комітет телебачення і радіомовлення України; НДІ засобів масової інформації, 2004. — 192 с.
167. **Кобзар Ю. М.** Основні напрями та проблеми розвитку нормативно-правової бази інформаційної діяльності : результати роботи парламенту третього скликання / Кобзар Ю. М. // Статистика України. — 2002. — № 3. — С. 14–17.
168. **Олійник О. В.** Організаційно-правові засади захисту інформаційних ресурсів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Олег Вікторович Олійник. — К., 2006. — 194 с.
169. **Набруско В.** «Національна радіокомпанія України у контексті взаємовідносин влади, засобів масової інформації та суспільства» / В. Набруско // Суспільство, ЗМІ, держава : вектори взаємодії : Матеріали Всеукраїнської наради керівників державних і комунальних засобів масової інформації. — К. : Державний комітет телебачення і радіомовлення України; НДІ засобів масової інформації, 2004. — 192 с.
170. Про Національну систему конфіденційного зв'язку : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 15. — Ст. 103.
171. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 31. — Ст. 286.

172. Про державну таємницю : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 16. — Ст. 93.
173. Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
174. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України // Офіційний вісник України — 2009. — № 52. — Ст. 1783.
175. **Макаренко В.** Правове регулювання захисту конфіденційної інформації, що є власністю держави: становлення, розвиток, проблемні питання / В. Макаренко // Право України. — 2006. — № 1. — С. 132–135.
176. **Шлома Г. О.** Місце інституту службової таємниці в діяльності державних органів України / Г. О. Шлома // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. Л. Ординський. — Львів, 2006. — Вип. 3. — С. 157–168.
177. Кодекс про адміністративні правопорушення : Закон України // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1984. — додаток до № 50. — Ст. 1122.
178. **Анохін В.** Інформація як основа управлінської діяльності та специфічна форма взаємодії компонентів системи органів державної податкової служби з оточуючим середовищем / В. Анохін // Право України. — 2006. — № 10. — С. 74 — 78.
179. **Касперський І.** Суспільна значимість як підстава поширення інформації з обмеженим доступом / І. Касперський, А. Марущак // Право України. — 2006. — № 4. — С. 107–110.
180. **Олійник О.** Захист інформації в умовах інформаційного суспільства / О. Олійник // Право України. — 2005. — № 10. — С. 100–103.
181. **Шемшученко Ю. С.** Теоретичні засади концепції розвитку законодавства України / Ю. С. Шемшученко // Концепція розвитку законодавства України : [Матеріали наук.-практ. конф.] / За ред. В.Ф.Опришка. — К., 1996. — С.42.
182. Парламентські слухання з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 21 вересня 2005 року : [ред. кол. М. К. Родіонов]. — К. : Парлам. вид-во, 2006. — 175 с.
183. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
184. **Макаренко Є. А.** Міжнародна інформаційна політика: структура, тенденції, перспективи : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 / Євгенія Анатоліївна Макаренко. — К., 2003. — 475 с.
185. Конституційне право України : [підруч.] : / за ред. В.Ф. Погорілко. — К.: Наукова думка, 2000. — 584 с.
186. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043&c=1#Public
187. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року // <http://zakon.rada.gov.ua>

188. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року // <http://zakon.rada.gov.ua>
189. **Кушакова Н. В.** Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз) : дис. ... канд... юрид. наук: 12.00.02 / Наталія Вадимівна Кушакова. — К., 2003. — 243 с.
190. **Марценюк О.** Етапи розвитку інформаційного законодавства: міжнародний та національний аспект / О. Марценюк // Право України. — 2007. — № 7. — С. 120–124.
191. **Ракитов А. И.** Философия компьютерной революции. — М. : Политиздат. — 1991. — 287 с.
192. **Григор О. О.** Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект) : дис... канд. наук з держ. упр.: 23.00.01 \ Олег Олександрович Григор. — Л., 2003. — 229 с.
193. White Paper on growth, competitiveness and employment — the challenge and ways forward into 21st century // European Commission, Belgium, 1993. — 54 p.
194. Recommendations to the European Council. Europe and the global information society // <http://www.ispo.cec.be/infosoc>
195. Програма «Електронна Україна» (проект) // http://www.stc.gov.ua/_info/
196. **Степанов О.** Правотворчество и формирование системы законодательства РФ в условиях глобализации. Актуальные проблемы : материалы «круглого стола» ИГП РАН (Москва, 11–13 марта 2007 г.) // Государство и право. — 2007. — № 4. — С. 111–118.
197. Хартия глобального информационного общества, 22 июля 2000 г. // Дипломатический вестник — 2000. — № 8. — С. 51–56.
198. Декларация принципов Построение информационного общества — глобальная задача в новом тысячелетии. Женева 10–12 декабря 2003 года // Международные нормативные акты ЮНЕСКО. — М., 2005. — С. 106–109.
199. Конвенція Ради Європи «Про кіберзлочинність» // <http://www.rada.gov.ua>.
200. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : Закон України // Відомості Верховної Ради. — 2006. — № 5–6. — Ст. 71.
201. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України : Закон України// Відомості Верховної Ради. — 2006. — № 5–6. — Ст. 71.
202. О безопасности : Закон Российской Федерации // Ведомости Верховного Совета РФ. — 1992. — № 15. — Ст. 770.
203. **Богинич О. Л.** Співвідношення законів та підзаконних нормативних актів у процесі систематизації законодавства // Правова держава: Щорічник наукових праць. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — 1997. — Вип. 8. — С. 92–96.
204. **Нестеренко О. В.** Право на доступ до інформації в Україні : конституційно-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. В. Нестеренко. — Х., 2008. — 20 с.

205. **Гевлич В.** Державна політика України у сфері захисту персональних даних: міжнародно-правовий аспект / В. Гевлич, В. Селіванов // Право України. — 2006. — № 1. — С. 9–15.
206. Питання Інституту нормотворчої діяльності при Кабінеті Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1999 року // Офіційний вісник України. — 1999. — № 32. — Ст. 72.
207. Питання Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1994 року // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
208. **Чиж І.** Перше і головне завдання — невідкладно сформуванати і нормативно оформити парадигму розвитку інформаційної сфери / Чиж І. // Віче. — 2002. — № 4. — С. 18–22.
209. **Томенко М.** Почерк невидимої руки / Томенко М. // Віче. — 2002. — № 12. — С. 3–5.
210. Державне управління перехідних суспільств в умовах глобалізації : матеріали засідання міжнародного круглого столу. — К., 2001. — 69 с.
211. **Максименко Ю. Є.** Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Юлія Євгенівна Максименко. — К., 2007. — 188 с.
212. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України // Офіційний вісник України. — 2007. — № 11. — Ст. 7.
213. **Ліпкан В. А.** Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: [Монографія]. — К.: «Текст», 2003. — 600 с.
214. **Лисицький В.** До питання реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин / Лисицький В., Тацій В. // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — № 4. — С. 298–302.
215. **Братель О.** Поняття та зміст доктрини інформаційної безпеки / О. Братель // Право України. — 2006. — № 5. — С. 36–40.
216. **Яковенко О. О.** Теоретичні аспекти розробки Доктрини інформаційної безпеки України / О. О. Яковенко // Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки України / Матеріали науково-практичної конференції (Київ, 6 грудня 2005 р.) / Київський націон. ун-т внутр. справ. — К.: Текст, 2005. — 206 с. — С. 20–25
217. **Горбенко І.** Системний аналіз переходу від Концепції національної інформаційної політики до Доктрини інформаційної безпеки України / Горбенко І., Потій О., Прокоф'єв М. // www.bezpeka.ua
218. **Коталейчук С.** Реалізація та захист персоналізованої інформації у законодавстві України: правове забезпечення / С. Коталейчук // Право України. — 2006. — № 1. — С. 46–50.
219. Концепция информационной безопасности Российской Федерации : Указ Президента Российской Федерации // Российская газета. — 2000. — № 24.

220. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации : Указ Президента РФ // www.bezpeka.ua.
221. Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави : Указ Президента України від 10 квітня 2000 р. // Офіційний Вісник України. — 2000. — № 15.
222. Про вдосконалення державного управління інформаційною сферою : Указ Президента України від 16 вересня 1998 р. // *Голос України*. — 1998. — № 182.
223. Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади : Указ Президента України від 14 липня 2000 р. // *Урядовий кур'єр*. — 2000. — № 128.
224. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі : Указ Президента України від 31 липня 2000 р. // *Урядовий кур'єр*. — 2000. — № 143.
225. Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні : Указ Президента України від 9 грудня 2000 р. // *Урядовий кур'єр*. — 2000. — № 231.
226. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 липня 2001 р. «Про заходи щодо захисту національних інтересів у галузі зв'язку та телекомунікацій : Указ Президента України від 23 серпня 2001 р. // Офіційний Вісник України. — 2001. — № 35. — Ст. 1622.
227. Про Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 22 січня 2002 р. // Офіційний Вісник України. — 2002. — № 4. — Ст. 132.
228. Про заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки держави : Указ Президента України від 18 вересня 2002 р. // Офіційний Вісник України. — 2002. — № 38. — Ст. 1771.
229. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України» від 23 квітня 2008 року : Указ Президента України // Офіційний Вісник України. — 2008. — № 18. — Ст. 570.
230. **Хропанюк В.Н.** Теория государства и права : [учебное пособие для высших учебных заведений] / Под ред. проф. Г. Стрекозова. — Москва, 1995. — 384 с.
231. Концепція реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин // <http://www.bezpeka.com/ru/lib/lawproj/art519.html>
232. Про видання збірників актів законодавства України : Указ Президента України // *Урядовий кур'єр* від 25 січня 1996 року
233. О подготовке к изданию Свода законов Российской Федерации : Указ Президента Российской Федерации от 6 февраля 1995 года // *Собрание законодательства Российской Федерации*.- 1995.- N 7.- ст. 509.
234. **Бабаев В. К.** Общая теория права : [Курс лекцій] / под ред. В. К. Бабаева. — Н. Новгород, 1993 с. — 337 с.
235. **Гавловський В. Д.** Інформаційне законодавство України : від інкорпорації до кодифікації / Систематизація законодавства в Україні : проблеми теорії і прак-

- тики / Гавловський В. Д. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. — 27 с.
236. **Доненко В.** Систематизація законодавства про дорожній рух: її перспективи / В. Доненко // *Право України*. — 2001. — № 3. — С. 42–44.
237. **Підпригора О.** Проблеми системи законодавства України про інтелектуальну власність / О. Підпригора // *Право України*. — 2000. — № 3. — С. 13–21.
238. **Труш І.** Систематизація законодавства і підприємництво / І. Труш // *Право України*. — 2000. — № 11. — С. 91–92.
239. *Основи інформаційного права України: [Навч. посіб.] \ В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Грищенко та ін.; За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника.* — К.: Знання, 2004. — 274 с.
240. **Гурковський В.І.** Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : дис... канд. юрид. наук: 25.00.02 / Націон. акад. держ. управління при Президентові України. — К., 2004. — 225 с.
241. **Цимбалюк В. С.** Інформаційне право (основи теорії і практики) : [Монографія].- К.: «Освіта України», 2010. — 388 с.
242. **Логінов О. В.** Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Олександр Володимирович Логінов. — К., 2005. — 236 с.
243. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Відкритість, дієвість, результативність» від 17 березня 2003 року // www.rainbow.gov.ua.
244. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14 вересня 2000 року // www.rainbow.gov.ua/action.
245. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // *Відомості Верховної Ради України*. — 2007. — № 12. — Ст. 102.
246. Потреба часу — створення Інформаційного кодексу України // http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=70301&cat_id=64654.
247. **Швець М.** До питання систематизації інформаційного законодавства України / Швець М., Брижко В. // <http://www.bod.kiev.ua>.
248. **Ліпкан В.А.** Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: [навчальний посібник] / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський. — К. : КНТ, 2006. — 280 с.

КОРИСНА БІБЛІОГРАФІЯ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Систематизація законодавства

1. **Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання:** Моногр. / Д.М. Лук'янець. — Суми: Унів. кн., 2006. — 367 с.
2. **Актуальні проблеми систематизації адміністративного законодавства України** / В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Д.М. Лук'янець, В.Л. Коваленко, Н.В. Кізіма, Ю.С. Педько // *Правова держава: Щорічник наук. пр.* — 2003. — Вип. 14. — С. 235–245.
3. **Актуальні проблеми систематизації законодавства в сфері забезпечення прав національних меншин в Україні** / Ю.О. Волошин // *Правова держава: Щорічник наук. пр.* — 2003. — Вип. 14. — С. 176–188.
4. **Актуальні проблеми систематизації законодавства України з питань державної служби** / В.Л. Коваленко // *Правова держава: Щорічник наук. пр.* — 2003. — Вип. 14. — С. 267–278.
5. **Актуальні проблеми систематизації інформаційного законодавства України** / Т.А. Костецька // *Правова держава: Щорічник наук. пр.* — 2003. — Вип. 14. — С. 188–196.
6. **Загальнотеоретичні проблеми систематизації транспортного законодавства:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Є. В. Довженко; Нац. акад. внутр. справ. — К., 2011. — 20 с.
7. **Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України** / В. Опришко // *Право України.* — 1999. — № 12. — С. 25–30.
8. **Закон і підприємець (проблеми правового регулювання підприємницьких відносин та систематизації законодавства України про підприємництво)** / Ред.: В.М. Селіванов; Ін-т приват. права і підприємництва АПН України, Донец. ін-т підприємництва. — К.; Донецьк, 1998. — 183 с.
9. **Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку:** зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 27 — 31 січ. 2009 р., Косів. Вип. 10 / Ред.: Ю.С. Шемшученко; Київ. ун-т права НАН України. — К., 2009. — 456 с.
10. **Збірник тез лекцій з питань нормопроекування** / Ж.П. Докторова, Н.А. Желзняк, П.М. Кондик, В.С. Гарбуз, В.К. Рибачек; М-во юстиції України, Центр прав. реформи і законопроект. робіт. — К., 2005. — 160 с.

11. **Конституційні основи розвитку законодавства України:** Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / В.Ф. Опришко, І.Ю. Онопчук; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2003. — 130 с.
12. **Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин:** монографія / В.М. Брижко; Н.-д. центр прав. інформатики Акад. прав. наук України. — К.: ПанТот, 2009. — 415 с.
13. **Механізми колізійного регулювання в сучасному міжнародному приватному праві:** автореф. дис... д-ра юрид. наук / В.І. Кисіль; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2001. — 39 с.
14. **Організаційні та правові засади регулювання суспільних відносин щодо комп'ютерних програм:** автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Г.М. Красноступ; Нац. ун-т держ. подат. служби України. — Ірпінь, 2009. — 19 с.
15. **Органічні закони в системі законодавства України:** автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.М. Кириченко; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2009. — 19 с.
16. **Основні шляхи систематизації конституційного законодавства як провідної галузі національного законодавства України / Н.М. Макосій // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2001. — Вип. 11. — С. 132–137.**
17. **Офіційне тлумачення закону:** Автореф. дис... канд. юрид. наук / Д.М. Михайлович; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2003. — 19 с.
18. **Питання систематизації законодавства в Україні (за матеріалами міжнародної конференції) / А. Полешко // Право України. — 1999. — № 12. — С. 30.**
19. **Питання систематизації законодавства про контроль у галузі ядерної та радіаційної безпеки / А.Л. Деркач // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2006. — Вип. 32. — С. 376–382.**
20. **Податково-правовий компроміс інтересів платника податків і держави:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. А. Вдовічен; Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». — К., 2011. — 20 с.
21. **Поняття, зміст, сутність та види систематизації законодавства / О.В. Зайчук // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2003. — Вип. 14. — С. 8–13.**
22. **Правова система України: історія, стан та перспективи:** у 5 т. Т. 4. Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / Ю.С. Шемшученко, В.І. Семчик, О.О. Погрібний, М.В. Шульга, П.Ф. Кулинич, В.І. Андрейцев; Акад. прав. наук України. — Х.: Право, 2008. — 479 с.
23. **Правова система України: історія, стан та перспективи:** у 5 т. Т. 3. Цивільно-правові науки. Приватне право / Н.С. Кузнецова, М.М. Сібільов, Я.М. Шевченко, А.С. Довгерт, Є.О. Харитонов, О.В. Дзера; Акад. прав. наук України. — Х.: Право, 2008. — 639 с.
24. **Правові проблеми систематизації законодавства, яке регулює діяльність кооперативів / І.М. Кучеренко // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2004. — Вип. 15. — С. 183–193.**

25. **Проблеми систематизації законодавства України про адміністративні правопорушення:** матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7 — 8 груд. 2006 р., Сімферополь — Ялта: у 2-х ч. Ч. 1 / ред.: О.М. Бандурка; Крим. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ, Київ. міжнар. ун-т. — Сімф., 2006. — 174 с.
26. **Проблеми систематизації законодавства України про адміністративні правопорушення:** матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7 — 8 груд. 2006 р., Сімферополь — Ялта: у 2-х ч. Ч. 2 / ред.: О.М. Бандурка; Крим. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ, Київ. міжнар. ун-т. — Сімф., 2006. — 320 с.
27. **Проблеми систематизації приватного права України та Європи:** монографія / А.С. Довгерт, Р.О. Стефанчук, Ю.В. Білоусов, О.М. Бірюков, С.Д. Гринько, Д.Д. Ландо, С.П. Рабінович, О.О. Посикалюк, О.Ю. Черняк; НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. — К., 2009. — 204 с.
28. **Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України:** монографія / В.С. Зеленський, В.П. Ємельянов, В.Я. Настюк, В.Г. Пилипчук, Р.І. Гасанов; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності, Служба безпеки України, Ін-т операт. діяльн. та держ. безпеки. — Х.: Право, 2008. — 96 с.
29. **Проблемні питання впливу кодифікації та систематизації аграрного законодавства на динамізм процесів у сфері АПК / А. Бейкун // Право України. — 1998. — № 11. — С. 42–46.**
30. **Система законодавства України: структурно-функціональна характеристика:** автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.С. Лисенкова; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2001. — 17 с.
31. **Система національного законодавства в контексті права (лібертарно-легістський підхід):** моногр. / Є.П. Євграфова. — К.: КНТ, 2007. — 184 с.
32. **Система трудового права України:** автореф. дис... канд. юрид. наук / О.І. Жолнович; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2008. — 16 с.
33. **Система фінансового права України в умовах переходу до ринкової економіки:** Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В.М. Вишновецький; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2001. — 22 с.
34. **Систематизація банківського законодавства України — крок на шляху побудови правової держави / Я.О. Лочман // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2001. — Вип. 12. — С. 659–667.**
35. **Систематизація банківського законодавства як шлях удосконалення фінансово-правового регулювання банківської діяльності в Україні:** автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.М. Селезньова; Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2009. — 20 с.
36. **Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики:** Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., жовт. 1999 р. / Ред.: В.Ф. Опришко; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. — К., 1999. — 599 с.

37. **Систематизація законодавства і підприємництво** / І. Труш // Право України. — 2000. — № 11. — С. 91–92.
38. **Систематизація законодавства та суди адміністративної юстиції** / В. Стефанюк // Право України. — 1999. — № 11. — С. 3–7.
39. **Систематизація законодавства України про дорожній рух: її перспективи** / В. Доненко // Право України. — 2001. — № 3. — С. 42–44.
40. **Систематизація законодавства України: проблеми і перспективи** / В.П. Нагребельний // Держава і право. юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2003. — Вип. 21. — С. 5–8.
41. **Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення** / В.Ф. Сіренко, Н.М. Пархоменко, С.В. Бобровник, В.І. Тимошенко, В.В. Головченко; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Київ. ун-т права. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. — 217 с.
42. **Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення** / В.Ф. Сіренко, Н.М. Пархоменко, С.В. Бобровник, В.І. Тимошенко, В.В. Головченко; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Київ. ун-т права. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. — 217 с.
43. **Систематизація законодавства як гносеологічний процес** / А. Козловський // Право України. — 2000. — № 2. — С. 49–51.
44. **Систематизація інвестиційного законодавства України: проблеми та перспективи** / В.П. Нагребельний // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2003. — Вип. 14. — С. 245–251.
45. **Систематизація інформаційного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07** / В. А. Залізник; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К., 2011. — 18 с.
46. **Систематизація податкового законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07** / С.В. Сарана; Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2010. — 18 с.
47. **Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика: Автореф. дис... д-ра екон. наук** / В.В. Гончаренко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2002. — 35 с.
48. **Формування системи національного законодавства (деякі питання теорії і практики): Автореф. дис... канд. юрид. наук** / Є.П. Євграфова; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2005. — 21 с.

РОЗВИТОК, ЕВОЛЮЦІЯ, МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

1. **Актуальні проблеми модернізації інноваційного законодавства України:** матеріали наук.-практ. конф., 28 жовт. 2010 р., Харків / Ред.: Ю. П. Битяк; І. В. Яко-

- вюк; Г. В Чапала; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, НДІ прав. забезп. інновац. розв., Нац. юрид. акад. ім. Я.Мудрого. — Х., 2010. — 156 с.
2. **Еволюція спадкового права в Україні (історично-правовий аспект):** автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / О. І. Нелін; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2010. — 39 с.
 3. **Загальні аспекти реформування мусульманського шлюбно-сімейного права у контексті визнання правового статусу особи в державах ісламської традиції** / М.В. Лубська // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Філософія. Культурологія. — 2010. — № 2. — С. 126–129.
 4. **Інформаційному суспільству України інформаційне законодавство (щодо питань реформування законодавства у сфері суспільних інформаційних відносин)** / Р. Калюжний, В. Гавловський, М. Гуцалюк, В. Цимбалюк // Прав., нормат. та метрол. забезп. системи захисту інформації в Україні: Наук.-техн. зб. — 2001. — Вип. 2. — С. 7–11.
 5. **Концепція модернізації господарського законодавства: вдосконалення чинного Господарського кодексу України чи прийняття Закону «Про основні засади господарської діяльності»:** зб. тез «круглого столу», провед. Ін-том законодавства ВР України при підтримці Міжнар. гуманіт. ун-ту, за участю представників Міжнар. асоц. госп. права, Одес. нац. юрид. акад., Одес. нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова та юрид. громадськості м. Одеси, 13 жовт. 2008 р., Одеса / Уклад.: О.В. Обод; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2008. — 62 с.
 6. **Проблеми вдосконалення законодавства з вирішення індивідуальних трудових спорів комісією з трудових спорів (КТС)** / Д. В. Шевченко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 50. — С. 419–425.
 7. **Розвиток аграрного законодавства України:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / І. В. Духневич; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2011. — 19 с.
 8. **Розвиток і кодифікація земельного законодавства України:** Автореф. дис... канд. юрид. наук / О.М. Пашенко; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. — К., 2001. — 20 с.
 9. **Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми правореалізації:** Автореф. дис... д-ра юрид. наук / Д.М. Лук'янець; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — Д., 2007. — 35 с.

КОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА

1. **Актуальні проблеми кодифікації у трудовому праві:** Матеріали наук.-практ. конф., 25 трав. 2006 р., Київ / Ред.: В.Л. Костюк; Нац. ун-т «Кієво-Могилян. акад.». — К.: Стилос, 2006. — 84 с.

2. **Деякі проблеми теорії цивільно-правової відповідальності в контексті кодифікації цивільного законодавства України** / І.С. Канзафарова // *Правова держава: Щорічник наук. пр.* — 2003. — Вип. 14. — С. 362–366.
3. **До питання кодифікації законодавства в сфері містобудування** / І. О. Ізарова // *Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр.* — 2010. — Вип. 47. — С. 354–360.
4. **Ефективність дії норм міжнародного гуманітарного права в їх еволюційному розвитку**: Автореф. дис... канд. юрид. наук / В.І. Дяченко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2003. — 16 с.
5. **Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загально-теоретичний аспект)**: Автореф. дис... канд. юрид. наук / Є.В. Погорелов; Ун-т внутр. справ. — Х., 2000. — 18 с.
6. **Кодифікаційні акти в системі законодавства України** / О.Я. Рогач, Ю.М. Бисага. — Ужгород: Ліра, 2005. — 124 с.
7. **Кодифікаційні акти в системі законодавства України**: Автореф. дис... канд. юрид. наук / О.Я. Рогач; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2003. — 19 с.
8. **Кодифікація адміністративного законодавства як основа реформування публічної влади в Україні** / С.В. Петков // *Держава та регіони. Сер. Право.* — 2010. — Вип. 2. — С. 100–103.
9. **Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України**: Автореф. дис... канд. юрид. наук / І.О. Федоров; Нац. акад. податк. служби України. — Ірпінь, 2006. — 21 с.
10. **Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України: деякі аспекти запозичення зарубіжного досвіду** / І. Федоров // *Право України.* — 2005. — № 12. — С. 83–86.
11. **Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України**: моногр. / І.О. Федоров; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріз. нац. ун-т» М-ва освіти і науки України. — Запоріжжя: ТОВ ВПО «Запоріжжя», 2006. — 144 с.
12. **Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України: оновлені напрями дослідження** / І.О. Федоров // *Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр.* — 2005. — Вип. 30. — С. 333–336.
13. **Кодифікація адміністративно-процедурного законодавства України**: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Д. С. Астахов; Запоріз. нац. ун-т. — Запоріжжя, 2011. — 17 с.
14. **Кодифікація адміністративно-процедурного законодавства України**: монографія / Т.О. Коломоєць, Д. С. Астахов; ДВНЗ «Запоріз. нац. ун-т» МОНМС України. — Запоріжжя, 2011. — 230 с.
15. **Кодифікація законодавства про місцеве самоврядування: теоретичні питання** / В. Тарасюк // *Право України.* — 2000. — № 11. — С. 71–74.
16. **Кодифікація законодавства України про авторське право і суміжні права (проблемні моменти)** / О. Підпригора // *Право України.* — 1999. — № 3. — С. 39–42.

17. **Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види:** монографія / Є. А. Гетьман; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. — Х.: Право, 2012. — 192 с.
18. **Кодифікація законодавства України: поняття, особливості, види:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Є.А. Гетьман; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2010. — 20 с.
19. **Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка:** моногр. / Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик, Л.М. Горбунова, М.О. Теплюк, В.І. Риндюк. — К.: Парлам. вид-во, 2007. — 206 с.
20. **Кодифікація інвестиційного законодавства України:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / В.В. Кудрявцева; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2010. — 20 с.
21. **Кодифікація приватного (цивільного) права України** / А.С. Довгерт, О.А. Підпригора, Д.В. Боброва, С.П. Головатий, В.Я. Калакура, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, О.А. Пушкін, З.В. Ромовська; Ред.: А.С. Довгерт. — К.: Укр. центр правн. студій, 2000. — 336 с.
22. **Кодифікація та інкорпорація фінансового законодавства** / Т.М. Ямненко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: 36. наук. пр. — 2002. — Вип. 17. — С. 286–291.
23. **Кодифікація трудового законодавства України:** монографія / Н. М. Хуторян, О. Я. Лаврів, С. В. Вишновецька, О. М. Ярошенко, С. М. Прилипка; Ред.: М. І Іншин; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. — Х.: ФІНН, 2009. — 431 с.
24. **Кодифікація трудового законодавства України: стан та перспективи:** Матеріали наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 25 — 26 черв. 2004 р. / Ред.: В.С. Венедиктов; Укр. асоц. фахівців труд. права, Нац. ун-т внутр. справ, ВАТ «Запоріжсталь». — Х., 2004. — 338 с.
25. **Концептуальні підходи до кодифікації трудового законодавства України** / В.С. Венедиктов // Право і безпека. — 2002. — № 2. — С. 9–12.
26. **Особливості кодифікації податкового законодавства України та проблеми його подальшого вдосконалення** / В.С. Лісовська // Юрид. вісн. Повітр. і косм. право: Наук. пр. Нац. авіац. ун-ту. — 2011. — № 2. — С. 67–70.
27. **Принципи кодифікації адміністративно-деліктного законодавства України** / Т. Коломоєць, І. Федоров // Право України. — 2006. — № 6. — С. 14–18.
28. **Принципи та цілі кодифікації трудового законодавства України** / Н. М. Хуторян // Правова держава: щорічник наук. пр. — 2010. — Вип. 21. — С. 273–278.
29. **Проблема кодифікації адміністративного законодавства України: історичний досвід** / Ю. Вовк // Право України. — 2003. — № 12. — С. 120–122.
30. **Проблема кодифікації земельного законодавства України** / П. Ф. Кулинич // Правова держава: щорічник наук. пр. — 2009. — Вип. 20. — С. 396–403.
31. **Проблеми кодифікації законодавства України:** Тези доп. і наук. повідомл. наук.-практ. конф., (Київ, 14 трав. 2003 р.) / Ред.: В.П. Нагребельний; Н.М. Пархоменко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2003. — 227 с.

32. **Проблеми кодифікації земельного законодавства України: тенденції і перспективи** / В. Носік // Право України. — 2006. — № 11. — С. 94–98.
33. **Проблеми кодифікації податкового законодавства України:** автореф. дис... канд. юрид. наук / Д.О. Білінський; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2009. — 20 с.
34. **Проблеми кодифікації трудового законодавства України** / Н.М. Хуторян // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2004. — Вип. 15. — С. 175–182.
35. **Проблеми розвитку і кодифікації аграрного законодавства України** / В.І. Семчик // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2003. — Вип. 14. — С. 287–297.
36. **Проблемні питання впливу кодифікації та систематизації аграрного законодавства на динамізм процесів у сфері АПК** / А. Бейкун // Право України. — 1998. — № 11. — С. 42–46.
37. **Розвиток і перспективи кодифікації цивільного законодавства в Україні** / Я. Шевченко // Право України. — 2000. — № 2. — С. 66–69.
38. **Теоретичні засади кодифікації законодавства** / І.В. Борщевський // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 37. — С. 31–36.
39. **Функції як важлива складова механізму кодифікації вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства України** / Т. Коломоєць, Л. Кузенко // Право України. — 2007. — № 3. — С. 21–23

ІНКОРПОРАЦІЯ ТА КОНСОЛІДАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА

1. **Інкорпорація банківського законодавства: теоретичний аналіз і порядок її проведення в Україні** / О.М. Селезньова // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 40. — С. 364–370.
2. **Інкорпорація як вид систематизації законодавства** / А.І. Граціанов // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2002. — Вип. 17. — С. 6–11.
3. **Кодифікація та інкорпорація фінансового законодавства** / Т.М. Ямненко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2002. — Вип. 17. — С. 286–291.
4. **Консолідація як форма упорядкування законодавства** / А.І. Граціанов // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2001. — Вип. 12. — С. 11–13.
5. **Природа, сутність та класифікація інкорпорації — форми систематизації законодавства** / І.В. Борщевський // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 38. — С. 57–62.
6. **Теоретичні засади інкорпорації як форми систематизації законодавства України** / С.М. Легуша // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2005. — Вип. 16. — С. 149–156.

УНІФІКАЦІЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА

1. **Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейських Співтовариств про непряме оподаткування:** автореф. дис... канд. юрид. наук / К.В. Яценко; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2005. — 20 с.
2. **До питання про уніфікацію законодавства** / Т. Кравченко // Право України. — 2006. — № 4. — С. 131–137.
3. **Європейський ордер на арешт як форма уніфікації кримінального права між державами-членами Європейського Союзу** / Т.О. Пшевлочька // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 39. — С. 620–627.
4. **Колізійні питання усиновлення та їх уніфікація в актах Гаазької конференції з міжнародного приватного права** / В.В. Попко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2006. — Вип. 31. — С. 460–466.
5. **Концепція природи людини у римській юриспруденції: античні витоки уніфікації європейського права** / С.П. Рабінович // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 40. — С. 27–33.
6. **Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації):** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Р. М. Бірюков; Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2011. — 20 с.
7. **Особливості поняття, структури, змісту та форми інтерпретаційних актів** / А. В. Зубенко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2011. — Вип. 51. — С. 89–94.
8. **Особливості уніфікації корпоративних актів** / М.О. Томашевська // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 26. — С. 78–84.
9. **Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України:** Автореф. дис... канд. юрид. наук / А.І. Граціанов; Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2004. — 18 с.
10. **Розв'язання проблем гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу як передумова інтеграції України до європейських співтовариств:** Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / І.А. Куровська; Ін-т законодавства Верховн. Ради України. — К., 2007. — 18 с.
11. **Судова гносеологія: проблеми методології та практики:** автореф. дис... д-ра юрид. наук / І.І. Котюк; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2008. — 37 с.
12. **Сучасні уніфікаційні процеси в Європі у контексті міжнародного приватного права** / Е. М. Грамацький // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2011. — Вип. 51. — С. 580–584.
13. **Технологія судової правотворчості: загальнотеоретична характеристика:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н. В. Стецик; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2011. — 16 с.

14. **Уніфікація договірної права у контексті загальних тенденцій розвитку світової економіки** / М. Оніщук, О. Сухоруков // Право України. — 2005. — № 2. — С. 4–7.
15. **Уніфікація міжнародного приватного права в Європейському Союзі**: Автореф. дис... канд. юрид. наук / О.В. Руденко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2007. — 18 с.
16. **Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС**: монографія / О.В. Руденко; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. — Чернівці: Рута, 2009. — 248 с.
17. **Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції**: автореф. дис... канд. юрид. наук / В.В. Попко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2006. — 18 с.
18. **Уніфікація норм про міжнародний вексельний обіг в Конвенції ООН 1988 року про міжнародні переказні та міжнародні прості векселі** / Ю.С. Козачук // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2009. — № 46. — С. 370–376.
19. **Уніфікація норм трудового права в рамках ЄС** / О. Руденко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2003. — Вип. 20. — С. 448–453.
20. **Уніфікація право- та дієздатності юридичних осіб у міжнародному приватному праві**: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. П. Юніна; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2011. — 20 с.
21. **Уніфікація правового регулювання умов зовнішньоекономічних контрактів у міжнародному приватному праві**: Автореф. дис... канд. юрид. наук / О.К. Порфір'єва; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2000. — 20 с.
22. **Уніфікація цивільного процесуального права в Європейському Союзі** / Р.Ю. Ханік-Посполітак // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Юрид. науки. — 2005. — Т. 38 — С. 70–72.
23. **Уніфікація юридичних процедур як актуальна проблема сучасного розвитку законодавства України про вибори та референдуми** / М.І. Ставнійчук // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2003. — Вип. 21. — С. 140–144.

ДЖЕРЕЛА ПРАВА

1. **Джерела адміністративного права України**: Автореф. дис...канд. юрид. наук / О.В. Констаний; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2000. — 19 с.
2. **Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз)**: Автореф. дис... канд. юрид. наук / С.В. Місевич; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2005. — 19 с.
3. **Джерела податкового права України**: Автореф. дис... канд. юрид. наук / Л.В. Жук; Нац. акад. держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2005. — 19 с.

4. **Джерела права Європейського Союзу:** Автореф. дис... канд. юрид. наук / К.В. Смирнова; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2005. — 20 с.
5. **Джерела права Лівобережної України першої половини XVIII століття:** автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.З. Прус; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2009. — 20 с.
6. **Джерела трудового права України:** Автореф. дис... д-ра юрид. наук / О.М. Ярошенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2007. — 42 с.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

7. **Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. М. Шевчук; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2011. — 20 с.
8. **Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право :** [Монографія]. / В.М. Брижко, М.Я. Швець, В.С. Цимбалюк; Акад. прав. наук України. НДЦ прав. інф. ки. — К., 2007. — 233 с.
9. **Еволюція спадкового права в Україні (історично-правовий аспект):** автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / О. І. Нелін; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2010. — 39 с.
10. **Е-майбутнє та інформаційне право** / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов. — 2-е вид., доповн. — К.: НДЦПІ АПРН України, 2006. — 232 с.
11. **Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних:** [Монографія]. / В. Брижко, М. Гуцалюк, В. Цимбалюк, М. Швець. — К.: НДЦПІ АПРН України, 2005. — 333 с.
12. **Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи** / Баранов. — К.: Вид. «СофтПрес», 2005. — 316 с.
13. **Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства:** монографія / В. С. Цимбалюк. — К.: Освіта України, 2011. — 424 с.
14. **Інформаційне право: нормативні та методологічні засади упорядкування інформаційних відносин:** монографія / В.М. Брижко, М.Я. Швець; НДЦ прав. інформатики Акад. прав. наук України. — К., 2009. — 290 с.
15. **Інформаційні стратегії в глобальному управлінні:** матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 29 жовт. 2011 р., Київ / Ред.: В. А Ліпкан; Global organization of allied leadership, Acad. of Open Society Security. — К.: Вид. Ліпкан О.С., 2011.
16. **Права на комерційну таємницю в Україні (цивільно-правовий аспект):** Автореф. дис... канд. юрид. наук / Ю.В. Носік; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2006. — 18 с.

17. **Правове регулювання доступу до відкритої інформації:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. О. Кукшинова; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 2012. — 20 с.
18. **Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні.** Вип. 2 / Ред.: В.І. Найденко; Нац. техн. ун-т України «КПІ». — К., 2001. — 273 с.

ДОКТРИНИ

1. **Американський чинник в процесі інформаційної глобалізації:** Автореф. дис... канд. політ. наук / К.О. Данилішина; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2004. — 17 с.
2. **Антисемитская доктрина на страницах крымскотатарской газеты «Азат Кърым» (1942 — 1944)** / М. Тяглый // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. — 2006. — Вип. 31. — С. 132–151.
3. **Військова підготовка ОУН в міжвоєнний період на Західній Україні** / М.Р. Посівнич // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Держава та армія. — 2006. — № 572. — С. 41–46.
4. **Внутрішнє законодавство України як джерело міжнародного приватного права:** Автореф. дис... канд. юрид. наук / Т.В. Колісник; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2003. — 19 с.
5. **Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929 — 1939 рр:** автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / М.Р. Посівнич; Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України. — Л., 2009. — 16 с.
6. **Вплив історичних джерел мусульманського права на становлення мусульманської доктрини права** / Т.В. Шокіна // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2003. — Вип. 22. — С. 83–87.
7. **Гене́за комуністичної доктрини громадянських об'єднань в Україні: 20-ті — початок 30-х рр. ХХ ст.** / С.М. Свистович // Вісн. Держ. акад. керів. кадрів культури і мистец. — 2007. — № 2. — С. 82–90.
8. **Геополітичні ідеї в Україні: джерела та еволюція:** автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / А.В. Луценко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2009. — 17 с.
9. **Гносеологічна проблематика у природно-правовій думці католицизму** / С.П. Рабінович // Пробл. філософії права. — 2004. — Т. 2 — С. 148–155.
10. **Гуманітарна інтервенція в міжнародному праві** / О.Л. Лук'янов, Н.М. Салатюк // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. — 2009. — № 31. — С. 48–50.
11. **Д. Донцов і проблема української національної ідеології** / О.М. Ситник // Наук. пр. іст. ф-ту Запоріж. нац. ун-ту: зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 27. — С. 140–143.

12. **Деякі проблеми етнокультурного розвитку населення України в доктринах лівих політичних партій у сучасний період** / Є.В. Перегуда // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2001. — Вип. 14. — С. 402–408.
13. **До проблеми еволюції політичних доктрин лівих партій України** / Є.В. Перегуда // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2001. — Вип. 13. — С. 504–510.
14. **До проблеми номінального та реального конституціоналізму, теорії «Reine Rechtslehre» й онтології конституційного контролю** / І.Д. Сліденко // Прobl. філософії права. — 2008/2009. — Т. 6/7 — С. 135–146.
15. **Доктрина «третього Риму» на тлі московсько-російської соціокультурної реальності** / М.М. Самардак // Вісн. Житомир. держ. ун-ту. — 2004. — № 18. — С. 59–63.
16. **Доктрина впливу та екстратериторіальне застосування конкурентного права: становлення, розвиток та проблеми методології** / С. В. Перемот // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 48. — С. 554–566.
17. **Доктрина і практика українського парламентаризму: «на ґрунті історичного прецеденту»** / І. Плющ // Право України. — 2001. — № 8. — С. 3–12.
18. **Доктрина монізму у конституційному та міжнародному правопорядках: взаємодія чи примат?** / Ю.О. Волошин // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2008. — Вип. 19. — С. 375–383.
19. **Доктрина прав людини в романо-германській правовій системі:** Автореф. дис... канд. юрид. наук / В.Ю. Васецький; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. — К., 2006. — 20 с.
20. **Доктрина призначення кримінальних покарань у США: імплементація провідного досвіду у вітчизняне законодавство** / Є. Ю. Полянський // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 47. — С. 487–492.
21. **Доктрина розподілу влади: від теоретичної концепції до політико-конституційного принципу:** Автореф. дис... канд. політ. наук / О.С. Каневський; Львів. держ. ун-т ім. І.Франка. — Л., 1999. — 19 с.
22. **Доктринальний вимір стратегій зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації:** Автореф. дис... д-ра політ. наук / М.М. Рижков; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2007. — 47 с.
23. **Доктрини зовнішньої політики: історія та сучасний розвиток:** Автореф. дис... канд. політ. наук / О.Н. Горбач; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2004. — 18 с.
24. **Драгоманівська конституційно-правова концепція політичної самостійності України і ХХ століття:** Автореф. дис... канд. юрид. наук / Л.Т. Комзюк; Ун-т внутр. справ. — Х., 1999. — 18 с.
25. **Еволюція доктрини субсидіарності: ціннісний вимір** / Т. Панченко // Політ. менеджмент. — 2010. — № 3. — С. 35–43.

26. **Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду:** Автореф. дис... д-ра політ. наук / А.В. Дашкевич; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 1998. — 32 с.
27. **Етапи формування публічно-правової доктрини В.Вільсона** / В. Слісаренко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: 36. наук. пр. — 2003. — № Спец. вип. — С. 445–448.
28. **Зовнішньополітична доктрина адміністрації Дж.Буша-молодшого та її вплив на формат взаємовідносин США — КНР** / О. Шевчук // Дослідж. світ. політики: 36. наук. пр. — 2005. — Вип. 32. — С. 127–138.
29. **Зовнішньополітичний та безпековий феномен рейганізму:** автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.04 / А.М. Годлюк; НАН України; Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин. — К., 2009. — 17 с.
30. **Зовнішньополітичний чинник у суспільно-політичних доктринах православних церков у сучасній Україні** / В. Переvezій // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. — 2005. — Вип. 27. — С. 268–276.
31. **Зовнішньополітичні аспекти доктрини націонал-соціалізму** / В. Розумюк // Дослідж. світ. політики: 36. наук. пр. — 2005. — Вип. 31. — С. 253–264.
32. **Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національний колорит** / В. Тарасевич // Економіка України. — 2011. — № 2. — С. 13–27.
33. **Ідеологія національної трагедії. (Український націонал-комунізм як продукт антагоністичних світоглядів)** / П. Кузик // Людина і політика. — 2000. — № 1. — С. 54–57.
34. **Ідеологія, міфологія і символізація політичного простору** / Ю. Шайгородський // Політ. менеджмент. — 2010. — № Спец. вип. — С. 53–61.
35. **Імперська ідея в Московській державі в кінці XV — XVI ст.:** Автореф. дис... канд. іст. наук / В.З. Дебенко; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. — Чернівці, 2001. — 20 с.
36. **Інтервенціоністська стратегія США у контексті євро-американських суперечностей:** Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / А.О. Кощенко; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2006. — 17 с.
37. **Ісламський фундаменталізм як політична доктрина** / А. Єдаменко // Політ. менеджмент. — 2006. — № 2. — С. 167–175.
38. **Історичний екскурс у проблему народного суверенітету** / Ю. Левенець // Людина і політика. — 2001. — № 4. — С. 79–86.
39. **Кадрова політика у Збройних силах України у світлі нової воєнної доктрини: зміст та характерні особливості** / О. Сивак // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. — 2006. — № 17. — С. 50–53.
40. **Конституція і правова доктрина** / Ю.М. Тодика // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2001. — Вип. 12. — С. 158–160.
41. **Концептуальні засади визначення геополітичних пріоритетів України:** Автореф. дис... канд. політ. наук / В.А. Булгаков; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2002. — 18 с.

42. **Концептуальні положення української політичної доктрини в глобальній теорії міжнародних відносин** / М. Кузьбіда // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. — 2011. — Вип. 23. — С. 145–148.
43. **Кримінальний кодекс і доктрина** / О. Костенко // Право України. — 2004. — № 7. — С. 43–47.
44. **Ліві політичні доктрини на зламі тисячоліть** / Є.В. Перегуда // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2001. — Вип. 12. — С. 553–559.
45. **Мадзіні і Маркс: демократія чи комунізм? (Слідами дискусій, розпочатих понад 150 років тому)** / М. Варварцев // Вісн. НАН України. — 2003. — № 11. — С. 56–62.
46. **Митна доктрина глобального простору**: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / І. О. Іващук; Терноп. нац. екон. ун-т. — Т., 2010. — 37 с.
47. **Місце і роль доктрини у загальній системі джерел права** / А.В. Гордимов // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2009. — № 43. — С. 57–63.
48. **Народження «Доктрини інформаційної безпеки України»: від теорії до практики** / І. Малик // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. — 2010. — Вип. 22. — С. 76–81.
49. **Національна доктрина реформування як підґрунтя адміністративної реформи** / О.Х. Юлдашев, Ю.Р. Мірошніченко // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2002. — Вип. 13. — С. 254–261.
50. **Національна традиція як основа політичної доктрини консерватизму** / М. Гордієнко // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. — 2007. — Вип. 19. — С. 3–10.
51. **Неоєвразійство в сучасній політиці Росії**: автореф. дис... канд. політ. наук / Р.М. Рукомеда; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса. — К., 2007. — 15 с.
52. **Новые идеологические образования в современном русском антидемократизме: западные концепции, антизападные политические доктрины и постсоветский партийный спектр** / Андреас Умланд // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. — 2007. — Вип. 33. — С. 367–433.
53. **Особливості соціально-економічної доктрини російської націоналістичної ідеології** / Є. Васильчук // Політ. менеджмент. — 2008. — № 5. — С. 44–52.
54. **Політико-правова доктрина Івана Франка** / Ф. Медвідь // Політ. менеджмент. — 2006. — № 6. — С. 170–177.
55. **Політичні доктрини лівих партій України в сучасний період**: Автореф. дис... канд. політ. наук / Є.В. Перегуда; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2002. — 16 с.
56. **Політичні імперативи інформаційного суспільства в контексті євроінтеграційних процесів (на прикладі Європейського Союзу, Республіки Італія і України)**: Автореф. дис... канд. політ. наук / Є.О. Калашнюк; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2007. — 20 с.
57. **Поняття та зміст доктрини інформаційної безпеки** / О. Братель // Право України. — 2006. — № 5. — С. 36–41.

58. **Правова доктрина — джерело (форма) права:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. В. Кармаліта; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2011. — 21 с.
59. **Правова доктрина — основа формування правової системи країни** / В.А. Трофименко // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. сил. Соц. філос., психологія. — 2009. — Вип. 2. — С. 127–137.
60. **Правова доктрина про місце президента в системі поділу влади (на прикладі конституційної теорії і практики Франції, Росії, України)** / О.Т. Волощук // Держава і право. Юрид. і політ. науки: 36. наук. пр. — 2002. — Вип. 18. — С. 344–350.
61. **Правові засади організації та діяльності Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки:** Автореф. дис... д-ра юрид. наук / М.М. Микієвич; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2007. — 40 с.
62. **«Правовий реалізм» як доктрина** / В.В. Дудченко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 38. — С. 74–79.
63. **Релігійно-філософський вимір «Руської ідеї» (Ф.Достоевський, В.Соловйов, Є.Трубецькой)** / І. Немчинов // Людина і політика. — 2001. — № 2. — С. 109–124.
64. **Римське право — доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України:** автореф. дис... канд. юрид. наук / Ю.А. Задорожний; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2008. — 21 с.
65. **Розвиток доктрини українського парламентаризму в ХІХ — на початку ХХ ст.** / В. Журавський // Право України. — 2001. — № 5. — С. 37–41.
66. **Роль правових позицій Конституційного Суду України в становленні та розвитку доктрини конституційного процесу** / Х.В. Приходько // Держава та регіони. Сер. Право. — 2010. — Вип. 3. — С. 11–19.
67. **Соціал-демократична доктрина Е. Бернштейна: сутність, еволюція, перспективи** / А. Павко // Вісн. НАН України. — 2010. — № 11. — С. 33–42.
68. **Соціологічна (природно-позитивна) доктрина фінансового права** / П. Пацурківський // Право України. — 2005. — № 6. — С. 29–33
69. **Співвідношення норм міжнародного і національного права:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Іванченко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — О., 2011. — 23 с.
70. **Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору:** Автореф. дис... канд. юрид. наук / М.М. Гнатовський; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2002. — 22 с.
71. **Студії націотворчої доктрини В'ячеслава Липинського** / Ю. Тимошенко // Київ. старовина. — 2007. — № 2. — С. 159–164.
72. **Сучасна середньоазіатська політична доктрина (на прикладі Узбекистану)** / В. Гусаков // Людина і політика. — 2001. — № 4. — С. 63–70.
73. **Сучасна стратегічна культура Німеччини і Франції** / А. Тюшка // Політ. менеджмент. — 2010. — № 5. — С. 177–186.

74. **Теоретична основа правової доктрини Ієремії Бентама** / Ю.А. Добрун // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2001. — Вип. 14. — С. 98–102.
75. **Теоретична основа та система законодавства в правовій доктрині Джере-мі Бентама** / Ю.А. Добрун // Вісн. Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України. — 2002. — № 2, ч. 1. — С. 92–96.
76. **Теоретичні аспекти правової доктрини в історії римського права** / М. В. Кар-маліта // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 47. — С. 100–107.
77. **Теоретичні доктрини легітимації зовнішньої політики США: від історії «кін-ця ідеологій» до ідеологій «кінця історії»** / В. Розумюк // Дослідж. світ. політи-ки: Зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 29. — С. 61–73.
78. **Феномен українського націонал-комунізму (1918 — 1920 рр.)** / В. Огієнко // Київ. старовина. — 2008. — № 1. — С. 38–49.
79. **Фізіократична доктрина в науці фінансового права: становлення концеп-туальних підходів** / В.В. Хохуляк // Держава та регіони. Сер. Право. — 2010. — Вип. 4. — С. 145–149.
80. **Фундаментальні проблеми методології права (філософсько-правовий дис-курс): Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.12** / Л.В. Петрова; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 1998. — 36 с.
81. **Шляхи формування нової доктрини українського адміністративного пра-ва** / В.Б. Авер'янов // Правова держава: Щорічник наук. пр. — 2006. — Вип. 17. — С. 158–166.

СЛОВА ДЯКИ

Хочемо висловити слова щирої дяки тим, хто своїми змістовними порадами, неординарними думками, конструктивними рекомендаціями, організаційною підтримкою сприяли проведенню досліджень, результатом яких і стало видання цієї книжки.

Передусім хочемо щиро подякувати своїм батькам, дружинам за їх довготерпіння та всіляке сприяння творчій атмосфері, що й стало запорукою нашого натхнення.

Особливу подяку автори висловлюють голові спеціалізованої вченої ради К 26.004.16 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України *Володимиру Івановичу Курилу*.

Щиро вдячні шановним опонентам: докторові юридичних наук, професору, завідувачці кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету *Арістовій Ірині Василівні*, а також кандидату юридичних наук, першому заступнику начальника Головного відділу податкової міліції у Солом'янському районі м. Києва — *Мацюку Володимиру Ярославовичу*. Зокрема, побажання шановних опонентів щодо врахування наявності зовнішньої та внутрішньої систематизації, а отже, правотворчої та неправотворчої систематизації надало можливість обґрунтувати положення про необхідність впорядкування не лише форми законодавства, а й його змісту, що сприяло усвідомленню того, що систематизація інформаційного законодавства може виявлятися у різних формах — інкорпорації, консолідації, кодифікації.

Під час захисту нами було отримано чимало конструктивних порад від членів спеціалізованої вченої ради, зокрема: *Володимира Казимировича Гіжевського, Віктора Валерійовича Ладиченка, Олександра Петровича Світличного, Віталія Івановича Семчика* та інших.

Слова подяки також висловлюємо вченому секретареві спеціалізованої вченої ради К 26.004.16 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, кандидату юридичних наук — *Олексію Юрійови-*

чу *Піддубному* за підтримку теми дослідження і чітке документальне супроводження.

Красно дякуємо доктору технічних наук, професорові *Миколі Яковичу Швецю*, доктору юридичних наук, професорові *Ростиславу Андрійовичу Калюжному*, кандидату юридичних наук, старшому науковому співробітнику *Віталію Степановичу Цимбалюку*, які узяли на себе працю бути вимогливими рецензентами та допомогли цілою низкою цінних зауважень, рекомендацій і побажань. Саме їхня ґрунтовна праця сприяла конструктивності та виваженості наукових висновків у роботі.

Величезне спасибі за активну підтримку та дієву допомогу у підготовці видання, за інформативно місткі, неординарні поради з теоретико-методологічних і практичних аспектів роботи та конкретні методичні рекомендації з відбору матеріалу й поліпшенню якості його викладення, за розуміння і моральне стимулювання фахівцям:

- 1) Національної академії правових наук України — *Олександрю Васильовичу Скрипнюку*, начальнику відділу міжнародних наукових зв'язків, доктору юридичних наук, професору, академіку НАПрН України;
- 2) Верховної Ради України — *Григорію Олександровичу Усатому*, Головному науковому консультанту Комітету законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, кандидату юридичних наук, старшому науковому співробітнику;
- 3) Кабінету Міністрів України — *Олександрю Євгеновичу Бухтатому*, Головному спеціалістові Департаменту фахової експертизи Секретаріату Кабінету Міністрів України, кандидату наук з державного управління;
- 4) Маріупольського державного університету — *Юрію Олексійовичу Волошину*, професору кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права, доктору юридичних наук.

Внаслідок отриманих побажань нами було доопрацьовано:

- 1) теоретичні питання відмінності між консолідацією інформаційного законодавства та інкорпорацією;
- 2) окреслено етапи систематизації та інкорпорації інформаційного законодавства України;
- 3) розширено використання міжнародного досвіду;
- 4) окремо розглянуто системоутворювальну роль Доктрини інформаційної безпеки України в систематизації інформаційного законодавства;
- 5) окреслено недоліки нормативно-правового регулювання інформаційних відносин;

- 6) уточнено зміст понять: «удосконалення», «розвиток», «ефективність», проілюстровано відмінність між ними;
- 7) з позицій інформаційного права подано іманентні ознаки інформації;
- 8) зрозуміло, що все це стало можливим після розширеного розгляду бібліографічних джерел, особливо щодо історичних аспектів систематизації.

Окрема дяка кандидатів юридичних наук *Ігорю Миколайовичу Рижову*, доктору юридичних наук, професору *Анатолію Івановичу Марущаку*, корисні поради яких сприяли уточненню понять: «інформаційна сфера», «у сфері інформації», «вітчизняне інформаційне законодавство», «національне інформаційне законодавство», «українське інформаційне законодавство», «інформаційне законодавство України».

Вихід цієї праці став можливий також завдячуючи всілякій підтримці керівництва Академії наук вищої освіти України, Глобальної Організації Союзницького Лідерства і Академії безпеки відкритого суспільства.

Від себе особисто (*Ліпкан В. А.*) хочу низько вклонитися і вшанувати світлу пам'ять *Сергія Михайловича Штефана*, який після мого закінчення з відзнакою фізико-математичної школи прищепив мені любов до права, спонукав до глибшого розуміння його сутності. Слова дяки хочу сказати *Юрію Валер'яновичу Александрову*, який розпалив жаринку любові вже до юридичної науки, надав можливість повірити у власні сили та навернув мене до перших маленьких успіхів — у 1995 році, під його керівництвом я виборов перемогу на Всеукраїнському конкурсі наукових робіт, що проводила Українська правнича фундація.

Хочу згадати добрими словами людину, яка відкрила мені двері до тернистого шляху науки — керівника кандидатської дисертації *Володимира Івановича Антипова*, який був джерелом життєдайної сили і наснаги, еталоном наукового керівника та особистості. Безперечно, не можу не згадати свого наукового консультанта по докторській дисертації — *Василя Івановича Шакуна*, принципова наукова позиція якого сприяла становленню мене як доктора юридичних наук і вченого.

Низький уклін моїм вчителям, я щиросердно вдячний і завжди пам'ятатиму вашу віру в мене.

Спасибі усім, хто щиро підтримує нас.

Наукове видання

**Ліпкан Володимир Анатолійович
Залізняк Віталій Анатолійович**

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Монографія

Керівник проекту **В.А.Ліпкан**
Художній редактор *О.Г. Новіков*
Літературний редактор *О.О.Машкова*
Науковий редактор *М.Я.Швець*
Випускаючий редактор *О.О.Машкова*
Коректор *О.С. Ліпкан*
Дизайн обкладинки: *В.А.Ліпкан*
Комп'ютерне верстання *Д. Лепешин*
Відповідальний за випуск *І. Михайленко*

Підписано до друку 29.10.2012 р. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Minion Pro. Друк офсетний. Умов.друк.арк. 5
Наклад 1 000 прим. Зам. № 102011

Видавець ФОП Ліпкан Олена Сергіївна
03126, Київ, вул. М.Донця, 23, б. кв. 33
Тел. +38 098 00.77.888, факс: +38 044 4040 483
E-mail: book@market-ua.com, сайт: www.book.market-ua.com.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3535 від 27.07.09.

Виготівник ТОВ «Дорадо-Друк»
09000, м.Сквира, вул. Щорса, 7
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 2600 від 01.09.2006 р.